DOI: 10.15773/EKKE.2026.025

ESZTERHÁZY KÁROLY KATOLIKUS EGYETEM
Neveléstudományi Doktori Iskola

Haág Zalán István

Oktatás és politika. A szegedi felsőoktatási intézmények a forradalom és a kommunista megtorlás időszakában (1956–1958)

Doktori (PhD)-értekezés

Témavezetők:
Dr. Szűts-Novák Rita
adjunktus
Dr. habil. Somogyvári Lajos
egyetemi docens

A Neveléstudományi Doktori iskola vezetője:
Prof. Dr. habil. Szűts Zoltán, egyetemi tanár
A Neveléstudományi Doktori iskola programigazgatója:
Dr. Szőke-Milinte Enikő PhD, egyetemi docens

Eger, 2026

Tartalomjegyzék

Bevezetés ... 4
I. Kutatási előzmények, a téma aktualitása ... 6
I.1. 1956 kutatása a magyar szakirodalomban ... 9
I.2 A forradalom és az oktatási rendszer ... 13
I.3. Az 1956-os forradalom és az egyetemek ... 16
II. A kutatás történeti háttere ... 19
II.1. Magyarország a második világháború után. A Rákosi-korszak ... 19
II.2. Az iskolarendszer átalakulása a II. világháború után és korabeli kritikák ... 23
II.3. A felsőoktatás helyzete a II. világháború után ... 32
II.4. Társadalmi mobilitás és iskolarendszer a Rákosi-korszakban ... 45
III. Lehetséges elméleti megközelítések ... 50
III.1. A forradalom történetei mint narratívák ... 50
III.2. A forradalom és a történeti emlékezet ... 53
IV. A kutatás kérdései, forrásai és módszerei ... 57
V. Diákmozgalmak az ötvenes évek felsőoktatásában ... 60
VI. Az egyetemi hallgatók demokráciakísérlete: a MEFESZ létrehozása ... 63
VI.1. Ifjúsági mozgalom az ötvenes években ... 63
VI.2. A MEFESZ megalakításának előzményei Szegeden ... 65
VI.3. A MEFESZ megalakítása és programja ... 69
VII. Az ifjúság forradalma ... 80
VII.1. Az egyetemi ifjúság követeléseiből a forradalom vívmányai ... 80
VII.2. Restauráció és megtorlás ... 83
VII.3. Szeged a forradalom napjaiban – az ifjúsági mozgalmak nézőpontjából ... 85
VIII. Az MSZMP ifjúságpolitikája Ifjúsági szervezetek amegtorlás időszakában ... 88
VIII.1. Úton az új, kommunista ifjúsági tömegszervezet megalakítása felé ... 88
VIII.2. Szeged a szovjet bevonulást követő hónapokban, az ifjúsági szervezetek helyzete 94
IX. Felsőoktatás Szegeden a megtorlás idején: oktatás, politika és az ifjúsági szervezetek .. 101
IX.1. A MEFESZ és hallgatók a szovjet bevonulástól az oktatás megkezdéséig ... 101
IX.2. A szegedi egyetemi ifjúság helyzete az oktatás megkezdésétől a KISZ létrejöttéig 104
IX.3. A KISZ megalakítása a szegedi egyetemeken és a főiskolán, 1957 tavaszán ... 109
IX.4. A MEFESZ újjászervezése és végnapjai Szegeden ... 112
IX.5. A MEFESZ mint „utódszervezet” és az „elnevezés” kérdése ... 116
IX.6. A KISZ megerősödése a felsőoktatásban: lehetőségek és dilemmák ... 122
IX.7. A felsőoktatási intézmények és hallgatóik helyzete 1957 nyarán, Szegeden ... 125
IX.8. Felsőoktatás és az ifjúsági mozgalom az 1957/58-as tanévben Szegeden ... 126
X. Megtorlások és felelősségre vonás a szegedi felsőoktatásban ... 135
Összegzés, következtetések ... 139

Irodalom, források 145
Mellékletek 158
1. melléklet: A megtorlást elszenvedett egyetemi polgárok jegyzéke 158
2. melléklet: Sajtócikkek az ifjúsági szervezetek tevékenységéről (1956-58) 166

Bevezetés

Az 1956-os forradalom a 20. századi magyar történelem egyik legfontosabb sarokpontja, melynek jelentősége jóval túlmutatott Magyarország határain.

A kommunista hatalomátvételt követően, az 1940-es évek végére hazánkban totalitárius, sztálinista diktatúra épült ki. A Szovjetunióban a Sztálin halálát követő változások némi politikai enyhülést hoztak ugyan hazánkban, de a rövid átmeneti időszakot követően visszatért a nyílt és kemény elnyomás. Az 1956-os forradalom nem következhetett volna be a nemzetközi helyzet változása nélkül, de szükséges volt hozzá a Rákosi-rendszer diktatúrájában összegyűlő társadalmi feszültségek robbanása is. Noha 1956-ban már látható volt a rendszer erjedése, a forradalom felé a döntő lépést az egyetemisták tették meg. Közöttük is elsőként a szegediek, akik az egyetem bölcsészkarának Auditórium Maximumában összegyűlve fogalmazták meg azokat a követeléseiket, amelyek néhány nappal később az összegyetemi ifjúság, majd a magyar társadalom általános követeléseivé váltak. A forradalomhoz vezető utat mutatja be a II. fejezet.

A szabadságharcot ugyan szovjet segítséggel leverték és annak romjain megkezdődött a kommunista rendszer restaurációja a Kádár János nevével fémjelzett szovjetbarát bábkormány vezetésével, ám a forradalom kitörölhetetlen nyomot hagyott Magyarországon és hatása világszerte érezhető volt.

Az ötvenhatos eseménysorozatnak a pártállami diktatúra által évtizedeken át használt hivatalos meghatározásával – „ellenforradalom” – szemben a forradalom első „hivatalos” helyről érkező újradefiniálása – „népfelkelés” – Pozsgay Imre államminiszter részéről, vagy éppen a forradalom miniszterelnökének és mártírtársainak 1989-es újratemetése a rendszerváltás folyamatának szimbolikus pillanatai voltak, széttörve azt a sokak számára szilárdnak tűnt fundamentumot, amire a kommunista diktatúra a Kádár-korszakban a rendszer legitimációját építette.

Természetesen 1989 előtt, legalábbis Magyarországon, a pártállam érdekeinek megfelelő – eredendően hamis, esetenként részigazságokat tartalmazó, de azokat is manipulatív módon tárgyaló – narratívák jellemezték a forradalomról zajló közbeszédet, kutatásokat és történeti tárgyú publikációkat is. Ötvenhat értelmezése forradalomként és nemzeti függetlenségi mozgalomként a korlátozott nyilvánosságban a társadalom kisebbségéhez juthatott csak el – a titkolt családi beszélgetéseken túl például a szamizdatirodalomban, Nagy Gáspár betiltott verseiben, az illegális ellenzéki mozgalmak nyolcvanas években szervezett monori vagy lakiteleki találkozóin. Az egykori forradalmárokon, családtagjaikon, egyes értelmiségi

csoportokon túl a széles közvélemény ezeket az értelmezéseket ekkor még nem ismerhette meg (igaz, a rendszerváltó szervezetek, pártok és személyiségek számára meghatározó sarokponttá váltak). A rendszerváltás után széles körben, a közbeszédben és tudományos életben is megkezdődött ezerkilencszázötvenhat át- és újraértékelése, illetve kutatása, és lehetővé vált, hogy az egykori résztvevők végre itthon is szabadon emlékezhessenek a forradalom és szabadságharc eseményeire. Ugyanakkor az új, az 1956-os történéseket a nemzeti függetlenség és demokrácia megteremtésére irányuló forradalmi folyamatként ábrázoló történeti munkák és közéleti megszólalások mellett az ötvenhatot ellenforradalomként definiáló vélemények marginalizálódtak és alig kaptak publicitást, miközben kétségkívül nem elhanyagolható mértékben ilyen narratívák is jelen voltak a magyar társadalomban – elsősorban az eseményeket átélt – (egykori) kommunista meggyőződésű személyek részéről. A rendszerváltást követő fontos fejlemény, hogy 1956 összességében az egyik leginkább kutatott témájává vált a hazai történetírásnak. Ezt a folyamatot röviden az I. fejezet mutatja be.

Ennek részeként megjelentek a forradalomban kiemelt szerepet játszó egyetemi-főiskolai ifjúsági mozgalmakkal kapcsolatos kutatások is (I.3. fejezet), amelyek számos különböző forrásra támaszkodva mutatták be ezek történetét. Mindazonáltal a mai napig hiányzik egy átfogó igényű monografikus feldolgozása a témának.

A szegedi egyetemi-főiskolai mozgalmak, azok vezetőinek története már részben kutatott, a kutatástörténeti előzményeket az I.3. fejezetben mutatom be. Több egykori szereplő írásos visszaemlékezése is megjelent már, ami segíti a történészi munkát.

Jelen doktori dolgozatom alapját korábbi kutatásaim jelentik, ugyanakkor azokat jelentősen bővítettem. A forradalomhoz vezető előzmények ismertetése mellett bemutatja a forradalom és szabadságharc leverése után zajló megtorlásokkal párhuzamos, 1958-ig elhúzódó eseményeket, amelyek a szegedi egyetemi-főiskolai ifjúsági mozgalmak felszámolásához, átalakulásához és a KISZ monopolhelyzetbe kerüléséhez vezettek. Másrészt jelentős mértékben épít egykori szereplőkkel készített, korábban nem publikált interjúimban elhangzó megállapítások, narratívák beépítésére is. A disszertáció arra törekszik, hogy a szegedi egyetemi-főiskolai ifjúsági mozgalmak 1956 és 1958 közötti történetének eddigi legalaposabb áttekintését adja. Elemzi a történet részleteit, de a használt oral history módszere miatt tulajdonképpen egyfajta forrásközlésnek is tekinthető.

A disszertáció első fejezetében a kutatástörténeti előzményeket mutatom be, fókuszálva az forradalommal és az oktatási rendszerrel kapcsolatos, valamint a felsőoktatási ifjúsági

mozgalmakat elemző kutatásokra. A doktori dolgozat második fejezetében a téma köztörténeti hátterét ismertetem. Ezután tekintem át az oktatási rendszer, kiemelten a felsőoktatás átalakulásának történetét, mivel ez jelenti a vizsgált téma közvetlen kontextusát. A disszertáció negyedik fejezetében néhány olyan elméleti megközelítést – kiemelten a narratív emlékezettel és a történeti emlékezettel kapcsolatban – mutatok be, amelyek segítenek értelmezi a kutatás eredményeit. A kutatás módszerei a (nevelés)történeti kutatásokban hagyományosnak mondható történeti dokumentumelemzés és az oral history voltak. Ezek jellemzői és a kutatás forrásait, kérdéseit a hatodik fejezetben mutatom be. A kutatás saját eredményeit ismertető fejezetekben pedig kronologikus sorrendben tekintem át a szegedi egyetemi-főiskolai ifjúsági mozgalmak 1956 és 1958 közötti történetét. A kutatás egyik legfontosabb eredménye, hogy – építve a korábbi hasonló listákra és saját kutatásom eredményeire – sikerült a forradalmat követő megtorlások áldozatainak eddigi legteljesebb listáját összeállítani. Disszertációm I. mellékletében ezt a listát mutatom be.

I. Kutatási előzmények, a téma aktualitása

Jelen fejezetben azokat a kutatási előzményeket és elméleti megközelítéseket tekintem át, amelyek segítenek a vizsgált téma tágabb kontextusának megértésében.

Bár a disszertáció során gyakran használt fogalmak történetének részletes áttekintése meghaladná a dolgozat kereteit, ezért nem is célja, mégis röviden utalni kell a *szocializmus* és *kommunizmus* fogalmának hosszú és bonyolult történetére. Az említett fogalmak jelentéseinek értelmezésekor fontos rávilágítani a következőkre. A kommunizmus Marx által megalkotott fogalmát a későbbi szereplők – köztük kiemelt hatásúként Lenin és Sztálin is – folyamatosan újraértelmezték. A kommunista nem feltétlenül jelentett marxistát, vagy legalábbis nem a szó eredeti értelmében. Nem véletlen például, hogy a Kádár-korszakban a – szándékaik szerint – eredeti marxi értelmezésekhez visszatérők tipikusan a rendszer ellenzékévé, adott esetben üldözöttjévé váltak.

A szocializmus szintén marxi és engelsi eredetű fogalom. Rainer M. János három lehetséges értelmezési lehetőséget különbözet meg könyvében. „Az első, ideáltípus értelemben a szocializmus egy elgondolás, mesterterv, amely a Karl Marx és Friedrich Engels szövegeiben szereplő, az emberi történelem végének/végcéljának tekinthető berendezkedéshez, a

kommunizmushoz vezető út egy állomását tartalmazza. Ennek során egy politikai forradalom eredményeképpen érvényesülnek azok a nagy átalakítások, amelyek a kommunizmus (minimális) előfeltételei. A szocializmus valóságos archetípusa a szovjet típusú berendezkedés. A magyar változat pedig az, ami az archetípusból a második világháború után Magyarországon megvalósult." (*Rainer*, 2023. 8–9. o.)

Ez utóbbi három lehetőség átvezet bennünket a fogalmak jelentésének másik rétegéhez: a történetírói használathoz. A történészek, a neveléstörténészek (és más tudósok) a kommunizmus és a szocializmus fogalmát értelmezési keretként is használják az általuk vizsgált jelenségek és a korszakok értelmezésére. Az értekezésben a kommunista kifejezést mozgalom, a párt, az ideológia és a szereplők önmeghatározásának jelölésére használom. A kommunista rendszer vagy kommunista diktatúra értelmezésemben a kommunista párt egyeduralmára épülő berendezkedést jelenti.

Az értekezés többször használja a sztálinizmus fogalmát is. Historiográfiai áttekintésében Bartha Eszter négy főbb elméleti irányt azonosít a sztálinizmus definíciójával kapcsolatban: „a modernizációs iskola, a totalitárius paradigma, a különböző revizionista irányzatok és a sztálinizmus civilizációként való meghatározása" (*Bartha*, 2013. 18. o.). Bartha Eszter szerint a modernizációs iskola a sztálini rendszert elsősorban Oroszország megkésett iparosításának és felzárkóztatásának eszközeként értelmezte. A totalitárius paradigma a terrorra, az ideológiai kontrollra és a hatalom koncentrációjára helyezte a hangsúlyt. A revizionista történészek ezeket a definíciókat megkérdőjelezték, mondván, hogy azok nem állják ki az adatok próbáját. Elvetették a mindent ellenőrző állam és a teljesen passzív társadalom képét és kiemelték, hogy a szovjet társadalomban is léteztek érdekütközések, a hatalomhoz történő visszacsatolási mechanizmusok és valódi társadalmi cselekvési lehetőségek. A sztálinizmus civilizációként való meghatározása szerint a sztálinizmus nem csupán politikai diktatúra vagy gazdasági modernizációs program volt, hanem sajátos értékrendszert, társadalmi identitást, életmódot és kulturális tapasztalatot is teremtett. Bartha arra is rámutat, hogy a sztálinizmus valójában minden ellentmondása és brutalitása ellenére is széles tömegtámogatottságot élvezett, hiszen, mint fogalmaz, valóban modernizációt kínált a tömegek számára.

Rainer M. nem csupán ezeket a nemzetközi történetírói hagyományokat mutatta be, de részletesen elemezte a magyar diskurzusokat is (*Rainer*, 2011. 41–78. o.). Tanulmányának számunkra legérdekesebb része a szovjet és a magyar sztálinizmus összehasonlítása. Érdemes némileg hosszabban idézni: „egyetlen sztálinizmus sem mutat számottevő eltérést strukturális

tekintetben, legalábbis a high stalinism korszakában, amely Magyarországon csak 1948-tól 1963-ig, sőt esetleg csak az első korrekciós kísérletig, 1953-ig tartott. Az eltérések nyilvánvalók, ha a rendszer történeti fejlődését vizsgáljuk. A sztálinizmus, akár politikai rendszert, akár civilizációt értünk rajta, egy birodalom rendszere és civilizációja volt. (..) A birodalom centrumának sztálinizmusa nem lehetett teljesen azonos a birodalmi perifériáéval. Magyarországon olyanfajta modernizációs feladatok, amelyekre a sztálinizmus Oroszországban válaszolt, nem voltak. Akadtak viszont mások, például a sok tekintetben zárt, merev, tradícióktól áthatott társadalmi szerkezet dinamizálása vagy a politikai participáció bővítése. A demokratikus, vagyis nem elsősorban technikai, hanem kulturális modernizáció az Oroszországtól eltérő, nyugatos közép-európai térségben is napirenden volt. A kommunista projekt csak egy volt a radikális beavatkozás több lehetséges és létező forgatókönyve közül – a magyar populistáké, sőt a szociáldemokratáké és az agráriusok egyes köreié sem volt éppen óvatos. Néhány vonatkozásban a magyar sztálinizmus a környező országokétól is különbözik. (…) A korai és akut válság valószínűleg szintén magyar sajátság. Ugyanígy a posztsztálini korrekció is, amely mélyebb, radikálisabb volt Magyarországon, mint Kelet-Közép-Európa más országaiban. Ráadásul a magyar korrekcióból nagyon korán reformalternatívák keletkeztek, és egyedülállóan magyar jelenség maradt 1956 is – jóllehet 1956-ban az egész birodalom, csaknem valamennyi szovjet típusú rendszer válságot élt át. Végül magyar sajátosságnak tűnik a sztálinizmusba való sajátos, hosszú, többéves átmenet. Voltaképpen ez a magyar sztálinizmussal kapcsolatos egyetlen történeti vitát generáló kérdés. Hogy Moszkvában készítettek-e előzetes tervet Magyarország (és Csehszlovákia) szovjetizálására, azt egyelőre nem tudjuk. De többről van szó. Az eleve eldöntött szovjetizáció és a »Nagy Terv« létezésének hívei úgy vélik, hogy a sztálinizmusnak semmi köze a magyar történelem addigi menetéhez, megszakított minden szerves fejlődést, minden ízében oktrojált rendszer. Ezzel szemben azok, akik megkérdőjelezik a »Nagy Terv« létezését, vagy rámutatnak a helyi kommunisták autonómiájának jelenségeire, többnyire elismerik, hogy a sztálinizmus – modernizációs útként vagy egy civilizáció hétköznapi kereteinek adaptációjával – valós ajánlat volt valós kihívásokra. A sztálinizmus, kivált esetleges »átmeneti«, demokratikusabb változata eszerint nem véletlenül élvezett valós tömegtámogatást, valódi demokratikus legitimációt (bár ez az interpretáció sem tagadja, hogy külső kényszerrel vezették be).” (*Rainer*, 2011. 69–71. o.).

Végül érdemes megemlíteni, hogy nincs történetírói konszenzus Magyarország posztsztálinista korszakának, a Kádár-korszaknak az értelmezéséről sem (*Rainer M.*, 2023). Sőt, magáról arról

sem, korszakról vagy időszakról érdemes-e beszélni (*Kalmár*, 2022). Megint csak Rainer M. Jánost idézem hosszabban, aki néhány jellemzőben próbálta megragadni a kádárizmus lényegét. „A kádári Magyarország uralmi rendszere nem különbözött számottevően sem az 1956 előttitől, sem a szomszédos országokétól. Az intézmények (párt, állam, hadsereg, politikai rendőrség stb.) szerepe, felépítése, jogosítványai ugyanolyanok voltak, a rendszer alapja a kommunista egypárt osztatlan hatalma maradt. […] A Kádár-korszakban a szovjet típusú rendszer utópisztikus céljai (mint a szocializmus, sőt a kommunizmus felépítése) között elfoglalta helyét a modernizáció aktuális (az ötvenes-hatvanas évek fordulóján kialakult) felfogása. (…) Csak a modernizáció kapitalista útját tagadta, azt igyekezett meghaladni. Hruscsovi szakaszában az aszketikus építő közösség víziója mellé belépett a fogyasztó egyén földközeli ígérete. […] Az »erőltetett társadalomátalakítás« korának lezárultát (a mezőgazdaság kollektivizálását, a hatvanas évek elejét) követően a magyar társadalom egy iparosodó-modernizálódó társadalom jelenségeit mutatta, az egyetlen jelentős különbséget a vagyon megoszlásának sajátos szerkezete (az állami tulajdon), illetve a viszonylag kisebb jövedelmi különbségek jelentették. […] a kádári Magyarország intézményeinek rendszere és koordinációs mechanizmusai nem különböztek számottevően sem az 1956 előttitől, sem a szomszédos országokétól. Nagy különbség viszont, hogy ebben az időszakban a rendszer – ellentétben a folyamatos kríziseket produkáló klasszikus verzióval – Magyarországon stabilizálódott. Csökkent a kikényszerített társadalmi mozgások intenzitása. Az uralom a bürokratikus normalizálódás fázisába került. A kádári Magyarország rendszere poszttotalitárius – változatlan struktúrák, változatlan potenciálok, más működési módban. Kádár hozzájárulása – egészíteném ki mindezt ma –, vagyis a kádárizmus ebből a szempontból csupán egy pragmatikus, józan politikus sajátos uralmi stílusa.” (*Rainer M.*, 2023. 186–189. o.) Hangsúlyozza ugyanakkor, hogy a kádárizmus társadalmi tapasztalat, társadalmi gyakorlat, közérzet és interakció is volt.
Az értekezés időhatárait Magyarország történetének sztálinista korszaka és a kádárizmus kiépülésének első időszaka jelenti.

I.1. 1956 kutatása a magyar szakirodalomban

Miközben a disszertáció tárgya alig kutatott témája a magyar történet- és neveléstörténet-írásnak, a tágabb történettudományi kontextus egyik eleme, 1956 története alaposan feltárt. A forradalommal kapcsolatos kutatások számbavétele szétfeszítené a dolgozat kereteit, így itt

csupán néhány jelentősebb tendenciára utalok.

A forradalom leverése után két, egymással szöges ellentétben álló narratíva jelent meg a nyilvánosságban és történeti kutatásokban (még ha ezeknek mindkét oldalon számos árnyalata is megmutatkozott az évek, évtizedek folyamán). A hazai munkák a hivatalos pártállami ideológiával összhangban ellenforradalomként tárgyalták az eseményeket, míg az emigrációban született munkák a forradalom narratíváit örökítették tovább. Az emigrációban született írásokra jó például szolgálnak Méray Tibor munkái (pl. *Méray*, 1989), amelyek nem csupán a nyugati tudományosságban és a szélesebb közvéleményben alakították az 1956-ról szóló ismereteket, hanem a rendszerváltás utáni Magyarországon is szemléletformálónak bizonyultak.

Sonnevend Júlia tanulmányában (*Sonnevend*, 2013) jól nyomon követhető, hogy a magyar pártállami sajtó – különösen a *Népszabadság* – az1956-os forradalom utáni három évtizedben hogyan formálta a forradalom emlékezetpolitikáját. Sonnevend azt mutatja be, hogyan konstruált a pártlap ikonikus alakokat, tárgyakat és helyszíneket, hogy a forradalmat „ellenforradalomként" keretezze, így erősítve a rendszer legitimációját és elfojtva a spontán, népi emlékezetet. A *Népszabadság* kezdetben inkoherens tudósításokat közölt, amelyek elsősorban a letartóztatásokra, az „ellenforradalom" részvevőivel szembeni fellépésre fókuszáltak. A pártlap 1957-től célzott ikonépítésbe kezdett, különösen a Köztársaság tér ostromára fókuszálva, ahol a pártház védőinek meggyilkolása vált a hivatalos narratíva központi elemévé. Az áldozatok teste „szent tárggyá", a tér „szimbolikus hellyé", a túlélők és gyászolók pedig „ikonikus személyekké" nemesültek. A későbbi években a megemlékezések sablonossá váltak, az „ikonok" megfakultak, majd az 1980-as években a hangsúly a konszolidáció eredményeire helyeződött át. 1989 után ezek az ellenforradalmi ikonok eltűntek a közbeszédből, míg a forradalom nyugati és emigráns emlékezete megerősödött, továbbá feltárásra kerültek a kérdés komplexebb jelentésrétegei (pl. erőszak és forradalom kapcsolata, l. *Müller, Takács és Tulipán*, 2017).

Hazánkban az ellenforradalom narratíváinak lassú átkeretezése a politika szférájában kezdődött meg. Kádár János 1972-ben, 60. születésnapja alkalmából a következőket mondotta: „1956-ban súlyos, kritikus helyzet állt elő, amelynek tudományosan az ellenforradalom a megnevezése. Mi tudjuk, hogy annak, ami 1956-ban történt, ez a tudományos meghatározása. De van más fogalom is, amit mindnyájan elfogadunk: az egy nemzeti tragédia volt. Tragédia a párt számára és az egyes emberek számára is. Úttévesztés történt, és ebből tragédia jött létre." (*Gyurkó*, 1972,

221-222. o.)

A Magyarországon született munkák szigorú ideológiai kontroll és cenzúra alatt fogantak. A kommunista hatalom, amelynek legitimációja az „ellenforradalom” leverésére épült, tudatosan torzította a forradalom emlékezetét. A forradalom hivatalos, hatalmi leírására már 1957-ben négy kötetben megjelent *Ellenforradalmi erők a magyar októberi eseményekben* című sorozat a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának Tájékoztatási Hivatalának kiadásában. Már az első kötet bevezetője kijelölte azt az értelmezést, amely később a Kádár-rendszer egyik alapvető tézisévé vált, a távolságtartást a Rákosi-korszaktól és az „ellenforradalom” elítélését. „Az ország szocialista fejlődését a Rákosi–Gerő-féle politika zsákutcába juttatta. E bűnös politika következményei nagy felháborodást és széleskörű népmozgalmat váltottak ki. Dolgozók százezrei síkraszálltak a népi hatalom megtisztításáért, az elhatalmasodott bürokratizmus megszüntetéséért, és a nemzeti érzést súlyosan sértő politika felszámolásáért. Mindez a szocializmust építő népi demokratikus rend megerősítését és valóban szabad továbbfejlődését célozta. Hiszen a munkásság nem hajlandó visszaadni a tőkéseknek a gyárakat, a parasztság hallani sem akar a földesurak visszatéréséről, a nép nem akar lemondani saját hatalmáról és nem kívánja még egyszer a tőkés-földbirtokos uralom jármába hajtani a fejét. A jogos népi és nemzeti követelések jegyében kibontakozott mozgalmat azonban az ellenforradalom sötét erői kezdettől fogva a népi hatalom megdöntésére igyekeztek felhasználni.” (*Sz. n.*, 1957. 3. o.).

A forradalom értelmezésében fordulópontot jelentett Pozsgay Imrének 1989. január 28-án a Kossuth Rádió 168 óra című műsorában elhangzott interjúja. Ebben – először az MSZMP prominens vezetői közül – ellenforradalom helyett népfelkelésnek nevezte az eseményeket.

A korabeli illegális ellenzék meghatározó tagjainak egy jelentős része személyesen is kapcsolódott 1956-hoz. Többen harcoltak, meghurcoltatást szenvedtek és éveket töltöttek börtönben. Az ő narratívájuk természetes módon hordozta 1956 eredeti értelmezéseit és a következő évek hatalomellenességének vonásait. Az illegális ellenzék szamizdat-publikációiból és találkozóiból nőtt ki például a Történelmi Igazságtétel Bizottság, illetve számos olyan szereplő, aki a rendszerváltozás után meghatározó lett a forradalom körül zajló kutatásokban, de az emlékezetpolitikai vitákban is.

A rendszerváltás közeledtével, majd azt követően az addigi zárt levéltárak fokozatosan megnyíltak, az emigrációban született munkák is elérhetővé váltak, a személyes, írott vagy élőszavas visszaemlékezések nyilvánosan is lehetővé váltak és új alapokon, paradigmák alapján kezdődött meg 1956 kutatása. A téma a 20. századi magyar történelem egyik legalaposabban

feltárt területté vált, amelyben azonban, mint a disszertáció bizonyítja, máig léteznek feltáratlan foltok.

A rendszerváltás után megélénkülő kutatások az újonnan hozzáférhető forrásokra, a még élő szemtanúk visszaemlékezéseire és a nyugati történetírás korábbi eredményeire építve formálták a forradalomról kialakult képet. Számos fontos forráskiadvány és tanulmánykötet látott napvilágot. Lehetővé vált a forradalom nemzetközi összefüggéseinek feltárása, megtörtént a főszereplők (pl. Nagy Imre) életrajzainak megírása, a központi és helyi forradalmi szervek, a megtorlás dokumentumainak feldolgozása (pl. *Békés, Malcolm és Rainer M.*, 2002). Ezek részletes elemzése azonban jelen dolgozatnak nem célja.

Fontos azonban rámutatni arra, hogy a forradalom megítélésének árnyalatai (a tankönyveken keresztül) a köznevelés, a mindenkori emlékezetpolitika és a társadalmi diskurzusok színterén fokozatosan változtak és alakultak a rendszerváltás óta eltelt időszakban. Ennek része volt az is, hogy kiket tekintettek az egyes kutatók és értelmezők az események „főszereplőinek". Kérdésként merült fel, hogy mennyire volt egy kommunista rendszerkorrekciós törekvéssorozat, mennyire egy, a csaknem évtizedes Rákosi-diktatúra repressziójára adott spontán mozgalom, s hogy mely társadalmi rétegek voltak leginkább értintettek. Ebben a dolgozatban a különböző társadalmi hátterű szegedi egyetemi polgárok (hallgatók és oktatók) forradalmi törekvéseinek a sokszínűségére mutatok rá, alátámasztva azt a nézetet, amely szerint az 1956-os forradalom és szabadságharc közös ügye volt a diktatúraellenes és demokratikus elkötelezettségű magyar polgároknak származástól, életkortól és világnézettől függetlenül (*Miklós*, 2016, 35–41. o.).

A kutatásokban kiemelt szerepet játszott az 1989-ben alakult 1956-os Intézet, amely számos kiadvánnyal és konferenciával járult hozzá az események jobb megismeréséhez. Ugyanakkor a lokális történetek feldolgozásában az olyan vidéki kutatóközpontok is fontos szerepet játszottak, mint például a hódmezővásárhelyi Emlékpont.

A számos elért eredmény ellenére a forradalom a mai napig emlékezetpolitikai és történetírói viták kereszttüzében áll. Vita tárgyát képezi, hogy mi volt a reformkommunisták szerepe az erjedésben és magában a forradalomban, milyen szerepet játszott a tömeg és milyet az értelmiség, illetve számos kísérlet történet a szabadságharcosok, a pesti utca szerepének értelmezésére, olykor kisajátítására.

I.2 A forradalom és az oktatási rendszer

A rendszerváltást követő évtizedekben a magyar neveléstörténet-írásban is megjelent az 1950-es évek oktatástörténetének új szempontú vizsgálata, amely számos érdekes eredményt hozott. Ezek a kutatások elsősorban a neveléstudomány átalakulásával, a pedagógia egyetemi és akadémiai helyzetével foglalkoztak.

A 40-es és 50-es évek oktatáspolitikájának újraértékelése tulajdonképpen már a rendszerváltást megelőzően megkezdődött. Knausz Imre az 1983 és 1985 között írt, majd 1988-ban megjelent *A szocialista közoktatás-politika kialakításának első kísérletei Magyarországon a felszabadulás után* című kandidátusi értekezésében korábban nem feldolgozott eredeti források segítségével adta új olvasatát az 1945 utáni oktatáspolitikai történéseknek (*Knausz*, 1985). Bár az értekezés a 2012-es újrakiadásáig jórészt visszhangtalan maradt, mégis jól jelzi egy új kutatási időszak kezdetét, amelynek jellemzői az új forráscsoportok bevonása, a szocialista neveléstörténetírás megállapításainak megkérdőjelezése és a kutatás kontextusának kiterjesztése voltak. Knausz az 1980-as évek végén és az 1990-es évek elején több publikációjában foglalkozott a közoktatás átalakításával (*Knausz*, 1988a, 1988b, 1989, 1994).

A kommunista hatalomátvétel utáni időszak oktatáspolitikáját és iskolarendszerének történetét több tanulmányában tárgyalta Kardos József (*Kardos*, 2003, 2004, 2007, 2012), aki a történettudomány berkein belül mozogva kutatott nagy alapossággal oktatástörténeti kérdéseket. Kelemen Elemér az oktatási törvénykezés történetét elemezve jutott arra a következtetésre, hogy „Az ún. ötvenes évek magyarországi oktatáspolitikájának fő irányát, azaz a szovjet közoktatás – kisebb korrekciókkal végrehajtott – adaptációját a Magyar Dolgozók Pártja oktatási határozatai szabták meg. Ez az irány – lényegét illetően – 1956 után sem változott.” (*Kelemen*, 2013. 28. o.). Számos részkérdést szintén alaposan feltártak a kutatások. Donáth Péter a tanítóképzés átszervezését és az oktatáspolitika alakulását vizsgálta tanulmánykötetében (*Donáth*, 2008).

A negyvenes és ötvenes évek pedagógiatörténetének megismerésében megkerülhetetlen fontosságú Sáska Géza, aki számos tanulmányában foglalkozott az időszak elemzésével. Sáska kutatásaiban jelentős szerep jutott a nemzetközi kitekintésnek, a neveléstörténészek közül talán ő foglalkozott legintenzívebben a magyar neveléstudomány átalakításának szovjet kontextusával (*Sáska*, 2012, 2016, 2018, 2019, 2020, 2021).

Az ötvenes évek oktatástörténetének feldolgozása során kiemelt figyelmet kapott a neveléstudomány radikális átalakítása. Ennek előzményeit alaposan feltárta és bemutatta

Golnhofer Erzsébet *Hazai pedagógiai nézetek 1945–1949* című munkájában (*Golnhofer*, 2004). A neveléstudomány akadémiai képviseletének átalakulása szintén kiemelt figyelmet kapott. Pukánszky Béla több – elsősorban német nyelvű – tanulmányában vizsgálta a Pedagógiai Bizottság történetét (*Pukánszky*, 2004, 2007). Pénzes Dávid szintén több tanulmányt és doktori dolgozatát szentelte a Pedagógiai Bizottság átalakulásának és a neveléstudomány kommunista szellemű átalakításának (*Pénzes*, 2013, 2021, 2022).

A kutatásokból leszűrhető két tanulság. Egyrészt az oktatási rendszer és a neveléstudomány átszervezése elválaszthatatlan a negyvenes-ötvenes évek radikális társadalomalakító kísérletétől és ideológiai kontextusától. Ugyanazon logika szerint működött, illetve – ahogy később látjuk is (II.4. fejezet) – eszközül is szolgált az új társadalom megteremtéséhez. Másrészt, és ezt is látjuk majd az értekezés későbbi részében, az oktatás és azon belül a felsőoktatás radikális, erőltetett és – az oktatási rendszer számos szereplője részéről 1956-ban megfogalmazott kritika szerint – szakszerűtlen átalakítása hozzájárult a növekvő társadalmi feszültségekhez, mely társadalmi feszültségek a forradalom kitöréséhez vezettek. Arra a tényre, hogy a felsőoktatási intézmények hallgatóinak mozgalmai váltak a forradalom szikráivá, részben közvetlenül a fent említett felsőoktatási átalakítások következményeiként tekinthetünk.

A forradalommal és az oktatási rendszerrel kapcsolatban a magyar neveléstörténeti kutatások során a legnagyobb hangsúlyt a balatonfüredi pedagóguskonferencia és az 1956-os közéleti viták elemzése kapta (*Géczi*, 2005; *Szabolcs*, 2006a, 2006b). De megjelent a forradalom hatása például Tettamanti Béla életének kutatása kapcsán is, akinek 1959-es nyugdíjazására azért került sor, hogy a Petőfi Kör vitáiban önkritikát gyakorló és ezért kegyvesztetté váló Ágoston György a pesti egyetemi katedrája helyett a szegedi pedagógiai tanszék vezetését foglalhassa el (*Gácser* és *Pukánszky*, 1992; *Nóbik*, 2009a, 2009b; *Nóbik* és *Pukánszky*, 2009). Érintőlegesen szóba kerül a forradalom kérdése azokban a tanulmányokban is, amelyekben Darvai Tibor a Kádár-korszak neveléstudósainak visszaemlékezéseit vizsgálta (*Darvai*, 2024a, 2024b, 2025). A szórványos neveléstörténeti kutatások egy része tehát – nem meglepő módon – a pedagógia történetén keresztül vizsgálta a forradalom hatását.

Kevesebb figyelmet kapott az iskolák világa, pedig az 1956-os forradalom és utóhatása jelentősen alakította az oktatási rendszer mindennapjait. Ahogy Ungváry Rudolf fogalmazott könyve bevezetőjében: „Az 1956-os forradalom története elválaszthatatlan attól a megtorlástól, mely utána következett. Az angol forradalomra, a francia forradalomra és 1848-ra lehet úgy visszaemlékezni, hogy csak a forradalom eseményei jussanak az eszünkbe – az 1956-os magyar

forradalom emléke eltéphetetlenül összefonódik a leverését követő megfélemlítéssel és a megaláztatással. Nélküle beszélni róla megtévesztő." (*Ungváry*, 2016. 12. o.). Éppen ezért nem meglepő, hogy az oktatástörténeti kutatásokban megjelent a forradalmat követő megtorlások kérdése is, noha nem nagy terjedelemben.

A legalaposabban Somogyvári Lajos foglalkozott a kérdéssel, aki több tanulmányában vizsgálta az iskola világának, a karhatalomnak és a megtorlásoknak a kérdését. *„Eddig nem volt diktatúra, most lesz proletárdiktatúra!" Rendteremtés a pedagógus-társadalomban 1956 után* című tanulmányában (*Somogyvári*, 2017) az 1956-os forradalom után a pedagógusokat ért fizikai atrocitások, a tanárverések kérdését vizsgálta. Elsődleges források segítségével mutatta be, hogy a forradalom után mind a felsőoktatásban, mind a közoktatásban számos atrocitásra került sor, amelynek során a karhatalom gyakran a fizikai erőszak alkalmazásával büntette a forradalomban részvevő pedagógusokat. „Verbális és fizikai agresszió sokszor együtt jelentkezett, vagyis a verések kísérő jelensége volt a szóbeli gyalázás, trágár beszéd, néhol a tanárokat nyilvánosan szégyenítették meg – tanítványaik szeme láttára verték meg őket, vagy hozták megalázó helyzetbe. Ez súlyos traumát okozhatott az érintett személyeknek (a szenvedő félnek és a szemtanú gyerekeknek, fiataloknak egyaránt), amire szintén találunk utalást az iratokban. Az írott dokumentumokból is kitűnik a karhatalmisták, rendőrök néhol irracionális gyűlölete, értelmiség- és pedagógusellenessége, amit egy-két esetben személyes sérelmek felszínre bukkanásaként, bosszúként lehet értelmezni. A hasonló esetek nagyon mély nyomot hagyhattak az adott közösségekben, hiszen azokat az elismert embereket, tekintélyszemélyeket érték a támadások, akiknek hagyományosan nagy volt a presztízsük." (*Somogyvári*, 2017. 622. o.) Szintén a karhatalom szerepét, de új forráscsoport bevonásával vizsgálta *„Mint jó apa bosszankodunk…": A karhatalom nevelői szerepfelfogása 1956. november 4-e után* című tanulmányában (*Somogyvári*, 2020). A karhatalmi egységek által készített ún. történeti jelentések szintén dokumentáltak atrocitásokat hallgatók és pedagógusok irányába, de a beavatkozás más eszközeit is megmutatták. Összegzésében egy fontos szempontra hívja fel a figyelmet. A források narratív természete sajátságuknál fogva kerek, egész, összerendezett történetet adnak elő. Ugyanakkor ezeket a történeteket fenntartásokkal kell kezelni. „Az utólagosan megkonstruált narratívák tudatos, tervszerű építkezést sugalltak, ami 1957 tavaszán kulminálódott – a valóság feltételezhetően inkább spontán reakciók sorozata lehetett egy kaotikus helyzetben, amit utólag racionalizáltak a történeti naplókban." (*Somogyvári*, 2020) Ez a fontos módszertani megjegyzés a saját forrásainkat illetően is szükségessé teszi a forráskritika

alapos alkalmazását. Ez a forráscsoport szolgált alapjául *A karhatalom vidéken: iskolák, egyetemek és diákszállók az 1956–1957-es tanévben* című tanulmányának is (*Somogyvári*, 2022). Ez témánk szempontjából azért kiemelt fontosságú, mert nem csupán az atrocitásokra mutat rá, de az ellenállás olyan módjaira is, mint például a „plakátharc".

Miközben legszisztematikusabban Somogyvári Lajos foglalkozott a forradalmat követő megtorlás iskolai eseményeivel, több tanulmány is bemutatott helyi jelentőségű eseményeket. Albertné Zombori Katalin doktori dolgozatában részletesen elemezte a Bács-Kiskun megyében 1956 és 1958 között lezajlott tanár- és diákperek tanulságait (*Albertné*, 2014). Gergely Ferenc forrásközlést is tartalmazó tanulmányaiban (*Gergely*, 2006, 2016a, 2016b). fővárosi példák alapján mutatta be az oktatás újraindításának és a fegyelmi ügyeknek a jellemzőit. Donáth Péter pedig egy mélyfúrásszerű esettanulmányon keresztül mutatta be az 1957-es tanév nehézségeit (*Donáth*, 2010). Összességében megállapítható, hogy bár zajlottak kutatások a területen, a forradalom és annak hatásai, utóhatásai az iskolák világára nem tartozik a magyar történet- és neveléstörténet-írás kiemelt területei közé (*Rácz*, 2021).

I.3. Az 1956-os forradalom és az egyetemek

A fentihez hasonló megállapítást tehetjük a forradalom és a felsőoktatás történetének kutatása kapcsán is. Számos rész-tanulmány dolgozott fel egy-egy fontos eseményt, témát, de az átfogó áttekintések még váratnak magukra. Az áttekintő igényű munkák közül meg lehet említeni az Osváth Zsolt és Zsidi Vilmos szerkesztésében megjelent, *Magyarországi világi felsőoktatási intézmények az 1956-os forradalomban és szabadságharcban* című kötetet (*Osváth* és *Zsidi*, 2007). A könyv részben tanulmány-, részben forrásgyűjtemény, amely számos budapesti[1] valamint vidéki[2] felsőoktatási intézmény forradalom alatti történései tekintette át. A tanulmányok jó kiindulási alapot szolgáltathatnak az alaposabb intézménytörténeti vizsgálódásoknak.

Néhány más kutatás szintén mélyfúrásszerűen vizsgált egy-egy intézményt. Horváth Zsolt

[1] Állatorvosi Főiskola, Budapesti Műszaki Egyetem, Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem, Budapesti Orvostudományi Egyetem, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Kertészeti és Szőlészeti Főiskola, Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola, Magyar Képzőművészeti Főiskola, Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem, Magyar Testnevelési Főiskola és Mezőgazdasági Gépészmérnöki Főiskola

[2] Agrártudományi Egyetem, Gödöllő, Erdőmémöki Főiskola, Sopron, Keszthelyi Mezőgazdasági Akadémia, Mosonmagyaróvári Mezőgazdasági Akadémia, Nehézipari Műszaki Egyetem, Miskolc, Veszprémi Vegyipari Egyetem, valamint a debreceni, pécsi és szegedi egyetemek és főiskolák

doktori dolgozatában a budapesti eseményeket elindító Műegyetem történetét kutatta a forradalom és a restauráció alatt (*Horváth*, 2014). Pál Zoltán egy meglehetősen elhanyagolt területet, a mezőgazdasági akadémiákon 1956-ot követő megtorlásokat tárta fel (*Pál*, 2017). Polyák Petra az 1956-os forradalommal összefüggő hallgatói fegyelmi eljárásokat tekintette át a pécsi jogi karon és a pedagógiai főiskolán (*Polyák*, 2017a). Filep Tibor a debreceni egyetemek forradalom és megtorlások alatti történetét mutatta be (*Filep*, 2006). Ungváry Rudolf pedig a miskolci egyetem 1956-os diákparlamentjének történetét vizsgálta (*Ungváry*, 2016).

Kiemelendő Vida István munkája, aki a *Diák- és ifjúsági mozgalmak 1956–1958. Forradalom – ellenállás – megtorlás* című dokumentumgyűjteményében több mint 300 eredeti dokumentumot és forrást tett közzé a forradalom előkészítése és az ellenállás, valamint a megtorlás időszakának eseményei kapcsán (*Vida*, 2007).

Ezek a fenti kutatások értékes adalékokkal szolgáltak a felsőoktatás forradalom alatti történetét illetően. Ugyanakkor arra is rávilágítanak, hogy számos részterületen, így a hallgatói mozgalmak történetében is fontos részletek várnak feltárásra, illetve jelenleg még hiányzik egy, a felsőoktatás 1956-os helyzetét elemző szintetizáló monográfia is. A nemzetközi szakirodalomban is jórészt várat magára a téma feldolgozása, néhány magyar szerző idegen nyelvű tanulmányán kívül csak elszórt utalásokkal találkozhatunk.

A szegedi egyetem 1956-os története a jobban feltártak közé tartozik. A tájékozódáshoz jó alapot jelent Vajda Tamás alapos, részletgazdag tanulmánya a fent említett szerkesztett kötetben, amelyben az 1956-os forradalom és szabadságharc eseményeit tekintette át a szegedi felsőoktatási intézményekben (*Vajda*, 2007a). Ugyanő mutatta be vázlatosan a szegedi forradalmi diákmozgalmak történetét is (*Vajda*, 2007b). Kiss Róbert Károllyal közösen pedig összeállították a szegedi eseményekkel kapcsolatban addig megjelent tanulmányok bibliográfiáját (*Vajda* és *Kiss*, 2006).

A helyi események egyes részleteit több publikáció is feldolgozta (érdemes megemlíteni a szegedi felsőoktatás eseményeivel is kiemelten foglalkozó munkát: *Szrenka*, 2017; továbbá kifejezetten a felsőoktatásra fókuszálókat: *Bálint*, 2000; *Farkas*, 2002; *Bencsik*, 2008; *Haág*, 2020). A szegedi felsőoktatással kapcsolatos tanulmányok, publikációk egyik sajátossága, hogy azok egy része egykori szemtanúk, résztvevők tollából született (*Péter*, 2006). Sokat tett a forradalom szegedi eseményeinek bemutatásáért Kiss Tamás, a Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége közelmúltban elhunyt egykori vezetője, aki szintén az események részvevőjeként, mégpedig az egyik legfontosabbjaként írta meg a Magyar Egyetemisták és

Főiskolások Szövetsége szegedi történetét (*Kiss*, 2002). Szintén fontos részletekkel szolgál az egyetem jogi kara korabeli dékánhelyettesének, a szegedi forradalmi Munkástanács, majd Forradalmi Nemzeti Bizottság egykori elnökének, Perbíró Józsefnek a visszaemlékezése (*Perbíró*, 2002).

A szegedi események részleteivel kapcsolatban nagyon értékesek az egykori szereplők emlékeit, visszaemlékezéseit közreadó gyűjteményes kötetek. Vida Mihály tematikusan rendezte egybe az egykori szereplők megszólalásait, a forradalom és az azt követő időszak eseményeinek logikája mentén (*Vida*, 2006). Jancsák Csaba szerkesztésében pedig az egykori részvevők (Ambrus János, Aszalós János, Csete Iván, Hajtó Ödön, Hámori Károly, Horváth Tamás, Kiss Tamás, Pusztai Éva és Tóth Imre) életútinterjúi jelentek meg, természetesen itt is a forradalom eseményeire és a MEFESZ-re fókuszálva (*Jancsák*, 2016). Maga Jancsák több kötetet megjelentetett a hallgatói mozgalmak és a MEFESZ történetéről (*Jancsák*, 2011), illetve tanulmányokban foglalkozott a témával (*Jancsák*, 2023).

Doktori dolgozatomban építettem a fenti kutatásokra, ugyanakkor célom volt azokat ki is egészíteni. Miközben, ahogy említettem, számos területét már részben feltárták, megállapíthatjuk, hogy a szegedi hallgatói mozgalmak 1956-os története és különösen azt követő, a megtorlásokkal párhuzamosan zajló átalakulása még nem kellőképpen vizsgált téma. Kutatásomban ezeket az eseményeket vizsgáltam, részben korábban még nem ismert elsődleges források, részben pedig még nem megszólaltatott szereplők interjúi alapján. Így a dolgozat hozzájárul nem csupán a szegedi felsőoktatás és a hallgatói mozgalmak történetnek jobb megértéséhez, hanem általánosságban a forradalom és a kiépülő Kádár-rendszer alaposabb megismeréséhez is.

II. A kutatás történeti háttere

A kutatás fókuszát az 1956-os forradalom és szabadságharc, valamint az azt követő évek jelentik. Ugyanakkor az események megértéséhez szükséges a megelőző időszak, a koalíciós évek és a Rákosi-diktatúra eseményeinek áttekintése is. A felsőoktatás történetének ismertetése előtt röviden érdemes felidézni a korszak történetének legfontosabb fejezeteit.

II.1. Magyarország a második világháború után. A Rákosi-korszak

Magyarország története a II. világháborút követően elválaszthatatlan a Szovjetunió és a szovjet érdekszféra történetétől. A Szovjetunió kelet- és közép-európai érdekszférájának kiépülése szorosan összefonódott a második világháború katonai-politikai kimenetelével, mivel a háború végére az érintett térség a szovjet Vörös Hadsereg ellenőrzése alá került. Ezt a helyzetet a győztes nagyhatalmak a teheráni, jaltai és potsdami konferenciákon rögzítették, létrehozva azokat a befolyási zónákat, amelyek az egyes nagyhatalmak érdekszférájává váltak. Ez a felosztás vált a hidegháború során a kontinens megosztottságának alapjává. A magyar történettudományban vita tárgya, hogy a Szovjetunió a győztes helyzetet kihasználva építette-e ki, vagy eleve meglévő céljait valósította meg az érdekszféra kialakításával. Az eredeti tervek hosszabb átmeneti idővel számoltak, de a két tábor konfliktusa és a hidegháború eszkalálódása azt eredményezte, hogy Kelet- és Közép Európa országaiban 1948-49-re mindenhol megtörtént a kommunista hatalomátvétel (*Kramer*, 2018). Az érdekszféra működését intézményes keretek biztosították, a gazdasági alrendszert a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa (KGST, 1949), a katonait a Varsói Szerződés (1955) teremtette meg.

A szovjet modell átvételére, azaz a politikai, közjogi, társadalmi és gazdasági rendszernek – a megszálló ország vezetésének szándékai szerint – szovjet mintára történő átalakítására a nemzetközi és a magyar történetírás, valamint a neveléstörténet-írás gyakran használja szovjetizálás kifejezést.

Magyarország története tehát a tárgyalt időszakban alapvetően a szovjet birodalomtól függés pályáján mozgott, még ha a helyi sajátosságok, mint a keleti blokk más országaiban, némileg színesítették is a képet (*Kalmár*, 2014). Borhi László kutatásai arra hívják fel a figyelmet, hogy az amerikai külpolitika kezdetben még megfontolta Magyarország nyugati érdekszférában tartását, ám érdemi lépéseket végül nem tett ennek elérésére, elfogadta a szovjet megszállást és annak következményeit (*Borhi*, 2015). „Ennek következtében a Ránki György alkotta és a

jelenkori magyar történetírásban széles körű népszerűséget élvező »mozgástér–kényszerpálya« paradigma félrevezetőnek bizonyulhat az ország külpolitikai esélyeinek latolgatásában és az ország szuverenitási fokának megállapításában. A magyar politikai vezetésnek 1942 után, majd a szovjet bevonulástól számítva egészen 1990-ig alig volt kézzelfogható befolyása az ország sorskérdéseire, azaz a határokról, nemzetközi státusról és kapcsolatrendszerről szóló nagyhatalmi döntésekre" (*Bottoni*, 2015. 42. o.).

Ugyanezt fogalmazta meg Rainer M. János is: „Az egész második világháború utáni magyar történetet alapvetően határozza meg, hogy Magyarország 1944-ben a Szovjetunió érdekszférájába került, s 1989-ig abban is maradt. A vesztes háború, majd a szovjet katonai megszállás egészen a nyolcvanas évtized végéig megszabta a magyar bel- és külpolitika irányvonalát, a hazai társadalom- és gazdaságfejlődést. Minden olyan kérdésben a szovjet politikai akarat érvényesült, amelyről Moszkvában úgy gondolták, hogy a Szovjetunió katonai-biztonsági érdekeit, illetve rövidebb vagy hosszabb távú politikai szempontjait érinti. Magyar politika annyiban létezett, amennyiben törekvései ezen a viszonyrendszeren belül maradtak, összhangban álltak vele. Konfliktus esetén a szovjet érdekeknek abszolút prioritásuk volt." (*Rainer*, 2011. 13. o.)

Magyarország tehát legkésőbb 1944 tavaszára elveszítette nemzeti szuverenitását, melyet maradéktalanul csak több, mint négy és fél étvizeddel később sikerült visszaszereznie. A német megszállást 1945 áprilisára szovjet megszállás váltotta fel, s noha ekkor még nem mindenki számára volt nyilvánvaló, lényegében megkezdődött az ország szovjetizálása. Ugyanakkor a negyvenes évek végéig tartó néhány esztendőben egy politikailag korlátozott parlamentáris demokráciakísérlet történt, ahol az országot viszonylag szabad parlamenti választások (1945, 1947) nyomán felálló többpárti törvényhozás és egyre szűkülő mozgástérrel rendelkező többpárti kormány irányította – a megszálló Szovjetunió hathatós, és egyre szorosabb felügyelete, sőt sok esetben aktív beavatkozása mellett. A gazdaságban alapvetően a piaci viszonyok érvényesültek, s a magántulajdon volt a meghatározó. (*Romsics,* 2005. 273. o.)

A negyvenes évek végére ugyanakkor a szovjet elvárásoknak megfelelően – a szovjet Vörös Hadsereg és a kommunista befolyás alá került erőszakszervezetek segítségével – kiépült az egypárti, kommunista, sztálinista diktatúra, amely nemcsak a politikai berendezkedést érintette, hanem a gazdaságban és a társadalomban is egyre mélyrehatóbb változásokkal jártak. Érdemes egy kicsit részletesebben is végiggondolni ennek a néhány évnek a történéseit és hangulatát, hiszen ezek nélkül nehezen érthetjük meg az 1956-os egyetemi ifjúság motivációit s

elkötelezettségét a változások iránt.

A Szovjetunió katonai erejét és befolyását fölhasználva, a kommunista magyar erőszakgépezetre építve a Magyar Kommunista Párt, majd e párt és a Szociáldemokrata Párt kényszerű egyesítésével létrehozott Magyar Dolgozók Pártja (MDP) szűk körű vezetése a totális politikai hatalom megszerzésével teljes gazdasági szerkezetváltást valósított meg Magyarországon a magántulajdon jelentős részének fölszámolásával. 1949-re totalitárius rendszer jött létre Magyarországon, melynek egyszemélyi vezetője, szinte élet és halál ura – a szovjetek döntésének megfelelően – Rákosi Mátyás lett. A rendszert – a szovjet politika változásait kihasználva – 1953 és 1955 között Rákosi kommunista vetélytársa, Nagy Imre próbált racionálisabban működtetni, ezáltal az államszocialista rendszer fennmaradását biztosítani, s a társadalom széles rétegei számára elviselhetőbbé tenni. Külpolitikai szempontból a Rákosi-Magyarország a Szovjetunió csatlósállama volt, a politikai vezetők is minden pillanatban tudták, hogy hatalmukat nem a magyar lakosságnak, hanem a Szovjetunió állami és pártvezetőinek köszönhetik. A Szovjetunió és az Egyesült Államok éles politikai-katonai szembenállásának hidegháborús légkörében, a harmadik világháborúra készülve a hiszterizált hangulatban Magyarországon is a hadsereg és az annak fejlesztéséhez szükséges nehézipari beruházások erőltetése volt jellemző, ennek minden lakosságra nehezedő, gyakran elviselhetetlenségig fokozódó terhével (a népgazdasági beruházások 13-14 százaléka érintette a katonai területet és 38-47 százaléka a nehézipart). A gyakran hozzá nem értés jellemezte központi, állami gazdaságirányítási rendszer visszafogta a társadalom fogyasztását (az áru- és élelmiszerhiánnyal küzdő lakosság jövedelmét például békekölcsön-jegyzésekkel is megcsapolták), a parasztság számára kötelezővé tett élelmiszer-beszolgáltatás, majd a mezőgazdaságban meginduló kényszerű szövetkezetesítés, az általánossá tett munka- és termelési verseny, valamint a gazdasági és ellátási nehézségek drasztikusan csökkentették a lakosság életszínvonalát. 1953-ra mindennek következtében a megélhetés és az emberek hangulata kritikus pontot ért el, már-már társadalmi robbanás fenyegetett.

A politikai-gazdasági rendszer változása, mely az élet minden apró területére kihatott, példátlan terrorral párosult, melynek szimbolikus és nagyrészt tényleges „levezénylője” az egyszerre gyűlölt és rettegett Államvédelmi Hatóság volt. A Szovjetunióba történő málenkij robotra hurcolások, a bírósági ítélet nélküli internálások; a múltat végképp eltörölni jegyében az arisztokratákkal, „tőkésekkel”, majd az egyházakkal, végül az egész polgári világgal és hagyományos paraszti társadalommal való teljes leszámolás; a politikai koncepciós perek; a

csak 1950 és 1953 között kiszabott 387 ezer elmarasztaló bírósági ítélet; a rendőrség által megbüntetett további 850 ezer ember azt jelentette, hogy senki sem érezhette magát biztonságban, függetlenül attól, mi volt a világnézeti meggyőződése, illetve hogy hol élt és mivel foglalkozott.

Sztálin szovjet pártfőtitkár 1953 márciusi halálát követően idehaza is változásra lehetett számítani, így az aktuális szovjet vezetés döntésének eredményeként Rákosit a miniszterelnöki székben váltó Nagy Imre reformkísérlete enyhítette a lakosság terheit, megszüntette a korábban felállított internálótáborokat, s a kitelepítettek visszatérhettek lakóhelyükre (ugyanakkor a rendszer jellegéből fakadóan kárpótlásuk nem történt meg, továbbra is a társadalom perifériáján maradtak). Megkezdődött a politikai okokból börtönbüntetésre ítéltek rehabilitációja. Nagy Imre visszafogta az iparosítást és a mezőgazdaság erőszakos szövetkezetesítését, emelte a béreket és az életszínvonalat, elkerülendő a kommunista rendszer megroppanását. Ellenlábasa, Rákosi Mátyás támogatóival továbbra sem tudott másban, mint a hatalom visszaszerzésében gondolkodni. A szovjet politika újabb változásai kedveztek is a hazai sztálinista vonalnak, melynek következtében Nagy Imrét menesztették, majd a Pártból is kizárták. A szovjet szélrózsa ismételt forgolódásával, a Szovjetunió Kommunista Pártja (SZKP) XX. kongresszusának desztalinizációs, személyi kultuszt megbélyegző hruscsovi programjával 1956 februárját követően ismét erőre kapott a Rákosi-rendszert elutasító, Nagy Imrével szimpatizáló hazai belső pártellenzék hangja. (*Gyarmati*, 2021).

Ennek hatása alól a szovjet viszonyokhoz mindig igazodni kénytelen magyar párt- és állami vezetés sem vonhatta ki magát. Bár a Rákosi Mátyás és Gerő Ernő nevével fémjelzett keményvonalas (sztálinista) csoport igyekezett tompítani a szovjet pártkongresszus hatásait, ám az ott történtek eltitkolása nem sikerülhetett, a reform irányába ható erők megerősödtek az MDP-n belül (*Litván*, 1992. 9–15. o.; *Romsics*, 2005. 335–384. o.). Mivel a Szovjetunióban a személyi kultusz elítélése együtt járt az igazságtalanul elítéltek és kivégzettek politikai és jogi rehabilitációjával, a jogtalanul bebörtönzöttek (kivégzettek) ügye idehaza is egyre gyakrabban terítékre került. Rákosi már 1956 márciusában beismerni kényszerült, hogy az 1949-ben letartóztatott, majd kivégzett kommunista belügyminiszter, Rajk László pere – ahogyan ő fogalmazott – „provokáción" alapult. A helyzet végül odáig vezetett, hogy Rákosinak – a Szovjetuniót képviselő Mikojan SZKP-politikai bizottsági tag állásfoglalásának megfelelően – az MDP Központi Vezetősége 1956. július 18-i ülését követően távoznia kellett az MDP első titkári posztjáról. Ezután a Szovjetunióba repült, ahonnét többé már nem is térhetett vissza.

Rákosi távozását a nemzetközi politikai, diplomáciai események alakulása is siettette. Lengyelországban a poznańi munkások elkeseredése vezettet felkeléshez, és a szovjet vezetés igyekezett elkerülni egy hasonló esetet. Ezen túl a Sztálin idején megromlott szovjet-jugoszláv viszony rendezésének sem használt a Tito jugoszláv pártvezető ellen – Sztálin elvárásainak megfelelően – éveken át uszító Rákosi személye. Rákosi helyére ugyan bizalmasa, Gerő Ernő került, de tagja lett a pártvezetésnek a korábban mellőzött, illetve bebörtönzött Kádár János, Kállai Gyula, Marosán György és Mező Imre is. Az ország 1956. nyári változásokat követő őszi hangulatát jól mutatja, hogy a Rajk László október 6-i újratemetésén százezres tömeg vett részt. A többség nem a „Párt mártírját" gyászolta, hanem a rendszer ellen tüntetett. A társadalom figyelme és rokonszenve egyre nyíltabban a temetésen részt vevő, a Rákosiék által az MDP-ből korábban kizárt volt reformer miniszterelnök, Nagy Imre felé fordult (*Szerencsés*, 1991. 98–103. o.).

Az oldódó légkör nyilvánvalóan hatást gyakorolt az egyetemi-főiskolai hallgatóság hangulatára. A felsőoktatásban tanuló diákságnak a fiatalokra jellemző természetes igazságérzet ellenére sem volt lehetősége a megelőző években arra, hogy hangot adjon a kommunista propaganda és a valóság között feszülő ellentétek miatti averziójának, kritikájának. Ráadásul a változások hatására nyáron, szüleik lakóhelyén olyan impulzusokat kaphattak, a korábbiaktól eltérően olyan, egyre nyíltabban hangoztatott véleményeket ismerhettek meg, melyek többségüket megerősítette a rendszer működésével szemben kialakult személyes tapasztalatukban, meggyőződésükben.

II.2. Az iskolarendszer átalakulása a II. világháború után és korabeli kritikák

A fejezetben a magyar oktatási rendszer II. világháború utáni átalakításának történetét mutatom be vázlatosan, fókuszban a felsőoktatást érintő néhány fejleménnyel. Ez adja azt a kontextust, amely érthetővé teszi, hogy az egyetemi ifjúság rendszerellenessé alakuló elégedetlenségének nem csupán általános társadalmi okai voltak, hanem az mélyen gyökerezett a felsőoktatás átalakításának kísérletében is, melyet a kortársak jelentős része egyértelműen kudarcként értékelt.

A magyar oktatási rendszer átalakulása már a világháború lezárása után elkezdődött. A hatalomra jutott pártok mindegyikének programjában az oktatás „demokratikus átalakításának" programja szerepelt, amely tartalmazta az alapfokú képzés átalakítását. Ez magában foglalta a korábban az oktatás magasabb fokaiból jórészt kimaradó társadalmi osztályok lehetőségeinek

kibővítését és – ahogyan akkor fogalmaztak – a korábbi „uralkodó osztályok” műveltségi monopóliumának megtörését. E mögött természetesen ott húzódott az új elit megteremtésének igénye a továbbtanulók társadalmi összetételének megváltoztatásával. Ez, mint a későbbi részekben látni fogjuk, az oktatási rendszer erőszakos átalakításához, átgondolatlan intézkedésekhez és végeredményben feszültségekhez, káoszhoz vezetett.

Ennek jegyében fogant az általános iskolát létrehozó miniszteri rendelet 1945. augusztus 18-án. A rendelet a korábbi népiskola helyére egy 4 plusz 4 osztályos, alap plusz alsó középfokból egyesített iskolát hozott létre. A rendelet váratlanul érte a fenntartókat, amelyek zömében ekkor még az egyházak voltak. Mivel az iskolaépületekben jelentős háborús károk keletkeztek, illetve hiányoztak a tárgyi és a személyi feltételek, a rendelet végrehajtása számos akadályba ütközött. A rendelettel (felmenő jelleggel) megszűntek a polgári iskolák, illetve a nyolcosztályos gimnáziumok négyosztályossá alakultak. Számos helyen a polgári iskolára épülve nyitott meg az általános iskola felső tagozata. A középiskolákat többször átszervezték a vizsgált időszakban. 1949-ben minden középiskola gimnáziummá alakult. Az általános gimnáziumok mellett létrejöttek a szakgimnáziumok, amelyek azonban a következő évtől technikumokká alakultak.

Meg kell jegyezni, hogy az 1940-es évek tanügyi reformjainak végrehajtását a még Hóman Bálint minisztersége idején megerősített és központosított tanügyigazgatási rendszer tette lehetővé. Az új oktatási kormányzat felhasználta azokat a jogosítványokat, amelyekkel a tanügyigazgatás rendelkezett. Így tett például az egyházakkal szemben az ún. „latinháború” idején.

Az oktatási rendszer átalakításának talán legjelentősebb lépése az iskolák államosítása volt. Két szempontot mindenképpen hangsúlyozni kell az államosítással kapcsolatban. Az egyik, hogy noha annak véghezvitele végül a kommunista párt vezetésével és forgatókönyve szerint valósult meg, a háború után a politikai erők jelentős részének programjában szerepelt az egységes állami oktatási rendszer kiépítésének programja (még ha nem is a „proletárdiktatúra” viszonyai között). A másik, hogy az államosítás, az állami kontroll kiépítése szorosan kapcsolódott a korábbi előzményekhez. Ugyanis tulajdonképpen már a Horthy-korszakban elkezdődött a nem állami iskolák feletti egyre erősebb financiális és igazgatási ellenőrzés kiépítése. Ennek nyomán az 1930-as, 40-es évekre az állam vált a legerősebb oktatásügyi szereplővé, az egyházak mozgástere jelentősen beszűkült. *(Nagy*, 1992).

Az államosítás konkrét végrehajtása ugyanakkor a kommunista párt érdekei és irányítása mellett – a társadalom jelentős részének ellenérzése dacára – történt, amelyet hosszas

sajtóhadjárat készített elő, s az olyan kiprovokált incidensek, mint például a pócspetri eset[3] tett tragikussá. Végül 1948. június 16-án életbe lépett az iskolák államosításáról szóló 1948. évi XXXIII. törvénycikk. Tehát önmagában nem az iskolarendszerben megjelenő állami szerepvállalás jelentős erősödése volt meglepő és megrendítő folyamat, hanem az a tény, hogy mindez a kommunista pártállami diktatúra kiépülésével párhuzamosan ment végbe, annak minden következményével.

Az általános iskolák létrejötte és államosítása szükségessé tette a középiskolák átalakítását is. Bár több terv is született az átalakításra, a reformot végül meglehetősen előkészítetlenül vezették be. Egységes, négyosztályos gimnáziumokat hoztak létre, humán- vagy reáltagozatokkal, illetve korábbi iskolatípusok átalakításával létrejöttek az ipari, mezőgazdasági, közgazdasági, illetve pedagógiai szakgimnáziumok is. A reform előkészítetlenségét jól mutatja, hogy mindösszesen egy évet élt meg a rendszer. A következő évben az ipari és mezőgazdasági gimnáziumok technikumokká, a közgazdasági gimnázium szakközépiskolává, a pedagógiai gimnáziumok tanító-, illetve óvónőképzőkké alakultak (*Kardos*, 2003). Az átgondolatlan reformok és az oktatásügy kézivezérlése súlyos problémákat okozott a rendszerben, amelyeket a pártvezetés is észlelt. A problémák valódi okainak feltárása és a megoldások keresése helyett azonban – a kor szokásának megfelelően – a bűnbakkeresés és az „ellenség elleni harc" pártállami mechanizmusai indultak be. Ennek az eredménye lett a később ismertetésre kerülő 1950-es párthatározat.

A Sztálin 1953-as halála utáni politikai változások az oktatáspolitika terén is éreztették hatásukat. Nagy Imre kormánya az oktatásügy területén is igyekezett az antisztálinista fordulatot végrehajtani. Ennek egyik legfontosabb dokumentuma az 1954-es párthatározat, amely szembement az 1950-es elveivel, a korábbi időszak elitjét téve felelőssé a hibákért. Az irányváltás egyrészt elindította a különböző tartalmi szabályozók újragondolását, másrészt lehetőséget adott olyan neveléstudósok számára, akik aztán az 1956-os pedagógusviták és -konferenciák főszereplői lettek, illetve fontos szerepet játszottak a korai Kádár-korszak oktatásügyében. 1955-ben a szovjet politika változásait követve újabb fordulat következett be a magyar politikában, amely az oktatáspolitikában is lecsapódott, mivel megtörtént a Nagy

[3] Pócspetri községben az emberek békés tiltakozást tartottak a katolikus iskolák államosítása ellen 1948 júniusában. A demonstráció alkalmával egy fiatal rendőr véletlenül, saját fegyveréből leadott lövéstől életét vesztette. A kommunista vezetés az esetet a „klerikális reakció" elleni harc kontextusába helyezve bűnösnek kiáltotta ki a falu lakóit, halálra ítélték a körjegyzőt (őt ki is végezték) és a falu plébánosát, sokakat megkínoztak, bebörtönöztek. Pócspetri évtizedekre megbélyegzett faluvá vált.

Imre-kormány reformjainak elítélése és visszatérés az 1950-es párthatározat elveihez (*Pénzes*, 2021; *Darvai*, 2022). A gyakori átszervezések és irányváltások az oktatásügyben bizonytalanságot okoztak az iskolák, egyetemek működésében, és felerősítették az átalakításokkal szembeni ellenérzéseket az oktatási rendszer számos szereplőjében. Az 1956-os év politikai fordulata, Hruscsov sztálinizmus megbélyegző beszéde a huszadik szovjet pártkongresszuson ideheza is a politikai-közéleti légkör enyhülését hozta, amely megalapozta mindazon kritikákat, amelyeket az egyetemi polgárok, kiváltképp az egyetemi-főiskolai ifjúság megfogalmazott 1956 októberében.

Az ötvenes évekre az iskolaügy átalakításával párhuzamosan végbement a neveléstudomány átalakítása is. A korábban vezető szerepet játszó polgári pedagógusok jelentős részét kiszorították, helyüket az új hatalomhoz lojális emberekkel töltötték fel az egyetemeken és a főiskolákon. Megtörtént a Magyar Tudományos Akadémia átszervezése, a pedagógia akadémiai képviseletének „megszállása" (*Golnhofer*, 2004; *Pénzes*, 2021, 2022).

Összességében megállapítható, hogy a Rákosi-korszak oktatáspolitikája törést okozott a magyar iskolarendszer történetében. Az államosítással megszűnt az iskolák sokszínűsége, létrejött az állami fenntartói monopólium. Az állam, vagyis tulajdonképpen a Párt gyakorolta az ellenőrzést az intézményeknek, az igazgatóknak és a pedagógusoknak működése, a tantervek, a tankönyvek kiadása, tartalma és ideológiai irányvonala felett. Ezért a szakmai szempontok és a minőség követelménye egyértelműen háttérbe szorult a lojalitással és a káderpolitika egyéb szempontjaival szemben. Még ha az iskolák mindennapi valóságában lehettek is különbségek a hatások tekintetében, a legtöbb – közvetlenül a tárgyalt időszak után, illetve azóta született – szakmai és tudományos értékelés szerint a Rákosi-korszak összességében negatív és kaotikus időszaka a magyar oktatás történetének.

Kardos József a Rákosi-korszakot oktatáspolitikáját áttekintő tanulmányában jól bemutatta, hogy a korszakra jellemző volt a reformok kapkodó, előkészítetlen bevezetése és gyors visszavonása. A középiskolai rendszer átszervezése, majd az egységes gimnázium létrehozása rövid életű kísérletek maradtak, amelyek mögött nem szakmai, hanem politikai megfontolások álltak. A pártvezetés az oktatás problémáit gyakran „ellenséges tevékenységnek" tulajdonította, és a pedagógusokat is könnyen megbélyegezték. Hasonló folyamatokat látunk a felsőoktatás tekintetében is. A számos erőltetett átalakítás, a rendszer diktatórikus jellege miatt az oktatási rendszer az 1950-es években számos problémával küzdött. Ezek egy részét maga a politikai rendszer sem tagadta (lásd az 1950-es párthatározatot), ugyanakkor a felelősséget tehát az

ellenség aknamunkájára hárította. Az időszakot – még ha az 1953-as politikai enyhülés idején bizonyos mértékű javulás is indult meg – végig a kiszámíthatatlanság, a bizonytalanság és a bizalmatlanság jellemezte. A korszak végére azonban egyre erősebbé vált az igény a megújulásra, amelyet a szakmai viták és a társadalmi elégedetlenség is jelzett (*Kardos*, 2003).

A diktatúra természetének megfelelően a neveléstudományt sem kerülték el a belső harcok és leszámolások, mint például a korábban éppen a kommunista irányvonalat hatalomra juttató Mérei Ferenc félreállítása vagy éppen Kiss Árpád internálása. A politikai helyzet változása azonban a neveléstudomány területén is éreztette hatását. Ennek három emblematikus eseménye volt. Az MTA Pedagógiai Főbizottságának 1956. június 30-i ülése, a Petőfi Kör pedagógusvitája, illetve a balatonfüredi kongresszus. Mindhárom eseményen tapasztalható volt a korábbi pedagógiai elit erőteljes önkritikája, szembefordulása a sematikus és dogmatikus pedagógiai nézetekkel, illetve megfogalmazódott a korábban háttérbe szorított neveléstudományi szereplők rehabilitációjának szükségessége *(Szabolcs*, 2006, 2022).

A Főbizottság júniusi ülésén elsősorban a neveléstudomány önreflexiójáról volt szó. A vita részletes elemzése meghaladná a dolgozat kereteit, ugyanakkor érdemes idézni a Főbizottság elnökének, Ágoston Györgynek a szavait: „Ma már nem nehéz látni azokat a kétségkívül objektív, az országos politika hibáiban rejlő okokat, amelyek a marxista neveléstudomány kibontakozását megnehezítették hazánkban, valamint kimutatni neveléstudományunk gyengeségei és a helytelen kultúrpolitika összefüggését. Mégsem lenne becsületes dolog megelégedni csupán a rajtunk kívülálló okok és tényezők emlegetésével és elhárítani azt a személyes felelősséget, amely bennünket terhel, akik az elmúlt években a neveléselméleti munka szervezői, irányítói és művelői voltunk. Bármennyire is a legőszintébb jószándékkal, a párt és a szocializmus ügye iránti lelkesedéssel, időt és fáradságot nem kímélve dolgoztunk, mégis igen sok hibát, tévedést követtünk el, amelyeknek mély, önkritikus megvizsgálására van most szükség, s ezeket joggal illetheti bírálat” (*Sz. n.*, 1956. 290. o.). A vita során a résztvevők számba vették és súlyos szavakkal illették a korábbi korszak hibáit, jónéhányan önkritikát gyakorolva.

Jórészt hasonló szereplők vettek részt az 1956. október 1 és 6. között, tehát a Petőfi Kör pedagógusvitájának két fordulója között megrendezett balatonfüredi pedagóguskonferencián. A konferencia hivatalosan szakszervezeti szervezésben valósult meg, azon a nyitóelőadást Kónya Albert miniszter tartotta. A tanácskozás elsősorban a múltban elkövetett hibák és a neveléstudomány kibontakozásának lehetséges új útjaira fókuszált, természetesen bizonyos

határokon belül. Ahogy Szabolcs Éva megjegyezte: „Ha a jegyzőkönyv szövegét, nyelvhasználatát, a szakmai szófordulatokat tanulmányozzuk, akkor egy pártirányítású, de demokratikus szocializmusban gondolkodó, élő, vitatkozó és tevékenykedő neveléstudományi szakmai közösség képe mutatkozik meg" (*Szabolcs*, 2006. 615. o.).

A Petőfi Kör pedagógusvitájára két alkalommal került sor: 1956. szeptember 28-án és 1956. október 8-án. Ezt az eseményt bővebben ismertetem, mert – ellentétben a másik két vitával – itt hosszasan szóba kerültek a felsőoktatás problémái. A vita során a korábbi évekhez képest szokatlanul nyíltan és keményen bírálták a résztvevők a kommunista oktatáspolitika számos intézkedését. Közöttük olyan szereplők, akik oktatáspolitikusként vagy neveléstudósként maguk is aktív alakítói voltak annak. A vita részletes elemzése nem tartozik az értekezés fókuszába, ezért csupán néhány olyan elemet emelek ki, amely a felsőoktatásra vonatkozott. Vitaindító előadásában Jóború Magda, aki ekkor oktatási miniszterhelyettes volt, a következőket mondta az egyetemi helyzetről: „Nemcsak pedagógusainkat, hanem egész közvéleményünket igen erősen foglalkoztatja a középiskolai és egyetemi továbbtanulás kérdése. Bizonyos, hogy az a helyes és ma is érvényes elv, hogy szocializmust építő országunkban a munkásosztály és a dolgozó parasztság gyermekei előtt szélesre kell tárni a közép- és főiskolák kapuit, elsősorban belőlük kell felnevelni a jövő értelmiségét, a gyakorlatban nem egy olyan torzulást szenvedett, ami politikai, gazdasági és kulturális károkat okozott országunknak" (*Hegedűs* és *Rainer*, 1992. 17. o.).

A vitán szóba került az egyetemi ifjúsági mozgalmak kérdése is. Litván György ezzel kapcsolatban így fogalmazott: „A DISZ múltbeli szerepe tehát lényegében az volt, hogy alkatrész legyen a bürokratikus centralizmus gépezetében és így az államapparátus valamiféle meghosszabbítása lett a DISZ-ből, ezért idegen a DISZ az ifjúságtól. A rétegszervezetek, ismétlem, szerintem jól beváltak, mert szervesen jöttek létre, míg a mai szervezeteket felülről oktrojálták rá az ifjúságra. Emellett az egyetlen indok annak idejen is az volt, hogy a Szovjetunióban így van, holott ha nem Sztálin, hanem Lenin tanításait vizsgáljuk, Lenin semmifele szervezeti megkötöttséget az ifjúsági szövetséggel kapcsolatban soha nem tett; ő tartalmi kérdésekről beszélt mindig és nem ő, hanem Sztálin alakította ki később azokat a recepteket, amelyeket mi is átvettünk, amelyek szigorúan meghatározzák a komszomolszerű ifjúsági szövetségnek mint lényegében az ifjúsági párt[nak az – *H. Z. I.*] arculatát. Mi volt az eredmény? Az eredmény az volt, hogy megszűnt az ifjúmunkás-mozgalom, tehát [a – *H. Z. I.*] rétegszervezetek feloszlatása után megszűnt a parasztifjúsági mozgalom, megszűnt az egyetemi

mozgalom, megszűnt a diákmozgalom, egyszóval megszűnt az ifjúsági mozgalom és helyette egy hatalmas ifjúsági hivatalunk vagy hivatalrendszerünk van. (Taps.) Viszont mozgalom nincs a szónak abban az értelmében, hogy akkor is mozog, ha nem mozgatják felülről. (Derültség és taps.) Persze ez nem véletlen, sőt ez kitűnően megfelel a sztálini koncepciónak, annak ti., hogy a szocialista vagy a szocializmust építő társadalomban mindenkit szemmel kell tartani, sőt lehetőleg kézben kell tartani." (*Hegedűs* és *Rainer*, 1992. 53. o.) Helyzetértékelése jól foglalta össze az egyetemi ifjúsági mozgalmak dilemmáit. Majd felszólalása következő részében követelte a DISZ és úgy általában az ifjúsági élet szabad átalakítását.

Még egy felszólalást emelek ki. A debreceni egyetemről érkező Előd Nóra hosszasan sorolta a vidéki egyetemek problémáit, kiemelt figyelemmel a tanárképzésre. Felszólalásának nagy része a tanárok képzésének és elhelyezkedésének problémáit érintette, illetve azzal kapcsolatban fogalmazott meg javaslatokat. Megfogalmazott azonban néhány olyan problémát, amelyek sokkal általánosabb módon érintették az egyetemek helyzetét. „Végül egy igen súlyos problémát szeretnék felvetni, amikor az egyetem megbízásából szeretném külön kiemelni a vidéki egyetemek alárendelt szerepének megszüntetését. (…) A vidéki egyetemmel kapcsolatban ezenkívül igen égető probléma az, hogy sajnos a vidéki egyetemektől elvették universitas jellegüket. A debreceni tudományegyetem bölcsészkarán ma történelem, orosz és magyar szak van, különböző kombinációkban. Ez az egyetemi munka teljes elszíntelenedéséhez vezet, az egyetem teljes egyprofilúságához. (…) A következő felvetni valónk az egyetemi autonómia kérdése. (Taps). Azt hiszem, az elvtársak tudják, hogy sajnos ma az egyetemi rektoroknak, még kevésbé a dékánoknak nincs olyan hatáskörük, hogy az egyetemükre szorosan tartozó problémákat saját maguk megoldják. Kérjük a rektorok és a dékánok hatáskörének azonnali kiszélesítését tantervi és még egy sereg más vonatkozásban. (Taps). Az egyetemi felvételek problémájához csak annyit azonkívül, amit már előttem elmondtak, hogy a származási szempontok szoruljanak háttérbe a képesség, a tehetség és amit most én szeretnék hozzátenni, az ambíció mögött" (*Hegedűs* és *Rainer*, 1992. 71–73. o.). A szövegekből azért is idéztem hosszabban, mert látszódik, hogy az egyetemi hallgatók 1956 őszén megfogalmazott követelései mélyen gyökereztek a kommunista átalakítással átszervezett egyetemek és főiskolák válságában.

A vitát elemző tanulmányukban Golnhofer Erzsébet és Szabolcs Éva a résztvevők narratíváit elemezték. Megállapították, hogy ha a felszólalások dinamikáját nézzük, akkor tulajdonképpen nem is lehet valódi vitáról beszélni. „A fenti elemzések, értelmezések azt mutatják, hogy a

fórum részvevői, illetve felszólalói hasonló nyelvet beszéltek, hasonló lexikai kifejezésekkel éltek, hasonló témákat vetetek fel, hasonló megközelítésben. Inkább az egyetértés, mint a különbözőség jellemezte a Petőfi Kör pedagógusvitáját. Ennek szellemében a pedagógusvita beszédközösségként is értelmezhető, hiszen a felszólalások, a kérdések és az észrevételek szerint a résztvevők közös identitását a sztálinizmus, az ötvenes évek oktatáspolitikájának, pedagógiájának a rendszer keretei közöti bírálata, a javítás lehetőségének hite adta" (*Szabolcs* és *Golnhofer*, 2015. 368–369. o.). A vita jelentőséget illetően egyet kell érteni a jegyzőkönyvek elé előszót író Zibolen Endrével – maga is az események egykori résztvevője –, aki azt állapította meg, hogy „A vitáról felvett jegyzőkönyv az egyidejű pedagógiai valóság sehol másutt fel nem lelhető hű tükrét tartja a későbbi korok olvasója elé" (*Hegedűs* és *Rainer*, 1992. 10. o.).

Érdemes röviden reflektálni az átalakítások természetére is. A kortársak és a későbbi kutatók számára az átszervezések, az egymást gyorsan követő oktatáspolitikai változások – amint az a fentiekből is kiderül –, sokszor tűntek, tűnhettek szakszerűtlennek és irracionálisnak. Miközben az átalakítások egy része az állampárt és a kortárs szakértők által is érzékelt károkat, problémákat okozott, két tekintetben mégis érdemes külön is megvizsgálni, ha úgy tetszik, árnyalni a történések negatív olvasatát.

Egyrészt a szakszerűség, szakmaiság fogalma nem történetileg állandó, hanem az adott kor politikai, ideológiai és szakmai kontextusában értelmezhető. A kommunista és szocialista rendszerek tagadták a kapitalista, polgári társadalmak működésének alapelveit és a saját logikájukat kívánták alkalmazni a rendszer egészének és a társadalmi alrendszereknek a működtetésében. Az egyes tudományterületek és akár a pedagógia, az iskolarendszer még nevezéktanában is megkülönböztette magát, konzekvensen szocialistának vagy kommunistának nevezve a saját „szisztémáját". A szocialista-kommunista rendszerekben – a rendszer egészében és az alrendszerek működésében – következetesen érvényesíteni kellett az állampárt elvárásait. Így a szakmaiság és szakmaiatlanság ellentétét nem csak a különböző – kapitalista és kommunista – rendszerek logikája, hanem a kommunista, szocialista rendszerek belső logikája szerint is meg lehet kísérelni megítélni. Hiszen bőven lehetséges volt, sőt sokszor elő is fordult, hogy ami az egyik rendszerben szakmaiatlannak számított, az a másik rendszerben éppen a „szakmaiság" alapját jelentette.

Ráadásul, ahogy azt Bódy Zsombor könyve alaposan bemutatja, a szakmaiság változó követelményei mögött vagy mellett a szaktudás és a szakértők meglepő kontinuitása figyelhető

meg. „Bár voltak esetek, amikor régi szakembereket meghurcoltak, bebörtönöztek vagy emigrációba kényszerítettek, ez távolról sem írja le egészében a kiépülő pártállamnak a szaktudással kapcsolatos politikáját. Voltak törekvések egy új értelmiség megteremtésére, de a kép mégsem egyszerűen az, hogy a régi szakemberek közül csupán néhányan dolgozhattak tovább a politikailag megbízható káderek ellenőrzése alatt, mert szaktudásuk nélkülözhetetlen lett. A különböző területeken annyi példát lehet találni a szakemberek karrierjének folytonosságára, a »régi szakemberek« magas elismerésére, hogy ez nem kivételnek tűnik, hanem szabálynak.” (*Bódy*, 2025. 22. o.). A jelenséget Bódy a magyar modernizáció alapvető mintázataival magyarázza, majd megerősítésképpen később hozzáteszi, hogy „Az elemzések azt mutatják, hogy bár igaz egyrészről, hogy a politikai szempontok gyakran a szakszerűség kárára érvényesültek a szocialista pártállami döntéshozatalban, és ismeretes módon a párt különböző szintű hatalmi fórumainak személyi döntéseinél a szakértelem, a hozzáértés helyett gyakran más szempontok voltak a fontosabbak, mégis a technokrata szaktudás, a szakértők számára a rendszer tág érvényesülési lehetőséget teremtett.” (*Bódy*, 2025. 29. o.). Vagyis, ahogy azt maga a könyv is több példával megmutatja, az elitcsere mögött a szakértői gárda egy jelentős része tovább dolgozott. Ez, noha ennek bemutatása nem célja a dolgozatnak, voltaképpen igaz volt az oktatásügy területére is.

Az állampárt korábban említett elvárásai nem voltak állandóak. Amint arra már utaltam, a magyar politika – beleértve az oktatáspolitikát is – változásai elsősorban a szovjet politika változásait tükrözték. A sztalinizáció és desztalinizáció hullámai végiggyűrűztek a keleti blokk országaiban és az egyes országok rendszereiben, alrendszereiben is. Így az állampárt oktatáspolitikai elvárásainak változása egyúttal azt is jelentette – és ez a második szempont –, hogy még ha a szereplők számára olykor kapkodónak, követhetetlennek és szakmainak is tűntek a változások, azok logikusan, racionálisan következtek a nagypolitika változásaiból. Ráadásul még azok az oktatáspolitikai, oktatásügyi változások sem voltak feltétlenül irracionálisak, amelyeknek a következményeit a kortársak minőségromlásként érzékelték. A disszertáció a jelen és a következő alfejezetben bemutatja a közoktatás és az egyetemek helyzetét, melyből egyértelműen kitűnik, hogy számos panasz érkezett a felsőoktatás minőségére vonatkozóan is. A kortársak érzékelését nem lehet eltagadni, ugyanakkor az is világos, hogy azok az intézkedések, amelyeket ők így érzékeltek, annak a politikának a szerves részei voltak, amelyek az irányított mobilitáson keresztül az új, rendszerhű szakembergárda és szakmai, politikai elit megteremtésére irányultak. Ezt a jelenséget mutatja be a társadalmi mobilitással foglalkozó

alfejezet.

II.3. A felsőoktatás helyzete a II. világháború után

Mivel a kommunista hatalomátvételt követő magyarországi felsőoktatási átalakítások alapvetően a szovjet modell követték, röviden bemutatom annak legfontosabb jellemzőit.

Az Orosz Birodalomban az I. világháborút megelőzően, 1913-ban 63 felelősoktatási intézmény létezett. Az orosz fejlődés kezdeti időszakát az uralkodói alapítású egyetemek jelentették, amelyeket kezdetben külföldi professzorokkal töltöttek fel. Az orosz állam számára az egyetemek a birodalom építésének és egységesítésének eszközei is voltak, ezért birodalomszerte számos egyetemet nyitottak. Érdekesség ugyanakkor, hogy a 19. század második felétől már nem csak uralkodói egyetemek léteztek, hanem több minisztérium is specializált felsőoktatási intézményeket hozott létre (*Froumin* és *Kouzminov*, 2018). A rendszer számos jellemzőt átvett a német és a francia modellből, ugyanakkor ezek adaptálódtak a helyi viszonyokhoz. „Az egész orosz fejlődést jellemezte az az alapellentmondás, amit az állami hivatalnokok centralizált képzése és a porosz modell lényegét jelentő szabad kutatás biztosítása között feszült. Ez tovább fokozza azt a bizonytalanságot, amit a liberális és az autokratikus megnyilvánulások rapszodikusnak tűnő váltakozása okozott.” (*Mikonya*, 2017. 252. o.). Az orosz egyetemeket a kontinentális társaiktól eltérően már a cári időszakban sem jellemezte a széleskörű intézményi autonómia (*Connelly*, 2000). A fenti jellemzőket azért is érdemes megemlíteni, mert ezek továbbéltek a szovjet rendszerben is (*Chankseliani*, 2022).

A bolsevik hatalomátvételt követően az új hatalomnak nem volt kiérlelt koncepciója a felsőoktatás átalakítására. Napvilágot láttak olyan elképzelések, amelyek az egyetemeket a munkások széleskörű művelődésének eszközeként látták. Ugyanakkor végül két, egymással is vetélkedő elképzelés formálta leginkább a szovjet felsőoktatás történetét. Az egyik, amely az egyetemeket az új szovjet elit képzésének intézményeként képzelte el. Szerte az országban „kommunista egyetemek” nyíltak, amelyeket a kommunista párt közvetlenül felügyelt. Később az itt kialakított irányítási mód vált a szovjet modell alapvető jellemzőjévé. A másik, végül meghatározóvá váló elképzelés abból a szükségletből indult ki, hogy a fiatal szovjet államnak nagy szüksége volt a gazdaság működtetéséhez szükséges szakemberekre. A húszas évek második felére fokozatosan megerősödött ez a felfogás, amely a felsőoktatást elsősorban a szocialista gazdaság munkaerő-szükségleteinek kielégítésére szolgáló intézményrendszerként

értelmezte. Ennek megfelelően a szovjet korszakban jelentős mértékben nőtt a specializált, egy-egy szektorhoz kapcsolódó felsőoktatási intézmények száma. Az egész sztálini időszakra jellemző volt az egyetemek és főiskolák számának dinamikus növekedése. Míg 1929/1930-ban még csak 152 felsőoktatási intézmény volt a Szovjetunióban, ez a szám 1940-re 817-re, míg 1950-re 880-ra emelkedett. A felsőoktatás szervezetében fokozatosan háttérbe szorultak a szélesebb tudományterületi kínálattal rendelkező egyetemek, és egy erősen differenciált és specializált intézményi struktúra alakult ki (*Froumin* és *Kouzminov*, 2018). Az erős specializáció jellemző volt a Rákosi-korszak felsőoktatási reformjaira is.

Hangsúlyozni kell ugyanakkor, hogy a sztálini diktatúra éveiben sem volt a szovjet felsőoktatás teljesen monolit. Az egyértelmű pártirányítás mellet is jellemző volt a különböző politikai és gazdasági érdekcsoportok jelenléte. Míg a szovjet felsőoktatás 1940-es évekre kialakult irányításában és szerkezetében jelentős változások később már nem következtek be, a mindenkori politikai és gazdasági változások természetesen alakították az egyetemek és a főiskolák sorsát. Az 1953-at követő desztalinizáció ideiglenesen itt is némileg „frissebb levegőt" hozott. Ugyanakkor egyre erőteljesebben jelentkeztek azok a problémák, amelyek a túlzott specializációból és a bürokratikus centralizációból fakadtak (*Chankseliani*, 2022).

A Szovjetunió érdekszférájába került országok felsőoktatását a hatalomra került kommunista pártok a szovjet minta szerint szervezték át. Az egyes országokban azonban a történeti hagyományok miatt különböző mértékű ellenállás is kísérte az átalakításokat, hiszen az intézményi autonómiának nagyobb hagyományai voltak, mint a korábbi orosz egyetemeken. Érdekesség ugyanakkor, hogy a helyi kommunista erők nem kaptak kidolgozott terveket Moszkvából a felsőoktatás átalakítására. Éppen ezért maguk igyekeztek tanulmányozni és megismerni a szovjet felsőoktatást és saját rendszerükre alkalmazni az alapelveket. Ennek következtében az egyes országokban más-más mintát követett a felsőoktatás szovjetizálása (*Connelly*, 2000). Ugyanakkor az egyes tudományterületeken – így például a pedagógiában – elkerülhetetlen volt a sztálinista minta átvétele (*Sáska*, 2020). Ezt a folyamatot is erősen befolyásolták a szovjet és a hazai politika változásai, vagy éppen a különböző politikai és szakmai csoportok közötti konfliktusok és az erőviszonyok változásai.

A szovjet minta hatása jól látható a magyar felsőoktatás szervezeti átalakításában, például az orvosegyetemek leválasztásában és a specializált, a gazdasági érdekeket kiszolgáló felsőoktatási intézmények létrehozásában, vagy éppen a tudományos minősítés átalakításában. A kétségkívül azonosítható modernizációs elemek mellett számos negatív vonás is kísérte az

átalakításokat. „E modernizálás kétarcú: több tízszeresére növeli a magyar tudományos potenciált egyetemek, intézetek alapításával. A magyar kutatóbázison belül az amerikai, nyugat-európai bázisokhoz hasonlóan előretörnek a természettudományok (a fizika, a kémia, majd a biológia). Másrészt e bázisfejlesztés magán hordja a szovjet bélyeget: természetesen politikai stratégiákhoz igazítják a fejlesztéseket. (...) A szükséges modernizáció és a rendszerjellegéből következő politikai szempontok keverednek. A szovjet típusú politikai módszerekkel kétségtelenül felgyorsítják a már 1945 után megindult természettudományok előretörését, de a fejlesztések megalomániába csapnak át. A napi politikai szempontok és a szükséges modernizáció szempontjai keverednek az értelmiségpolitikában is. Adminisztratív erővel hajtják végre a természettudományok előtérbe kerülését, de ugyanakkor napi politikai szempontok szerint szorítják háttérbe azt a kutatói gárdát, amelyik már 1945 előtt szerepet játszott vagy a nyugati tudományossághoz kapcsolatokkal rendelkezett. Különösen a társadalomtudományokban erős a napi politikai indíttatású tömeges őrségváltás a tanszékek, intézetek élén, de mindenekelőtt az Akadémián” (*Glatz*, 2002. 501. o.).

Magyarországon a II. világháborút követően a felsőoktatás működése lényegében a korábbi keretek között folytatódott, noha számos épület jelentős hadikárokat szenvedett, illetve a személyi állomány egy része is a háború áldozatául esett.

A felsőoktatás hallgatói létszámának alakulása, 1946–1989
(Forrás: *Kiss*, 2014. 17. o.)

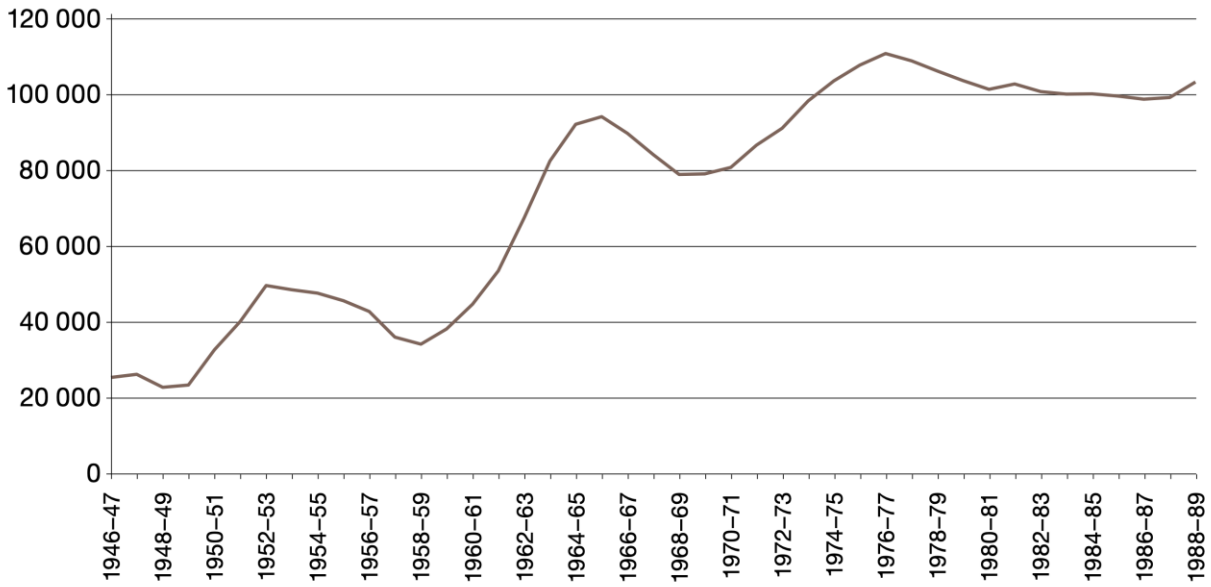

A háborúból hazatérő hallgatók és a korábban kizárt hallgatók újbóli megjelenésének köszönhetően nagyon jelentősen megemelkedett a hallgatói létszám, két év alatt majdnem a háború előtti létszám másfélszeresére (*Ladányi*, 1999. 73. o.). A világháború után időszak kormányai a hozzáférés demokratikus szélesítésére törekedtek. Megszüntették a korábbi adminisztratív akadályokat a felvételik korlátozására. Jelentős eredménye volt a korszaknak, hogy Keresztúry Dezső vallás- és közoktatásügyi miniszter törvényjavaslatát elfogadva a Nemzetgyűlés megszavazta a női hallgatók felvételét érintő korlátozások eltörlését. Ez nyitotta meg például a jogi karokat a női hallgatók előtt. Már a világháború utáni években elkezdődött az oktatói kar átalakulása. Az igazolások és a B-listázás nyomán több, az előző rendszerben magát szélsőjobboldaliként exponáló egyetemi oktatót eltávolítottak az állásából.

A jelentősebb szervezeti, strukturális átalakításokra a negyvenes évek legvégétől, de főleg az ötvenes években került sor, amikor számos alapvető változás alakította át a magyar felsőoktatás működését. Egyrészt megtörtént a felsőoktatási intézmények szovjet mintára történő szervezeti átalakítása. Az egyetemekből kiváltak, illetve önállóvá váltak a hittudományi karok, amelyek működését a Rákosi-korszakban korlátozásokkal sújtottak. A korábban csak a szegedi egyetemen lévő mintához hasonlóan a természettudományi karok önálló fakultássá váltak (1949. február), a korábbi orvoskarokat pedig önálló egyetemekké szervezték (1951. február). Ez utóbbi Szegeden példátlan módon az 1957-ig mindössze egyetlen karból álló Orvostudományi Egyetem létrejöttét eredményezte. Ugyan nem egyetemi szintű intézmények voltak, de megemlíthető a korábban fontos szerepet betöltő jogakadémiák megszüntetése. A korábban egységes egyetemek feldarabolásának részbeni célja lehetett a szovjet gyakorlat szolgai másolásán túl a diákság szétválasztása, elszigetelése más intézményekben tanuló hallgatóktól (ezáltal kontroll alatt tartásuk megkönnyítése).

Diplomát szerzettek száma, 1948–1988
(Forrás: *Kiss*, 2014. 17. o.)

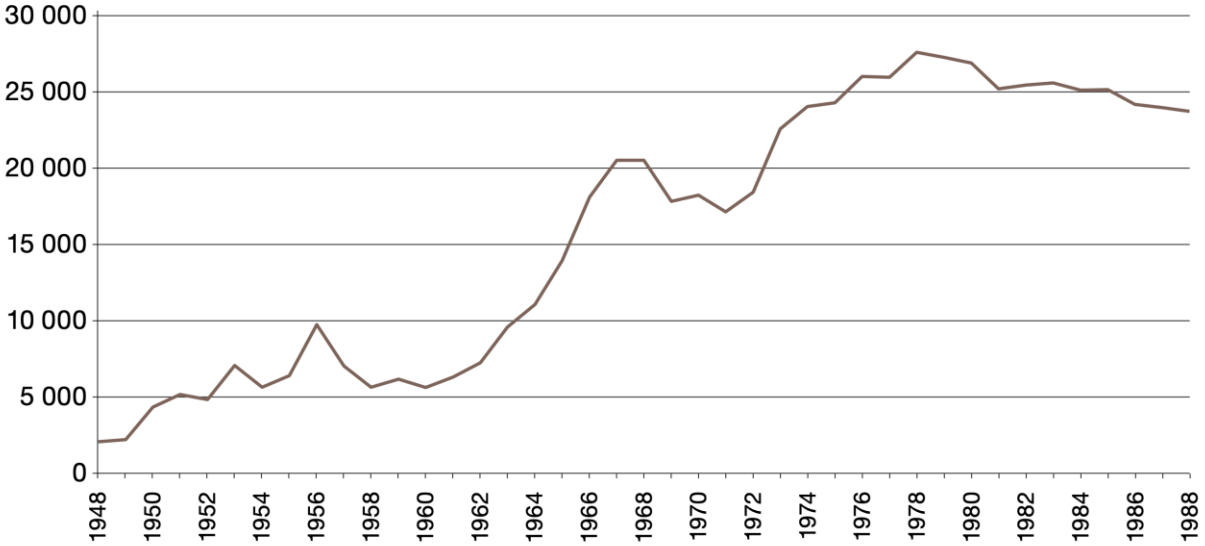

A vizsgált korszakban számos új felsőoktatási intézmény is alakult. Létrejött az önálló Közgazdaság-tudományi Egyetem, a Miskolci Nehézipari Műszaki Egyetem, a Veszprémi Vegyipari Egyetem, a Soproni Erdőmérnöki Főiskola, az Állatorvos-tudományi Főiskola, vagy éppen az Agrártudományi Egyetem. Szegeden a tárgyalt korszakban az 1921 óta a városban működő, majd 1940-ben újraalapított Szegedi Tudományegyetem, illetve a már említett Orvosegyetem alkotta a felsőoktatás gerincét.

A háborút követő időszakban lassan talpra álló Szegedi Tudományegyetem különböző okokból elvesztette professzori-tanári karának egy részét, ugyanakkor az itt maradt professzorok a kontinuitást jelentették. A kommunista hatalomátvétel után tovább folytatódott az egyetem oktatói gárdájának lecserélése. 1951 fontos változás volt az egyetem életében. Egyrészt sor került a matematikai és természettudományi kar átszervezésére, de ami még fontosabb, hogy – amint már említésre került – az orvoskar elszakításával az önálló Szegedi Orvostudományi Egyetem felállítására. Ez utóbbi 1957-ig egy fakultással rendelkezett, így csupán dékán által vezetett egyetem volt. Csak ezt követően került sor a második, gyógyszerésztudományi kar megalapítására, így az Orvosegyetem ekkor vált teljes egyetemmé. Az 1928-ban Szegedre kerülő polgári tanárképzés utódaként a Pedagógiai Főiskolaként, majd Tanárképző Főiskolaként működő intézmény jelentette a felsőoktatás harmadik jelentős intézményét. A

Szegeden katolikus szemináriumot működtető jezsuita rendet 1950-ben feloszlatták, az 1951-ben alapított Közlekedési Műszaki Egyetem pedig csupán két évig működött a városban. Újabb felsőoktatási intézmények csupán tárgyalt korszakunk után, az 1960-as években jelentek meg Szegeden.

A második világháború utáni időszak a korábbi évtizedekkel összehasonlítva a felsőoktatás intenzív expanziójának korszaka – annak minden következményével. Ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy az expanzió – ahogyan a fenti felsorolásból is látható – elsősorban a műszaki, gazdasági és természettudományos képzéseket folytató, közvetlenül az erőltetett, extenzív fejlesztésbe becsatornázható szakembereket kibocsátó felsőoktatási intézményeket érintette.

Megtörtént a pedagógusképzés átszervezése is. Ennek részeként lezajlott a középiskolai tanárképzés átszervezése, kétszakossá válása, a Tanárképző Intézetek és a tanárvizsgáló bizottságok megszüntetése. Az általános iskola erőltetett és előkészítetlen bevezetése miatt jelentős pedagógushiány volt jellemző, amelynek megoldására pedagógiai főiskolákat szerveztek Budapesten, Szegeden, majd Debrecenben (ez hamarosan Egerbe került) és Pécsett.

A szerkezeti átalakításokkal párhuzamosan megtörtént a pártirányítás kiépítése az egyetemeken. Létrejöttek a Tanulmányi Osztályok, amelyek a mai szerepüknél jóval nagyobb jogosítványokkal rendelkeztek, tulajdonképpen az egyetemi karok működtetéséért lettek felelősek. Lényegében megszűnt az egyetemi autonómia, például az egyetemi és a kari vezetők választásának korábbi önkormányzó gyakorlatát a központi kinevezések váltották fel. Az egyetemeken és főiskolákon a hivatalos struktúrák mellett kiépültek a párt különböző szervezetei, melyek tulajdonképpen az érdemi döntéshozatal szerveivé váltak.

Garai Imre tanulmányában részletesen áttekintette az egyetemek államosításának részfolyamatait. Összegzésképpen megállapította, hogy „A korai szakaszban, 1949–1951 között, előbb a neohumanista képzési rendszerű egyetemek szerkezetének felbontására törekedett az állampárt részben a miniszteriális igazgatás átalakításával, az egyetemi és főiskolai ügyosztály ügykörének fokozatos leszűkítésével, részben pedig a MTA új szerepköreinek kialakításával. Az Akadémia új intézményein, illetve jogosítványain keresztül felügyelte és meghatározta a tudományos kutatások főbb irányvonalait, ellenőrizte a tudományos utánpótlást, illetve az új tudományos fokozatok bevezetésével a tudósok működését legitimáló tudományos fokozatokról is dönthetett, mintegy »működési engedélyt« biztosítva számukra munkájukhoz. A rendszert a szakprofilú egyetemeket felügyelő Felsőoktatási Tanács létrehozása, illetve a megfelelő politikai elkötelezettséggel bíró tudósok

rektorrá, dékánná történő kinevezése tehette volna teljessé. A pártszervezetek azonban sem az egyetemek, sem az akadémiai kutatóintézetek estében nem tudtak érdemi politikai kontrollt kialakítani a tudományos munkát végző személyzet felett, emellett pedig megfelelő intézményvezetőket, illetve intézetvezető-helyetteseket sem tudott a párt kellő számban kiállítani a felügyelet gyakorlásához. Az 1950–1951. év kudarcai arra sarkallták az Agitációs és Propaganda Osztályt, illetve a Titkárságot, hogy a pártszervezetek megerősítése mellett az oktatás tananyagát, illetve a kutatás módszereit is központilag szabályozzák. Ennek a szándéknak, illetve az államosítás újabb szakaszának a szovjet minta nyomán létrehozott Felsőoktatási Minisztérium kialakítása mellett a vizsgarendszer, a javadalmazás, illetve az óraszám, az intézetek elnevezésének szabályozásával, valamint a tudósképzés és a tanárképzés szétválasztásával kívántak nagyobb nyomatékot adni. Az 1952-ben végrehajtott reformok egyértelműen az egész rendszer államosításának és a totális felügyelet kialakításának újabb kísérleteként értékelhetők" (*Garai*, 2016. 152–153. o.).

Itt érdemes utalni Péteri György tanulmányára, amelyben az egyetem kommunista eszméjének kérdését elemezte a magyar példák alapján. Miközben részletesen áttekinti az akadémiai szabadsággal és az értelmiség helyzetével kapcsolatos vitákat, amellett érvel, hogy az egyetem eszméje és maga az egyetem intézménye nem statikus, hanem dinamikusan alakuló. Éppen ezért az autonómia sem olyan, ami állandó jellemzője az egyetemeknek. Bemutatja, hogy az egyetemi autonómia korlátozására már a Horthy-korszakban is jelentős kísérletek történtek, illetve hatásosan mutatja be, hogy az új értelmiség és az akadémiai elit megteremtése nem ment zökkenők nélkül (*Péteri*, 2005). Ezzel együtt is azt állíthatjuk, hogy a Rákosi-korszak által kiépített közvetlen pártirányítás és kontroll példátlan volt a magyar felsőoktatás történetében.

Már az 1948. júniusi oktatáspolitikai intézkedések keretszámokat fogalmaztak meg az egyetemekre felvett hallgatók származására vonatkozóan, hatvan százalékos célt tűzve ki a „munkás-paraszt" származású fiatalok számarányára vonatkozóan. Ám még ez sem bizonyult elégségesnek, az ideológiai megbízhatóság is fontos kritérium lett: egy 1952-es minisztertanácsi határozat rendelkezett a főiskolai és egyetemi felvételi vizsgák bevezetéséről, melynek során a vizsgabizottságnak mérlegelnie kellett „a jelölt világnézetét, a jelleméről kialakult benyomást, társadalmi helyzetét" is. Tehát a jelentkezők felvétele esetében háttérbe szorultak a tanulmányi szempontok, a szakmai alkalmasság, másrészt általában is áthatották a társadalmat és különösen az oktatást a kommunista ideológia által vezérelt szempontok (*Mészáros*, *Németh* és *Pukánszky*, 2000).

Ha részletesebben megvizsgáljuk az egyetemi-főiskolai felvételiknél 1949-től alkalmazott keretszámok és ideológiai szempontok gyakorlatát, a következőket állapíthatjuk meg. A kategorizálás alapja a tanuló szüleinek, jellemzően az apjának az 1938-as, 1944-es és aktuális foglalkozása, valamint társadalmi helyzete volt. Kezdetben tizenegy, majd nyolc csoportba sorolták a diákokat, a gyakorlatban azonban négy plusz egy kategóriát – munkás, dolgozó paraszt, egyéb és X – alkalmazták. X-esnek számítottak az első három csoportba nem sorolható osztályidegenek („kizsákmányolók, kulákok, államosítás előtti nagykereskedők, nagyiparosok, az 1945 előtti hivatásos katonatisztek, csendőrök" gyerekei). Később például a kisiparosokat, kiskereskedőket az egyéb kategóriába sorolták, így valamelyest csökkent az X-esek száma, 1952-ben pedig az egyéb kategóriából önálló kategóriába sorolták az értelmiségieket, 1953-tól pedig az alkalmazottakat. „1962 novemberében – hosszas vitákat követően – az MSZMP VIII. kongresszusa kimondta a származás szerinti megkülönböztetés eltörlését a felsőoktatási felvételiknél. 1963-tól hivatalosan már nem alkalmazták, ugyanakkor továbbra is előnyben részesítették a fizikai dolgozók gyerekeit, leginkább szociális kedvezmények és politikai szempontok alapján odaítélhető többletpontok alkalmazásával. Ez a gyakorlat az évtizedek során természetesen többször változott, de alapjaiban egészen a rendszerváltásig fennmaradt. Ezzel párhuzamosan a diákokat több szinten is káderezték. A középiskolai és egyetemi bizottságok által kiadott jellemzésekben kiemelt hangsúlyt kapott – sokszor a tudásbeli felkészültségnél is nagyobbat – a felvételiző politikai megbízhatósága. A »klerikális reakció«, a vallásos világnézet elleni küzdelem világában szinte behozhatatlan hátrányba került az a fiatal, aki hittanra, templomba járt, gyakorolta a vallását" – olvashatjuk Kőrösi Zsuzsanna témával foglalkozó tanulmányában (*Kőrösi*, 2022). Kevésbé közismert, de a származási kategóriák a középiskolai felvételik rendszerét is meghatározták.

A származás szerinti kategóriák és a tudással szemben az ideológiai megbízhatóság igényének ily módon történő alkalmazásával olyan társadalmi csoportok gyermekei jelentek meg nagy számban az egyetemeken és a főiskolákon, amelyek korábban a felsőoktatástól nagyrészt el voltak zárva. Ez súlyos minőségi és fegyelmi problémákat okozott a felsőoktatásban, amelyet szintén erőszakos, centralizált módon kívánt kezelni a diktatúra (*Polyák*, 2019a, 2019b, 2019c). Ladányi Andor megállapítása szerint: „A hallgatólétszám növeléséhez, az irreálisan magas felvételi keretszámok betöltéséhez szükséges középiskolai merítési bázis mennyiségi, de főleg minőségi szempontból nem volt elégséges. A hallgatók számottevő részének nem megfelelő előképzettsége, minőségi színvonala iskolás jellegű oktatási formák és módszerek

alkalmazására, a lemorzsolódástól való félelem pedig a vizsgákon a liberalizmus széles körű elterjedésére vezetett. A szakemberszükséglet gyorsabb kielégítésére törekedve a legtöbb képzési ágban csökkentették a tanulmányi időt, majd az ennek következtében növekvő túlterhelést a szűkebb szakosítás bevezetésével kívánták mérsékelni, ami viszont újabb problémákat, nehézségeket okozott. Mindez a képzés színvonalának csökkenését idézte elő" (*Ladányi*, 1999. 84. o.).

A felsőoktatáspolitika egyik célja a létszámok emelésével a tervgazdaság, illetve más átalakított rendszerek szakemberszükségletének kielégítése volt. Célja volt egyúttal, hogy ezek az új szakemberek olyan társadalmi csoportokból – elsősorban a munkásság és parasztság – kerüljenek ki, amelyek a kiépülő hatalom támaszát jelenthették. Ezt a folyamatot részletesebben a következő alfejezet mutatja be.

A felsőoktatásban is megjelentek az ideológiai tárgyak (pl. marxizmus-leninizmus), valamint az orosz nyelv kötelező tanítása, majd a kurzusoknak a marxista ideológiával történő, lehetőség szerint minél nagyobb mértékű átitatása. Mindezek hatására erőltetett tananyagcsökkentést hajtottak végre, s annak átadása is didaktikus módszerekkel történt. A valós tudományos teljesítmény értéke csökkent, szakmai és tudományos szempontból kiemelkedő, de reakciósnak vagy ideológiailag megbízhatatlannak ítélt professzorok, oktatók, kutatók lettek megfosztva az egyetemi katedrától, illetve státusztól. Mindezek a folyamatok sem tudták kiölni teljes mértékben a tudomány és gondolkodás szabadságát, a kritikus gondolkodás igényét és gyakorlatát az egyetemekről, melyek a társadalom más szféráihoz képest még mindig az ország legszabadabb „szigeteinek" számítottak.

Az egyetemek átszervezésének és a tudományos élet átalakításának fontos része volt a tudományos minősítés rendszerének szovjet mintára történő átalakítása. A korábbi rendszerhez képest a legfontosabb különbség a tudósképzés intézményesülése és egységesülése lett (*Pénzes*, 2013).

Kozári Mónika és Pénzes Dávid tanulmányaikban (*Pénzes*, 2013; *Kozári*, 2015) részletesen bemutatták az aspirantúra magyar rendszerének kialakulását. Így itt csak azokra a legfontosabb jellemzőket mutatom be, amelyek az egyetemi elit áralakulása szempontjából lényegesek. A korábbi tudományos címek használata 1951-től nem volt lehetséges, bár a jogszabályok lehetőséget biztosítottak a korábbi tudományos munkásságok elismertetésére.

Az aspirantúra magyar rendszerének kidolgozása A Magyar Tudományos Tanács berkeiben kezdődött el. Ahogy a felsőoktatás szovjet mintára történő átalakítása kapcsán is szóba kerül,

Budapest nem kapott kész terveket Moszkvától, hanem önmaga törekedett megismerni a szovjet rendszer Magyarországon is adaptálható elemeit. Az ezzel kapcsolatos dokumentumokat Pénzes Dávid részletesen bemutatta doktori dolgozatában (*Pénzes*, 2021).

A tudományos minősítés rendszerét végül 1950-ben vezették be az 1950. évi 44. sz. törvényerejű rendelettel. Az új minősítési rendszer felügyeletére létrehozott Országos Tudományos Képesítő Bizottságot (OTKB), az Országos Aspirantúra Bizottság váltotta, majd ennek helyét már 1951-ben a Tudományos Minősítő Bizottság (TMB) vette át.

Az intézkedés vezette be a tudományok kandidátusa fokozatot, amelyet aspiránsképzésen és önálló értekezés megírásán keresztül lehetett elérni. Ezzel kellett bizonyítani a jelölteknek, hogy képesek önálló tudományos kutatásra. A tudomány doktora fokozatot egy évvel később, csak 1951-ben vezették be, ennek odaítélése szintén a Tudományos Minősítő Bizottság hatásköre lett. Kozári Mónika érvelése szerint: „Úgy tűnik, hogy az 1950-es rendelet kiadásakor még nem dőltek el végleg az erőviszonyok, az egyetemek még őrizni tudták a minősítésre való jogukat. Az év végére azonban győzött a központi akarat, a tudományos minősítést kivették az egyetemek hatásköréből, és az Akadémián keresztül egy, a hatalomtól függő, a politika által kézben tartott intézményre ruházták." (*Kozári*, 2015. 151. o.)

Az aspirantúra kapcsán meg kell említeni az egyszerűsített eljárás vagy másképpen a rövidített aspirantúra intézményét is. Ez lehetővé tette, hogy az előírt vizsgák letételével, valódi aspirantúra nélkül pályázhasson egy jelölt a minősítésre. Kozári Mónika megállapítása szerint az egyszerűsített eljárás csúcsidőszaka 1951–1952 volt, bár a gyakorlat később is fennmaradt. Kozári kutatásai szerint 1953-ban került sor az első kandidátusi disszertáció megvédésére. Ezek aránya később folyamatosan emelkedett.

Pénzes Dávid megállapítása szerint: „A képzés történetének érdekes eleme az egyszerűsített eljárás bevezetése, amely részben szintén a tudományos fokozatuktól megfosztott tudósok számára lehetett fontos. Ugyanakkor nem zárható ki, hogy valódi jelentősége az új káder-elit (...) számszerű növekedésében játszott szerepében ragadható meg" (*Pénzes*, 2021. 90. o.). A korabeli, sokszor titkos minősítésű iratokból kiderül, hogy bár a minősítés alapja hivatalosan a tudományos teljesítmény volt, valójában a megfelelő világnézet is nagy súllyal esett latba. Vagyis a tudományos minősítés átalakításával nem csupán a rendszer kétségkívül szükséges egységesítése és modernizálása történt meg. Az új rendszer alkalmat teremtett az új egyetemi-akadémiai elit kitermelésére is. Ugyanakkor mivel a tudományos szempontok nem kizárólagosak voltak a minősítés során, ez hozzájárult a felsőoktatás minőségi problémáihoz.

Az egyetemek és főiskolák fent vázolt rendszerszintű átalakulása hozzájárult ahhoz a folyamathoz, amelyet a szakirodalom deprofesszionalizációnak nevez. A magyar tanárság professzionalizációjának kezdetei a 18 századra vezethetők vissza, majd akkor vett határozottabb irányt, amikor az 1849-es Entwurf – a Magyarországra is kiterjesztett osztrák birodalmi oktatási reform – bevezette a kötelező egyetemi tanárképzést. A középiskolai tanárság a 19-20. század egyik legmagasabb presztízsű, jelentős autonómiával rendelkező hivatásává vált, komoly szerepet töltve be a modern magyar állam működtetésében.

A deprofesszionalizáció fogalmát Garai Imre nemrégiben vezette be a magyar szakirodalomba (*Garai*, 2022). Így határozza meg a fogalmat: „A deprofesszionalizáció Freidson (2001, pp. 129–130) megközelítésében bekövetkezhetett: ha az (1) az állam a professziós intézmények működését, vagy (2) a szakértői testületek nagy többségének működési engedélyét felfüggesztette. Hasonló módon deprofesszionalizálódhatott egy hivatás, amennyiben az állam (3) egyoldalúan beavatkozott a szakértői utánpótlás folyamataiba, vagy (4) fokozatosan megszüntette a szakértők kiemelt társadalmi státuszát, esetleg (5) felfüggesztette a szakértői csoportok működésének hátteréül szolgáló ideológiát és saját jelöltjeire bízta a professziós szervek működtetését. Ezeknek a jelenségeknek az egyidejű együttes és egyenként történő előfordulása is elvezethetett a szakértelmiségi hivatások monopóliumának megrendüléséhez saját szakterületük fölött. [Ugyanakkor] még totalitárius rendszerekben is ritkán fordult elő a hivatáscsoportok teljes deprofesszionalizációja (az orosz 1917-es forradalmat követő, 1922-ig tartó átmeneti időszak mellett, az 1933–1945 közötti Németország esetében vetetették fel az orvosi és az ügyvédi hivatásokhoz kapcsolódóan, hogy az etikai kódexeik rendszerszintű megsértése miatt, ami az állam totalitárius eszméinek és a gyakorló szakértők ezekhez való alkalmazkodásának eredménye volt, mindkét hivatás átmenetileg deprofesszionalizálódott)” (*Garai*, 2022. 5. o.). Garai szerint a magyar középiskolai tanárság deprofesszionalizációja az I. világháborút követő években kezdődött, amikor a magyar állam egyre erősebben és hatékonyabban korlátozta a hivatás autonómiáját.

A II. világháborút követő deprofesszionalizációs folyamatokkal ugyanakkor – ismereteim szerint – eddig még egy kutatás sem foglalkozott behatóbban, miközben a fentebb röviden vázolt történeti háttérből is látszik, hogy a deprofesszionalizáció számos jellemzője megtalálható volt az 1940-es és 50-es években. S bár az én kutatásom fókuszában sem ez a folyamat áll, azonban a témául szolgáló események jobb megértéséhez kiváló adalékot szolgáltathatnak a fentebb hivatkozott megállapítások, továbbá az egyetemek belső

átalakulásának tervezett leírása segítheti a később a korszakkal foglalkozó kutatókat.

Ahogy korábban is említettem, az oktatási rendszer számos területén jelentős minőségi problémák léptek fel. Ezt a Párt is felismerte: az oktatással foglalkozó1950-es párthatározat a korszak disszonáns természetével összhangban tulajdonképpen jól foglalta össze a folyamatot. A felelősök megnevezésében azonban – az ideológiai elfogultság, illetve a kommunista rendszer szabta keretek miatt – már nem a valóságot írták le, hanem az „ellenség" aknamunkáját tették felelőssé a problémákért. Érdemes hosszabban idézni az alábbiakban a párthatározat szövegéből:

„A szocializmus építésével kapcsolatosan vívott osztály-harcban a dolgozó nép ellenségeit politikai és gazdasági téren döntő vereségek érték. Ezért kártevő tevékenységét a művelődés, különösen a köznevelés területére összpontosította. Beépült a vallás- és közoktatásügyi minisztériumba és a tantervi, tankönyvi ügyeket intéző Országos Neveléstudományi Intézetbe, valamint a Kollégiumi Hivatalba. Mik voltak az osztályellenség céljai – és hogyan igyekezett azokat elérni?

1. Az ellenség arra törekedett, hogy megbénítsa a központi és helyi közoktatásügyi igazgatás munkáját. Ezt túlzott központosítással, bürokráciával érte el. A minisztérium ahelyett, hogy az elvi, irányító munkát végezte volna, az adminisztráció apró tömegügyeit is a kezében tartotta – természetesen a munkaerők rendkívüli pocsékolásával intézte el megfelelően. A tankerületi főigazgatóságokat végrehajthatatlan rendeletek tömegével árasztotta el és sokszor megkerülésükkel intézkedett fontos személyi ügyekben.

2. A népi demokrácia ellenségei igyekeztek megakadályozni a munkás- és dolgozóparaszt ifjúság iskolába jutását. Aknamunkájuk eredményeként 1949/50-ben lemorzsolódás mutatkozott az általános iskolán kívül a közép- és felsőfokú tanintézetekben is. Az ellenség céljának megfelelően elsősorban a munkás és dolgozó parasztszülők gyermekei maradtak el tanulmányaikban. Nagybudapesten pl. az általános iskola V. osztályában a munkásdiákok 20,5%-a bukott meg. A középiskolák I. osztályaiban — ahol már tömegesen voltak munkás- és parasztdiákok — évközben a tanulók 7%-a maradt ki. Az egyetemeken a hallgatók 16%-a elmaradt a második félévről, – ugyancsak a döntően megjavult összetételű első évfolyamban.

Mindezt főleg a következő módon érte el az osztályellenség, mely erejét ezúttal a köznevelés frontjára összpontosította. Az általános iskola V., a középiskola és az egyetem I. évfolyamát különösen nehézzé tette sok új tárgy beiktatásával, nagy tananyag összezsúfolásával. Ezen túlmenően is a tananyag szükségtelen megnövelésével, „maximalista" elvek hangoztatásával

nehezítette meg a tanulást. De a maximalista tankönyveket sem adta ki idejében és kellő számban, megjelenésüket elszabotálta, A mesterségesen túlterhelt és súlyos tankönyvhiánnyal küzdő munkás- és dolgozóparaszt származású tanulókat viszont – ugyancsak maximalista vizsgakövetelmények felállításával – igyekezett tömegesen elbuktatni. Ezzel nagymértékben megakadályozta demokráciánkhoz hű, haladó pedagógusaink jó munkáját. Hozzátartozott az ellenség taktikájához a tanítóképzés és a tanítói továbbképzés szabotálása, melynek eredményeként pl. a szaktanítói tanfolyamok hallgatóinak 65%-át megbuktatták.

Az ellenséges kártevés ilyen módon próbálta meghosszabbítani a volt uralkodó osztályok műveltségi monopóliumát. Ezenfelül is ötéves tervünk, szocialista építésünk előrehaladását akarta megakadályozni a szakemberutánpótlás, a szakoktatás szabotálása által.

3. Az ellenség az ideológiai fronton is kiépítette a maga hadállásait. Fenntartotta és képviselte az imperialista burzsoáziának a dolgozó nép ellen irányuló »tudományos« elméletét, a pedológiát. A pedológusok, mint a Horthy-fasizmus idején, most is azt hirdették, hogy az emberi természetet öröklés és környezet végzetesen meghatározza és ezért az megváltoztathatatlan. Népellenes elméleteiket odáig vitték, hogy több-kevesebb nyíltsággal még a munkás- és dolgozóparaszt gyermekek szellemi alacsonyabbrendűségét is bizonyítani igyekeztek. Irodalmi munkáikban az amerikai, angol imperialista uralkodó osztályok nevelési íróinak népellenes megállapításaira támaszkodtak. A közoktatásügy területén érvényesülő ellenséges neveléselmélet legfőbb hirdetője az Országos Neveléstudományi Intézet vezetője, Mérei Ferenc volt.

A pedológusok áltudományos tevékenysége annál veszélyesebb, annál kártékonyabb hatású volt, mert az imperializmus ügyét szolgáló tévtanaikat a nevelőképzésben is hirdették. Különösen kártokozó volt a pedológusoknak a fegyelem kérdésében elfoglalt álláspontja. Azt a hamis nézetet terjesztették, hogy a gyermek állítólagos, »öntörvényű«, »spontán« fejlődése elé nem szabad gátakat emelni. Hatásuk alatt a pedagógusok közül számosán vették át azt a tévhitet, hogy a gyermek ösztöneinek és hajlamainak – még ha azok károsak is – szabad folyást kell engedni. Ez a tévhit iskoláink egy részében erkölcsileg bomlasztó hatású volt, aláásta a munkafegyelmet s ezáltal a volt uralkodó osztályok, a reakció érdekeinek kedvezett. Az öntudatos, önkéntes fegyelem a dolgozók államában, a szocializmust építő népi demokráciánkban döntő fontosságú. Megszilárdítása a Párt útmutatásai nyomán csakhamar meg is indult” (*Kardos* és *Kornidesz*, 1990. 377–380. o.).

Az idézett határozat része volt a neveléstudományon belüli leszámolásnak és a később még

megemlítendő Mérei Ferencnek, valamint a hozzá kapcsolódó, nyugatos pedagógiai-pszichológiai irányzatokhoz tartozó neveléstudósok kiszorításának, és – többek között – az Ágoston György és Nagy Sándor által fémjelzett szakmai csoport hatalomba kerülésének. Ugyanakkor, miközben az okokat illetően természetesen nem néz szembe a valósággal, mégis részletes képét adja a végiggondolatlan oktatáspolitikai döntések okozta káosznak.

A fent és a korábban említett problémákat ismerve nem véletlen, hogy éppen az egyetemi-főiskolai polgárság, különösen a hallgatóság részéről voltak tapasztalhatók elsőként (előbb kisebb, majd egyre nagyobb) nyilvánosság előtt a rendszer jellegét érintő kritikus megszólalások, megnyilvánulások.

Mint a fentiekből is látható, az állampárt kiépülő uralma ellenére sem voltak egységesek az oktatáspolitikai elképzelések, az átalakításokat gyakran kísérték viták és konfliktusok. Ez a megállapítás összhangban van az oktatáspolitikai elemzések során gyakran alkalmazott politikatudományi megközelítési mód eredményeivel (*Nagy*, 1997). Ez a megközelítési mód nem csupán az oktatáspolitika történetének leírására vállalkozik, hanem megpróbálja feltárni azokat az oktatáspolitikai csoportokat, amelyek a mindenkori (oktatás)politikai változásokat befolyásolták. Darvai Tibor megfogalmazása szerint: „Az oktatáspolitika-történet politikatudományi megközelítése alapvetőnek veszi, tehát axiómaként értelmezi azt, hogy az oktatáspolitikai mező alapvetően tagolt, még a legtotalitáriusabb diktatúrákban is, és benne különféle társadalmilag meghatározott csoportok küzdenek egymással. Az érdekcsoportok célja a hatalmi pozíciók megszerzése és megtartása” (*Darvai*, 2017. 11. o.). Ezeknek a különböző érdekcsoportoknak a tevékenysége jól látható például abban a folyamatban, melynek során a kiépülő pedagógiai-oktatáspolitikai érdekcsoportok kiszorították a polgári pedagógia képviselőit a magyar neveléstudomány intézményrendszeréből – hogy azután majd ezen szereplők egy része is partvonalra, vagy éppen munkatáborba kerüljön, amikor újabb érdekcsoportok emelkedtek fel.

II.4. Társadalmi mobilitás és iskolarendszer a Rákosi-korszakban

Ahogy a fenti idézet is mutatja – még ha a magyarázatok a korszak retorikájának megfelelően hamisak is – a felsőoktatás számos minőségi problémával küzdött az 1950-es években. Ennek csupán egyik okát jelentették a szerkezeti átalakítások. Egy másik jelentős oknak azt tarthatjuk, hogy a kiépülő kommunista diktatúra kísérletet tett a rendszerhez hű értelmiség megteremtésére. Ennek egyik eszköze a felsőoktatásból korábban kiszorult társadalmi rétegek

gyermekeinek favorizálása, vagyis a társadalmi mobilitás.

A társadalmi mobilizáció fogalma szorosan kapcsolódik a társadalom szerkezetéhez, hierarchiájához, illetve a társadalmi egyenlőtlenségekhez. A modern társadalmak egyik alapvető jelensége, hogy a születéskori társadalmi státusz jelentősen meghatározza az egyén társadalmi helyzetét, lehetőségeit. A társadalmi mobilizáció az egyének vagy társadalmi csoportok helyzetének, státuszának változását jelenti. A mobilitáson általában a társadalmi helyzet javulását szokták érteni, de természetesen előfordulhat az egyének vagy csoportok státuszának romlása is. A társadalmi mobilitásnak két formáját – horizontális és vertikális mobilitást – szokta megkülönböztetni a szakirodalom. Az előbbi azonos társadalmi rétegen belüli csoportváltást (például szakmaváltást), utóbbi pedig a társadalmi hierarchiában való fel- vagy lefelé irányuló mozgást jelent. A vertikális mobilitáson belül egylépcsős mobilitásról beszélünk, ha az egyén a közvetlenül szomszédos rétegbe lép, míg többlépcsős mobilitás esetén több társadalmi fokozatot ugrik át (*Kozma*, 1994).

További különbséget tesznek az intergenerációs és intragenerációs mobilitás között: az előbbi a szülők társadalmi rétegétől eltérő pozíció elérését jelenti (például iskolai végzettség révén), míg az utóbbi egy adott társadalmi rétegben elfoglalt pozíció későbbi megváltozását takarja, például továbbtanulás vagy karrier során. A modern társadalmakban az iskola a társadalmi mobilitás egyik legfontosabb csatornája. Halász Gábor megfogalmazásában: „A modern oktatásszociológia egyik legfontosabb megállapítása az, hogy az oktatási rendszerek meghatározó szerepet játszanak a társadalmi struktúra, vagyis az osztály- és rétegszerkezet újratermelésében, illetve átalakításában.” (*Halász*, 2001. 24. o.).

Fehérvári Anikó pedig azt emeli ki az intergenerációs mobilitás kapcsán, hogy „Mobilitáskutatók szerint stabil társadalmakban az intergenerációs mobilitás gyakoribb, mint az intragenerációs. Ez utóbbi mobilitási forma főként az iskoláztatás következménye, vagyis az egyén leginkább pályája elején kerül magasabb osztályhelyzetbe és csak ritkábban szakmai előmenetele révén.” (*Fehérvári*, 2015. 189. o.).

A társadalmi mobilitással kapcsolatos történeti és kortárs magyar szakirodalmak egyik legfontosabb megállapítása, hogy a magyar iskolarendszer újratermeli a társadalmi különbségeket. Csak egy példát kiemelve az 1960-as évektől meginduló mobilitáskutatások (*Szabari*, 2002) eredményeiből megemlíthetjük Ferge Zsuzsa ma már klasszikusnak tekinthető tanulmányát (*A társadalmi struktúra és az iskolarendszer közötti néhány összefüggés*). Ferge emlékeztetett rá, hogy az 1945 után kialakult iskolarendszer egyik fő feladatának tekintette a

különböző társadalmi rétegek közötti kulturális különbségek nivellálását. Az iskolaszerkezeti átalakulást értékelve így írt: „Strukturálisan, iskolaszerkezetileg tehát kialakultak az előfeltételek a társadalmi csoportok közötti kulturális nivellálásnak, a nagymértékű társadalmi mobilitásnak” (*Ferge*, 1972. 18. o.).

Megvizsgálva azonban a tanulók iskolai teljesítményével kapcsolatos adatokat, arra a megállapításra jutott, hogy „a szocialista iskola egyik speciális funkciójának a társadalmi rétegek közötti kulturális nivellálás funkciójának teljesítését külső keretek ugyan lehetővé tennék, de az iskolán belüli feltételek még nem alakultak ki. A rétegek között induló különbségek nem csökkennek, sőt, inkább nőnek” (*Ferge*, 1972. 26. o.). Vagyis az 1945 utáni iskolaszerkezeti átalakítások nem hozták meg azokat a remélt pozitív változásokat, amelyek az átalakítás érveiként szolgáltak.

A kiépülő kommunista diktatúrának kifejezett célja volt a társadalmi struktúrák átalakítása és a korábbi uralkodó osztályok monopóliumának megtörése. Ezt a célt nem csupán a fent vázlatosan ismertetett iskolaszerkezeti átalakítások szolgálták, hanem erőszakos politikai-rendészeti eszközök is, mint a nemesi privilégiumok felszámolása, az egyházak elleni támadások, a polgári struktúrák széttörése vagy épp a kolhozosítás, illetve folytatódtak olyan, korábban elkezdődött folyamatok, mint a nők felsőoktatási részvételének növekedése.

A nők társadalmi szerepének átalakulása (*Pukánszky*, 2006; *Kéri*, 2008, 2018; *Szűts-Novák*, 2021, 2023a, 2023b) következtében 1895 után a magyar nőhallgatók előtt is megnyíltak az egyetemek bizonyos karai. A számuk és arányuk az 1930-as évekig növekedett, majd lassú csökkenésnek indult (*Ladányi*, 1996). Végül az 1946. évi XXII. törvény[4] mondta ki, hogy „A nők az egyetemek valamennyi karára, valamint a főiskolákra hallgatókul a megállapított létszám keretén belül minden korlátozás nélkül felvehetők”. A törvény értelmében a teológiai és hittudományi képzéseket kivéve minden képzés megnyílt a nők előtt, így természetesen számuk és arányuk gyors növekedésnek indult (*Ladányi*, 1996. 385. o.). Nem csoda tehát, hogy a női hallgatók is aktívan részt vettek az 1956-os forradalom eseményeiben.

A társadalmi átalakulás kiemelt terepe volt az iskolarendszer átalakítása és a „munkás-paraszt” származású fiatalok lehetőségeinek bővítése, felsőoktatásba történő bejutásuk megkönnyítése. Ennek egyik eszköze volt a szakérettségi. A szakérettségi intézménye Magyarországon 1948-ban, a szovjet RABFAK mintájára jött létre, hogy a munkás és paraszt származású fiatalok

[4] 1946. évi XXII. törvénycikk a nőknek az egyetemekre és főiskolákra való felvétele tárgyában

számára biztosítson felsőoktatási továbbtanulási lehetőséget. A szakérettségi tanfolyamok a Népi Kollégiumok Országos Szövetségének keretein belül indultak, ám a Párt társadalompolitikai céljai – a munkásfiatalok előnyben részesítése –, amint arra már utaltam, nem valósultak meg maradéktalanul, mivel a jelentkezők gyakran nem voltak őszinték származásuk megadásakor, és a statisztikák is megbízhatatlanok voltak. A képzés intenzív volt, de sok diák számára nehézséget okozott a tananyag elsajátítása és a városi értelmiségi normákhoz való alkalmazkodás, ami szocializációs és kulturális feszültségekhez vezetett. A szakérettségizettek jelentős része falusi vagy tanyai származású volt, és a kollégiumi élet szigorú szabályozása, valamint a diákok közötti kulturális különbségek tovább nehezítették beilleszkedésüket. Bár a szakérettségi a káderek képzésének eszközeként szolgált, s a diákok számára elsősorban a társadalmi mobilitás lehetőségét jelentette, ugyanakkor a rendszer ideológiai elvárásai és a gyakorlati nehézségek korlátozták az oktatás színvonalát. A szakérettségi 1955-ös megszüntetése részben a felsőoktatás minőségének javítására irányuló törekvések miatt következett be (*Majtényi*, 2004).

Az így kialakított, az 1989 utáni szakirodalomban (pl. *Majtényi*, 2005; *Szabari*, 2024) irányított mobilitásnak nevezett társadalmi mobilitási csatorna természetesen szervesen következett a rendszer természetéből. Ahogy Örkény Antal rámutat, „Ez az óriási felfelé áramló mobilitás nem egyszerűen a gazdasági modernizáció beindításának és a központosított politikai irányítás kiépülésének következménye. Legalább ennyire generálja a társadalmi mobilitás – a politikából kiinduló – normatív felfogása is. Abból az ellentmondásból, hogy a politikai igazgatás megkísérli kiiktatni a középszintű igazgatási és értelmiségi funkciókat betöltő, politikai értelemben megbízhatatlan rétegeket, de ugyanakkor a rendszer működése nem nélkülözheti szakértelmüket, az volt az egyetlen kiút, hogy a politikai vezetés az irányított mobilitás politikai preferenciájával kísérelte meg ellensúlyozni ezen rétegek társadalmi súlyát. (...) A szaktudás megszerzése – és az így kiharcolt mobilitás – ugyanis nem egy társadalmilag legitimizált és stabil normarendszer szerves következménye, hanem döntően felülről inspirált politikai feladat és normatíva annak elérésére, hogy megtörjék a régi értelmiségi és igazgatási rétegek kizárólagos szakmai kompetenciáját. Ezt szolgálta az oktatás minőségi megreformálásának programja” (*Örkény*, 1989. 28–29. o.).

A mobilitás így megteremtett új útja azonban számos problémát is felszínre hozott, és nem csupán a felsőoktatásban, hanem a középiskolákban is (*Somogyvári*, 2015). Már az 1948. júniusi oktatáspolitikai változások előrevetítették az oktatás színvonalának hanyatlását,

egyrészt hallgatói oldalról a már említett származási keretszámok, illetve az ideológiai megbízhatóság szempontjai miatt.

A származás szerinti kategóriák korábban is ismert gyakorlatának radikális átalakításával tehát a korábban a felsőoktatástól elzárt társadalmi csoportok gyermekei jelentek meg nagy számban az egyetemeken és a főiskolákon. A fenti folyamattal kapcsolatban Sáska Géza találóan úgy írja le a helyzetet, hogy „A közép- és felsőfokú oktatási intézmények szelektív felvételi rendszerét a gyakran változó tartalmú származási arányok felállítása nélkül lehetetlen lett volna működtetni. Napjainkban többnyire elfeledett, hogy 1951 előtt az egyetemi felvételhez a szelektív gimnáziumok érettségi jegyei elegendőek voltak. Kétségtelen, hogy az iskolai érdemjegy és a családi háttér közötti kapcsolat igen szoros, amit a bizonyítvány is tükröz. Ezt a »hibát« orvosolták a felvételi vizsgák elrendelésével, ahol a felvételi bizottság tagjai személyesen érzékelhették a jelölt iskolában szerzett tudása és a származása közötti kapcsolat jelentőségét” (*Sáska*, 2021. 483–484. o.).

A származási kategóriák hatvanas évek elején történt eltörlése mögött álló okokat Somogyvári Lajos így összegezte: „A származási kategóriák bevezetése elsősorban a továbbtanulás szabályozását, a felsőoktatásba való bejutás kontrollját szolgálta – és természetesen a középiskolai életre is nagy hatással volt. Az ötvenes-hatvanas évek fordulójára már elég munkás és paraszt származású káder került ki az egyetemekről, főiskolákról, így a felsőoktatás extenzív fejlesztése lekerült a napirendről, feleslegessé vált az addigi adminisztratív rendszer. Kérdésessé vált a kategóriák rendszerének hatékonysága és létjogosultsága is: a már ismertetett technikák segítségével könnyűszerrel meg lehetett kerülni a rendszert. Ezt alátámasztja az a tény, hogy az ötvenes évek végén a szellemi foglalkozásúak gyermekei a középiskolában a lakossági számarányhoz képest 2,61-szorosan, a felsőoktatásban pedig 3,13-szorosan voltak felülreprezentálva (...) – a kulturális tőke megléte tehát továbbra is fontos tényezőnek bizonyult a tanulási döntések meghozatalakor és a gyakorlatban. Az új szabályozás valószínűleg felismerte az addigi kategorizálás anomáliáit, ezért ezt követően jobban figyelembe vették a felsőoktatásba jelentkezők felkészültségét” (*Somogyvári*, 2015. 65. o.). A minőségi problémák és az azzal járó feszültségek azonban kétségkívül hozzájárultak azokhoz az elégedetlenségekhez, amelyek a doktori dolgozatomban kutatott diákmozgalom megszületéséhez vezettek.

III. Lehetséges elméleti megközelítések

Doktori dolgozatom elsősorban hagyományos neveléstörténeti megközelítésű. Azonban fontosnak tartom, hogy az értekezés reflektáljon néhány olyan elméleti megközelítésre is, amelyek hasznosak lehetnek az eredmények értelmezésében.

Maga a neveléstörténet olyan sajátos helyzetű tudományterület, amelynek alakulását jelentősen befolyásolja kettős kötődése a neveléstudomány és a történettudomány irányába. Az általa használt elméleti megközelítések módszerek és források, az általa vizsgált jelenségvilág közel áll mind a történettudományhoz, mind a neveléstudományhoz. Ugyanakkor a napjainkat jellemző multi-, inter- és transzdiszciplináris megközelítés miatt a neveléstörténet-írás egyre nyitottabb újabb társadalomtudományok, az általuk alkalmazott módszerek és elméleti megközelítések iránt. Az általam használt megközelítések is ilyen többes kötődésű elméletek.

III.1. A forradalom történetei mint narratívák

Mivel témám a neveléstörténet (intézménytörténet) tárgykörébe tartozik, érdemes rávilágítani a következőkre. „A neveléstörténészek közössége fenntart egy olyan reprezentációt a neveléstörténetről, amivel saját közösségük kommunikációját megkönnyítik, szervezik. Egyfajta közös tudást, amely lehetővé teszi azt, hogy úgy beszéljenek neveléstörténet kérdéseiről, hogy közben ne kelljen állandóan a »neveléstörténeti közbeszéd« fogalmi, tartalmi kereteinek meghatározásával foglalkozni.” A neveléstörténészek által alkotott reprezentációt a neveléstörténetről úgy jellemezhetjük, hogy „amikor a neveléstörténészek neveléstörténeti kérdésekről folytatnak diskurzust, akkor annak a diskurzusnak a kereteit nem az egyes egyének »tudásai« adják, hanem a közösség által »közmegegyezett tudás«.” (*Nóbik*, 2011)

A konstruktivizmus olyan ismeretelmélet, mely szemben áll az ún. objektivista alapállású ismeretelméletekkel. Utóbbiak szerint „a valóság és a neki megfelelő reprezentáció, tehát a tudás között kialakítható valamifajta egyértelmű megfeleltetés, a tudás valóságnak ily módon való megfelelése ellenőrizhető, megadhatók a tudás igazságának kritériumai”. A konstruktivizmus ezzel ellentétben „radikális választ ad a megismerhetőség, a tudás objektivitása és természete kapcsán felvetődő kérdésekre”. A konstruktivizmus a tudás és a valóság között nem keres egy-egyértelmű megfeleléseket, az emberi tudást konstrukció eredményének tekinti, „vagyis a megismerő ember felépít magában egy világot, amely tapasztalatainak szervezője, befogadója, értelmezője lesz, amely lehetővé teszi, hogy bizonyos előrejelzésekkel éljen a valóságban található dolgok jövőbeli állapotával kapcsolatban, s amely

világ nagyon fontos része a cselekvést irányító kognitív masinériának. Ennek a belső világnak, világmodellnek nagyon fontos funkciója a megismerő embert érő információk feldolgozása, értelmezése, rendszerbe való beépítése. Ez pedig nem más, mint tanulás. A tudásról nem lehet állítani, hogy igaz vagy hamis, ennél sokkal fontosabb és gyakorlatibb kérdés merül fel: adaptív-e az ismeret, lehetővé teszi-e a megismerő egyed alkalmazkodását a környezetéhez, vagy sem. Természetesen ez határozza meg egyben az adott tudás továbbélését is. A megkonstruált világ sokszor lényegesen különbözhet attól, amit a tudósok gondolnak, hétköznapi értelemben azonban ez a tudás mégiscsak jó irányítója, sikeres szervezője lehet a cselekvésnek" (*Nahalka*, 1997. 23-24. o.). A kutatás egyik célja az egykori szereplők konstrukcióinak feltárása, illetve annak vizsgálata, hogy hogyan történt meg az események rendszerbe szerveződése az egyes emberek emlékezetében.

Ki kell azonban emelni, hogy 1956 kapcsán nem csupán egyéni, hanem szociális konstrukciókról és a kettő közötti kapcsolatról is beszélhetünk. Az egyéni és szociális konstrukciók közötti kapcsolat kutatása a pszichológia hagyományos területe. Pléh Csaba megfogalmazásában: „Amikor a pszichológiában a konstrukcionizmus kifejezést használjuk, legalább három különböző értelemben szokott felmerülni e fogalom. Az egyik az, hogy a mentális élet belső szerveződései nem preformáltak, hanem környezetelvűen bontakoznak ki. (...) Egy másik, ennek részben ellentmondó értelmezés a konstrukcionizmust vagy egyáltalán a mentális élet szerveződésének megkonstruált jellegét a saját tevékenységhez kapcsolja. (…) Van a kifejezésnek egy harmadik használata is. Ez kifejezetten szociális jellegű, és összhangban van a szocializációelméletben és másoknál, Meadnél vagy Vigotszkijnál megjelenő szociális vezérelvekkel. Vagyis azzal, hogy az ember saját maga mint cselekvő Én – és saját belső világa is – valójában a másokkal folytatott interakcióból alakul ki" (*Pléh*, 1999. 3. o.). Tanulmánya későbbi részében pedig azt hangsúlyozta, hogy „Az elbeszélési konstrukcionizmus számít ma a legavantgárdabbnak a szociális konstrukcionizmusok közül. Ezek az interakció helyett az elbeszélésre helyezik a hangsúlyt. (…) A világbeli eseményeket úgy értelmezzük, hogy megtanuljuk átalakítani őket egy belső elbeszéléssé. Az elbeszélési mintázat ad okokat és indokokat az eseményeknek: a fizikai hatásokat elkülöníti az emberi mozzanatoktól, s az előzőeket az okozás, az utóbbiakat a szándékok keretében értelmezi" (*Pléh*, 1999. 10. o.). Ez a szempont a kutatás oldaláról azért érdekes, mert az egykori szereplők elbeszélései a saját valójukban mindig kerek egész elbeszélések, amelyek az események okát, az azok közötti kapcsolatot, a fontos és nem fontos mozzanatok elkülönítését egyaránt tartalmazzák. És ami

szintén kiemelendő: az 1956-ról kialakított egyéni narratív konstrukciók a külvilág hatására dinamikusan alakulnak és alakultak ki. Az itt említett pedagógiai és pszichológiai szempontú megközelítések, mint látni fogjuk, inspirálók voltak a történetírás számára is, amelyet szintén élénken foglalkoztat a múltról való tudás megalkotásának folyamata.

Éppen ezért az utóbbi évtizedekben a történetírás is fokozott érdeklődéssel fordult a narratívák és a narrativitás kérdése felé. Ez igaz 1956 kutatására is, hiszen ahogyan azt a kutatási előzmények kapcsán említettem, a kutatástörténet fontos részét képezte az egykori résztvevők visszaemlékezéseinek összegyűjtése.[5]

A narrativitás és a történetírás kapcsolata a 20. század második felében, a társadalomtudományok nyelvi fordulata után vált a történelemelmélet egyik központi kérdésévé. A hosszú évszázadok során alakuló, majd a 19. századra modern értelemben is megszilárduló hagyományos történetírás olyan objektív tudományként tekintett magára, amely feltárja a múlt „valódi" történéseit, történelmi tényeit. Ha objektivitása nem is vetekszik a természettudományokéval, de a történeti módszer, amelynek központi eleme az alapos forráskritika, hozzáférhet a valósághoz és megmutathatja, hogyan is voltak a dolgok valójában. A nyelvi fordulat hatására bekövetkező narratív fordulat azonban rámutatott arra, hogy a történetírás elkerülhetetlenül narratív jellegű. Ennek több oka is van. Egyrészt mivel a múlt a maga teljességében, objektív módon nem hozzáférhető és ismerhető meg, a történész kénytelen forrásokra támaszkodni. A források azonban szükségképpen töredezettek, nem teljesen, a belőlük kinyerhető információk sosem fedik le a teljes valóságot. Másrészt a források maguk is bizonyos szempontok szerint készülnek, és sok esetben olyan narratívák, amelyek az adott történelmi események szereplőinek szempontjait tartalmazzák (*Gyáni*, 2003; *Szabolcs*, 2016).

A narrativitás szerepét hangsúlyozó posztmodern történészek – mint például Hayden White és Paul Ricoeur – szerint tehát a történetírás tehát nem pusztán a múlt tényeinek objektív rögzítése, hanem narratív konstrukció, vagyis a történészek kiválasztják, rendezik és értelmezik és kerek egész történetté (narratívává) alakítják a forrásokat. A történész nem egyszerűen „leírja" a múltat, hanem narratív formába öntve értelmet ad neki. Mindezeket erőteljesen befolyásolják a források szelektálásán túl a történész nézőpontjai és értékválasztásai, nyelvi, retorikai és narratív eszközei, illetve elbeszélő stratégiái. Ráadásul mivel a jelenből tekintünk vissza a

[5] A folyamat fontos részét képezte az 1956-tal kapcsolatos Oral History Archívum létrehozása és bővítése, amely az 1956-os Intézet nevéhez kötődött. Az összegyűjtött visszaemlékezések jelenlegi listája és a kutathatóságukkal kapcsolatos információk elérhetők az alábbi honlapon: https://www.visszaemlekezesek.hu/oha (online, letöltés ideje: 2026. 03. 02.)

múltra, és ismerjük a történet kimenetelét, ez szükségszerűen formálja elbeszélésünket. A történetalkotás során ezért hajlamosak vagyunk az eredmény fényében értelmezni és összekapcsolni az eseményeket, miközben azokat a tényeket emeljük ki, amelyek utólag jelentősnek mutatkoztak. Mindez nem szükségszerűen jelenti a történetírás objektivitásának teljes feladását pusztán annak elismerése, hogy a történeti elbeszélések az irodalomhoz hasonlóan konstruált jellegűek (*White*, 1997; *Gyáni*, 2003; *Szabolcs*, 2016).

A jelen kutatás szempontjából még a fentieknél is fontosabb számunkra, hogy az emlékezet kutatása is a narrativitás (és a konstrukció) fontosságát hangsúlyozza. A történeti emlékezet kutatása az emlékezetet egyéni rendszernek tekinti, de annak közösséghez kötöttségét is hangsúlyozza. A dolgozatban ezért 1956 kapcsán olyan fogalmak is bemutatásra kerülnek, mint a kollektív emlékezet, kulturális és kommunikatív emlékezet, vagy éppen a hideg és forró emlékezet különbsége (*Nóbik*, 2021). A narrativitás feltárása egyre inkább megjelent a neveléstörténeti kutatásokban is (*Balog* és *Szabolcs*, 2019).

III.2. A forradalom és a történeti emlékezet

A fent vázolt megközelítések jól illeszkednek azokhoz az elméleti irányzatokhoz, amelyek a posztmodern fordulat nyomán alakították át a történetírás természetéről szóló diskurzust. A neveléstörténet és a történeti emlékezet kapcsán támaszkodtam Nóbik Attila tanulmányára (*Nóbik*, 2022).

Gyáni Gábor három fő pontban ragadja meg e különbségeket: a posztmodern megkérdőjelezi a történelem folytonosságát, elutasítja a történeti tények objektív létezését és hangsúlyozza a konstrukció szerepét a történeti tudás létrejöttében (*Gyáni*, 2003). E nézőpont elutasítja a „nagy elbeszéléseket" és az azokat megalapozó történetfilozófiai rendszereket, s a történetírást inkább történetalkotásként, semmint puszta rekonstrukcióként értelmezi. E szerint a történész a forrásokban található adatokat egy saját narratív struktúrába ágyazva alkotja meg a történelmet, amelyet így konstruál, nem egyszerűen visszaállít.

Paul Veyne a posztmodern történetírás egyik meghatározó alakja, aki szerint a történelem és annak bemutatása között közvetlen kapcsolat áll fenn. Érvelése arra épül, hogy a történeti narratíva nem véletlenszerű, hanem az események belső logikája alakítja. Más gondolkodók azonban radikálisabban közelítenek: ők a történetírást inkább a retorika (Paul Ricoeur) vagy az irodalom (Hayden White) felől értik meg.

A posztmodern nem a történész szakmai hitelét vagy etikai normáit kérdőjelezi meg, hanem az

objektivitás eszméjét teszi vitathatóvá. A történész mindig valamiféle nézőpontból dolgozik, forrásai pedig önmagukban is részlegesek, hiszen csupán egy adott perspektívát mutatnak. Ráadásul a jelen szemléleti keretei óhatatlanul alakítják a múlt értelmezését: tudjuk, hogyan zárultak az események, ezért hajlamosak vagyunk oksági láncokat keresni, és a forrásokat is a későbbi jelentőségük alapján rangsorolni. Ez a kettősség egyszerre előny és korlát: a történész több ismerettel rendelkezik, mint a kortársak, de soha nem férhet hozzá az ő teljes tapasztalatukhoz. Ez a szemlélet végigkíséri a kutatási folyamatot a kérdésfelvetéstől a források értelmezéséig (*Gyáni*, 2003).

Esetünkben is számolni kell ezeknek a jelenségeknek a torzító hatásával. A visszaemlékezések, életinterjúk túlnyomó többsége a rendszerváltás után született, vagyis a forradalmat eltipró Kádár-korszaknak a bukása, sőt magának Kádár Jánosnak és számos társának a halála után. A visszaemlékezők értelmezését, történetmesélését, sőt történetalkotását bizonyára befolyásolta ez a tény. Végül is, ha több mint 30 esztendővel a forradalom után is, de az akkori követelések teljesültek, az akkor vágyott szabadság valósággá vált. Ez az óvatosság különösen hasznos, ha a történetírás és az identitás összefüggéseit vizsgáljuk

Kutatási témánk emlékezetkutatási szempontból is vizsgálható. Az emlékezet az elmúlt évtizedekben a történetírás egyik kulcstémájává vált. Maurice Halbwachs szerint az emlékezet egyéni működésű, mégis kollektív természetű jelenség, amely csak közösségi kommunikáción keresztül létezhet. Nem adható át szabadon egyik közösségtől a másiknak, és alapvetően formálja a csoportidentitást. Sajátossága, hogy nem magát a múltat őrzi, hanem annak újrateremtett változatát.

Jan Assmann ezzel szemben nem választja szét élesen a kollektív emlékezetet és a történelmet, inkább azok egymásra hatását hangsúlyozza. Két típust különít el: a kommunikációs és a kulturális emlékezetet. Az előbbi a generációk közötti közvetlen tapasztalatátadásra épül, és időben a résztvevők életéhez kötött. A kulturális emlékezet viszont a múlt szimbolikus pontjait őrzi meg, és intézményes formákon keresztül öröklődik tovább (*Assmann*, 1999.). A kommunikációs emlékezethez Assmann a „nemzedéki emlékezet” fogalmát is hozzákapcsolja, amely körülbelül négy évtizedig működik, majd új struktúráknak ad helyet. Korábbi előzmények után a hideg és forró emlékezet kategóriái szintén Assmann nyomán terjedtek el a történeti és neveléstörténeti kutatásokban. Assmann amellett érvel, hogy a múlthoz való viszonyban meg lehet különböztetni hideg és meleg emlékezetet. A forró emlékezet esetén a múlthoz való viszonyt a folyamatos újrakonstruálás határozza meg, míg a hideg emlékezet

esetén a múlthoz való viszony befagy, a történelmi emlékezet kanonizálódik. Az 1956-os forradalom kapcsán már közel hét évtized telt el a történések óta, így a kulturális emlékezet és a hideg emlékezet fogalmát kell alkalmazni.

A forradalom kapcsán is megfigyelhetjük, hogy az események, a kiemelt szereplők és helyszínek kanonizálódtak és ezzel párhuzamosan a hivatalos megemlékezések is egyre sablonosabbá, távolságtartóbbá váltak. Ez azért is sajnálatos esemény, mert ahogy jeleztem, 1956 ugyan az egyik leginkább kutatott időszak a magyar történetírásban, még számos feltáratlan részletkérdés vár tisztázásra. Ezek közül egy témát, a szegedi diákmozgalmak történetének eddig még feltáratlan elemeit vizsgálja a doktori dolgozat.

Az emlékezetkutatások kapcsán érdemes még kiemelni Pierre Nora munkásságát is. Nora az emlékezethelyek fogalmának kapcsán az emlékezet és a történelem olyan kapcsolatára hívja fel a figyelmet, amelyet érdemes hosszabban idézni: „Emlékezet, történelem: távolról sem szinonimák, s rá kell ébrednünk, hogy szembeállítja őket minden. Az emlékezet maga az élet, melyet élő csoportok hordoznak, s ekképpen folyamatos fejlődésben áll, kitéve az emlékezés és a felejtés dialektikájának, nem törődve szükségszerű deformációjával, védtelen minden használat és manipuláció ellen, hajlamos hosszú rejtőzködésre és hirtelen új életre kelésre. A történelem mindig problematikus és tökéletlen rekonstrukciója annak, ami már nincs. Az emlékezet mindig időszerű jelenség, megélt kötődés az örök jelenhez; a történelem a múlt megjelenítése. Mivel érzékeny és mágikus, az emlékezet csak azokhoz a részletekhez alkalmazkodik, melyek megerősítik. Elmosódott, egymásba toluló, teljes vagy bizonytalan, különös vagy szimbolikus, minden átmásolásra – képernyő, cenzúra vagy kivetítés – érzékeny emlékekből táplálkozik. A történelem, mivel intellektuális és világi tevékenység, elemző és kritikus diskurzust kíván. Az emlékezet szentségbe ágyazza az emléket, a történelem kiszorítja, folytonosan prózaivá teszi azt. Az emlékezet az általa összeforró közösségből fakad, ami – Mauricc Halbwachs szavaival – annyit tesz, hogy annyi emlékezet van, ahány csoport. Az emlékezet természeténél fogva sokféle és sokszorozódó, kollektív, többes számú, mégis individualizált. A történelem – épp ellenkezőleg – mindenkihez és senkihez sem tartozik, ez adja egyetemes elhivatottságát. Az emlékezet a konkrétben gyökerezik, a térben, a gesztusban, a képben és a tárgyban. A történelem csak időbeli folyamatokhoz, fejlődési ívekhez és dolgok közötti viszonyhoz kapcsolódik. Az emlékezet abszolútum, míg a történelem csak a viszonylagost ismeri.” (*Nora*, 1999. 143–144. o.)

Nora arra is felhívja a figyelmet, hogy az emlékezethelyeket – és ezeket ő változatos fizikai,

funkcionális és szimbolikus tereknek tekinti – az „az érzés szüli és élteti, hogy már nincs spontán emlékezet. S mivel ezen emlékezetmegőrző cselekedetek már nem mennek végbe természetesen, így archívumokat kell létrehozni, évfordulókat kell tartani, ünnepeket kell szervezni, temetési beszédeket kell mondani és fel kell jegyezni az eseményeket” (*Nora*, 1999. 146. o.).

Az emlékezet helyeit maga az emlékezés rítusai teszik azokká Nora szerint. A forradalom szegedi eseményei kapcsán is számos ilyen helyet lehetne kiemelni, legkézenfekvőbben a forradalom szimbólumává váló Auditórium Maximumot, amelyet talán éppen emlékezethely funkciója tett arra alkalmassá, hogy a nyolcvanas évek végén újabb diákmozgalmak kiemelt helyszíne legyen. A kérdést általánosságban is fel lehet vetni, amint azt az I.1. fejezetben röviden áttekintettem, hiszen minden hatalom megteremti a maga számára legitimációt nyújtó emlékezethelyeket. Az „ellenforradalom” esetén ilyen volt például a megostromlott pártszékház, a demokratikus átmenet után pedig a 301-es parcella, vagy éppen az Auditórium Maximum.

A kollektív emlékezet hordozói – és ez is összekapcsolja ezt a megközelítést az értekezéssel – azok egykori résztvevők, akik a jelenkori kutatás alanyaiként a kutatók segítségével aktívan alakítják a történeti emlékezetet.

IV. A kutatás kérdései, forrásai és módszerei

Az alábbi fejezetben röviden bemutatom az értekezés kutatási kérdéseit, a kutatáshoz használt történeti forrásokat és módszereket.

A kutatás kérdései

Az előző fejezetekben ismertetett történeti és oktatástörténeti háttérre, valamint a kutatásban eddig még nem feltárt területekre alapozva az alábbi kutatási kérdéseket fogalmaztam meg:

1. Milyen folyamatok tették a szegedi egyetemi–főiskolai ifjúságot az 1956-os forradalom egyik kezdeményező szereplőjévé?
2. Hogyan jött létre Szegeden a MEFESZ, és miben különbözött működése, legitimációja és önértelmezése a korábbi kommunista ifjúsági szervezettől?
3. Milyen szerepet játszott a szegedi egyetemi ifjúság – különösen a MEFESZ – az 1956-os forradalom helyi eseményeinek alakításában, és hogyan kapcsolódott ez az országos folyamatokhoz?
4. Milyen eszközökkel és milyen logika mentén számolta fel a kiépülő Kádár-rendszer a forradalmi egyetemi ifjúsági mozgalmakat Szegeden 1956 és 1958 között?

A kutatás során – a releváns szakirodalom áttekintése mellett – eredeti levéltári dokumentumokat, valamint korabeli sajtóterméket és egyéb primer forrásokat tárok fel és mutatok be. A dokumentum- és szövegelemzés módszerével létrejött eredményeket narratívakutatással egészítem ki, amelynek a hátterét és a forrásbázisát az elbeszélt történelem (oral history) módszertanával készült interjúk adják. A Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád-Csanád Vármegyei Levéltár iratai (XXXIII. fond 3. főcsoport 1–18. őrzési egység/1957. MSZMP Csongrád Megyei Bizottságának Archívuma.; XXVI. fond 3. főcsoport JATE Matematika és Természettudományi Kar Dékáni Hivatal iratai. Kari ülési jegyzőkönyvek. 1952–1957.) és az *SZTE Szaklevéltára 10/N/30. BTK Kari Tanács jegyzőkönyvei 1956-57.* dokumentumai adták leginkább a kutatások elsődleges forrásait. Ezek mellett áttekintem egyes sajtótermékek (*Délmagyarország, Szeged Népe, Szegedi Néplap, Egyetemi Lapok*, *Felsőoktatási Szemle*, *Hétfői Hírlap*, *A Jövő Mérnöke, Magyar Ifjúság*, *Magyar Nemzet*, *Népszabadság*, *Szabad Ifjúság*, *Szabad Nép*) korabeli számait. Oral history interjúkat készítettem egykori MEFESZ-, illetve KISZ-vezetőkkel, illetve -aktivistákkal (Andrássy Lajos,

Fekete Zoltán, Kiss Tamás, Nagy István, Pusztai Éva, Székely Sándor, Szél Éva).

A források áttekintésével látható, hogy a kutatás egyik módszere a neveléstörténeti kutatásokban jól megszokott dokumentum- és forráselemzés volt. A forráselemzés célja a korabeli események rekonstrukciója, de nem önmagukban, hanem a források szerzőinek szándékai, azok társadalmi és politikai beágyazottságuk és a keletkezés kortárs diskurzusok összefüggésében. A történeti kutatásokkal szemben is elvárás a források összevetése, ezért a doktori kutatásban is több típusú forrást használtam. A modern történetírásban a forráskritika biztosítja, hogy a kutató ne csupán magának a forrásnak a tartalmát vizsgálja, hanem a forrás hitelességét, keletkezési körülményeit, vagyis kontextusát. A nyelvi, stiláris és narratív jellemzők kritikája és vizsgálata biztosítja, hogy a kutató a források létrehozóinak szándékait is megfontolás tárgyává tegye. (*Kéri*, 2001). Kéri Katalin szerint a forráskritika lépései a következők: 1. Heurisztika, 2. Külső és belső forráskritika, 3. Hermeneutika, a források interpretálása, 4. Konstrukció vagy szintézis és 5. Történeti expozíció. *(Kéri*, 1997. 80. o.)

Az előbbiekkel ellentétben az oral history, az elbeszélt történelem rövidebb múltra tekinthet vissza a történeti kutatásokban. Az oral history a 20. század közepétől önálló kutatási területként is elismert módszerré vált, amelynek alapvető törekvése az, hogy a történeti eseményeket a szemtanúk személyes visszaemlékezésein keresztül tegye hozzáférhetővé. Lényege, hogy a történész és az adatközlő-visszaemlékező beszélgetése során létrejövő elbeszélések révén a múlt nem csupán dokumentumokból, hanem emberi tapasztalatokból is rekonstruálható. Vértesi Lázár hangsúlyozza, hogy az oral history egyszerre módszer és reprezentáció: az interjúban létrejövő szöveg nem csupán adatközlés, hanem a narrátor identitásának, értelmezési stratégiáinak és társadalmi beágyazottságának kifejeződése is (*Vértesi*, 2004).

Az oral history módszertanának egyik legfontosabb kérdése, csakúgy, mint más módszerek esetében, a forráskritika. Az elbeszélt szövegek nem vethetők alá ugyanolyan forráskritikai eljárásoknak, mint más típusú források. Az interjúk szubjektivitása, az emlékezet torzulásai és a közlő–kutató közös szerzősége miatt a visszaemlékezéseket mindig más forrásokkal összevetve, azok kontextusában szükséges vizsgálni. Ugyanakkor éppen e szubjektivitás révén nyílik lehetőség olyan tapasztalatok, attitűdök és kulturális jelentések feltárására, amelyek az írott dokumentumokból hiányoznak. Az oral history így a történeti rekonstrukció kiegészítő, de sokszor nélkülözhetetlen eszköze, amely az „alulnézetből” írt történelemhez kínál hozzáférést. Egyúttal bepillantást enged a narratívák konstruálásának folyamatába és lehetőséget ad az identitás, az emlékezet és a közösségi tapasztalatok vizsgálatára is. Ezáltal a szóbeli történeti

forrás nem egyszerűen adathordozó, hanem a múlt társadalmi-kulturális feldolgozásának egyedi médiuma (*Vértesi*, 2004). Meg kell jegyezni, hogy amint korábban már utaltam rá, az oral history gyakran használt módszer 1956 kutatása kapcsán.

Az oral history források feldolgozása kapcsán részben támaszkodtam a narratívaelemzés módszerére is. A narratív elemzés célja annak feltárása, hogy az egykori események szereplői, a közlők milyen módon alkották meg az egykori történetek narratíváit, azoknak milyen mintázatai vannak, akár a történet tartalmát, akár a történetmesélés, a történetszövés módját illetően. Ahogy Narcisa Ştiucă fogalmaz: „a narratív kutatásnak két lényeges feltételt kell teljesítenie ahhoz, hogy az orális történelem vizsgálatára alkalmas legyen. Mindenekelőtt meghatározó történelmi esemény vagy korszak felé kell irányulnia (pl. világégések, totalitárius korszakok), s az egyén története eszközként szolgál a múlt képének rekonstruálásához. Azaz a kutatásnak a társadalomtörténet irányába s nem a személyes történelem felé kell gravitálnia. (Mert valójában a cél időben távoli események megértése azoknak a személyeknek a véleménye, ítéletei, értékelése és érzelmei alapján, akik vagy megélték az eseményeket, vagy szemtanúi voltak azoknak.) A második feltétel az, hogy a szájhagyomány kutatása számára elérhetők legyenek olyan dokumentumok – feljegyzések vagy szemtanúk vallomása –, amelyek alátámasztják vagy cáfolják, de mindenképpen ellenőrzik és igazolják a felidézett események hitelességét. A megélt eseményekkel kapcsolatos vallomások csupán ebben az esetben helyezhetők a hivatalos feljegyzések mellé” (*Ştiucă*, 2011. 29. o.). A jelenlegi kutatásban egymás mellett használom az interjúk és más történeti források szövegét, így azok folyamatosan reflektálnak egymásra. A narratív elemzéseket a pedagógiatörténeti kutatások is előszeretettel használják (*Balog* és *Szabolcs, 2019).*

V. Diákmozgalmak az ötvenes évek felsőoktatásában

Az egyetemi ifjúsági egyesületeknek jelentős hagyománya volt a magyar felsőoktatásban, így Szegeden is. A két világháború között, illetve a második világháború idején a legfontosabbnak a szegedi egyetemen is működő Turul Szövetség számított, amely elsősorban radikális (szélső)jobboldali egyetemistákat tömörített (*Kiss* és *Vajda*, 2012). De fontos egyesületként említhető a Szent Imre Egyesület vagy a Foederatio Emericana is. 1945 után sor került előbb a világháború előtt létezett egyetemi ifjúsági egyesületek betiltására, majd a kiépülő kommunista hatalom felszámolta a koalíciós időszakban (1945-48) létrejött ifjúsági szervezeteket is, kizárólagossá téve a kommunista párt kezdeményezésére létrehozott, a diktatúrát kiszolgáló ifjúsági szervezeteket.

Miközben a hallgatók forradalomban történő részvétele alaposan kutatott, az 1950-es évek hallgatói és a korabeli hatalom közötti konfliktusok története eddig kevésbé került a kutatások homloktérébe. Kerepeszki Róbert tanulmánya például alaposan bemutatja, miként kerültek az egyetemek a korabeli állambiztonság célkeresztjébe (*Kerepeszki*, 2013). A szegedi felsőoktatásban 1953 és 1955 között működő Turul Gárda története jól mutatja, hogy bár a hatalom mindent megtett a hozzá lojális értelmiségi réteg kinevelése és az egyetemi ifjúság megfelelő ideológiai képzéséért, a radikális jobboldali gondolatok még az ötvenes években is felbukkantak a hallgatók között.

Kerepeszki két sajátos szempontot emel ki a Turul Gárda működésével kapcsolatban: „Az egyik szempont az, hogy a tagok többsége 1956 októberében bekapcsolódott a szegedi MEFESZ tevékenységébe, így tehát – bár áttételesen és érintőlegesen – a Turul Gárda hatással volt a forradalom helyi egyetemi eseményeire. A két szervezet közti kapcsolatra később az állambiztonsági szervek is felfigyeltek: »A vizsgálat ez ideig még nem állapította meg, hogy a Turul Gárdának milyen szerepe volt […] a MEFESZ megalakításában – olvasható egy 1957 júniusában készült összefoglaló jelentésben –, azonban a MEFESZ tevékenysége is azt bizonyítja, hogy erősen nacionalista irányzat érvényesült munkájukban. A lefoglalt dokumentumok is ezt bizonyítják, amelyben első pontként mindjárt azzal léptek fel, hogy a szovjet csapatok azonnal hagyják el Magyarország területét. Figyelemre méltó körülmény az, hogy a MEFESZ vezetőségében több olyan személy helyet foglalt, akik korábban a Turul Gárdának voltak tagjai, vagy ezt az irányvonalat képviselték.« A másik szempontot az adja, hogy a szegedi Turul Gárda sajátos szervezési metódusokkal működött, és tagjainak

tevékenysége, világképe érdekes példáját nyújtja a Rákosi-korszakbeli fiatal generáció egyes tagjaiban meglévő jobboldali mentalitásnak" (*Kerepeszki*, 2013. 304. o.). A felsőoktatás más intézményeiben is megjelent a rendszerrel elégedetlenkedő hallgatók hangja. A fővárosban például egy gólyabálon felolvasott rendszerellenes pamflet okozott botrányt, míg a kötelező oroszoktatással elégedetlen miskolci hallgatók tankönyveket égettek (*Fazekas*, 2006; *Ólmosi*, 2008).

Polyák Petra egy sajátos forráscsoportot, a hallgatói fegyelmi ügyekkel kapcsolatos iratokat vizsgálta. A legtöbb hallgatói fegyelmi ügyet ő a hétköznapi ellenállás kategóriájába sorolta. „Azok a különféle hallgatói megnyilvánulások, melyeket a korabeli pártjelentések rendszerint az »ellenség szervezett aknamunkájának« és »tudatos provokációinak« tituláltak, leginkább a hétköznapi ellenállás fogalmával írhatók le. Idesorolhatók azok az egyén és a politikai hatalom mindennapi konfliktusaiban születő spontán, alkalmi vagy többé-kevésbé szervezett, rejtett vagy nyílt megnyilvánulások, érdekérvényesítési gyakorlatok, melyek tudatosan vagy sem, de megkérdőjelezték vagy korlátozták a párt totális hatalomigényét. E cselekedetek hátterében az esetek nagy részében nem állt konkrét politikai meggyőződés, nem mindig tartozott hozzá a véleménynyilvánításon vagy az egyéni életkörülmények javításán túlmutató világos, kimunkált (politikai) cél. Az explicit politikai motiváció hiánya ellenére azonban a rendszer működtetőinek – már-már paranoiás – túlreagálása következtében e megnyilvánulások is aktiválhatták a fegyelmezési mechanizmusokat" (*Polyák*, 2019b 59-60. o.).

Az alapos esetelemzések után pedig úgy találta, hogy a fegyelmi ügyekben, csakúgy, mint a közélet és a politika számos más területén, Nagy Imre hatalomra kerülése egyfajta határvonalat jelentett. „A hallgatóság körében 1953 nyara után is az ideológiai-politikai óráktól, mozgalmi akcióktól való távolmaradás maradt a hétköznapi ellenállás domináns formája, ugyanakkor ekkortól az addig jobbára magánbeszélgetésekben jelentkező »elégedetlenkedő hangok« a felsőoktatási intézmények falain belül (és kívül is) nyilvános(abb) fórumokhoz jutottak, egyes esetekben éppenséggel a korábban a megkérdőjelezhetetlen üzenetek továbbítására szolgáló agitációs terek és felületek kisajátítása révén. A korábban nem tapasztalt aktivitást nemcsak az bátorította, hogy az új szakasz szellemében született pártdeklarációk alapján úgy tűnt, hogy valóban igény van az »alulról jövő« bírálatra, hanem az is, hogy a pártszervezetek elbizonytalanodásából fakadóan a szankcionálás veszélye is csökkent" (*Polyák*, 2019b 89-90. o.). Polyák számos tanulmányában vizsgálta az ötvenes évek fegyelmi ügyeit (*Polyák*, 2016a, 2016b, 2017b, 2018, 2022a, 2022b). Ezekből kiderül, hogy a felsőoktatással – és úgy általában

a rendszerrel – szemben kialakult elégedetlenség folyamatosan jelen volt az egyetemeken és főiskolákon.

Noha a MEFESZ, amint azt látni fogjuk, egyedi jelenség volt a magyar egyetemtörténetben, mégsem tekinthető előzmények nélkülinek. Részben továbbvitte a két világháború közötti és azt követő egyetemi ifjúsági egyesületek hagyományát, részben pedig az ötvenes években folyamatosan jelenlévő, hétköznapi ellenállás mozzanataira épült.

VI. Az egyetemi hallgatók demokráciakísérlete: a MEFESZ létrehozása

VI.1. Ifjúsági mozgalom az ötvenes években

A fiatalok világnézeti és politikai nevelésére a Rákosi-diktatúra komoly figyelmet fordított. Ennek érdekében – szovjet mintára – két szervezetet hoztak létre: a 14 év alattiakat tömörítő úttörőmozgalmat, és az ennél idősebb fiatalokat befogadó Dolgozó Ifjúság Szövetségét (DISZ). Ezeken túl más ifjúsági szervezet nem működhetett. A DISZ 1950 júniusában jött létre a különböző ifjúsági tagszervezeteket központi döntéssel magába olvasztó Magyar Ifjúsági Népi Szövetségből. A DISZ célja a korosztály egységes, kommunista erkölcsi-politikai nevelése a marxista-leninista ideológia alapján. Ahogyan az úttörők számára a szovjet pionírmozgalom, úgy a DISZ-nek az ugyancsak szovjet Komszomol szolgált mintaképül. A kommunista ifjúsági szövetség legnagyobb szervezettségre az egyetemeken és főiskolákon, másodsorban az üzemekben tett szert, legkevésbé pedig a hagyományokat leginkább ápoló, a politikai erőközpontoktól relatíve leginkább elszigetelt falusi, tanyai parasztfiatalság körében tudott gyökeret ereszteni. A DISZ központi lapja a Szabad Ifjúság című napilap volt (*Romsics*, 2005. 365–366. o.).

A szervezetről még a kommunista meggyőződésű – és 1956-ban épp a DISZ Szeged városi titkáraként tevékenykedő – Sipos Géza is a következőket írja 1967-ben megjelent tanulmányában: „a DISZ-ben nemcsak a központi vezetésben meglévő hibák, hanem a helyi politikai torzulások is jelentkeztek, s az általánosan meghonosodott módszerek színtelenné, öregessé, agyonpolitizálttá tették a szervezetet, ami végső fokon az ifjúság kiábrándulásához vezetett” (*Sipos*, 1967. 287. o.). Sipos Géza itt tulajdonképpen a Kádár-korszakban megváltozott ifjúságpolitikai nézőpontból bírálta a Rákosi-korszak politikáját. Míg a cél, vagyis az ifjúsági mozgalmak kontroll alatt tartása ugyanaz volt, a Rákosi-korszak direkt és diktatórikus irányításával szemben a KISZ egy áttételesebb, hatalomtechnikailag kifinomultabb, a rendszer szempontjából hatékonyabb megoldást képviselt.

Sipos álláspontjával természetesen egybevág a KISZ és a Párt 1956-ot követő állásfoglalása is. Így például már 1957 májusában a következőképp fogalmaz a KISZ szegedi végrehajtó bizottsága: a „Dolgozó Ifjúsági [*sic! – H. Z. I.*] Szövetségének munkájában szervezeti, de tömegmozgalmi (kultúr, sport, stb.) területen is lényeges hibák, hiányosságok jelentkeztek. Éreztette hatását az alapszervezetek öntevékenységének hiányában, a taggyűlések, politikai foglalkozások csökkenő aktivitásában s a vezetők jó részének bizonyos fajta fásult közönyében

is. Oka főként az ifjúsági mozgalom elszíntelenedése, elöregedése, a nem megfelelő (anyagilag sem, de különösen formáiban nem megfelelő) állami és párttámogatás, s jelentős mértékben az ifjúság társadalmi és tömegszervezetekben való szétosztódása is (Szakszervezet, MÖHOSZ[6], a különböző sportklubok és körök, kultúrotthonok stb.). Ez utóbbi azért volt főleg lényeges oka, mert az ezekben a szervezetekben meglévő anyagi lehetőségekkel szemben (kultúr-sporteszközök, kedvezmények, jutányos szolgáltatások, juttatások stb.) a DISZ-ben majdnem kizárólag csak a politikai nevelés s az ezzel kapcsolatos állandó követelményt támasztás várt az ifjúság tömegeire. (...) A központi vezetés a főfeladatot még ekkor is inkább a taglétszám állandó emelésében, a sajtóelőfizetők és szemináriumi hallgatók számának növelésében határozta meg a szervezeti élet belső, tartalmi munkájának gyökeres megjavítása helyett. Ez hiba volt! (...) 1955-1956. évben a DISZ tagságának jelentős része, különösen az egyetemi diákifjúság nem érezte magáénak ezt a szervezetet, nem fűzte hozzá megfelelő emlék, fiatalos büszkeség, igazi eltéphetetlen kapcsolat. Az egyetemi és középiskolai DISZ-szervezeteknél ugyanis valóban érezhető volt a fiatalok problémáitól, érdekeitől való elszakadás, szervezeti és nevelőmunka ezeken a helyeken éppen a rétegifjúság sajátosságainak figyelmen kívül hagyása miatt meglehetősen formális volt." (*Az ifjúsági mozgalom helyzetéről Szegeden* 1. o.)

Ha ezek a megállapítások több szempontból vitathatók is, jól példázzák: a „kommunista mozgalomnak" – ötvenhat tanulságait figyelembe véve – nem volt szüksége túl sok időre ahhoz, hogy felismerje: az ifjúság megszólításában és megszervezésében nem a DISZ gyakorlatát kell követnie, még ha a KISZ fel is vállalta a DISZ „haladó hagyományait".

De 1956-ban már magában a DISZ-ben – akárcsak a Párt vezetésében – is megjelentek a bíráló hangok. Olyannyira, hogy a reformer gondolkodású fiatal értelmiségiek ez év márciusában létrehozták a DISZ Petőfi Körét, mely vitaesteket szervezett. A Petőfi Kör vitái hatalmas tömegeket vonzottak. Ezeken vetették föl először nyilvánosan a Rajkkal történt igazságtalanság kérdését, s ugyancsak a Kör rendezvényein hangzottak el Déry Tibor író váteszinek bizonyult szavai is: „Arra kérem a magyar fiatalokat, ne feledkezzenek meg elődjükről, a márciusi ifjúságról. 48-as ifjúságnak szoktuk nevezni, azt szeretném, ha volna egy 56-os ifjúságunk is, amely a nemzetnek segítségére lenne a jövő meghódításában" (*Szerencsés*, 1991. 100. o.). Többen úgy vélik, hogy az egyetemi hallgatók 1956. őszi mozgalma részben az értelmiségi pártellenzék, közvetve az 1956 nyarán egy időre még Rákosi által betiltott Petőfi Kör

[6] Magyar Önkéntes Honvédelmi Szövetség

tevékenységéből nőtte ki magát. Véleményem szerint inkább tekinthetők párhuzamos kezdeményezéseknek, noha a reformerek, köztük a Petőfi Kör tevékenysége, minden bizonnyal hozzájárult a politikai légkör megváltozásához, oldásához. 1956 őszén azután fővárosi mintára szinte minden egyetemi város létrehozta a Petőfi Körhöz hasonló saját kezdeményezését (*Litván*, 1992. 35. o.).

VI.2. A MEFESZ megalakításának előzményei Szegeden

A szegedi egyetemen a szervezők úgy döntöttek, hogy „saját Petőfi Körüket" az egyetem egykori hallgatójáról József Attila Körnek nevezik el (*Székely*, 2003). A Kör létrehozásáról a pártbizottság a DISZ-szel közösen hozott határozatot. Szeptember 29-én a József Attila Kör vezetősége – valamennyien az MDP tagjai – október 19-ére tűzte ki a vita első időpontját. Ekkor már Szegeden tartózkodott a városban tanuló mintegy kétezer egyetemi és főiskolai hallgató, hiszen 1956. szeptember közepén kezdetét vette az új tanév (*Kiss*, 2002). Amint már utaltam rá, Szegeden ekkoriban – szovjet mintára – szétválasztva működtek a felsőoktatási intézmények: a Szegedi Tudományegyetem (három fakultással), a Szegedi Orvostudományi Egyetem (melyen belül csak 1957-ben jön létre az önálló Gyógyszerésztudományi Kar)[7] és a Szegedi Pedagógiai Főiskola. Létezett továbbá egy Zenetanárképző[8] és – 1957 őszéig az Orvostudományi Egyetem keretein belül, azt követően attól szervezetileg is függetlenül – egy Védőnőképző[9] is.

A hallgatók, akik az ország különböző részeiből – például a fővárosból – tértek vissza Szegedre, odahaza is megtapasztalhatták a politikai légkör enyhülését, ami nyilvánvalóan hatással volt szegedi tevékenységükre. Sor került a hallgatók között az otthonról magukkal hozott politikai vonatkozású hírek, nézetek kicserélésére is, ami a korábbi években kevésbé volt elképzelhető – s ha akadt ilyen, azzal szemben kíméletlenül lépett fel a kommunista hatalmi gépezet (*Kiss*, 2004; *Szrenka*, 2017). Azért így is volt olyan szerveződés, amely, ha csírájában is „működve", de titokban tudott maradni: létezett egy marginális, radikális jobboldali hallgatói csoportosulás,

[7] Az önálló gyógyszerészeti fakultás létrehozásának igénye az orvosegyetemi MEFESZ gyógyszerészhallgatók által megfogalmazott követelései között is szerepelt.

[8] Vagy *Zenei Szakiskola*; az intézmény főiskolai jellegének elismerését, a hallgatói számára a „rendes" egyetemistákat megillető jogokat a MEFESZ október 20-án elfogadott követelései között találjuk.

[9] A MEFESZ 1956. október 20-i 20 pontjából a 10. egyértelműen fogalmazza meg az intézmény tanulóinak igényét: „A védőnőképzőt emeljék főiskolai rangra".

az 1955 januárja és decembere között működő, Soós László szegedi joghallgató vezette, korábban már említett Turul Gárda. A csoport tagjai voltak Tóth Adorján, Tóth Barnabás, Sánta Péter, Tóth Imre, Mihályfi Lajos egyetemi hallgatók, valamint Tompa Ferenc és Rechnitzer Hubert jogászok. A Turul Gárda legfontosabb céljai között a kor viszonyait és saját lehetőségeiket tekintve nem kis naivitással Nagy-Magyarország helyreállítása is szerepelt. Gazdasági elképzeléseik sokkal reálisabbak voltak, dán mintára mezőgazdasági nagyhatalommá tették volna hazánkat (Kert-Magyarország gondolata), a nehézipar fejlesztését visszafogták volna, és szélesíteni kívánták a kereskedelmi kapcsolatokat a nyugati országokkal. A társaság egyikük lakásában gyűlésezett, vitázott. Mihályfi Lajos címert is tervezett számukra. Terveik között szerepelt, hogy alkalmas időben más településen is szervező munkát folytassanak. 1955. decemberi önkéntes feloszlásukat követően az 1956. októberi pezsgés során felmerül az újraalakulás lehetősége, de a MEFESZ október 16-i létrejöttével és sikerével, majd a forradalom kitörésével ez végül okafogyottá vált, s nem realizálódott. Tagjaik közül Tóth Imre és Soós László jelentős szerepet játszott a MEFESZ szervezésében (*Kerepeszki*, 2012; *Szrenka*, 2017. 88–89. o., *Jancsák* 2016. 205-223. o.). Tóth Imre visszaemlékezésében egy másik „titkos társaságot" is felidéz, melynek tagja volt: ez volt az SPP. „Ennek az eredeti neve Societas Philosophiae Perennis[10] volt, a Vető nevezte el Societas Paralisis Progressivae[11]-nek. Egy feltétel volt, az lehetett ennek a tagja, aki vallásos. Én akkoriban még nagyon vallásos voltam. Ennek a társaságnak két fő foglalkozása volt, az egyik zenehallgatás, főleg klasszikusokat, egyházi zenét, a másik a filozófia. (…) Elsősorban filozófusokkal foglalkoztunk, akikkel az egyetemeken nem lehetett" – emlékezett Tóth Imre (*Jancsák* 2016. 205-223. o.).

A politikai légkör 1956 őszén bekövetkező változása, amint arra korábban már utaltam, a DISZ-t sem hagyta érintetlenül. A már említett Sipos Géza a DISZ helyzetének megrendülését részint az ekkor még csak szervezés alatt álló, autonóm diákszervezet (a MEFESZ) szervezői „aknamunkájának" tulajdonítja. „Szegeden a DISZ elleni nyílt fellépést, szervezett támadást először a tudományegyetemen figyelhetjük meg. A tudományegyetem jogi karán kialakult egy csoport – melyet Budapestről irányítottak –, maga köré gyűjtötte az elégedetlen és az egyetemen meghúzódó deklasszált, népi demokratikus rendszerünkkel szemben álló személyeket, a szervezkedés október első napjaiban Budapestről érkezett levelek nyomán indult el" – írja a

[10] „Örök Filozófia Társasága"

[11] Szóvicc, mely ebben a formában az agyvelő krónikus gyulladását jelenti

valós tényekhez csak laza szállal kapcsolódó utólagos értékelésében Sipos (*Sipos*, 1967. 287–288. o.). Az az 1956 utáni kommunista restauráció időszakában nem volt kérdés, hogy a forradalom közvetlen előzményeinek számító eseménysor a felsőoktatási intézményekben (mindenekelőtt Szegeden) vette kezdetét. „Az ellenforradalom legnagyobb mértékben a gyenge egyetemi DlSZ-szervezetek elleni támadásával ért el már közvetlen október 23-át megelőzően jelentős sikereket. Az egyetemi ifjúság körében – megnyergelve az elégedetlenséget a DISZ-munkájával szemben – elhintette az önálló egyetemi ifjúsági szervezet létrehozásának gondolatát, amivel elérte az ifjúság egységének megbontását. Az egyetemi hallgatók különállásának hangoztatásával a dolgozó fiatalokkal akarták őket szembe állítani. Ez a törekvés legélesebben Szegeden jelentkezett, ahol már október 23-a előtt megalakult a MEFESZ-szervezet. A MEFESZ alapítása azért is tekinthető jelentősnek, mert az ifjúsági szervezetek alapítására vonatkozó pártállami monopóliumot törte ez meg. A DISZ gyöngeségére vallott, hogy Központi Vezetősége elismerte ezt a revizionista törekvést, ahelyett, hogy ideológiai, de főleg gyakorlati veszélyességére hívta volna fel az ország fiataljainak figyelmét. Az egyetemi ifjúság körében az ellenforradalom ideológiai előkészítésében a tudományegyetemek (Szeged, ELTE Bölcsészettudományi Kar) vezettek. Az ellenforradalmi jelszavak gyakorlati megvalósításának útjára először mégis a budapesti műszaki egyetem október 22-i közös MEFESZ-gyűlése lépett, ahol elhatározták a nagyarányú diáktüntetést, és összeállították a »diákság követeléseit« tartalmazó pontokat. Az egyetemistáknak csak kis százaléka vett részt a fegyveres harcokban; szerepük azonban az ellenforradalmi eszmék terjesztésében jelentős volt (a vidéki egyetemek szellemi irányítása, röplapok, újságok, kiáltványok megszövegezése, terjesztése, gyűlések, szervezkedések). Az oktatói kar egy része az ellenforradalom uszályába került" – olvashatjuk a Felsőoktatási Szemlében 1957 nyarán megjelent értékelésben. (*Tanulságok – feladatok, Felsőoktatási Szemle*, 1957/1-2. szám, 3. o.) A fenti gondolatmenetek azért is érdekesek, mert ugyan az 1956 utáni pártállami ideológiából és retorikából kiindulva, de alapvetően mégis jól azonosította a DISZ-szel szembeni elégedetlenség jellegét és a MEFESZ megalakulásának fontosságát.

Kiss Tamás, az események résztvevője így emlékezik a kezdetekre: Alaksza Helmut[12] másodéves joghallgató kapott egy levelet a pesti egyetem bölcsészkarán tanuló egyik barátjától,

[12] A különböző történeti, illetve ismeretterjesztő munkákban olvashatjuk Alexa vagy Alaxa alakban is, ám az Alaksza írásmód a helyes, ebben a formában találjuk például az SZTE 2009-es évkönyvében, a 195. oldalon, a jogi kar aranydiplomásai között (https://issuu.com/sztealmamater/docs/evkonyv_2009_10/195)

mely levél egy felhívást is tartalmazott. Ebben a következőket olvashatjuk: „Magyar Diákok! (...) A mostani egyetemi oktatási rendszer szellemi nyomorékokat nevel, nem tudós szakembereket. Annak ellenére, hogy az állami vezetés ezt éppen olyan jól tudja, mint mi, eddig semmilyen intézkedés nem történt a helyzet megjavítására. Tenni kényszerülünk! Első lépésünket az orosz nyelv fakultatívvá tételéért kell tennünk! (...) Vegyétek figyelembe, hogy az orosz nyelv ilyetén való oktatása az orosz sovinizmus következménye, amely a sztálinizmusból táplálkozott. Felhívunk ezért benneteket, hogy 1956. október 22-én lépjetek velünk egységesen sztrájkba az orosz nyelv fakultatívvá tételéért. Október 22-től ne vegyetek részt orosz nyelvi oktatásokon! ...” A felhívást október 10-én Budapesten keltezték, s „A budapesti bölcsészhallgatók” aláírást viseli (*Kiss*, 2002. 176. o. vö. *Vida* 54. o.). Alaksza október 13-án megmutatta a levelet az évfolyam DISZ-titkárának, aki a benne foglaltakat elutasította. Nem így Lejtényi András és Kiss Tamás joghallgatók, akik 3-4 példányban legépelték a szöveget, hogy annak tartalmát megismertethessék hallgatótársaikkal. A felhívást kiegészítették *„A szegedi joghallgatók”* aláírással. Mivel Lejtényi és Kiss úgy vélte, hogy szükség lenne egy új, egyetemi hallgatói érdekvédelmi mozgalomra, ennek szervezését is megkezdték újabb követelések (szociális intézkedések, oktatási reform) megfogalmazásával. A munkába aktívan bekapcsolódott Tóth Imre joghallgató is. A szervezők járták az egyetemi kollégiumokat és a Dugonics téri diákklubot, így a szervezkedés híre hamar elterjedt a hallgatóság körében. Az új ifjúsági szervezet tervezett létrehozásáról tájékoztatták Perbíró Józsefet, a jogi kar dékánját távollétében helyettesítő dékánhelyettest és Baróti Dezsőt, a Szegedi Tudományegyetem rektorát. Csakhamar minden kar hallgatói bekapcsolódtak az új ifjúsági egyesület szervezésébe. Egyes röplapokon már az új, DISZ-től független ifjúsági szervezet lehetséges neve (*„József Attila Szövetség”*) is szerepel. A szervezésbe a Jogi Karról Abrudbányai Iván, a bölcsészkarról Vezényi Pál, a Természettudományi Karról Székely László, az Orvosegyetemről Sersli István és Hegyi Róbert is bekapcsolódott. A szervezők megállapodtak, hogy a következő napokban az egyetemi karokról illetve a főiskoláról 3-3 személyt választanak az ekkor ideiglenesen „*Diákszövetség*nek” nevezett szervezetet vezető 18-as bizottságba, melynek feladatául a működési szabályzat és a program megalkotását jelölték ki. A Párt és a DISZ, nehogy kicsússzon a kezükből az irányítás, október 16-án este hét órára maguk hirdettek gyűlést a BTK Auditórium Maximumába. Kiss Tamásék az utolsó pillanatig próbáltak egyeztetni a DISZ-es vezetőkkel a Dugonics téri Diákklubban (ma: Katolikus Ház), ám azok – köztük Ábrahám Dezső orvosegyetemi DISZ-titkár és Sipos Géza,

a DISZ városi bizottságának szervezőtitkára – határozottan elutasították a kommunista szervezettől független ifjúsági szövetség megalakításának gondolatát. Ilyen helyzetben került sor tehát az október 16-i nagygyűlésre. Ennek megkezdése előtt az új szervezet megalakításának kezdeményezői megállapodtak: a korábban felmerült lehetséges nevek helyett szervezetük a Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége (kezdeti rövidítése: MEFSZ) nevet fogja viselni (*Kiss*, 2002).

VI.3. A MEFESZ megalakítása és programja

Az érdeklődést mutatja, hogy október 16-án este az Auditórium Maximumban ezer fős tömeg zsúfolódott össze. A levezető elnök az előzetesen megbeszéltek szerint Kiss Tamás lett, s az este folyamán – tapasztalva a hallgatóság hangulatát – a jelenlévő, DISZ-hez hű fiatalok nem tudták az eseményeket a DISZ és a Párt érdekeinek megfelelően befolyásolni. A levezető elnök és társai ismertették a MEFSZ szervezeti szabályzatának tervezetét, melyet a résztvevők elfogadtak. Ugyancsak elfogadták, hogy a megválasztandó 18-as intézőbizottság fogja végleges formába önteni a szervezeti szabályzatot és a MEFSZ programját, melyet egy újabb diákgyűlésen vitatnak meg és fogadnak el október 20-án. A szavazást követően a szervezők – hallva a gyűlésen résztvevők radikális követeléseit – taktikai megfontolásból, hogy e követeléseket ne közvetlenül az új szervezethez kössék, a szervezetalakító gyűlést berekesztették, majd a rendezvényt tömeggyűléssé nyilvánították. Ezen olyan radikális követelések is megfogalmazódtak – egy héttel a forradalom kitörése előtt –, mint a szovjet csapatok kivonása, Rákosiék nyilvános tárgyaláson történő felelősségre vonása, Nagy Imrének a vezetésbe emelése, a Varsói Szerződés elbontása és az ország semlegességének deklarálása, a Kossuth-címer visszaállítása a szovjet mintára megalkotott „Rákosi-címer" helyett, sőt valaki még Trianon igazságtalanságát és a határrevízió szükségességét is fölvetette (*Kiss*, 2002. 25–29. o.). Érdekes, hogy a hivatalos tabusítás ellenére Trianon kérdése többször felbukkant a forradalmat megelőző és követő időszakban, illetve a forradalom egyes szereplőinek követelései között is (*Somogyvári*, 2021).

Október 17-én a szervezők felhívást indítottak útnak más városok egyetemein, főiskoláin tanuló ismerőseiknek. Ebben a következő olvasható: „Diáktestvéreink! Mi, a Szegedi Tudományegyetem, a Szegedi Orvostudományegyetem, a Szegedi Pedagógiai Főiskola, a Szegedi Zenetanárképző hallgatói 1956. október 16-án létrehoztuk saját ifjúsági szervezetünket, a Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetségét. Célunk a gondolat

szabadsága, a Sztálin és Rákosi által ránk kényszerített szellemi iga lerázása. Meg akarjuk védeni sajátos egyetemi érdekeinket, szabadon akarunk haladni, fejlődni. A DISZ – tapasztalatunk szerint, melyet maga a DISZ Központi Vezetősége is beismer – elvesztette az ifjúság bizalmát, ezenkívül messze elmaradt fejlődésében a párt mögött. Mi nem várhatjuk meg, amíg utoléri! Nem várhatunk, mert fejünkre ég a ház. Ezért a XX. kongresszus szellemében egy új, a DISZ-től teljesen független ifjúsági szervezetet hoztunk létre, amely kizárólag a mi: egyetemisták és főiskolások érdekeit képviseli. Mi szegediek, megtettük az első lépést, felhívunk benneteket: Csatlakozzatok!!! Terjesszük ki országos méretűvé a MEFSZ-t. Diáktestvér! Rólad is szó van, a Te érdekeid forognak kockán. Egységben az erő. Csatlakozz a MEFSZ-hez!!!" (Idézi *Kiss*, 2002. 178. o., *Vida* 2007. 74-75. o.) Vagyis nagyon korán megfogalmazódott a kezdeményezés országossá bővítésének ötlete és az ezzel kapcsolatos felhívás tartalma. A következő egy-két napban a hallgatók minden karon és a Pedagógiai Főiskolán is megtartották saját gyűléseiket.

A Pedagógiai Főiskola hallgatói október 18-án ugyancsak az Ady téri nagyelőadóban gyűltek össze. A Délmagyarország tudósítása szerint „A nagygyűlésen a főiskolai élet kérdéseit vitatták meg és csatlakoztak a keddi gyűlésen megalakult Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetségéhez. Az összejövetelen a diákság számos kívánságának és követelésének adtak hangot. Szőke Sándor főiskolás vitaindító előadásában a diákon lelkes helyeslésétől kísérve fejtette ki véleményét a MEFESZ-ről. Ez egyben igen éles bírálatot jelentett a DISZ munkájáról. »Nem arról van szó – mondotta –, hogy mi nem akarunk politizálni. de nem úgy, ahogy velünk akarták. Nem hivatalos társasjáték és fejbólogatás a politika. A DISZ politikai óvodájában ezért nem is virágozhatott ki politikai élet. Mi nem elégszünk meg a szólamokkal és ígéreteikkel. Mindig pontosan tudni akarjuk, mi a helyzet, hova, miért menjünk.« Majd a DISZ-szel kapcsolatosan bejelentette, hogy az egyetemi ifjúság úgy érzi, ez a szövetség nem tudja megoldani az ő problémáit, még akkor sem, ha akarja. »Az ifjúság – folytatta – nem érzi magáénak DlSZ-vezetőit, a lejárt politika kötéltáncosait. Teljes választási demokratizmust követelünk a DISZ alapszerveitől a Központi Vezetőségéig. Végre azok vezessenek bennünket, akiket mi választunk, nem pedig felsőbb szervek jelölnek, s a program is, alulról induljon ki. A DISZ a szegedi főiskolán nem élvezi az ifjúság bizalmát, ezért alakult meg a MEFESZ" – olvashatjuk a Délmagyarország tudósításában (*A főiskolások is csatlakoztak, Délmagyarország*, 1956. október 20. 3. o.) Jól látszik, hogy már a hallgatói mozgalom kezdeteinél megfigyelhetők azok a bázisdemokráciára jellemző törekvések, amelyek majd a forradalom történetét is

végigkísérik.

A Pedagógiai Főiskola iskolagyűlésének határozata közéleti-politikai és oktatási követeléseket is megfogalmazott. Így kimondta március 15., október 6. és augusztus 20. méltó megünneplésének és a napi déli harangszó rádióbeli elhangzásának szükségességét, a Kossuth-címer visszaállításának igényét, Farkas Mihály, Rákosi Mátyás és „bűntársaik" nyilvános bírósági tárgyaláson történő felelősségre vonását, a sztálinizmus elutasítását (annak minden megnyilvánulását, legyen szó közterületről, személyekről stb.), a DISZ vezetőinek felelősségre vonását. „Őszinte és igaz barátságot" a Szovjetunióval, aminek feltétele, hogy „vonják ki Magyarország területéről az idegen csapatokat", továbbá „hozzák haza a hadifoglyokat", s a kereskedelem is az „egyenlőség" alapján álljon. Figyelemre méltóak azok a követelések is, melyek az intézményi autonómia védelmére, az átpolitizáltság megszüntetésére és a minőségi oktatás helyreállítására irányultak:

„1. Követeljük a jobboldali elhajlás fészkének bélyegezett főiskolánk teljes rehabilitálását. Azonnali katedrát a főiskolán Vajtainak! Vissza az irodalmi tanszék élére Vajda Lászlót.[13]

2. Önállóságot (autonómiát) a Pedagógiai Főiskolának! Illetéktelen szervek és személyek ne szóljanak belügyeinkbe.

3. Tiltakozunk a főiskola megszüntetésének még a gondolata ellen is. Nem megszüntetni, reformálni kell a főiskolát! A nyolcosztályos általános iskola teljes kiépítése nemzeti ügy! Pedagógiai Főiskola nélkül ez nem valósítható meg!

4. Nagyobb teret a gyakorlati kiképzésnek! Támaszkodjanak a régi Állami Polgári Iskola, [a] Tanárképző Főiskola bevált módszereire! Vegyék az államvizsga tárgyai közzé a vizsgatanítást!

5. Óraszámcsökkentést! Részleges fluktuációt! A főtantárgyként kezelt melléktárgyak tananyagának sürgős csökkentését! A nem szaktárgyakból a minősítés: »megfelelt«, »nem felelt meg« legyen!

6. A humán tárgyak tananyagának azonnali felülvizsgálatát! Igazi történelmet és teljes irodalomtörténeti oktatást!

7. A marxizmus-leninizmus neveljen világnézetre! Módszere ne a »végkövetkeztetések« rendszere legyen! Teljes filozófiatörténetet! A Pedagógiai Főiskolán a marxizmus óraszámát

[13] Vajtai Istvánt (1895-1986), a Pedagógia Főiskola magyar tanszékének docensét a Tiszatájban 1955-ben megjelent írása miatt sújtották retorzióval, míg tanszékvezetőjét, Vajda László irodalomtörténész professzort (1909-1968) pedig azért fosztották meg a katedrától, mert munkatársa védelmére kelt. 1956 őszén rehabilitálták őket. (*Vida*, 2007. 76. o.)

csökkentsék heti két órára!

8. Szigorú reformokat a honvédelmi oktatásban! A tanterv felülvizsgálatát, képzett oktatókat! Az Oktatásügyi Minisztériumnak legyen beleszólása a honvédelmi oktatásba!

9. Az Oktatásügyi Minisztérium rendeletileg tegye lehetővé a hároméves főiskolát végzettek továbbtanulását az egyetemek III. évfolyamán!

10. Gyökeres reformot a felvételek jelenlegi rendszerén! Szüntessék meg a hallgatók ún. »káderezését«.

11. Rendeletet a fakultatív nyelvoktatás kérdésében!

12. Igazságosabb és méltányosabb ösztöndíjrendszert!"

A főiskolai „iskolagyűlés" rögzíti azt is, hogy megalakították a „MEFESZ főiskolai szervezetét". (*Vida* 2007. 75-77. o., *Farkas* 1994)

A jogi kari gyűlésen a szegedi egyetem öregdiákja, Kónya Albert oktatási miniszter is részt vett, aki a szegedi események pontosabb megismerése céljából utazott oda a fővárosból. Ezzel egyidejűleg a tűzparancs kiadásának lehetősége is fölmerül a Magyar Dolgozók Pártja itthon tartózkodó másodvonalbeli vezetőiben, mindenekelőtt Marosán Györgyben (Gerő Emő és más pártvezetők ekkor Jugoszláviában tárgyaltak). Marosán rendteremtési javaslatát azonban Ács Lajos, az MDP Központi Vezetőségének titkára nem fogadta el (*Kiss*, 2002. 30–33. o.).

A kari gyűlések, valamint a gyógyszerészhallgatók és a pedagógiai főiskolai hallgatók gyűlései megválasztották a MEFESZ-intézőbizottságok 3-3 tagját. A MEFESZ ún. 18-as bizottságának tagja lett a Bölcsészkarról Vezényi Pál, Putnik Tivadar és Juhász Antal; a jogi karról Kiss Tamás, Tóth Imre és Fedor Attila; a TTK-ról Deák Tibor, Szabó Pál és Székely László; az orvostanhallgatók közül Grynaeus Tamás, Kádár Attila, Resli Pál; a gyógyszerészhallgatók közül Ambrus János, Hámori Károly, Csete János; a Pedagógiai Főiskoláról Gönczöl Dezső, Ács Vilmos és Jancsó Gábor. (*Kiss* 2002, *Szrenka* 2017)

Október 19-én végre sor került a József Attila Kör első – és egyetlen – rendezvényére is Szegeden (egyébként ugyancsak az Auditórium Maximumban), mely a gyűlésen részt vevő kommunista Sipos szerint „nyílt ellenforradalmi fellépés fórumává vált, és ezen a fórumon már csak a rendszer ellenségeit hallgatták meg, a párt álláspontjának kifejtésére nem adtak lehetőséget. Itt lépett fel először Kovács [helyesen: Kováts – *H. Z. I.*] József, a később ellenforradalmi tevékenységéért kivégzett vezérszónok és sokan mások, akik később a szegedi ellenforradalmi tanács tagjaiként tevékenykedtek" (*Sipos*, 1967. 290. o.). A valóságban azonban – noha éles bírálatok érték a szegedi pártbizottság vezetőit – kommunista

meggyőződésű személyek, sőt vezetők is kifejthették véleményüket. Így a rendezvényt Csákány Béla, a DISZ városi bizottsága agitációs és propagandatitkára nyitotta meg, sőt, a gyűlésen felszólalt Ábrahám Antal, a Csongrád megyei pártbizottság titkára, valamint Mison Gusztáv, a Szeged I. kerületi tanács elnöke is. (*Vita a szegedi József Attila Körben az értelmiség helyzetéről. Délmagyarország*, 1956. október 21. 3-4. o.)

A MEFESZ szervezőiben felmerült, hogy az október 20-i gyűlésükre Nagy Imrét is meghívják, ennek érdekében küldöttség is utazott Budapestre. A volt miniszterelnökkel végül nem sikerült beszélniük, de a sajtó képviselőivel találkoztak. Ennek eredményeként a gyűlésen a Hétfői Hírlap, a Szabadság, a Magyar Rádió, sőt a DISZ központi lapja, a Szabad Ifjúság újságírói is részt vettek. Ennek jelentőségét az adja, hogy országszerte több helyütt a sajtó tudósításai nyomán indult meg a MEFESZ szervezése (*Kiss*, 2002. 33–36 és 41. o.).

Az október 20-i gyűlés sikeréhez az egyetemen folyó szervezkedés mellett hozzájárult a Délmagyarország napilap október 18-ai cikke is, amely az első nyilvános híradás volt a MEFESZ-szel kapcsolatban.[14] Apor József Az egyetemi ifjúság problémái címmel közölt beszámolója pozitív hangnemben írt az új szervezetről (*Kiss*, 2002. 180. o.). A cikk első részében az egyetemi oktatási rendszer hibáira hívja fel a figyelmet a szerző, melyek „már hosszú idő óta ismeretesek a minisztérium, az oktatók és az egyetemisták előtt. Hangot adtak ezeknek a különböző lapok, tárgyaltak ezekről az Oktatásügyi Minisztériumban, konferenciákra gyűltek össze az egyetemi oktatók, hogy ne elhamarkodotton, hanem mindenképpen helyesen hajtsák végre a szükséges egyetemi reformot. Kétségtelen, hogy a helyes oktatási reform megvalósítása hosszú időt vesz igénybe, különösen ma, amikor nemcsak a népi demokráciákban, hanem nyugaton is válságban van az egyetemi oktatási rendszer. Hosszú időt igényel ez, de nem végeláthatatlan időt. Az Oktatásügyi Minisztérium előzetes tájékoztatása után az egyetemi hallgatók joggal várták, hogy az új tanévben, ha nem is a végleges, de legalább a legszükségesebb intézkedéseket végre fogják hajtani. Ez nem történt meg” – fogalmazott az újságíró. Érdekes, hogy magától értetődően használta a „szükséges egyetemi reform” kifejezést. Vagyis a kortársak és a nyilvánosság számára nyilvánvalónak tűnt, hogy az egyetemi átalakítások problémákat okoztak és a rendszer javításra szorul.

[14] A szervezetet először MEFSZ-ként rövidítették, majd MEFESZ néven emlegették, de a második „e” hangzó csak ejtéskönnyítésként került a rövidítésbe. A MEFESZ forma említésével írásban első alkalommal tehát a Délmagyarország napilap október 18-ai tudósításában találkozhatunk, ám a szerző hibásan oldja fel a rövidítést (lásd bővebben a VII.4 alfejezetben).

Majd a hallgatók nézőpontjára és a MEFESZ megalakításának, illetve működésének indokoltságára tér át: „az egyetemi ifjúság azt is várta, hogy elsősorban és nagyrészt az őket érdeklő kérdések megvitatására az ifjúság képviselőit is meg fogják hívni. Ez sem történt meg. Mindez aggodalommal töltötte el az egyetemi ifjúságot. Tenni akartak és tenni akarnak saját ügyük érdekében; amely egyben jövő értelmiségének és így egész hazánknak fontos, életbevágó ügye. Ez a segítőkészség, a hibákat bátran és következetesen bírálni akaró szándék hozta létre Szegeden a MEFESZ-t, a Magyar Egyetemisták és Főiskolások Egyesült [*sic!*] Szövetségét. Az első kérdés, ami rögtön felvetődik: miért nem a DISZ útján, a DISZ segítségével igyekeznek megoldani problémáikat. A válasz egyben a DISZ és az állami vezetés kritikája is, amit a DISZ Központi Vezetősége önbírálat formájában szintén elismert. A DISZ – bár célkitűzései nagyrészt megegyeznek az egyetemi ifjúság véleményével – már hosszú évek óta nem volt képes átütő, az egyetemi ifjúságot maradéktalanul képviselő szerv lenni. Elvben a párt mellett, gyakorlatban pedig messze mögötte haladt. Tény az, hogy a DISZ napjainkban mindent meg akar tenni és meg is tesz mindent, hogy visszanyerje a tömegek bizalmát Az ifjúság örül ennek és támogatja is a DISZ helyes célkitűzéseit. Viszont szükségét érzi annak is, hogy az egyetemi ifjúság egyelőre egy sajátságos egyetemi szervvel is rendelkezzék. Ezért határozták el, hogy az egyetemistákhoz közelálló, a sajátos egyetemi problémákkal foglalkozó szervet létesítenek. A MEFESZ SZEGEDEN ALAKULT MEG a Tudományegyetem auditórium maximumában, viharos és bátor elvi viták közepette. A gyűlés alaphangját a tömegek kritikája adta. Bírálták az egyetemi oktatási rendszert, majd az alakuló gyűlés tömeggyűléssé alakult át, ahol is politikai kérdésekről vitatkoztak. Az ifjúság kezdeményezését helyeselni kell. Pártunk és egész országunk politikája feltétlenül támaszkodni akar a tömegek kezdeményező erejére, kritikáiéra és segítő készségére. A diákgyűlés megmutatta, hogy a megalakult új szervezet rendelkezik olyan erőkkel, amelyekre támaszkodni lehet. De megmutatta azt is, hogy az új szervezetben olyan erők is vannak, amelyek meggondolatlanságukkal nevetségessé, anarchikussá, erőtlenné tehetik a MEFESZ-t. A diákgyűlés utáni napon, szerdán megválasztották a MEFESZ 18 tagú bizottságát; amely kidolgozta a szervezeti szabályzat-tervezetet, melyet a holnapi napon, szombaton fog megvitatni a diákgyűlés. Józan fejjel készítették ezt a tervezetet, a reális körülményeket figyelembe véve, mégis bátran, a hibákat nem elkendőzve. A MEFESZ jelenlegi, még nem végleges programja nagyrészt megegyezik a DISZ Központi Vezetőségének tegnapi nyilatkozatával. A cél közös, csak a megvalósítás legmegfelelőbb módját kell megtalálni. A

közös gondok és problémák józan megvitatása legyen a cél. ÍGY ÉS CSAKIS ÍGY töltheti be a MEFESZ a hivatását és így lesz lehetséges, hogy az egyetemi ifjúság jogos követelései mielőbb megoldást nyerjenek" – zárja cikkét Apor József. (*Az egyetemi ifjúság problémái*, *Délmagyarország*, 1956. október 19., 3. o.)

A DISZ-szel folyó egyeztetés továbbra sem járt sikerrel, sőt a DISZ vezetői még mindig nem mondtak le arról, hogy kezükbe vonják az irányítást. Ezért – hogy kifogják a szelet a MEFESZ vitorlájából – diákparlament szervezésébe kezdenek. Ezt az október 22-i DISZ-értekezleten kívánták megvitatni, s erre a MEFESZ képviselőit is meghívták (*Kiss*, 2002. 40. o.).

Az október 20-i MEFESZ-gyűlés sikere a szervezők várakozását is messze fölülmúlta. A délután 4-kor kezdett gyűlésre nemcsak a Bölcsészkar nagyelőadója, de az épület folyosói, lépcsőháza is zsúfolásig megtelt egyetemi-főiskolai hallgatókkal, középiskolásokkal és városi érdeklődőkkel, így ott is ki kellett azt hangosítani. A gyűlésen Baróti Dezső rektor is részt vett, a levezető elnök szerepét pedig Perbíró József, a jogi kar dékánhelyettese vállalta el. Mint később látni fogjuk, mindkettejüket jelentős, igaz, a forradalom alatt tanúsított tevékenységük miatt eltérő mértékű retorzió érte a megtorlások során.

A MEFESZ vezetői ismertették a szervezeti és működési szabályzatot, mely világossá tette, hogy az új szervezet igényt formál valamennyi egyetemi-főiskolai hallgató (érdek)képviseletére, hiszen kimondta: „… a MEFESZ az egyetemi és főiskolai hallgatók széles tömegeinek szervezete, mely magában foglalja a felsőoktatásban részesülő fiatalok összességét". Sőt, a történelmi pillanat kivételességét mutatja, hogy a jelenlévők még ennél is tovább mentek: a helyszínen megfogalmazott javaslatnak megfelelően az idézett „küldetés" kiegészült a következővel: „Minden esetben képviselje a MEFESZ a munkás- és parasztifjúság érdekeit is". A gyűlésen – érthető módon – nagy hangsúlyt kaptak az oktatási, tanulmányi és az egyetemi hallgatókat érintő szociális követelések. Ugyanakkor jellemző az egyetemi-főiskolai ifjúság értelmiségi attitűdjére, hogy a társadalom jobbítása érdekében érzett felelősségtől vezérelve országos politikai és gazdasági követeléseket is megfogalmazott, melyek a független, szabad, demokratikus Magyarország alapjainak megteremtését célozták. A szegedi MEFESZ 20 pontos programja a következő volt:

„1. Az egyetemi ifjúság káderezését a párt augusztusban hozott értelmiségi határozatának szellemében végezzék.

2. A Szegedi Egyetem az egyetemi és főiskolai hallgatók sajtóorgánuma legyen, ez tükröződjék tartalmában és formájában.

3. A Diákióléti Bizottságba küldendő tagot a kari gyűlésen válasszák meg!
4. Követeljük a szabad elvi viták rendezésének jogát.
5. A nőhallgatók számára töröljék a honvédelmi oktatást, a férfihallgatók számára ezt a kollégiumot heti két órára csökkentsék. A nem szaktárgyakból a minősítés »megfelelt« – »nem felelt meg« legyen, a marxizmus oktatását szabadítsák meg a dogmatizmustól, tegyék fakultatívvá a filozófia oktatását, s a minősítés »megfelelt« – »nem felelt meg« legyen, kevesebb kötelező órát, több speciálkollégiumot.
6. Szálló- és lakásügyekben Lakásügyi Bizottságot hozzunk létre, mely megállapítja a diáklakások legmagasabb bérét, a szálló igazgatójának kinevezésénél az ifjúság képviselőjének vétójoga legyen, a felszabaduló középületekből építsenek diákszállókat is a szükséglet szerint.
7. Külföldi utazások szervezése Keletre és Nyugatra, biztosítsanak 50 százalékos utazási kedvezményt a belföldi utazáshoz.
8. Általános jegykedvezményt kívánunk minden kulturális rendezvény minden előadására (mozi, színház, hangverseny stb.).
9. A Zenei Szakiskola főiskola jellegének elismerését követeljük a hallgatók számára a rendes egyetemistákat megillető jogokkal.
10. A védőnőképzőt emeljék főiskolai rangra.
11. Követeljük, hogy állítsák bíróság elé azokat, akik felelősek az elmúlt időszak bűneiért. E tárgyalásoknak a legnagyobb nyilvánosság előtt kell lefolyniuk.
12. Követeljük a tájékoztatás szabadságát.
13. Követeljük, hogy Nagy Imrét és Lukács Györgyöt válasszák be a Központi Vezetőségbe.
14. Bérügyi reformot követelünk, az alacsony bérek felemelése ütemének gyorsítását és az államtól származó összjövedelem felső határának megállapítását.
15. Követeljük a halálbüntetés eltörlését a politikai bűncselekményeknél.
16. Új alapokra fektetett, demokratikus választasi rendszert!
17. Követeljük, hogy egyetemi ifjúság nagyobb részt kapjon az ország politikai ás egyéb ügyeinek intézésében.
18. Március 15-e legyen nemzeti ünnep.
19. Követeljük az egyetemi autonómiát és ennek gyors végrehajtását.
20. Követeljük az 1848-as Kossuth-címer visszaállítását." (*A szegedi egyetemisták és főiskolások nagygyűlése elfogadta a MEFESZ szervezeti szabályzatát és programját, Délmagyarország*, 1956. október 21. 5. o.)

A korábban már ismertetett követeléslistához képest ez a lista érdekes változásokról tanúskodik. Míg a korábbi követelések jól értelmezhetőek az adott intézmény kontextusában, ezek az újabb követelések már tágabb politikai követeléseket is megfogalmaztak, amelyek alapjaiban kérdőjelezték meg a fennálló rendszer alapjait. A 20 pont nagy része politikai programnyilatkozatként értelmezhető, amely összekapcsolja az egyetemi autonómia kérdését a politikai pluralizmus, a sajtószabadság, a jogállamiság és nemzeti szimbolika kérdéseivel.

A szegedi események híre hamarosan túljutott nemcsak a város, de az ország határain is. A müncheni Szabad Európa Rádió (SZER) részletes tájékoztatást adott az eseményekről, szinte megelőlegezve a majdani forradalmat. A műsor a Szabad Ifjúságra hivatkozva azt jelentette, hogy 3000-en „váltak ki" a DISZ-ből, és „új, autonóm ifjúsági szervezetet" alakítottak. Ennek nevét – tévesen – „MEFHOSZ-ként" említették. „… szakadás állott be a DISZ-ben. A Szabad Ifjúság jelentése szerint 3000 egyetemista kivált a szervezetből és MEFHOSZ [*sic!*] néven új, autonóm ifjúsági szervezetet alapított. Az egyetemisták a szegedi bölcsészkaron napok óta gyűléseket tartanak, melyen követelték az autonóm ifjúsági szervezet létrehozását, az egyetemi reformok és határozatok megvalósítását, a szocialista demokrácia tettekre váltását. Ezeken a gyűléseken határozták el a MEFHOSZ megalakítását. (…) Gallicus[15] rovatát, a Reflektort közvetítjük. A szegedi ifjak forradalmáról szól mai reflektorunk. Vihar van Szegeden, pusztító vihar, hallottuk az imént a hivatalos Budapest szócsövében. Valóban vihar van Szegeden, ámbár nem a természet erőinek, hanem az ifjú lelkek lázadásának elemi vihara. De ugyan miért nevezik ezt a vihart pusztítónak? Lehet, sőt valószínű is, hogy a rendszer számára pusztító, de éppen úgy lehet, sőt bizonyos, hogy a nemzet számára tisztító és építő. Vihar dúl tehát Szegeden, szinte forradalmi vihar. Nem csak szavakkal és nem csak ideálokkal, hanem tettekkel is. Hiszen azok az ifjak, akik a Tisza-parti metropolisban kivonultak a szellemi barikádokra, egyben kivonultak a DISZ-ből is és menten létrehívták a Magyar Egyetemisták és Főiskolások Egyesült Szövetségét [*sic!*]. Gondoljuk csak el, mit jelent ez a fordulat. Hiszen a DISZ volt az a karám, amibe a rendszer semmi áldozatot nem sajnálva, semmi terrortól vissza nem rettenve, be akarta kényszeríteni, jobbadán be is kényszerítette az ifjúságot. A jövő a miénk, hirdették. Ez a jövő tört ki Szegeden és tört ki másutt is a hámból, ez a jövő hagyta megvetőleg maga mögött a vörös karámot és lobogtatja ugyanazokat a zászlókat, ugyanazokkal a jelszavakkal, amelyeket lobogtattak a 48-as ifjak is. Egy csatát elvesztettünk, a háborút nem, mondotta De

[15] Győri (Mikes) Imre (1900-1990) a Szabad Európa Rádió magyar adásának politikai kommentátora 1951 és 1976 között. Volt némi szegedi helyismerete is, hiszen középiskolai tanulmányait részben itt végezte.

Gaulle tábornok, Franciaország eltiprásának tragikus percében. A szellemi barikádok ifjú katonái mondják el ennek az ellenkezőjét: egy csatát már megnyertek, de a háborút még nem." Az események híre a nemzetközi (nyugati) sajtóba is eljutott (*Kiss*, 2002. 48–50. o.).

A MEFESZ megalakítása és a diákok követelései városszerte komoly visszhangra találtak. A József Attila Kör és a MEFESZ gyűléseinek hatására október 19-e és 23-a között több szegedi üzemben tartottak vitafórumokat és „ifjúsági parlamenteket". Sipos Géza tanulmánya szerint a gyűléseken a MEFESZ küldöttei is megjelentek, s – mint írja – „zavart keltettek és segítették az üzemekben levő ellenséges elemek zavarkeltését is". Ezeken a gyűléseken hamar nyilvánvalóvá vált, hogy a gyári munkásság sincs más véleményen, mint az egyetemi ifjúság. A Délmagyarország tudósítása szerint például október 23-án – még a pesti forradalom kitörése előtt, az egyetemi gyűléseken elhangzottakkal egybecsengő módon – a szegedi kendergyári gyűlésen „Rákosi felelősségre vonását és Nagy Imre visszatérését" követelték (*Sipos*, 1967. 290. o.).

A szegedi események hatására országszerte sorra alakultak a MEFESZ-szervezetek, részben a szegedi küldöttek részvételével: a MEFESZ szegedi szervezői közül ugyanis sokan időközben az ország számos pontjára eljutottak, hogy a többi felsőoktatási intézményben is elősegítsék a változást, s a MEFESZ-hez való csatlakozásra biztassák hallgatótársaikat. A sajtóbeszámolókkal egy időben, sőt akár azokat megelőzve az ország minden szegletében értesült az egyetemi-főiskolai ifjúság a szegedi történésekről, megismerte a szegedi követeléseket, például Kiss Tamás és Lejtényi András révén Gödöllőn és Budapesten, Jancsó Gábor és Ambrus János által Debrecenben, a „mérsékelt", óvatos hangot megütő Abrudbányai Iván és a tőle függetlenül érkező, „radikális" Ács Vilmos felszólalásával Pécsett, Kádár Attila által Veszprémben, Szőke Sándor részvételével Egerben (*Szrenka*, 2017. 79–87. o.). A legnevezetesebb gyűlésre október 22-én Budapesten került sor a Budapesti Műszaki Egyetem aulájában. A négy-ötezer fő részvételével megtartott rendezvényen a Műegyetem, az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem és a Kertészeti Főiskola hallgatóinak csatlakozásával – a „szegedi küldött" Kiss Tamás felszólalásának hatására közfelkiáltással – mondták ki az új MEFESZ-szervezet megalakulását. A követelések között – a szegedi pontokkal egybecsengő módon – a szovjet csapatok kivonását, a Kossuth-címer visszaállítását, többpárti, titkos választásokat követeltek. Zászlajukra tűzték továbbá, hogy Nagy Imre vezetésével alakuljon új kormány, s a sajtószabadság szellemében „külön napilapot" is kívántak indítani „az új MEFESZ-szervezeteknek". Itt és a fővárosi bölcsészkaron is fölmerült a lengyelországi

változásokkal való, másnapi szolidaritási tüntetés gondolata és kezdeményezése (*Litván*, 1992. 34–37. o.; *Vida*, 2006. 8–16. o.). 1956. október 23-án azután el is indult a békés tüntetés Budapesten, mely hatalmas, kétszázezres, forradalmi demonstrációvá duzzadt, majd fegyveres felkelésbe csapott át. A késő esti órákban szabadságharc kezdődött. A fővárosi eseményekkel párhuzamosan, sőt azt megelőzve a debreceni egyetemisták már 23-án délelőtt mozgolódni kezdtek, s este 6 óra körül a karhatalom itt alkalmazott először fegyveres erőszakot a tüntetőkkel szemben. A nap folyamán Miskolcon is jelentős munkás- és diákdemonstrációk zajlottak (*Romsics*, 2023).

VII. Az ifjúság forradalma

VII.1. Az egyetemi ifjúság követeléseiből a forradalom vívmányai

Az 1956-os forradalom és szabadságharc eseményei jól ismertek. Érdemes ugyanakkor rávilágítani arra, hogy – amint majd látni fogjuk – a néptömegek nyomására és a fegyveres harcok árán napról napra valósultak meg a szegedi egyetemisták által október 16-án és 20-án megfogalmazott politikai követelések: a pártállam Elnöki Tanácsa a reformkommunista Nagy Imrét nevezte ki miniszterelnökké, a kormány bejelentette, hogy március 15. újra nemzeti ünnep lesz és visszaállítják a szovjet típusú Rákosi-címer helyett a Kossuth-címert. A miniszterelnök bér- és normarendszert hirdetett, és ígéretet tett az erőszakos kolhozosítás megszüntetésére, sőt a magángazdaságok támogatására. Október 30-án kimondták a többpártrendszer létrejöttét, Nagy Imre koalíciós kormányt hozott létre, s természetesen „ellenzéki" pártok is létrejöttek, szabaddá vált a sajtó; október 30-a után kiszabadultak a még börtönben lévő politikai foglyok. November l-jén – érzékelve a szovjet csapatmozgásokat, amelyek a katonai agresszió lehetőségét vetítették előre – Nagy Imre bejelentette Magyarország kilépését a Varsói Szerződésből, ami okafogyottá tette volna a szovjet csapatok magyarországi tartózkodását, és deklarálta hazánk semlegességét. Tehát alig két hét elteltével szinte hihetetlen módon valósággá vált mindaz, amit a szegedi bölcsészkar nagyelőadójában bátor fiatalok követelésként megfogalmaztak (*Litván*, 1992. 47–98. o.; *Romsics*, 2023). Ha pontosan nem is különíthető el, milyen párhuzamos hatások alakították a forradalomhoz vezető utat és a követelések valóra válását, de nem tekinthető elrugaszkodott megfogalmazásnak, hogy a szegedi egyetemi események, és az itt megfogalmazott követelések hatással voltak a későbbi történésekre, s aktívan alakították a politikai szereplők gondolkodását.

Arról sem szabad megfeledkezni, hogy egyes vidéki településeken a MEFESZ-szervezetek és -vezetők október 23-át követően is fontos szerepet játszottak az események alakításában. A még október 23-a előtt, a szegedi események hatására, jórészt szegedi egyetemista küldöttek jelenlétével, sőt aktív részvételével országszerte létrejött MEFESZ-szervezetek, illetve a helyi MEFESZ-vezetők ugyanis több vidéki városban kezdeményező, egyes esetekben vezető szerepet játszottak a helyi forradalmi események alakításában. Így Sopronban a város irányítása lényegében a MEFESZ kezébe került, s a diákszervezet kezdeményezésére jött létre október 27-én a helyi forradalmi önkormányzó testület, az Ideiglenes Nemzeti Tanács. De Egerben, Veszprémben is kulcsszerep jutott a MEFESZ-nek. Ugyanakkor több más egyetemi városban

is jelentékeny szerepet játszottak az egyetemisták, illetve különböző önszerveződéseik a forradalom napjaiban (*Vida*, 2006). A szegedi MEFESZ-nek és a hozzá köthető személyeknek az október 23-a utáni eseményekben játszott szerepével külön fejezetben foglalkozom.

A szovjet erők november 4-én indult elsöprő erejű támadásával a szabadságharc és a nemzeti függetlenség ügye eldőlt, még ha ebbe ekkor még hazafiak tíz- vagy százezrei nem is voltak hajlandóak beletörődni. A szovjet csapatokkal érkező Kádár János – aki még a Nagy Imre-kormány tagjaként november l-jén hagyta el a fővárost, majd a Szovjetunióba repült – november 4-én társaival, Münnich Ferenccel, Apró Antallal és Kossa Istvánnal – hivatalosan Szolnokon – megalakította szovjetbarát bábkormányát, a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormányt. A szovjet túlerő 10-12 nap alatt elfojtotta a fegyveres ellenállást. Különösen véres és hosszantartó harc bontakozott ki Csepelen, Újpesten, súlyos harcok zajlottak Dunapenteléért (Sztálinváros), de Dorogon, Tatabányán és Pécs környékén is, ami jól mutatja, hogy a kommunizmus „vezető osztályának" tekintett munkásság a forradalom és felkelés szilárd bázisát alkotta.

A Központi Statisztikai Hivatal 1957-ben készített statisztikája, még ha az adatok lehetnek is némileg pontatlanok, összességében jól mutatják az elhunytak kor és foglalkozás szerinti összetételét.

Az október 23-al és az azt követő eseményekkel kapcsolatos halálozások kor szerint

Korcsoport	Meghaltak száma összesen			Ebből Budapesten		
	szám szerint	%-ban a/	10 000 lakosra b/	szám szerint	%-ban a/	10 000 lakosra b/
15 éven aluli	97	4,2	0,4	77	4,3	1,9
15-19 éves	414	17,8	5,6	323	18,2	31,4
20-24 "	516	22,2	6,9	357	20,1	27,3
25-29 "	302	13,0	3,9	216	12,2	13,9
30-39 "	340	14,6	0,3	266	15,0	9,2
40-49 "	299	12,8	0,2	228	12,9	7,2
50-59 "	190	8,2	1,6	162	9,1	6,2
60 éves és idősebb	169	7,2	1,4	145	8,2	6,1
Ismeretlen koru	175	-	-	171	-	-
Összesen	2 502	100,0	2,5	1 945	100,0	10,2

a/ Az ismeretlenek nélkül. - b/ A népesség részben becsült adatai alapján számítva.

1. ábra. Az október 23-al és az azt követő eseményekkel kapcsolatos halálozások kor szerint

Forrás: Az október 23-i és az azt követő eseményekkel kapcsolatos sérülések és halálozások. A Központi Statisztikai Hivatal 1957. május 15-i jelentésének reprint kiadása. Statisztikai Szemle, 1990. 10. sz. 803. o.

1956. október 23-a és 1957 januárja között több mint két és fél ezer személy esett el a harcokban és sortüzekben, ők 44 százalékban 25 év alattiak, s 58 százalékban fizikai dolgozók voltak a statisztikák szerint (az áldozatok háromnegyede a fővárosból került ki). Az áldozatok között jelentős arányt képviseltek a középiskolai tanulók és egyetemi-főiskolai hallgatók. Az összes áldozat 10,5%-a esett ebbe a kategóriába. A KSH megállapítása szerint: „A meghalt 15-19 évesek 64%-a fizikai dolgozó, 29%-a tanuló; a 20-24 éveseknek 48%-a fizikai dolgozó, 32 %-a katona, 8%-a szellemi dolgozó, 5%-a egyetemi-főiskolai hallgató."[16]

Az október 23-ai és az azt követő események következtében meghaltak foglalkozás szerint a/

Foglalkozás	Budapest	Vidék	Összesen	Budapest	Vidék	Összesen
	szám szerint			százalékban b/		
Fizikai dolgozó	1 021	309	1 330	59,0	56,5	58,4
Szellemi dolgozó	235	46	281	13,6	8,4	12,3
Katona	172	69	241	9,9	12,6	10,6
B.M. alkalmazott	90	31	121	5,2	5,7	5,3
Egyetemi-főiskolai hallgató	33	11	44	1,9	2,0	1,9
Tanuló, ipari tanuló	155	41	196	9,0	7,5	8,6
Önálló	25	40	65	1,4	7,3	2,9
Ismeretlen foglalkozású c/	214	10	224	-	-	-
Összesen	1 945	557	2 502	100,0	100,0	100,0

a/ Az eltartottak az eltartók foglalkozása szerint (az egyetemi-főiskolai hallgatók, ill. tanulók nélkül). - b/ Az ismeretlen foglalkozásuak nélkül. - c/ Az ismeretlen foglalkozásuakon belül feltehetően nagyobb a katonák és a B.M. alkalmazottak száma.

2. ábra. Az október 23-ai és az azt követő események következtében meghaltak foglalkozás szerint
Forrás: Az október 23-i és az azt követő eseményekkel kapcsolatos sérülések és halálozások. A Központi Statisztikai Hivatal 1957. május 15-i jelentésének reprint kiadása. Statisztikai Szemle, 1990. 10. sz. 805. o.

Nagy Imre, az ország törvényes miniszterelnöke a szovjet bevonulók elöl a jugoszláv követségre menekült, ahonnan három héttel később csellel kicsalták, majd elrabolták a szovjetek, végül koncepciós perben Budapesten halálra ítélték és 1958. június 16-án Maléter Pál korábbi honvédelmi miniszterrel és a novemberi politikai és szellemi ellenállás

[16] Az október 23-i és az azt követő eseményekkel kapcsolatos sérülések és halálozások. A Központi Statisztikai Hivatal 1957. május 15-i jelentésének reprint kiadása. *Statisztikai Szemle*, 1990/10. sz. 797–816.

vezéralakjával, Gimes Miklóssal együtt kivégezték (*Litván*, 1992. 85–95. o.).

VII.2. Restauráció és megtorlás

A szovjet csapatok a fegyveres ellenállást ugyan november közepére teljesen megtörték, azonban passzívan továbbra is folyt az ellenszegülés, az általános sztrájk közepette az ellenállás élére a november 14-én Bali Sándor és Rácz Sándor vezetésével megalakult Nagy-Budapesti Központi Munkástanács állt. A Központi Munkástanács támogatta az Írószövetség, a Tudományos Akadémia, az MTI, a Rádió és más szervezetek november 12-én megjelent kiáltványát, mely kitartott a szovjet csapatok kivonulása, az ország semlegessége és a szabadságjogok mellett. Még november l-jén a Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) nevet vette föl az – akkor épp Nagy Imre miniszterelnök koalíciós kormányában résztvevő – kommunista párt. A Párt új neve a szovjet bevonulás után is megmaradt. Az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottságának (IKB) 1956. december 2-a és 5-e közötti ülésén – tíz nappal a szovjet megszállás miatt a jugoszláv követségre menekült Nagy Imre és társai tőrbe csalása után – egyértelműen ellenforradalomnak minősítette az 1956. október-novemberi eseményeket. Ezzel mindenki számára világossá válhatott: a forradalom sorsa végérvényesen eldőlt. Az MSZMP IKB határozatának megfelelően a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány december 5-én föloszlatta a forradalmi bizottságokat, december 9-én pedig szovjet csapatok segítségével rajtaütöttek a Központi Munkástanács székhelyén, 200 embert letartóztattak, s törvényen kívül helyezték az országos, budapesti, kerületi, megyei és városi munkástanácsokat (az üzemi munkástanácsok hivatalos megszüntetésére 1957. november 17-én került sor). December közepétől a szovjet csapatok „rendfenntartó" szerepét átvették a karhatalmisták („pufajkások", 1957 februárjától Munkásőrség). A drasztikus intézkedések mellett a lakosság megnyerésére szociális intézkedések is történtek (fizetésemelés, beszolgáltatási kötelezettségek eltörlése stb.). 1956 decemberében vezették be a rögtönítélő bíráskodást, melynek keretében 1956. december 20. és 1961. december 13. között becslések szerint 320-360 embert ítéltek halálra, s elítéltek további 16 ezer embert, sokakat internáltak. A Kádár-féle vezetés politikája tehát nyilvánvalóvá tette, mi várhat a lakosságra a következő években.

A megtorlások, illetve a szabadságvágy és jobb élet reményében mintegy 200 ezer ember hagyta el az országot a néhány hónapra megnyílt nyugati (és kis mértékben a jugoszláv) határon keresztül (*Szerencsés*, 1991. 117–119. o.) Az országot elhagyók adatait korabeli statisztikák alapján elemző Szépfalusi István idézte a KSH megállapításait, miszerint: „Az illegálisan

külföldre távozottak több mint 2/3-a (102 500 fő) kereső, 1/3-a eltartott. (…) A disszidált eltartottak több mint fele tanuló, ezen belül 3200-on felül van a külföldre távozott egyetemi-főiskolai hallgatók száma (az összes egyetemisták és főiskolások 11,2%-a)" (*Szépfalusi*, 1998. 115. o.).

Vagyis látható, hogy az egyetemisták és főiskolások, miután aktív szereplői voltak a forradalomnak, a megtorlás előli félelem és a szabadság iránti vágy miatt tömegesen választották az emigrációt. Az emigrált hallgatók egy jelentős része azután megjelent az őket befogadó országok felsőoktatásában (*Hidas*, 1998; *Czigány*, 2009; *Sheridan*, 2016).

VII.3. Szeged a forradalom napjaiban – az ifjúsági mozgalmak nézőpontjából

Amint azt láttuk, október 23-án a MEFESZ kezdeményezésére tartottak kétszázezresre duzzadó tüntetést Budapesten, ám a nap végén, a forradalom, majd szabadságharc idején a kezdeményező szerep a fővárosban már nem a MEFESZ-é, noha vezetői is részt vettek az eseményekben. Szegeden már október 20-án, a forró hangulatú MEFESZ-gyűlésen fölmerült egy városi tüntetés gondolata, de ennek előre nem látható következményeitől tartva a jelenlévő oktatók erről még le tudták beszélni a fiatalokat. Ám a budapesti hírek hallatán Szegeden is tüntetés szervezésébe fogtak a hallgatók október 23-án, a kora esti órákban, a Juhász Gyula Diákotthonban. Este fél 8 körül indult a menet a Dóm téren át a városközpont felé. A Dóm téren már kétezer fős volt a tömeg, s a városi lakosság is csatlakozott a tüntetőkhöz. A Klauzál téren a MEFESZ képviselője is szólt az egybegyűltekhez (*Kiss*, 2002. 55–57. o.). De nemcsak a MEFESZ követeléseivel szimpatizálók vettek részt a demonstráción. Székely Sándor, az egyetemi DISZ egykori társadalmi munkatársa az ezredfordulón erre úgy emlékezik: 23-án a DISZ este hét órakor összevont taggyűlést tartott az egyetemen, majd ezt követően a tagok csatlakoztak az időközben a Széchenyi térre érkezett tömeghez. Itt hallgatták meg Gerő Ernő kihangosított rádióbeszédét, melyben a pártvezető elítélte a demonstrációt és nacionalistáknak nevezte a tüntetőket. Az izgatott légkörben a tömeg ide-oda hömpölygött a Tisza-part és a Széchenyi tér között. De a tüntetés a budapestitől eltérően, ahol sortűz dördült, békésen zárult este tizenegy óra körül (*Székely* 2003; *Litván*, 1992. 38–46. o.).

A budapesti eseményekről a szegediek először 24-én hajnalban a rádióból szerezhettek tudomást. Aznap a szegedi hídon már szovjet páncélosok vonultak a romániai körletekből a főváros irányába, de a városon csak átvonultak. Az újszegedi hídfőnél ugyanakkor légelhárító ágyút állított fel a hatalom. Október 24-én Szegeden újabb tüntetésre került sor, ahol a városi lakosság nagyszámú részvétele ellenére még a MEFESZ-é a kezdeményező szerep. A karhatalom ugyanakkor erőszakkal igyekezett a tüntetést feloszlatni (*Kiss*, 2002. 57–59. o.). Október 25-én újabb nagyarányú demonstrációra került sor, a tüntetők a már említett Rákosi Mátyás-hídon (ma: Belvárosi híd) is átvonultak. Október 26-án erős mozgolódást lehetett tapasztalni a városban, újabb tüntetés kezdődött, mely szervezésében az egyetemisták ekkor is nagy aktivitást mutattak. Ezen a napon dördül el a Széchenyi tér és a Takaréktár utca torkolatánál a „figyelmeztető” sortűz, amely Schvarcz Lajos 17 éves ifjúmunkás életét oltotta ki, s tucatnyi ember súlyos sebesülését okozta. A tömeg a holttestet az egyetem Ady téri épületébe vitte, ahol a lépcsőfordulóban ravatalozták fel – mindössze pár méternyire a

MEFESZ-nagygyűlések helyszínétől. Hetekig látszottak itt a vérnyomok. A BTK épülete mögötti sportpályán tiltakozó gyűlést is tartottak. Schvarcz temetése már a forradalom győzelmét követően, sok ezres tömeg részvételével, október 31-én rendben zajlott a Rókusi temetőben (*Székely,* 2003; *Bálint,* 2004b. 266., 274.). Október 26-a másik fontos eseménye – alig háromszáz méterre a sortűz helyszínétől – Szeged forradalmi rádiójának, a Széchenyi Rádiónak az elindítása. A műsort a Sztálin (ma: Tisza Lajos) körúti MÁV-székházból sugározták egészen november 6-áig, amikor azt a szovjet katonák az épületbe érkezve beszüntették.

Október 27-én Szegeden is győzött a forradalom, s megalakult az ideiglenes Városi Munkástanács. A városi tanács helyébe lépő új, demokratikus önkormányzó testület Ideiglenes Intéző Bizottságának vezetője Perbíró József, a jogi kar dékánhelyettese, a MEFESZ-gyűlések résztvevője lett, de tagja lett a MEFESZ képviseletében Ács Vilmos, a Pedagógiai Főiskola hallgatója is. A testület október 29-étől Néptanács, október 30-ától Forradalmi Nemzeti Bizottság néven működött tovább, amely tehát a város új, demokratikus önkormányzati testületeként funkcionált. A szervezet elnökségének a MEFESZ-t képviselve ugyancsak tagja lett Ács Vilmos, aki az oktatási osztály felügyeletét kapta feladatául. Ugyancsak tagja lett az önkormányzatnak az orvosegyetemet képviselve két orvostanhallgató is (*Kiss*, 2002. 61. o. és *Bálint*, 2004b. 268-272. o.).

A szegedi MEFESZ működését tekintve említést érdemel az október 31-én a BTK Auditórium Maximumában megtartott gyűlés, melyen Tóth Imre és Kiss Tamás is részt vett és beszámolt budapesti tapasztalatairól. Ezen a gyűlésen kérték fel Maróti András technikumi tanárt az egyetemi nemzetőrség vezetésére. Őt e poszton másnap Lazur Barna főhadnagy, az egyetem katonai tanszékének oktatója váltotta, aki a Dózsa Laktanyából a Juhász Gyula Diákotthonba helyezte át az egyetemi nemzetőrség székhelyét. A forradalmi nevén Szeged Népe címmel megjelenő napilap, a Délmagyarország november 4-én közölte a Szegedi Forradalmi Nemzeti Bizottság felhívását, melyben felszólították az egyetemi hallgatókat, csatlakozzanak az egyetemi zászlóaljhoz, mert „a nemzetőrségben való részvétel minden hallgatónak hazafias kötelessége”. A Szegedi Nemzetőrség egyetemi zászlóalja november 5-éig az őrzési, rendfenntartási feladatokat – például a volt ÁVH-s Öthalmi Laktanya felügyeletét – látta el, tagjai sorában tudva többek között Kiss Tamást is (*Kiss*, 2002. 61. o.). Az október 31-i gyűlést két nappal később újabb követte a bölcsészkar nagyelőadójában, amelyen a Budapesti Egyetemi Forradalmi Bizottság küldöttei felvették a kapcsolatot a szegedi diáksággal, és beszámoltak

saját fővárosi tapasztalataikról (*Kiss*, 2002. 63. o.).

Az eseményekhez tartozik, hogy a szegedi egyetem felhívást intézett a világ összes egyeteméhez, amelyben az univerzitásoktól kérik, álljanak *„mellénk abban a törekvésünkben, hogy hazánk függetlensége és a béke helyreállítása (…) mielőbb biztosíttassék”*. A felhívást az akár több száz kilométerre műsort sugárzó szegedi Széchenyi Rádióban angolul, franciául és németül is beolvasták (*Kiss*, 2002. 63. o.).

A MEFESZ működése nem korlátozódott az egyetemekre és a főiskolára, hanem a középiskolákban, sőt az üzemekben is igyekeztek tagjai szervező munkát folytatni. A forradalom napjaiban mind az iskolai, mind az üzemi DISZ-szervezetek széthullottak, a DISZ Szegeden legkésőbb október 25-én beszüntette tevékenységét. A MEFESZ küldöttei már a szervezet megalakulásától kezdve jártak a különböző üzemi gyűlésekre, ahol a munkásifjúság körében is sikeres meggyőző munkát folytattak (*Az ifjúsági mozgalom helyzetéről Szegeden* 2. o.). A forradalom és szabadságharc napjaiban Szegeden a MEFESZ az egyetlen számottevő ifjúsági szervezet. Még ha történtek is kísérletek más ifjúsági szervezetek létrehozására, ezek közül csak egy olyanról tudunk, amely próbálkozás időlegesen sikerrel járt. Ez a Dosztál István volt DISZ-titkár vezetésével a Kéziszerszámgyárban október 28-án vagy 29-én megalakult Munkás Ifjúsági Szövetség (MISZ), melyhez a Szegedi Kender-, Jutafonó-, Textilművek és a Fémipari Vállalat fiataljai is jelezték csatlakozási szándékukat, ám a MISZ aktív működéséről nem maradt fenn adat, az alapító Dosztál István pedig külföldre távozott (*Sipos*, 1967. 291. o. és *Az ifjúsági mozgalom helyzetéről Szegeden* 2. o.).

VIII. Az MSZMP ifjúságpolitikája és ifjúsági szervezetek a megtorlás időszakában

VIII.1. Úton az új, kommunista ifjúsági tömegszervezet megalakítása felé

Mivel a forradalom szikráját az egyetemi ifjúság megmozdulása pattintotta ki, s a szabadságharc ikonikus alakjai voltak a sokszor csak tizenéves „pesti srácok", az új, szovjetbarát kommunista vezetés kiemelt fontosságot tulajdonított az ifjúságpolitikának. Az ifjúság megnyerése, de legalábbis semleges (a politikai vezetéssel szemben nem ellenséges) álláspontjának elérése nem néhány hetes feladatnak ígérkezett. Erről így írt az események egyik szovjethű kommunista résztvevője, Eperjesi László: „Az ifjúság körében végzett eszmei, politikai és szervező munka az ellenforradalom katonai leverését követő hetekben-hónapokban nehéz feladat elé állította a fiatal kommunistákat. Az ifjúság soraiban még erősen hatott a külső imperialista és a belső ellenforradalmi – főleg nacionalista, revizionista – politika hatása. A fiatalok többsége nem értette az ellenforradalmi események igazi lényegét, tartózkodó volt, kisebb részük pedig még népi demokráciaellenes tevékenységet is folytatott" (*Eperjesi*, 1979. 8. o.). Hasonlóan vázolja a helyzetet Komócsin Zoltán KISZ-vezér életrajzírója, a kommunista Petneki Mihály is: „Az ellenforradalmi szervezkedésnek (.„) táptalaja volt az ifjúság körében" – állapította meg (*Petneki*, 1982. 251. o.). Az ifjúság problémája fontos kérdésként jelent meg az MSZMP és az Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány kezdeti politikájában is. Az MSZMP Ideiglenes Intéző Bizottsága már november első felében létrehozta a Párt Ifjúsági Titkárságát, decemberben pedig Ifjúsági Bizottság jött létre, amelynek titkárai a fővárosban és vidéken is munkához láttak (*Eperjesi*, 1979. 7. o.). De megfigyelhető az ifjúság önszerveződése is. Már a forradalom napjaiban létrejöttek ifjúsági szervezetek, s ezek szervezése november 4-e után sem állt le. A forradalom idején meg- illetve újjáalakult pártok esetében is történtek eltérő sikerű kísérletek saját ifjúsági egyesületek létrehozására. A Magyarország újbóli szovjet megszállását követő hetekben, hónapokban a legjelentősebb ifjúsági szervezetek a következők voltak: továbbra is működött a MEFESZ, amely az egyetemi-főiskolai diákságot fogta össze, de mint említettem, történt kísérlet a középiskolai diákság és az üzemi munkásság körében is MEFESZ-szervezetek alakítására. Szintén országos szervezetként tekinthetünk a gyári, üzemi munkásság körében szerveződő Magyar Forradalmi Ifjúmunkás Szövetségre (MAFISZ), a középiskolai diákság tömegszervezetére, a Magyar Diákok Nemzeti Szövetségére (MDNSZ vagy Diákszövetség), és a vidéken rendkívül jelentős bázissal rendelkező Egységes Parasztifjúság Országos Szövetségére (EPOSZ) (*Eperjesi*, 1979. 10–11. o.).

A Párt, illetve a Kádár-kormány szándékai és útmutatása szerint 1956 novemberében még nem jött létre egységes kommunista ifjúsági szervezet, a DISZ pedig – mint említettem – már a forradalom első napjaiban széthullott. Az MSZMP Ifjúsági Bizottsága magyar ifjúsági csoportok, kommunista aktívák körében elemezte a helyzetet 1956 decemberében. A többség állást foglalt egy olyan egységes ifjúsági szervezet létrehozása mellett, mely magát az MSZMP ifjúsági szervezetének tekinti, s amely „kommunista szellemben neveli az ifjúságot". Mások viszont a „rétegszervezeteknek" nevezett (már említett) országos ifjúsági szövetségek fenntartása mellett érveltek, s nyilván a DISZ negatív tapasztalatai miatt is határozottan elutasították az egységes kommunista ifjúsági szervezet megalakításának gondolatát. Olyanok is akadtak, akik támogatták egy egységes kommunista ifjúsági szövetség megalakítását, de emellett a „rétegszervezetek" egyidejű működését is helyesnek ítélték. A vita természetesen nem a fiatalok aktíváértekezletein, hanem felsőbb szinteken dőlt el. Az MSZMP Ideiglenes Intéző Bizottsága 1956. december 5-i ülésén kimondták a Párt ifjúsági szervezete létrehozásának szükségességét. Ezt erősíti meg az MSZMP IKB 1957. február 26-i határozata, mely leszögezi: létre kell hozni a Párt ifjúsági szervezetét (*Hegyi*, 1987. 515. o.).

Azonban 1956. november 4-e és 1957 márciusa között több helyütt valóságos „harc" bontakozott ki az egyes „rétegszervezetek" helyi és országos vezetésében a különböző nézeteket valló fiatalok között. A Forradalmi Munkás-Paraszt Kormányhoz hű kommunista fiatalok ugyanis nyilvánvalóan igyekeztek megszerezni az irányítást a „rétegszervezetekben", s őket a hatalom ebben minden eszközzel segítette is (ne feledjük: decemberre már újra mindennapossá váltak a politikai okok miatti letartóztatások – a fiatalok körében is). Vagyis míg eleinte különböző okokból – például taktikai megfontolásból, valamint a hatalmi erő hiánya és a stabilizálás szándéka miatt – nem akadályozták a rétegszervezetek működését, de már kezdettől létezett szándék arra vonatkozóan, hogy a későbbiekben megszüntessék ezeket. A „rétegszervezetekben" folyó „harcról" Eperjesi – kommunista szemszögből – a következőket írja: „Az ellenforradalom fegyveres leverése után ifjúsági rétegszervezetek jöttek létre, amelyekbe azonban ellenforradalmi csoportok, ill. elemek is beférkőztek. E rétegszervezetek tevékenysége mégis hozzájárult ahhoz, hogy az ifjúság nagy része ne kerüljön az ellenforradalom befolyása alá. Elismerték a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormányt, a rend mellett foglaltak állást, de a jobboldal nyomására hangsúlyozták »függetlenségüket«. Ez lehetőséget adott arra, hogy az ellenforradalmi csoportok kísérletet tegyenek az ifjúsági rétegszervezetek meghódítására. A belső és külső ellenség 1956. november 4-e után még új és

új módon támadott, kiadva pl. a MUK (»Márciusban Újra Kezdjük!«) jelszavát, s ezért folyt ellenforradalmi agitációja. (...) Az ellenforradalmárok és a revizionista árulók újból és újból felléptek az ifjúsági szövetség pártvezetése [mármint az MSZMP általi vezetése – *H. Z. I.*] ellen arra hivatkozva, hogy az ifjúság »nemzeti kincs«, ezért alakítása, nevelése össztársadalmi feladat. E hamis érvelés is azt a szándékot takarta, hogy az ifjúságot, ha alkalom nyílik, megnyerjék a szocialista állam megdöntésére" (Eperjesi, 1979. 9. o.). „Ebben a helyzetben a legfontosabb feladat a rétegszervezetekben – különösen a MEFESZ-ben – megbújt ellenforradalmi revizionista csoportok elszigetelése, majd kiszorítása, és e szervezetek újjáalakítása volt" – írja Eperjesi, majd így folytatja: „Ezt a feladatot csak úgy lehetett eredményesen megoldani, ha az ifjú kommunisták egyidejűleg szívós harcot folytatnak az ellenforradalom eszmei befolyása alá került, egyébként becsületes fiatalok tömegeinek megnyeréséért, és fokozatosan aktivizálják őket. A fenti cél érdekében az ifjú kommunisták kezdetben az újjáalakított rétegszervezetekben – a Magyar Forradalmi Ifjúmunkás Szövetségben, az EPOSZ-ban, az MDNSZ-ben és a megújult MEFESZ-ben[17] folytattak szívós, sokoldalú tevékenységet. A rétegszervezetek (különösen a MEFESZ) központi és helyi szervezeteinek vezetőségeiben éles politikai harc volt a kommunista és a velük szimpatizáló fiatalok, valamint az októberi események ellenforradalmi jellegét meg nem értő, néhol ellenséges beállítottságú ifjúsági vezetők között. Az ifjú kommunisták felléptek az ellenforradalmi követelésekkel szemben, síkraszálltak a gazdasági és politikai konszolidációért. (...) A rétegszervezetek idővel megtisztultak az ellenforradalmi elemektől, és elfogadták a párt politikai útmutatásait" (*Eperjesi*, 1979. 9. o.). Világos tehát a kép: a forradalomban és szabadságharcban részt vevők ellen zajló megtorlás árnyékában a kommunista fiatalok a „rétegszervezetekben" igyekeztek vezető pozíciót szerezni, illetve az MSZMP iránymutatásának megfelelően 1956 decemberétől saját ifjúsági szövetség szervezésébe is fogtak.

Ami a nagyrészt egyetemi-főiskolai hallgatókat tömörítő MEFESZ-t illeti, az addig egységes országos irányítással nem rendelkező szervezet 1956. november 12-én országos gyűlést tartott, melyen Ideiglenes Intézőbizottságot (IB) választottak. Ennek vezetője Pozsár István lett, s a MEFESZ IB Budapesten a Dózsa György úti szakszervezeti otthonban nyert elhelyezést (*Kiss*,

[17] A szerző itt nyilvánvalóan abból az általánosan elterjedt – de téves – nézetből indult ki, hogy az 1956-ban létrejött „rétegszervezetek", így a MEFESZ is, valójában az azonos nevű, 1945 és 1949 között működött ifjúsági tömegszervezetek utódaiként alakultak „újjá". Ezzel a kérdéssel külön alfejezetben foglalkozom.

2002. 168. o.). A MEFESZ országos vezetőségváltására az MSZMP központi lapjának, a Népszabadságnak a tudósítása szerint 1956. december 3-án került sor a fővárosban. Az ülésen Széll Sándor[18] és társai még megkísérelték saját – az Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány politikájával és a szovjet megszállással egyet nem értő – személyeket pozícióhoz juttatni és programjukat elfogadtatni, de nem jártak sikerrel (*Geréb* és *Hajdú*, 1986. 138–141. o.).

A MEFESZ-t és általában az egyetemistákat teljes bizalmatlansággal szemlélte a hatalom. Nem csoda, hiszen az egyetemekről indult alig két és fél hónappal korábban minden, ami végül forradalomhoz és szabadságharchoz, és pillanatok alatt a kommunista államgépezet széthullásához vezetett. Jellemzőek Kádár Jánosnak az MSZMP Intéző Bizottsága január 5-ei ülésén elhangzott szavai: „Nem a munkásfiatalokkal lesz itt a baj, hanem elsősorban a MEFESZ-szel, amely antikommunista szervezetté válhat. Miért kell nekünk MEFESZ mint politikai szervezet? Az ő feladata, hogy gondoskodjon a menzáról stb. Az egyetemi ifjúság többsége (…) valószínűleg a szocializmus ellen fogott fegyvert." Várnai Ferenc, az MSZMP ifjúsági titkárságának tagja így reagált: „A MEFESZ-ben az utóbbi időben sikerült betörni, a felső vezetésbe sikerült néhányat bevonni, ebben a szervezetben jelenleg együttműködnek a kommunistáktól kezdve egészen a szélsőjobboldalig különböző emberek". És lássunk csodát: ha egyre komolyabb kommunista befolyás, majd egyre szigorúbb pártirányítás mellett is, de a MEFESZ elénekelhette hattyúdalát, melyben végül megtagadta mindazt, amiért létrejött, így azután már nyugodtan meg is szűnhetett. Persze abban, hogy mindez így alakult, a szovjeteknek is volt némi szavuk. 1956 végén ugyanis Komszomol-delegáció érkezett Budapestre, köztük Alexandr Seljepinnel, a Komszomol Központi Bizottsága első titkárával, a Szovjetunió Kommunista Pártja központi bizottsági tagjával. Magyar részről többek között Földes Lászlóval, az MSZMP Szervező Bizottsága tagjával, a már említett Várnai Ferenccel és az MSZMP ifjúsági bizottsága másik tagjával (e kötetben többször idézett művét jegyző) Eperjesi Lászlóval. A háromnapos megbeszélés során megvitatták a MEFESZ helyzetét, s megállapították, hogy egyelőre szükség van a szervezetre. „Igyekezni kell azonban elérni, hogy a MEFESZ ne foglalkozzon politikával, degradálni kell a MEFESZ tevékenységét szakszervezeti tevékenységgé. Foglalkozzon a tanulmányi folyamat kérdéseivel, az ösztöndíj elosztásával, a diákotthonokkal, kultúrával, sporttal, turisztikával stb. Érdemes gondolkodni

[18] A IX. kerületi fegyveres csoport vezetője, a „hivatalos" MEFESZ-vonaltól független, „illegális MEFESZ" szervezője azt követően, hogy 1956 decemberétől a kommunisták egyre növekvő befolyást szereztek a szervezet működésében.

azon, hogy ki foglalkozzon, ki irányítja a MEFESZ-t. A MEFESZ-t felsőbb fokon a SZOT[19] irányítja", vagyis a MEFESZ szakszervezeti jelleget öltene – persze csak formálisan, komoly jogosítványok és önállóság nélkül – olvashatjuk a megbeszélés-sorozatról készült jegyzőkönyvben (*Szrenka*, 2017. 318-321. o.). A MEFESZ működésének hátralévő hónapjaiban azután az MSZMP által támogatott kommunista fiatalok adminisztratív eszközök segítségével, illetve a forradalmárokkal szemben meginduló letartóztatási hullámok közepette folyamatosan átveszik az irányítást az egykori demokratikus, autonóm diákszervezet vezetésében.

A sajtó 1957. február közepén már a következőképpen tudósít az októberi, forradalmi diákszervezet nevét viselő szövetség helyzetéről *„A MEFESZ szocialista gazdasági és társadalmi rendért harcol című"* cikkben: „A MEFESZ országos intéző bizottságának titkársága határozatot hozott, amelyben részletesen kifejti álláspontját a szervezet helyzetéről és feladatairól. A határozat a többi közt megállapítja. hogy a MEFESZ a szocialista gazdasági és társadalmi rendért harcol, melyet hazánkban is a marxizmus-leninizmus megfontolt alkotó alkalmazásával érhetünk el. Az osztályellenség léte és tevékenysége megköveteli a proletárdiktatúra megvalósítását a szocializmus építése közben, de ugyanakkor a dolgozó tömegeknek demokratikus szervezeteken keresztül részt kell kapni a hatalom gyakorlásában. A dolgozó tömegek vezető ereje, a marxizmus-leninizmus hordozója és fejlesztője hazánkban is a munkásosztály forradalmi pártja, amely helyes politikájával vezetheti a magyar dolgozó népet a szocializmus építésében. Elismerjük tehát a munkásosztály marxista-leninista pártjának, az MSZMP-nek vezető szerepét a szocializmus felépítésénél – folytatódik a határozat. (…) Javaslatainkkal, részvételünkkel akarunk hozzájárulni a magyar nép, a magyar kormány nehéz és felelősségteljes munkájában, a kibontakozás elősegítéséhez. A MEFESZ tömegszervezet, mely a szocializmus építésére és érdekeik védelmére tömörítik soraiba az egyetemi és főiskolai hallgatókat és céljainak kivívása érdekében békés, alkotmányos harci eszközöket vesz igénybe. Nem független a szocializmus építésétől, annak vezető erejétől" – olvashatjuk a Magyar Ifjúság cikkében. (*Magyar Ifjúság*, 1957. február 16. 1. o.). A MEFESZ országos szervezetének átalakulásával és megszűnésével a következő fejezetben bővebben foglalkozom.

A MEFESZ vezetéséért folytatott nem éppen lovagias küzdelemmel párhuzamosan 1957 februárjában sor került a fővárosban a Kommunista Fiatalok Országos Értekezletére is. A szegedi MAFISZ titkára, Andrássy Lajos (korábbi DISZ- és későbbi KISZ-vezető) úgy

[19] Szakszervezetek Országos Tanácsa. Nem klasszikus érdekképviseleti fórum, hanem kirakatszervezet, az MSZMP szatellit-intézménye, még ha formailag független is a Párttól.

emlékezik, hogy a tanácskozáson nemcsak olyan egykori DISZ-vezetők vettek részt, akik kizárólag egy egységes kommunista ifjúsági szervezetben kívántak szerepet vállalni, de – Andrássyhoz hasonlóan – jelen volt a „rétegszervezetek" számos kommunista érzelmű vezetője is, köztük a MEFESZ-ben szervező, vezető munkát ellátó fiatalok is (*Hegyi*, 1987. 503–504. o. és *Andrássy,* 2004.). A Népszabadság 1957. március 17-i számában közölt, már említett – a kommunista ifjúsági szervezet létrehozásáról szóló – párthatározatban a „rétegszervezetekkel" (köztük a MEFESZ-szel kapcsolatban) a következő olvasható: „Ezeknek a szervezeteknek [ti. a „rétegszervezeteknek" – *H. Z. I.*] a létrejöttével egyidejűleg az ellenség nagy erőfeszítéseket kezdett annak érdekében, hogy e szervezetek vezetését kezébe kaparintsa. A szocializmushoz valóban hű fiatalok a támadásokat visszaverték és befolyásukat mindjobban erősítik". *(Párthatározat a kommunista ifjúsági szervezet létrehozásáról. Népszabadság*, 1957. március 17.)

Eperjesi idézett tanulmányának megállapítása szerint a MEFESZ – leszámítva az EPOSZ-t, amely még 1957 végén is működött a KISZ lassúbb falusi szervezettsége mellett – a többi „rétegszervezethez" képest viszonylag későn, 1957 májusában szüntette be tevékenységét (*Eperjesi*, 1979. 12. o.).

A rétegszervezetekben folyó „harccal" párhuzamosan megkezdődött a KISZ megalakításának előkészítése, majd a szervező munka, hiszen erről rendelkezett az MSZMP már említett 1956. december 5-i és 1956. február 26-i határozata, sőt maga Kádár János, a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány és az MSZMP első számú vezetője is megfogalmazta ez irányú véleményét 1957. március elején, az MSZMP IKB ülésén, állást foglalva az egységes kommunista ifjúsági szövetség megalakításának szükségességéről. A Párt határozatát 1957. március 16-án hozták nyilvánosságra. Ebben leszögezték: „A KISZ létrehozásának célja a szocialista egység megteremtése, a kommunista nevelés elősegítése." A KISZ a Párt ifjúsági tömegszervezete, de szervezetileg önálló lesz – szögezte le a határozat (*Eperjesi*, 1979. 11. o.). Már ekkor – tehát a hivatalos megalakulás előtt – létrejött a KISZ Országos Szervező Bizottsága, vezetője a részben szegedi kötődésű Komócsin Zoltán lett.[20] A KISZ ünnepélyes zászlóbontására a Tanácsköztársaság kikiáltása 38. évfordulóján került sor a Budapesti Városi Színházban (későbbi Erkel Színház). Eperjesi a KISZ és a „rétegszervezetek" viszonyáról tanulmányában így ír: „A KISZ kezdettől fogva arra törekedett, hogy együttműködjön a rétegszervezetekkel, segítse politikai fejlődésüket és az ott dolgozó kommunista fiatalok munkáját." A KISZ

[20] A KISZ OSZB-nek tagja lett Csongrád megyéből a többször idézett Eperjesi László.

szervezése eredményesen haladt, amit a taglétszám viszonylag gyors felfutása is bizonyított. Az 1957 márciusában még 8 ezer tagot számláló szervezet május végére 89 ezer, szeptember közepén pedig már több mint 169 ezer tagot számlált. A KISZ I. Országos Értekezletét egy évvel a forradalmat követően, 1957. október 25-26-27-én tartották, s itt vállalták a kommunista elődszervezetek, köztük a DISZ „jó hagyományainak" folytatását. Az értekezlet a KISZ Központi Bizottsága élére – mint első titkár – Komócsin Zoltánt választotta (*Eperjesi*, 1979. 11–18. o.).

Az októberi KISZ-értekezlet megállapította: „helyes volt, hogy a kommunista fiatalok ebben az időben [ti. 1956. november 4-e után – *H. Z. I.*] *ezekben a szervezetekben* [mármint a „rétegszervezetekben" – *H. Z. I.*] dolgoztak. Munkájuk eredményeként a rétegszervezetek – beleértve a MEFESZ-t is – megtisztultak az ellenforradalmároktól, revizionistáktól, és a párt befolyása, vezetése alá kerültek" (*Eperjesi*, 1979. 12–18. o.; *Láng*, 1979. 37. o.). Ezek után már csak egy lépés volt a „rétegszervezetek" feloszlatásának kimondása, így legkésőbb 1957 végére sikerrel zárult az a törekvés, hogy a KISZ, tehát az MSZMP ifjúsági tömegszervezete maradjon az egyetlen az ifjúsági szervezetek közül – leszámítva természetesen az újjászervezett úttörőmozgalmat. A „rétegszervezetek", köztük az egyetemi-főiskolai hallgatókat tömörítő MEFESZ szervezetei folyamatosan elsorvadtak, megszűntek, tagságuk egy része pedig már ekkor csatlakozott, beolvadt a KISZ-be. Abba a szervezetbe, melynek feladatát és célját jól jellemezte a KISZ Országos Értekezletének az MSZMP új vezető testületéhez, a Központi Bizottsághoz címzett levele: „Legfontosabb feladatunknak tekintjük az ifjúság marxista-leninista nevelését. Harcot folytatunk mindenfajta kispolgári, burzsoá és fasiszta ideológiai behatás, elsősorban a nacionalizmus és szociális demagógia ellen. A magyar ifjúságot szocialista hazafiságra, népköztársaságunk iránti hűségre neveljük." (*Láng*, 1979. 52–53. o. vö. *A Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség 1. Országos Értekezletének levele az MSZMP Központi Bizottságához. Magyar Ifjúság,* 1957. november 2.) Ennek szellemében működött a KISZ évtizedeken át, a magyarországi kommunista diktatúra egyik legszilárdabb támaszát jelentve.

VIII.2. Szeged a szovjet bevonulást követő hónapokban. Az ifjúsági szervezetek helyzete (1956. november – 1957. március)

A szovjet csapatok már november 4-én és 5-én nagy számban átvonultak Szegeden Baja irányába, de csak november 6-án a déli órákban szállták meg a várost (*Bálint*, 2004a. 39. o.;

Székely, 2003). Megtörtént Szeged csomópontjainak (városi tanács, egyetem, közszolgáltatások) páncélosok általi megszállása, s noha számottevő ellenállásra nem került sor (*Bálint*, 2004b. 22. o.)[21] – amiben nagy szerepe volt a realitásokat felismerő Perbíró professzor állásfoglalásának –, demonstratív szándékkal a városháza előtt álló tankok ágyúcsöveiket elnöki szobájára irányították. A feszült közhangulat miatt ugyanakkor a szovjet bevonulók egyelőre nem merték Perbíró Józsefet a város vezetéséből elmozdítani, ezért szuronyos szovjet katonákkal körülvéve „felkérték": vegyen részt mint első elnökhelyettes az új városvezetés munkájában. A professzor ezt vállalta (*Perbíró*, 2002. 36–37. o., *Bálint*, 2004b. 48. o.).[22] Az új városi tanács végrehajtó bizottságának elnöke a kipróbált kommunista Tombácz Imre lett. Már az ezt megelőző napon, tehát november 5-én – látva a szovjet döntést, azaz a forradalom elfojtásának szándékát – a szegedi MSZMP is elkezdte szervezni saját fegyveres erejét, melyet polgárőrségnek illetve karhatalomnak neveztek (*Bálint*, 2004b. 48. o.). November elején még olyan hangokat lehetett hallani, hogy a szovjet csapatok január 15-e után kivonulnak Magyarországról. Hamar világossá vált azonban, hogy ez az „ideiglenes" tartózkodásuk is tartósabb lesz (*Székely*, 2003).

Ezek a karhatalmisták és a Szovjetunióhoz hű magyar kommunista erők az idő múlásával azután egyre bátrabbaknak mutatkoztak Szegeden is, és éltek a hatalom adta lehetőségekkel. A szovjet csapatok már november 6-án – igaz, ekkor még csak ideiglenesen – elhurcoltak hat embert Szegedről. Hamarosan tömeges méretekben is megindultak és hosszú hónapokon át zajlottak a forradalmi eseményekben szerepet vállalt vagy a szovjet bevonulást követő időszak idején kommunista szempontból „ellenséges" tevékenységet folytató személyek körében a letartóztatások (*Bálint*, 2004b. 11–12. o.). A karhatalmisták pedig razziákon, a lakosság utcai, otthoni és munkahelyi zaklatásával igyekeztek fitogtatni erejüket és „megbosszulni" azt, hogy Szegeden a kommunista rendszerhez hű személyek közül senkinek sem esett bántódása a

[21] Kisebb, a forradalmárok részvételével zajló fegyveres incidensekre azért Szegeden is sor került. November 4-én éjjel például a Szegeden áthaladó szovjet katonai páncélos alakulatokra két fegyveres csoport is lövéseket adott le. Az egyik csoport – Boros János színész és társai – a színház irányából adtak le sorozatlövéseket a Tisza-hídon áthaladó szovjet konvojra, míg Szurmai János, a Fémipari és Finommechanikai Vállalat Munkástanácsának elnöke a Kossuth Lajos sugárúton „fogadta" sorozatlövésekkel és kézigránátokkal a megszálló erőket.

[22] A szovjethű erőknek ekkor még szükségük volt Perbíró Józsefre a konszolidáció megteremtésében. Ezt mutatják a Szegedi Néplap 1956. november 13-i számában leírtak, melyben közölték Tombácz Imre köszönő szavait. A kommunista politikus külön is kiemelte Perbíró József pozitív szerepét abban, hogy a Nemzeti Bizottság november 5-i ülésén sikerült elérni a „nemzetrontó sztrájk" megszüntetését (*Szegedi Néplap*, 1956. november 13.).

forradalom napjaiban…

Ugyanakkor valóban tapasztalható volt a szovjet megszállással szembeni ellenszenv (éjszaka falra festett szovjet- és Kádár-ellenes feliratok, titokban terjesztett röplapok formájában, melyben az egyetemisták ugyancsak jeleskedtek). Példa erre, hogy a pufajkások, a rendőri egységek és a pártbizottság megbízható munkatársai együttesen járőröztek a szegedi belvárosban (úgy, hogy minden utcára jusson egy-egy ember). Ennek eredménye lett, hogy a Pedagógiai Főiskola rajz szakos hallgatói között megtalálták azt, aki a rendszerellenes röpiratokat készítette, s kezdeményezték is a felelősségre vonását (a nevét a tiszti karhatalmi egység naplójában nem jegyezték fel). (*Hadtörténelmi Levéltár. Szegedi karhatalom. 1956-os gyűjtemény. 11. őe. 163–172. fólió*)

Az ellenállás bázisául ekkor már leginkább a gyárak, üzemek munkástanácsai szolgáltak, melyek december elejéig sztrájkokkal és egyéb tiltakozó akciókkal adtak hangot nemtetszésüknek. December 5-én „néma tüntetés" zajlott a városban, egy órára leállt a villamosközlekedés, és általában is kevesen mentek ki az utcára. A következő két napban egyetemisták, illetve középiskolások gyülekezését oszlatta föl a karhatalom, és terjedt a Januárban Újra Kezdjük! (JUK) és Márciusban Újra Kezdjük! (MUK) jelszava is, amely az október 23-i események újbóli megindítását célozta. Utóbbi megelőzésére március elején újabb nagyszabású letartóztatásokra („preventív őrizetbe vételekre") került sor, amelynek (és persze a korábban alkalmazott, a lakosság megnyerését célzó szociális helyzetet és bérezést javító intézkedéseknek) a hatására március 15-én nem került sor szervezett szovjet- vagy kommunistaellenes tüntetésre a városban (*Székely,* 2003). És persze folyt az ideológiai harc is, a stílus jól példázza azt a hangulatot és politikát, amelyet a kormány és az MSZMP ekkor már egyre határozottabban folytatott. Így a MUK-ra válaszul a hatalom bértollnokai is MUK-ot követeltek szegedi cikkeikben is, ám a rövidítést cinikus, de valódi szándékaikat jól tükröző módon „márciusban újra kaptok" és „minden uszítónak kötelet" magyarázattal oldották fel. A röpcédulázásban és az ellenállás kifejtésében viszont ismét nagy szerepet vállal a MEFESZ és az egyetemi hallgatók (*Kiss*, 2002. 63. o.). A forradalmi utóvédharcban jeleskedő, illegálisnak minősített Szegedi Városi Központi Munkástanács tagjai – például Skultéti Medárd, Kecskés Zsuzsanna – igyekeztek minél többet átmenteni a forradalom vívmányaiból a megszállás utáni időszakra, egy ideig sikerrel (*Bálint*, 2004b. 22. o.). Hamarosan azonban megindult a támadás nemcsak az egyetemisták ellen (amellyel a későbbiekkel részletesen is foglalkozom), hanem a munkástanácsok ellen is. Elindultak ezen testületek vezetői ellen a letartóztatások, majd a

munkástanácsok feloszlatása. S amikor úgy érezték, hogy elég erejük van hozzá, a kommunista hatalom képviselői Perbíró Józsefet is letartóztatták (1957. február), és bár nem sokon múlott, végül sikerült elkerülnie a halálbüntetést: életfogytiglani szabadságvesztésre ítélték.

A szegedi eseményekben részt vevő forradalmárok és szabadságharcosok közül legalább két és félszáz ember ellen indult bírósági eljárás, amely néhány felmentő ítélettől eltekintve többnyire hosszabb-rövidebb ideig tartó börtönbüntetést vont maga után (a néhány felmentő ítélet esetén is hónapokon át tartó preventív vagy közbiztonsági őrizet lehetett az eljárás alá vont személyek osztályrésze, kárpótlásukról természetesen szó sem lehetett, megbélyegzésükről azonban igen). Szeged sem maradhatott halálos ítélet és kivégzés nélkül: a Forradalmi Nemzeti Bizottság elnökségi tagját, a forradalom idején harmincéves egykori orvostanhallgató Kováts Józsefet 1958-ban, az aradi vértanúk gyásznapján, míg a szőregi születésű, de a szegedi forradalmi eseményekben részt vevő, a Forradalmi Nemzeti Bizottságban tevékenykedő, Kádár János hamis ígéretében bízva nyugatról hazatérő Földesi Tibort 35 éves korában, 1958 januárjának utolsó napján végezte ki a kommunista erőszakgépezet. A már említett Schvarcz Lajoson, Kováts Józsefen és Földesi Tiboron kívül a forradalom és szabadságharc helyi mártírjai között itt érdemes megemlékeznünk a szegedi születésű műegyetemi hallgatóról, nemzetőrről, Danner Jánosról (1929-1956), akinek életét Budapesten ávós sorozatlövések oltották ki Mindenszentek éjszakáján. (*Bálint*, 2004b). A mintegy 250-es számban ugyanakkor nem feltétlenül szerepelnek azok, akik a forradalom napjaiban ugyan nem vettek részt az események élvonalában, de később (1957 vagy 1958 folyamán) mégis az ellenállás valamilyen módját választották (röpcédulázás, „szóbeli izgatás" stb.). Természetesen a forradalom idején aktív szerepet játszók egy része ellen eleve nem indult eljárás, mivel külföldre szöktek. És meg kell emlékeznünk azokról is, akik ugyan szabadságvesztésben nem részesültek tevékenységük miatt, de a rájuk kirótt kisebb súlyú szankciók (elbocsátás, iskolából kizárás, munkahelyi vagy iskolai fegyelmi büntetés, alacsonyabb beosztásba helyezés, pénzbüntetés stb.) megnehezítették saját rövid távú helyzetüket, és esetleg hosszabb távon is hátráltatták a maguk vagy a családtagjaik társadalmi előmenetelét. Az ilyen módon megbüntetettek számát nehéz lenne megbecsülni, de minden bizonnyal ezres nagyságrendről lehet szó. A mellékletben bemutatott listából látható, hogy a forradalmi eseményekkel kapcsolatban (1956. október 16. és 23. közötti, október 23. és november 4. közötti, illetve 1956. november 4. utáni tevékenység miatt) retorzióban részesültek közül 261 személy kapcsolható közvetlenül a szegedi felsőoktatáshoz. Közülük 22 főt ítéltek jogerősen börtönbüntetésre, és további legalább 12 fő került hosszabb-rövidebb ideig börtönbe

(letartóztatás, közbiztonsági őrizet stb.), noha jogerősen nem ítélték őket szabadságvesztésre. Még javában zajlottak a letartóztatások, amikor ifj. Komócsin Mihály, az MSZMP Városi Intéző Bizottsága titkára már „büszkén" jelenthette ki az MSZMP 1957. május 26-i pártaktíva-értekezletén: „Áprilistól kezdve tervszerű munkát végzünk az ellenforradalom teljes felgöngyölítésére, megsemmisítésére. (...) Végre kell hajtanunk az ellenforradalmárok teljes (...) akcióképtelenné tételét. (...) A tanácsi, karhatalmi és igazságügyi szerveket erősíteni kell káderszempontból, (...) hogy ezek a szervek a jövőben egy pillanatra sem ingadozzanak a néphatalom védelmében, az ellenforradalom ellen folyó harcban" (*Bálint*, 2004b. 12. o.). S mint láttuk és látni fogjuk, nem is ingadoztak… Kulcsfontosságú kérdésnek tekintették ugyanakkor a munkásság mellett az ifjúság sorainak „rendezését". Lássuk tehát, milyen volt az ifjúsági szervezetek helyzete Szegeden a forradalmat követő hónapokban!

A szovjet bevonulás időpontjában – a már említett, tiszavirág-életűnek bizonyult MISZ-től eltekintve – az MSZMP-vel és a Kádár-kormánnyal szembenálló, a szovjet megszállást elutasító MEFESZ-en kívül más ifjúsági szervezet nem működött Szegeden. A szovjet bevonulás és az új városi tanács megalakulásának hatására azonban a november 4-ét követő napokban ismét aktivizálódtak a szétesett DISZ romjain a szovjet megszállást támogató kommunista meggyőződésű (volt úttörő- és DISZ-vezető) fiatalok. Ők egy majdani – elsősorban a munkásifjúságot tömörítő – kommunista ifjúsági szervezet létrehozása céljából ideiglenes intézőbizottságot alakítottak. Ennek tagja lett Szél Éva, Sipos Géza, Kovács Alajos, Németh Károly, Komáromi Pál, Balassy Sándor, Andrássy Lajos, Czikora Sándor, Konyecznyi Mária és Kántor Gabriella. Utóbbiak ketten rövid időn belül kiléptek a bizottságból, de a bennmaradók elképzelései is vegyesek voltak a jövőt illetően (annál is inkább, mert viszonyulásuk is más és más volt az ezt megelőző eseményekhez, amit jól példáz, hogy „október-novemberi magatartása" miatt Némethet és Komáromit az MSZMP-be már fel sem vették) (*Sipos*, 1967. 291. o., *Az ifjúsági mozgalom helyzetéről Szegeden* 2. o.). A kommunista fiatalok idejüket vitázgatással töltötték, illetve részt vettek az MSZMP akcióiban (röplapozás, jelszavak falra írása mésszel, plakátragasztás) (*Sipos*, 1967. 291. o.). Ekkoriban vették hírét annak, hogy Budapesten megalakították a Magyar Forradalmi Ifjúmunkás Szövetséget (a MAFISZ-t). Ennek hatására – Andrássy visszaemlékezése szerint – csatlakoztak az országos szervezethez (*Andrássy,* 2004). A tisztázatlan viszonyokra jellemző, hogy a Budapesti MAFISZ kiadványában ekkor még a következő szerepelt: „Október 23-a az ifjúmunkások, egyetemisták, az egész ország fiataljainak, egész népünknek nagy megújhodást hozó demokratikus forradalma

volt". Az állásfoglalás hangsúlyozta a párttól és kormánytól való függetlenséget (*Az ifjúsági mozgalom helyzetéről Szegeden* 3. o.). A szegedi „mafiszosok" ennyire messzire nem merészkedtek, de 1956. november 22-én a Szegedi Néplapban megjelent felhívásukban még azt írták: „Az elmúlt hetek forradalmi lángját a magyar ifjúság gyújtotta meg…", igaz, állásfoglalásukban hitet tettek a Kádár-kormány politikája mellett. Az állásfoglalás fontosnak ítéli a fiatalság részvételét a forradalmi szervekben és a munkástanácsokban. A felhívást a Szegeden megalakult „Magyar Forradalmi Ifjúmunkás Szövetség Ideiglenes Intéző Bizottsága" jegyzi. A szegedi MAFISZ tehát – a szervezet országos „központjától" eltérően – már ekkor is nyíltan és határozottan szovjet- és Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány-barát álláspontot képviselt. 1957 januárjában indult meg a MAFISZ üzemi szervezeteinek létrehozása, azonban mivel februárban már komolyan szóba került egy, az MSZMP politikáját követő központi (hivatalos) kommunista ifjúsági (ifjúmunkás) szövetség létrehozása, a MAFISZ további szervezését leállították Szegeden. Ekkor már tíz üzemben, gyárban működött MAFISZ-szervezet a városban (*Az ifjúsági mozgalom helyzetéről Szegeden* 3. o.)

November 4-e után a MEFESZ-től szervezetileg független, de vele együttműködő újabb, országos ifjúsági szervezet alakult. Ez a Magyar Diákok Nemzeti Szövetsége (Diákszövetség) nevet viselte és elsősorban a középiskolás diákság körében fejtette ki tevékenységét. A szegedi alap- és középfokú oktatási intézményekben 1956. november 20-án kezdődött meg a tanítás, s a szovjet deportálásoktól való félelem fokozatos megszűnését követően november 28-a után a hiányzások is megszűntek (*Sipos*, 1967. 372. o.). A Diákszövetség szegedi csoportjának hivatalos megalakulására 1956. december végén került sor a Radnóti Gimnáziumban, itt a házigazda intézmény mellett további négy-öt középiskola, illetve technikum küldöttsége jelent meg. Kinyilvánították, hogy a szervezet „párttól és kormánytól független". A MEFESZ-szel kölcsönösen „testvérszervezeteknek" tekintették egymást, s a Diákszövetség szegedi megalakulásán a MEFESZ két küldöttel képviseltette is magát. A Diákszövetség vezetője Veres Péter III. osztályos gimnáziumi tanuló lett. Ugyanakkor megindult a kommunista fiatalok beáramlása is a Diákszövetségbe Szegeden. Ezt a folyamatot kommunista meggyőződésű pedagógusok, iskolaigazgatók is támogatták. A KISZ 1957. márciusi megalakulására válaszul ugyanakkor némi spontán belépési hullám indult meg a Diákszövetségbe a nem kommunista érzelmű fiatalok részéről is, de ezt ekkor már nyilvánvalóan nem tűrhette a hatalom. A Diákszövetség kommunista irányítás alá kerülő országos vezetése 1957 áprilisában kimondta a KISZ-szel való „egyesülését", és a négyszáz tagot számláló szegedi Diákszövetség is kénytelen

volt beszüntetni működését. A tagok többsége kérte felvételét a KISZ-be. 1957 nyarára a Diákszövetség már egyetlen helyi középiskolában sem működött, szemben a KISZ-szel, amely ekkorra 14 tanintézményben alakította meg szervezeteit (*Sipos*, 1967. 372–373. o.; *Az ifjúsági mozgalom helyzetéről Szegeden* 3. o.).

Ami az általános iskolai korosztályt illeti, a forradalom napjaiban a cserkészmozgalom újjáélesztésére történtek kísérletek, de 1957 elejétől ismét az úttörőmozgalom vált egyeduralkodóvá az alapfokú oktatási intézmények diákjainak körében. Az ötvenes évek úttörőmozgalmának átmentését célozta Budapesten 1956. december 10-én a Magyar Őrszemcsapatok Szövetségének megalakítása. Ennek működéséről Szegeden nem maradt fönn adat, de 1957 januárjában a Szegedi Néplap arról adott hírt, hogy létrejött az őrszemcsapatok szövetségének megyei intéző bizottsága. Tavasszal ugyanakkor egyértelművé vált, hogy az ötvenes évek Úttörő Szervezetének nevét fölhasználva Magyar Úttörők Szövetsége (vagy röviden Úttörőszövetség) néven él tovább az általános iskolás diákokat tömörítő, szovjet mintára szervezett hazai pionírmozgalom (*Sipos*, 1967. 377–378. o.).

Az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottságának ifjúsági ügyekben meghozott határozatai (1956. december 5., 1957. február 26. és március 11.) világossá tették a hatalom álláspontját: létre kell hozni a Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetséget, a KISZ-t. A március 11-ei határozat nyomán – mely formálisan is döntött a kommunista ifjúsági szövetség megalakításáról – Szegeden is azonnal létrejött a KISZ Ideiglenes Városi Szervező Bizottsága 13 taggal. A MAFISZ intéző bizottsága már említett tagjainak többsége ebbe a testületbe is bekerült. A szervezők munkájának eredményeként – összhangban az országos eseményekkel – március 21-én Szegeden is zászlót bontott (méghozzá nyolc helyszínen) a KISZ. A Szegedi Néplap 1957. április 10-i számában már arról tájékoztatott, hogy a városban 27 KISZ-szervezet működött, igaz, a tagság ekkor még csak 600 körüli (azaz alig haladja meg a középiskolai Diákszövetség tagjainak összlétszámát). Május közepére 59 alapszervezetben már 1500 KISZ-est találunk Szegeden. A szervezést 1957 őszén a KISZ közelgő I. Országos Értekezlete is gyorsította. Ekkorra a KISZ – az úttörőmozgalmat nem számítva – az egyedüli legális ifjúsági szervezetként működött Szegeden. A kommunista ifjúsági szervezet ősszel – egy évvel a forradalom után – a hivatalos statisztika szerint 86 alapszervezettel működött és több mint 3400 tagot számlált a Tisza-parti városban (*Sipos*, 1967. 379–380. o.). Ez kétségkívül a kommunista hatalom sikerét jelentette, igaz, ez a taglétszám még mindig csak kis hányada volt az ötvenes évek DISZ-szervezetei taglétszámának. Néhány év elteltével azonban sikerült megközelíteniük azt is.

IX. Felsőoktatás Szegeden a megtorlás idején: oktatás, politika és az ifjúsági szervezetek

A fejezet jelentős mértékben a témában megjelent könyvem (Haág Zalán István: *Ifjúsági mozgalmak a szegedi felsőoktatásban az 1956-os forradalom előtt, alatt, után.* Tornyai János Múzeum és Közművelődési Központ – Emlékpont, Hódmezővásárhely, 2020.) vonatkozó részeire támaszkodik, bemutatva a szegedi felsőoktatás 1956. november 4. utáni eseményeit, az egyetem- és ifjúságpolitikai folyamatokat.

IX.1. A MEFESZ és a hallgatók a szovjet bevonulástól az oktatás megkezdéséig

Mint már többször említettem, a DISZ 1956. október 25-én beszüntette tevékenységét, így ettől az időponttól kezdve gyakorlatilag a KISZ 1957. március 21-i, Tudományegyetemen történt zászlóbontásáig a MEFESZ az egyetlen működő ifjúsági szervezet volt a szegedi felsőoktatási intézményekben (*Sipos*, 1967. 293. o.). A forradalom napjaiban szünetelő egyetemi oktatás novemberben minden bizonnyal újraindult volna – a Szegedi Orvostudományi Egyetemnek november 4-én a Szeged Népében megjelent felhívása például november 5-ét tűzi ki ennek kezdőnapjául –, azonban a szovjet bevonulás ezt az elképzelést keresztülhúzta (*Kiss*, 2002. 63. o.). Novemberen és decemberben feltehetően az egyetemi hallgatók kis része tartózkodott Szegeden, mivel többségük nem szegedi származású volt, s már a forradalom napjaiban hazautazott szüleihez.

Az ebben az időszakban Szegeden tartózkodó Kiss Tamás MEFESZ-vezető erre így emlékezik: „[november] 4-ét követően 10-ig, 15-ig teljes apátia volt jellemző ránk. Baróti [Dezső, a Szegedi Tudományegyetem rektora – *H. Z. I.*] biztosított egy helyet a MEFESZ Irodának, hogy hol, most nem tudom visszaidézni. Tehát volt egy ilyen kis helyiség, amit úgy hívtunk, hogy MEFESZ Iroda, volt benne néhány asztal meg szék, még talán egy telefon is volt. Ott jöttünk össze nap, mint nap, nem oszlottunk föl. Nem volt kivel mefeszezni, nem volt értelme. (...) És akkor merült föl az ötlet, hogy a politikai ellenállásnak azt a formáját talán választhatnánk, hogy röpiratokat készítünk …” (*Kiss*, 2002. 150. o.)

A röpiratokat pedig nemcsak az egyetemen, hanem városszerte terjesztették, ugyanis Nagy Imre másodéves gyógyszerészhallgató és Tóth Imre – a MEFESZ részéről – fölvették a kapcsolatot a szegedi munkástanácsokkal, melyekkel novemberben és decemberben is aktív kapcsolatban álltak (*Kiss*, 2002. 63. o.), akárcsak a középiskolai diákságot képviselő Diákszövetséggel (*Sipos*, 1967. 372. o.). A röplapokat kezdetben a MEFESZ Irodában, majd magánlakáson

készítették a Tóth Imre által barkácsolt házi nyomdával, és több száz példányban sokszorosították. A röplapkészítésben és városi terjesztésben részt vett Blazsó Ágnes orvostanhallgató, Vezényi Pál bölcsészhallgató, Vető Miklós és Kiss Tamás joghallgatók, valamint Aszalós János TTK-s hallgató. A röplapok Kádár-kormány-ellenesek voltak, s az egyik (november 19-ei keltezéssel) az egész országban folytatott elhurcolások, deportálások elleni sztrájkra szólított fel. De a MEFESZ-vezetőkön és baráti körükön kívül más egyetemi hallgatók is folytattak Kádár-ellenes röpcédulázást, mint a december 8-án letartóztatott Halász György és Sersli István orvostanhallgatók vagy a december 14-én elfogott Pusztai Éva vegyészhallgató (*Pusztai,* 2002).

A röplapkészítések és -terjesztések közepette nagygyűlésre is sor került, november 5-én 17 órakor illegális összejövetelt tartottak a hallgatók az Orvosegyetemen 50 fő részvételével (*Szrenka*, 2017. 258–259. o.). A karhatalmi jelentésekből kiderül, hogy az ellenállás különböző változatos formái az ország más városaiban is jelen voltak, amelyekben a középiskolai diákok és az egyetemi hallgatók kiemelt szerepet játszottak. A röplapkészítés és -nyomtatás, a tiltott eszközök birtoklása ezeket a csoportokat a karhatalmi vegzálások kiemelt célcsoportjává tették (*Somogyvári*, 2020, 2022).

A MEFESZ-vezetők, hallgatótársaikhoz hasonlóan, karácsonyra hazautaztak családjukhoz (*Kiss*, 2002. 63–64, 150. o.). Nem igaz tehát Sipos Géza erre az időszakra vonatkozó állítása (sem). A kommunista ifjúsági vezető már idézett tanulmányában a következőket írja: „November 4-e után a kommunista fiatalok is mindhárom felsőoktatási intézményben munkához láttak. Az ellenforradalmi MEFESZ vezetőinek egy része szétfutott, látva, hogy a hatalom kérdése eldőlt, ellenforradalmi próbálkozásaik kudarcot vallottak. A megmaradt erőket a kommunista fiatalok szívós munkával lépésről lépésre háttérbe kényszerítették, s végül kiszorították őket a vezetésből. Az egyetemi MSZMP szervezetei komoly figyelmet fordítottak a MEFESZ átalakítására. Munkájuk eredményeként november 4-e után a MEFESZ már csak elnevezésében volt azonos az októberben létrejött szervezettel, decemberben már szilárd kommunista vezetés alatt dolgozott.” Itt Sipos önmagával is szembekerül, mivel tanulmánya korábbi oldalain a november 4-e után egyedüli ifjúsági szervezetről, mint „az MSZMP-vel és a kormánnyal szembenálló” szervezetről ír, illetve kijelenti: november 4-e után „a MEFESZ-szervezet sem működött, újjászerveződése csak az oktatás újrakezdésekor történt meg”. Ha ez utóbbit elfogadjuk, a MEFESZ decemberben még nem kerülhetett kommunista vezetés alá, mivel az oktatás csak január közepén indult meg (*Sipos*, 1967. 291. o.). Petneki Mihály

egyébként azt írja a MEFESZ működésével kapcsolatosan: „A MEFESZ a belső viták közepette november 4-e után is tovább működött” (*Petneki*, 1982. 251. o.).

Ha a MEFESZ tömeges akciókat nem is szervezett, tagjai és egyes vezetői továbbra is aktívak maradtak. Néhányukat ott találjuk december 8-án a Szeged Városi Központi Munkástanács megalakulásánál, sőt – a MEFESZ képviseletében, ha csak tanácskozási joggal is – Nagy Imre gyógyszerészhallgató tagja lett a Munkástanács vezetésének is.

A gazdaság részbeni leállása, az ellátási nehézségek, a hallgatókat, különösen a kollégistákat a karhatalom részéről ért – akár anyagi károkozással járó – bántalmazások, zaklatások indokolttá tették Baróti Dezsőnek, az SZTE rektorának döntését: december 8-án fölvette a kapcsolatot az Egyetemek és Főiskolák Központi Vöröskereszt Bizottságának fővárosi központjával, és jelezte a szegedi egyetem csatlakozását. A szegedi egyetem létrehozni tervezett saját vöröskeresztes bizottságába Baróti rektor a MEFESZ képviselőjét is meghívta, melyről Nagy Imre és Bakondi Béla MEFESZ-tag hallgatókat tájékoztatta. Nagy Imre gyógyszerészhallgató pedig azt közölte a rektorral, hogy a MEFESZ agitációt tervez az általános és középiskolában a Diákszövetség megalakítása érdekében. Nagy Imre december végén a gyógyszerészhallgatók érdekeinek képviseletében is aktívan igyekezett eljárni az illetékes Dirner Zoltán professzornál, elsősorban tanügyi kérdésekben (*Szrenka*, 2017. 309–313. o.).

A Szegeden tartózkodó MEFESZ-vezetők aktivitása 1957 januárjában sem csillapodott. November 6-a óta nem sugárzott a Széchenyi Rádió, a legális sajtó is a Kádár-kormány szigorú irányítása alatt működött – így azután Nagy Imre, Tóth Imre, továbbá Csonti Ferenc, Resli Pál és Ambrus János rendszeresen találkoztak az egyetemi MEFESZ-irodában, ahol napközben „ügyeletet” tartottak, így személyesen is elérhetőek voltak, illetve az ország további MEFESZ-szervezeteivel telefonon is tartani tudták a kapcsolatot (*Szrenka*, 2017. 315. o.). Ez hasznosnak bizonyult: a MEFESZ képviseletében, vöröskeresztes bizottsági ügyekben Budapesten tárgyaló Bakondi Béla orvostanhallgató az egyik fővárosi egyetemi menzán véletlenül szerzett tudomást arról, hogy január 5-ére a szakszervezetek országos székházába „országos” MEFESZ-értekezletet hívtak össze, és telefonon azonnal értesítette szegedi társait. A szegedi MEFESZ részéről Nagy Imre gyógyszerészhallgató, Tóth Imre joghallgató, Bakondi Béla, Grynaeus Tamás és Janzer Judit orvostanhallgatók is részt vettek a 80 fős a budapesti értekezleten, majd Tóth Imre és Ambrus János a január 28-ai, 40-50 fős tanácskozásra is elmentek. Már a január eleji rendezvényen is megjelentek a kommunista meggyőződésű fiatalok, akik – valódi legitimáció nélkül, de a párt és az erőszakszervezetek támogatásával – fokozatosan

meghatározó szerepre tettek szert a hivatalosan Prandler Árpád főtitkár irányította patyomkin-szervezetben. Ennek „Országos Ideiglenes Intéző Bizottságának Titkársága" február 14-ei állásfoglalásában – megtagadva a MEFESZ 1956. októberi célkitűzéseit és programját – „a hazánk szocialista kibontakozásáért" [*sic!*] érzett felelősség szellemében hitet tett a „szocializmus ügye", lényegében a Kádár-kormány programja mellett. A Titkárság csak azokat a MEFESZ-szervezeteket ismerte ezentúl legitimnek, melyek elfogadják az említett határozatot. A szegedi MEFESZ-vezetők sem gondolhattak nyílt ellenállásra, hiszen január második felétől soraikban is megkezdődtek a letartóztatások (*Kiss*, 2002. 6. o.; *Szrenka*, 2017. 315–324. o.).

IX.2. A szegedi egyetemi ifjúság helyzete az oktatás megkezdésétől a KISZ létrejöttéig

A kommunista restauráció számos képviselője, nem is beszélve a karhatalomról, kifejezetten ellenséges terepként tekintett a felsőoktatási intézményekre, az oktatókra és egyetemi-főiskolai hallgatókra. Ezt jól mutatja a következő eset, mely 1956. december 8-án történt. A MEFESZ két vezetője – Nagy Imre és Bakondi Béla orvostanhallgatók – próbáltak eljárni két, Kádár-ellenes röpiratot terjesztő, emiatt letartóztatott egyetemista – Halász György és Sersli István orvostanhallgatók – szabadon bocsátása érdekében. Egy bizonyos Mogyorósi őrnaggyal, a rendőrkapitányság vezetőjével tárgyaltak, de nem jártak sikerrel. Sőt, a beszélgetés során Mogyorósi őrnagy kijelentette, hogy „nem bíznak az egyetemi hallgatókban, mert azok ellenforradalmárok, és adott esetben a pincétől a padlásig szétlöveti az egyetemet". Sőt, a kommunista rendőrtiszt azt is hozzátette, hogy „ő nem törődik azzal, hogy lesz-e Szegeden egyetemi oktatás, az egyetemi tanárok egyébként is mind fasiszták" (*Vida*, 2007. 405-406. o.). Az, hogy az egyetemi oktatók fasiszták, megszokott toposz volt a korszakban, aminek részben az adta a magyarázatát, hogy minden korábbi tisztogatás ellenére az egyetemi oktatók jelentős része a két világháború között kezdte pályáját, vagyis társadalmi és tudományos szocializációja még a Horthy-korszakban zajlott.

A *Szegedi Tudományegyetem* három fakultásán (Bölcsészettudományi, Természettudományi és Jogi Kar) január 14-én indult meg az oktatás (*Sipos*, 1967. 373. o.), azaz kezdetét vette az 1956/57-es tanév második féléve. A szemesztert a jogi karon még Perbíró József (a távollétében a kar vezetőjét helyettesítő) dékánhelyettes (egy hónappal letartóztatása előtt) nyitotta meg (*Perbíró*, 2002. 43. o.), egyelőre a BTK-t is a január 9-én a kari tanács által hivatalában megerősített Nyíri Antal dékán vezette. A TTK élén is az eddigi dékán, Koch Sándor állt, miután

a kari tanács nagy többséggel öt is megerősítette tisztségében. A dékáni „újraválasztásokra" nem azért volt szükség, mert megbízatásuk egyébként lejárt volna, hanem mert az oktatásügyi kormánybiztos leiratban kötelezte az oktatási intézményeket, hogy ejtsék meg az intézmények vezetőinek újraválasztását. (*SZTE Szaklevéltára 10/N/30. BTK Kari Tanács jegyzőkönyvei 1956-57.*)

Bár a szovjet csapatok bevonulása óta már több mint két hónap telt el, sokan még ekkor is aggályosnak tartották a tanév január közepi újrakezdését (nem véletlen, hogy például az Orvostudományi Egyetemen csak később indul újra az oktatás). Az aggodalom oka a TTK január 4-i kari tanácsülésén is előkerült. Néhány oktató ugyanis jelezte, hogy atrocitások jutottak tudomásukra: a karhatalmisták több ízben zaklatták a Szegeden tartózkodó hallgatókat, ami miatt kérdéses volt a még vidéken tartózkodó egyetemisták visszatérése és a nyugodt félévkezdés. Erről a következő olvasható a TTK január 4-ei kari tanácsi jegyzőkönyvében: „Az atrocitásokról dr. Münnich Ferencet, a fegyveres erők miniszterét tájékoztatták, aki ígéretet tett arra, hogy haladéktalanul bizottságot fog küldeni Szegedre, mely a karhatalom működését felülvizsgálja, és a túlkapásokat azonnal megszünteti. A megígért bizottság vizsgálati ténykedéséről ez idő szerint az egyetemi szerveknek még nincs tudomásuk, ezért aggályos a hallgatók megérkezése. Bármennyire is igyekszik a professzorátus és az asszisztencia a hallgatóságot óvni, elkerülhetetlen, hogy a karhatalmisták diákellenes, de mondhatjuk, egyetemellenes megnyilvánulásai folytán ne kerüljön sor atrocitásra. A fenti problémák fennforgása miatt a Kar elhatározza, hogy újabb küldöttség keresse fel dr. Münnich Ferenc minisztert, mert a tanév folytatása érdekében teljes nyugalomra van szükség, s az oktatás eredményessége nagymértékben függ a hallgatóság idegállapotától. (...) Dékán szükségesnek látja megköszönni a professzoroknak, hogy olyan szeretettel óvták a hallgatókat mindennemű forrófejűségtől és esztelenségtől, amelyek eredményeképpen Szeged város sérülés nélkül élhette át az októberi eseményeket. Egyúttal sajnálkozva állapítja meg, hogy bár Szeged sokat köszönhet az Egyetemnek, mert egyetlen egyetemi város sem vészelte át ilyen könnyen a közelmúlt eseményeit, mégis méltánytalan a város viselkedése az Egyetemmel szemben." A dékán a tanácsülésen azt is bejelentette, hogy a MEFESZ-szel is „megbeszélést fog folytatni a tanévkezdés fontosságáról" (*MNL Csongrád-Csanád Vármegyei Levéltára XXVI. fond 3. fcs. JATE TTK iratai, 1952-57.*) A helyzet azért is érdekes, mert az egyetem vezetése már decemberben is hasonló panaszokról számolt be a minisztérium vezetése felé (*Somogyvári*, 2017. 624. o.).

A félévkezdés január 14-i napján tapasztalható hangulatról így tudósít egy rendőrségi jelentés: „Jogi kar: a hangulat rendes, bizonyos mértékig mélabús. Csoportosulás, hangoskodás nem volt. Bölcsészkar: Hírek szerint a MEFESZ-vezetők disszidáltak. TTK: A hangulat csendes." S hogy így is maradjon, a karhatalmisták zaklatásai, kollégiumi házkutatásai mellett letartóztatásokkal is gondoskodott a hatalom (*Kiss*, 2002. 64–65. o.).

A letartóztatások, a félelem légköre (és kisebb részben a meggyőzés) hatására fokozatosan megszűnt a szervezett, aktív ellenállás. Ahogyan a már cenzúrázott Szegedi Néplap fogalmazott az egyetemi ifjúság helyzetéről szóló cikkében 1957. február végén: „Decemberben még teljes volt a zűrzavar, mára megindult a frontok felszakadása." (*Szegedi Néplap*, 1957. február 26.) Ugyanakkor a kommunisták olykor még nyilvánosság előtt is elismerték, hogy számukra az egyetem 1957 tavaszán sem volt könnyű terep. A KISZ megalakulása kapcsán olvashatjuk a Szegedi Néplapban a TTK kapcsán a következőket: „a karon folyó ellenagitáció még mindig erős, s ennek az agitációnak sikerét az is elősegíti, hogy a régi pártvezetők közül sokan tétlenek, szakmai okokra hivatkozva magara hagyták a ma nehéz harcokat vívó pártot. Ebből csak kára lesz a TTK hallgatóságának". (*Szegedi Néplap*, 1957. március 23., 3. o.)

A forradalom által hozott változások tanulmányi követelmények tekintetében is éreztették hatásukat, amit jól mutat, hogy például a BTK Kari Tanácsa február 15-i ülésén úgy döntött: „ebben az évben marxizmusból nem lesz államvizsga" (*SZTE Szaklevéltára 10/N/30. BTK Kari Tanács jegyzőkönyvei 1956-57.*).

1957-ben folytatódtak, és egyre nagyobb méreteket öltöttek a letartóztatások, melyek az ellenállást kifejtőket, illetve a MEFESZ-vezetőket is érintették: Tóth Imre joghallgatót január 31-én, Kurcsa Klára joghallgatót május 10-én, Kiss Tamás joghallgatót május 29-én, Abrudbányai Iván joghallgatót június 10-én tartóztatták le. Hasonló sorsra jutott ebben az időszakban a MEFESZ-hez köthető Aszalós János TTK-s hallgató, Soós László joghallgató, Barabás István joghallgató, Tunyogi Csapó János tanár, de letartóztatták Perbíró Józsefet, a jogi kar irányítását ellátó dékánhelyettest (február 10-én) és Baróti Dezső rektort (április 26-án) is, majd koncepciós perben elítélték őket.

Utóbbi – mint már utaltam rá – a forradalom napjaiban szimpatizált a szegedi egyetemisták törekvéseivel. 1956 novemberében felfüggesztette a szegedi egyetem jogi fakultásának és bölcsészkarának sztálinista oktatóit (élükön három történésszel: Mérei Gyulával, Karácsonyi Bélával és Székely Lajossal). A megtorlások alatti „számonkérése" 1957 áprilisában indult meg, amelynek közvetlen előzménye az 1957. március 14-én a bölcsészkari ünnepségen elmondott

beszéde volt. Ebben így fogalmazott. „A népek, köztük a mi sokat szenvedett népünk is új tavaszra várnak, mely végre elhozza azt, amiről 1848 még csak az utópiák hangján ábrándozhatott. Azt, amit magyarul elsőnek Petőfi fogalmazott meg, hogy a bőség kosara, a jog asztala, a szellem napvilága mindenkié legyen" (*Bálint*, 2016. 87. o.). Ezeket a szavakat a levert forradalom „Márciusban Újra Kezdjük" jelszavának kifejtéseként értelmezte a kommunista restauráció politikai nyomozóhatósága, és Barótinak mint „ellenséges elemnek" a preventív őrizetét rendelték el, majd előzetes letartóztatásba került. Ősszel pedig két és fél év börtönre, politikai jogainak öt éves fölfüggesztésére és kétezer forintnyi pénzbüntetésre ítélték. Előbb a szegedi Csillagbörtönben, majd Márianosztrán raboskodott, végül hét hónap után szabadult. A MEFESZ-ben, illetve a forradalmi eseményekben vezető szerepet játszó személyek közül külföldre távozott többek között Lejtényi András (ÁJTK), Vető Miklós (ÁJTK), Vezényi Pál (BTK) és Putnik Tivadar (BTK) (*Kiss*, 2002. 6l–67, 169–173. o.; *Miklós*, 2017. 27–52. o.). A külföldre szökött és a megtorlással sújtott hallgatókkal és oktatókkal részletesebben a dolgozat végén foglalkozom.

A *Szegedi Orvostudományi Egyetemen* tanuló orvostan- és gyógyszerészhallgatók számára csak két héttel a tudományegyetemi indulást követően, január 28-án kezdték meg az oktatást (*Sipos*, 1967. 373. o.). A letartóztatások természetesen az itteni hallgatókat sem kímélték. A már említett Halász György és Sersli István orvostanhallgatókon túl február 13-án röpcédulázás és fegyverrejtegetés vádjával elfogták Grynaeus Tamás, Ábrahám László és Kovács István orvostanhallgatókat. Erre a sorsra jutott Nagy Imre gyógyszerészhallgató is. A felelősségre vonás elől a forradalom során szerepet vállalt hallgatók közül az Orvosegyetemről Kádár Attila gyógyszerész-, valamint Hámori Károly és Ambrus János orvostanhallgató is külföldre szökött (*Kiss*, 2002. 61–67, 169–173. o.).

A *Pedagógiai Főiskolán* az oktatás – a Tudományegyetemhez hasonlóan – január 14-én indult újra. A hallgatók körében itt is tanúi lehetünk a szabadság érdekében tett erőfeszítéseknek. Három főiskolai hallgató, Kovács Albert, Jenei Károly és Nagy Zoltán Budapestről érkezett társaikkal röplapok kiragasztásába kezdtek Szegeden január 14-e és 19-e között. A röplapok Nagy Imre miniszterelnök mellett, a szovjetek és a Kádár-kormány ellen foglaltak állást. A csoportot még januárban letartóztatták. Akárcsak Gönczöt Dezső MEFESZ-vezetőt (május 11-én), míg Ács Vilmos ezt külföldre távozással tudta elkerülni (*Kiss*, 2002. 61–67, 169–173. o.). Jól látható, hogy a MEFESZ korábbi vezetői, tagjai aktívak voltak 1957 januárja és márciusa között is, azonban szervezett MEFESZ-akcióról, gyűlésről nem tudunk. Január végére

megérkezett a felsőoktatási intézményekbe az idehaza tartózkodó, megtorlástól nem vagy kevésbé tartó fiatalok többsége, de az egyetemek és a főiskolások hangulatára rányomta bélyegét a politikai helyzet és a meginduló letartóztatási és felelősségre vonási hullám.

Ugyanakkor nem tétlenkedtek a „munkás-paraszt kormányhoz" és a Szovjetunióhoz hű kommunista fiatalok sem. Már februárban szervezni kezdték saját ifjúsági mozgalmukat a Kádár-kormány érdekében, s ezirányú tevékenységük az 1957. február 26-i már idézett MSZMP-határozat után új lendületet kapott. Ekkor azonban még számukra sem egyértelmű, hogy a szerveződő KISZ a „rétegszervezetek" mellett fog-e működni vagy kizárólagos szerepet szánnak neki. Sokan a kommunisták közül is hasznosnak ítélték a MEFESZ újjászervezését (minthogy a hallgatók részéről igény is volt tapasztalható rá), illetve az ebben való kormányhű, kommunista fiatalok szerepvállalását, hogy a MEFESZ ne váljon a Kádár- és szovjetellenes erők bázisává. Erről beszélt Székely Sándor, az MSZMP IKB ifjúsági titkárságának küldötte a kommunista fiatalok szegedi tanácskozásán 1957. március 8-án a Kálvin téri pártházban. Mint fogalmazott: „A KISZ megalakítása mindenképpen helyes! Egy ideig azonban az egyetemeken még komoly problémát jelentet a fiatalok nagy többségének megnyerése, s a MEFESZ-nek kell vállalnia ezt a feladatot." (*Szegedi Néplap,* 1957. március 10.)

Sipos Géza, aki a tanácskozáson mint a MSZMP szegedi szervezete ideiglenes intézőbizottságának tagja vett részt, leírja: az értekezleten részt vett 80 fiatal között ott voltak a „rétegszervezetek" (MAFISZ, MEFESZ, Diákszövetség) városi és alapszervezeti vezetői is (*Sipos*, 1967. 373. o.). Az említett gyűlésen az egyetemi ifjúság hangulatára vonatkozó indulatos célzások is elhangzottak a kommunista fiatalok részéről. Így többen kérték „… a MEFESZ vezetőit,[23] határolják el még élesebben magukat a soraik közt megbúvó ellenforradalmi elemektől". Elhangzott az is: „... az ellenforradalmi erők tevékenységét még ma is konkrét tények bizonyítják. (...) leplezzék le határozottabban [ti. az ifjúsági vezetők – *H. Z. I.*] a környezetükben még meglévő ellenforradalmi szervezkedőket". A tanácskozáson részt vevő Kuczik István hozzáfűzte, hogy a kommunista fiatalok „az egyetemen nehéz munkát folytatnak a fiatalok megnyeréséért, a MEFESZ pártirányításáért". A MEFESZ (újjá)szervezésében szerepet vállaló kommunista Kuczik István és Szél Éva (mindketten MSZMP-tagok) is bekerültek az 1957. március 19-én megalakult KISZ városi előkészítő

[23] Az ő legitimitásuk azonban bizonytalan, felhatalmazásukat ugyanis jellemzően nem az érintett szervezetek valós tagságától kapták, ellenkezőleg: a kommunista hatalom jóváhagyásával és érdekében igyekeztek a MEFESZ politikáját meghatározni. Hasonló volt a helyzet a Diákszövetség vezetése esetében is.

bizottságába. A MEFESZ – kommunista vezetés alatt történő – újjászervezése tehát a KISZ megalakításával párhuzamosan, de annak figyelembevételével haladt (*Hegyi*, 1987. 514–515. o.).

IX.3. A KISZ megalakítása a szegedi egyetemeken és a főiskolán, 1957 tavaszán

Mint korábban már szóba került, a KISZ március 21-én – hét másik városi helyszínhez hasonlóan – a *Szegedi Tudományegyetem*en is megalakult. Az MSZMP egyetemi szervezetének otthonában mintegy negyven párttag és párton kívüli fiatal (az intézmény hallgatóinak mintegy öt százaléka) jelent meg ebben az időpontban az egyetemi KISZ-szervezet megalakításán. Ugyanakkor a tagság induló létszámát tekintve megoszlanak a források. A Szegedi Néplap szerint negyven kommunista és pártonkívüli fiatal jelent meg a KISZ tudományegyetemi zászlóbontásakor, de a tagfelvételét kérőkre nem ad semmilyen támpontot. Tóth Magdolna írásban is megjelent előadásában negyven főről szól, akik felvételüket kérték a KISZ-be. Székely Sándor szóbeli visszaemlékezésében is hasonló nagyságrendre (30-40 fő) emlékezik, míg a KISZ Városi Bizottsága 1958. február 11-i, a két egyetem KISZ-szervezetének munkájáról szóló tájékoztatójában 25 fős tudományegyetemi KISZ-szervezetről ír. Mivel ez a jelentés nem a nyilvánosság számára, hanem belső használatra készült, több bizalmas információt is tartalmaz (és időben is elég közel áll az eseményhez), valószínűleg a leginkább hiteles az egyetemi KISZ-szervezet alakuló létszámát tekintve, de annyi biztosnak tűnik, hogy megalakításában viszonylag alacsony számban vettek részt a hallgatók. Az eseményen Sipos Géza mint az MSZMP ifjúsági szervezője volt jelen. A megalakuláskor háromtagú ideiglenes intézőbizottságot választottak, melynek tagja lett Zsuró József másodéves joghallgató, Görög József másodéves bölcsészhallgató és Maróti Imre tanársegéd (*Sipos*, 1967. 374. o.; *Hegyi*, 1987. 522–523. o., *Szegedi Néplap* 1957. március 23. 3. o.).

Az *Orvostudományi Egyetemen* az SZTE-hez képest döcögősebben haladt a szervezés, amit az is mutat, hogy a források még a KISZ-szervezet megalakításának dátumában is eltérnek. Így Sipos Géza tanulmányában a lehető legkorábbi dátumot, március 22-ét jelöli meg (21-ét nem írhatott, hiszen az Orvosegyetem nem volt a között a nyolc szegedi helyszín között, ahol a sajtóhíradások szerint a KISZ-szervezet elsőként megalakult). Az Egyetemi Lapok című propagandakiadvány 1957. áprilisi számában a következőket találjuk: „A Szegedi Orvostudományi Egyetem KISZ- szervezetének kérésére közöljük: március 28-án a Szegedi Orvostudományi Egyetemen is megalakult a KISZ-szervezet. Szeretettel várjuk sorainkba a

szocializmus ügyéhez hű hallgatókat. Orvostudományi Egyetem KISZ vezetősége" *(Egyetemi Lapok,* 1957. április). Az egyetemi KISZ-szervezetekről szóló, már idézett 1958. februári KISZ-tájékoztató közlése szerint „a KISZ létrejötte a Tudományegyetemen igen jó hatással volt az Orvosegyetem becsületes hallgatóira, s a segítségükkel sikerült főleg pártonkívüli, a párthoz közelálló fiatalokkal megalakítani az orvosegyetemi szervezetet". Egyedül itt találunk a létszámra vonatkozóan is utalást, az orvosegyetem alakuló KISZ-szervezetét 25 fősre teszi a tanulmány. Feltehetően tehát már március végén történt próbálkozás az orvosegyetemi KISZ létrehozására, de erre ténylegesen csak májusban került sor. Mivel azonban a szervezés sokkal nehezebben haladt itt, mint az SZTE-n, s valószínűleg a 40 fős tudományegyetemi KISZ-létszám is túlzó volt, számolnunk kell azzal, hogy az orvosegyetemi KISZ-szervezet induló taglétszáma is az említett 25 fő alatt maradt. De még ez a szám sem haladta meg az intézmény korabeli hallgatói létszámának két százalékát (*Tájékoztató a két egyetem KISZ-szervezetének munkájáról,* 1958. 1. o.)

A *Pedagógiai Főiskolá*n is csak hetekkel az országos és szegedi zászlóbontás után, 1957 áprilisában jött létre a KISZ-szervezet (*Sipos*, 1967. 374. o.). Itt a KISZ megalakítása előtt nagyobb figyelmet fordítottak a kommunista fiatalok a MEFESZ újjászervezésére, amint arról később még szó lesz. A főiskolai KISZ-szervezésre Nagy István, az események szemtanúja több mint négy évtized távlatából úgy emlékezett: ekkor még nem volt világos számukra, hogy minden helyi KISZ-szervezet, amely az egyes intézményekben megalakult, ugyanazt az irányvonalat képviseli-e majd. A kezdeti időkben a korábbi DISZ-vezetők, akik mindenáron a Párthoz kötődő alapállást próbálták megvalósítani, háttérbe szorultak. Sőt akadtak, akik – mivel a DISZ-ben lejáratták magukat – ekkor még nem is nyerték el felvételüket az új ifjúsági szervezetbe. Bár ezt más forrás nem erősíti meg, Nagy István emlékei szerint szinte mindenki független ifjúsági szervezetet akart a főiskolai KISZ-alapítók közül, és mindenképpen más szervezetet, mint amilyen a DISZ volt. Bár akadtak olyanok, akik nem ezt az álláspontot képviselték, szerepük szerinte marginális volt. Ő úgy emlékezik: olyanok is akadtak, akik forradalmi szerepvállalásuk miatt „önvédelemből" léptek be a KISZ-be. Sőt Nagy István állítása szerint kísérlet történt KISZ néven olyan csoportosulás létrehozására is, melynek ötletgazdái a KISZ nevet csak „megtévesztésül" akarták használni, s ez alatt „Keresztény Ifjúsági Szövetség" megszervezésére tettek kísérletet. Ezt azonban írásos forrás nem igazolja.[24]

[24] Keresztény Ifjúsági Szövetség néven egyébként a fővárosban valóban működött fiatalokból álló szervezet a forradalom napjaiban (amely viszont értelemszerűen nem a Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség ellenpontjaként jött létre). Ez a Keresztény Ifjúsági Szövetség az FKGP, az SZDP, a Keresztény Magyar Párt, a

A több mint 700 fősre tehető főiskolai hallgatói létszám mellett Nagy István szerint mintegy 30 fővel alakult meg az intézmény KISZ-szervezete (*Nagy,* 2002)

A felsőoktatási intézményekben, amint arra a következő alfejezetekben még kitérek, a KISZ-szervezetek és KISZ-vezetők a tavasz végére meghatározó befolyásra, „tekintélyre" tettek szert, s a szemeszter végére hivatalosan ők képviselték a felsőoktatásban tanuló ifjúságot az egyetemi-főiskolai és külső fórumokon. Befolyásuk és tekintélyük a Párttól származott, és nem a hallgatók tömegeitől, akiket elvileg képviselni voltak hivatottak. Ráadásul a KISZ-ben vállalt vezető szerep ekkor nem pusztán klubdélután-szervezésből vagy bürokratikus munkából állt, a kommunista ifjúsági vezetők – vagy legalábbis egy részük – a megtorló hatalmi gépezet részeseivé váltak. A Művelődésügyi Minisztérium körlevelének megfelelően ugyanis részt vettek az „ellenforradalmi eseményekben közreműködő" hallgatók ellen induló fegyelmi eljárások lefolytatásában[25] (*Kiss*, 2002. 205-206.).

A fent vázoltak alapján látható: a hallgatók töredéke vett részt örömmel, illetve meggyőződésből a kezdetektől a KISZ előkészítésében, megszervezésében és munkájában, azonban a döntő többség – a megelőző hónapokat és a KISZ-vezetők említett szerepvállalását figyelembe véve csöppet sem meglepő módon – nem csatlakozott a Párt hivatalos irányvonalát követő ifjúsági szervezethez (vagy nem rokonszenveztek vele, mint látni fogjuk, vagy kiváró álláspontot foglaltak el). Ezt még az események aktív résztvevője, a KISZ iránt elfogult Sipos Géza nyilvános tanulmányában sem tagadja el egy évtized távlatából sem: „Voltak, akik viszolyogva, sőt ellenségesen fogadták az egységes szervezetet [ti. a KISZ-t – *H. Z. I.*]" Majd így folytatja: „Bizonyos fokú beáramlás meg is indult átmenetileg az MDNSZ- és MEFESZ-szervezetekbe [a KISZ megalakulására adott spontán reakcióként – *H. Z. I.*], s a jobbratolódás veszélye is fennállt, de megfelelő politikával ezt sikerült leszerelni" (*Sipos*, 1967. 374–375. o.). Szovjetbarát kommunista szemszögből még ennél is kedvezőtlenebb (és feltehetően a valósághoz közelebb álló) képet festett a KISZ elfogadottságának hiányáról az időben korábban született, de nyilvánosság elé nem tárt KISZ-tájékoztató, mely szerint az egyetemi és diákifjúság tagjai nemcsak kis részben, hanem „többségükben viszolyogva, nem egy helyen

Petőfi Párt és Demokrata Párt, a kommunisták és más ifjúsági képviselők mellett 2 fővel vett részt 1956. november elején a Fővárosi Nemzeti Bizottság munkájában. (*Ellenforradalmi erők* 5. és 49-51. o.). Az a feltevés, hogy a Budapesten valóban létezett Keresztény Ifjúsági Szövetség adta volna az ötletet az azonos nevű állítólagos szegedi szervezet létrehozására, a találgatások birodalmába vezetne bennünket.

[25] A Művelődésügyi Minisztérium 00 19/3/1957. sz. titkos körlevele az egyetemek rektorainak főiskolák és karok vezetőinek (idézi *Kiss,* 2002. 205-206. o.)

ellenségesen fogadták az egységes szervezetet", vagyis a KISZ-t. (*Az ifjúsági mozgalom helyzetéről Szegeden* 4. o.). Lássuk tehát a párhuzamosan (újjá)szervezni kezdett ifjúsági szervezet helyzetét a szegedi felsőoktatásban!

IX.4. A MEFESZ újjászervezése és végnapjai Szegeden

Mint azt már korábban említettem, a MEFESZ központi (Budapesten működő) vezetése legkésőbb 1957 januárjára a Kádár-kormányt támogató kommunista fiatalok kezébe került. S noha az oktatás januári megkezdésével, amint az szóba került, megindult a kommunista fiatalok szervezkedése, a kommunista hatalom jóváhagyásával – a KISZ-szel párhuzamosan – megindult a MEFESZ-szervezetek megalakítása. A S*zegedi Tudományegyetemen* és a *Pedagógiai Főiskolán* is újjászervezték a MEFESZ-t, amely természetesen nyomaiban is alig emlékeztetett az 1956. októberi ifjúsági szövetségre. A szervező munkára a már működő pártszervezetek is nagy figyelmet fordítottak. Ezzel kapcsolatban árulkodóak Lerner Károlynak, a Pedagógiai Főiskola főigazgatójának 1957. március 27-i keltezésű, az MSZMP Szegedi Ideiglenes Intézőbizottságának szóló jelentése, melyben a következőket találjuk: „A pártvezető munkán, soraink megtisztításának, az egységessé tételének a kérdésén kívül pártszervezeteink most különösen nagy hangsúlyt helyeznek a MEFESZ szervezésére. Március 27-én este 7 órakor lesz a MEFESZ alakuló gyűlése, amelyen mintegy 100 hallgató vesz majd részt; számításaink szerint ezek közül mintegy 30-40 hallgató jelentkezik felvételre. A fiatal párttagjaink (hallgatók és tanársegédek) is pártmunkaként a MEFESZ-ben való tevékenységet kapják. Egyelőre csak 2 hallgató és 1 tanársegéd az, aki párttagként vesz részt a szervező munkában.[26] Célunk egy kommunista mag kialakítása a MEFESZ-en belül párttag fiataljaink segítségével" (*Kiss*, 2002. 203-204. o.).

A *Tudományegyetemen* a MEFESZ vezetői tavaszra már a kormányhoz hű kommunista fiatalok soraiból kerültek ki. Bár a MEFESZ központi (budapesti) vezetésében már egyértelműen a vonalas kommunista fiatalok kerültek többsége, a „tisztogatás" ezzel nem ért véget: 1957. március 23-án például az SZTE KISZ-szervezetét vezető Görög-Maróti-Zsuró-trojka – Tóth Magdolna előadása szerint – ismételten fellépett a MEFESZ „kormányellenes vezetőinek"

[26] A párttagok tömeges részvételére már csak azért sem gondolhattak, mivel Lerner levele korábbi részében megemlíti, hogy az MSZMP-tagok létszáma a főiskolai pártszervezet március 6-i megalakítása óta változatlan: kilenc fő – akik között természetesen nem csak fiatalokat találunk.

eltávolításáért (*Kainné Tóth*, 1988. 30. o.). Hamarosan minden kétséget kizáróan kommunista „felügyelet" alatt működött a már csak nevében a forradalmi időket idéző ifjúsági szövetség. Prandler Árpád budapesti kommunista MEFESZ-főtitkár az MSZMP taktikai elképzeléseinek megfelelően 1957. április 8-ára a fővárosba hívott össze megbeszélést, ahol a MEFESZ további „baloldalivá tételét" célozták meg. Az SZTE-n ezt a feladatot a kis létszámú pártalapszervezetbe igazolt párttag hallgatók, mint Pásztor Imre és Mátó Ferenc, továbbá a KISZ-vezetésben is szerepet vállalók, mint Márkus Ferenc, Násztor József, Csepelényi Lajos, Csiszár Imre, Sutya Romulusz, Zlehovszky Ilona és Zsuró József vállalták. Ebben a tevékenységüket a később fényes pártkarriert befutó Berecz János, a MEFESZ Központi Vezetősége „baloldali tagja és KISZ-instruktor, szegedi összekötő" segítette, aki többször személyesen egyeztetett a szegedi MEFESZ-vezetőkkel (*Kainné Tóth*, 1988. 28–29. o.). A kommunista fiataloknak a tudományegyetemi MEFESZ-ben folytatott „harcáról" Tóth Magdolna így ír: „A konszolidáció előrehaladtával, a MEFESZ jobboldali vezetőinek eltávolítása után, a naponként változó elgondolások és napi taktikázások közepette (szociális segélyek elosztása, filmklubok indítása, üdültetés, külföldi utazások) a személyeket is érintő alkudozásokkal lépésről lépésre vették át a vezetést, kerültek többségbe. A MEFESZ-nek így más arculata, jellege lett, »rózsaszínűvé« vált", majd így folytatja: „áprilisban azonban még együtt tevékenykedett a később letartóztatott és elítélt Kiss Tamással a párttag Lehoczkei István és a Jogi Kar későbbi első KISZ-titkára, Násztor József, miközben – egyértelművé válva, hogy a rétegszervezetek formálissá váltak – a KISZ Ideiglenes Szervező Bizottsága tagjaiként szervezték az egyetemi hallgatók érdekeit is képviselő, nevében is kommunista ifjúsági szervezetet" (*Kainné Tóth*, 1988. 28–29. o.). Ez nyilvánvalóan nem felel meg a valóságnak, a történtek utólagos „újraírásának" tipikus példája. Kiss Tamás ugyanis január vége óta bujkálni kényszerült, ebből következően a MEFESZ „munkájában" egyáltalán nem tudott részt venni. A hatalom gondoskodott arról, hogy ne is dolgozhasson együtt az említett kommunista fiatalokkal se a MEFESZ-ben, se másutt. Mint említettem, május 29-én letartóztatták, majd ötévi börtönbüntetésre ítélték (*Kiss,* 2002. 65 és 171. o.).

Az viszont igaz, amint arra korábban utaltunk, hogy taktikai okokból, „mutatóba" egy ideig látszatszerepet adtak például az októberi MEFESZ egyik prominensének, Abrudbányai Ivánnak, akinek a letartóztatására így csak viszonylag későn, júniusban került sor…

Mint láthattuk, az idő előrehaladtával egyre magabiztosabb lett a kommunista hatalom, így hónapról hónapra változik az elképzelés a MEFESZ szerepét, jövőjét illetően. Áprilisban már

olyan határozatot hozott a MEFESZ Országos Titkársága, amellyel teljesen egyértelművé teszi, hogy feleslegesnek ítéli saját létezését is: „Eredményes ifjúságpolitikai munka a munkásosztály marxista-leninista pártjának, az MSZMP-nek a vezetése nélkül lehetetlen. A párt politikájának támogatását, az egységes haladó erők tömörítését legeredményesebben a párt ifjúsági szervezete, a KISZ végezheti az egyetemeken is. Ezért a MEFESZ-szervezetek további feladata az ideológiai és szervezeti egység megteremtése, a KISZ céljainak támogatása" (*Szrenka*, 2017. 336–337. o.).

Sipos Géza tanulmányában röviden szól a MEFESZ 1957-es szegedi működéséről. Mint írja, „a MEFESZ segített az egyetemi ifjúság között végzett politikai munkában, vitákat, előadásokat, rendezett, a sport- és kultúrélet megindításán dolgozott" (*Sipos*, 1967. 374. o.). Ennek példáját találhatjuk az Egyetemi Lapok 1957. áprilisi számában megjelent felhívásában: „A MEFESZ Kulturbizottsága szavalóversenyt hirdet Juhász Gyula verseiből. Egy kötelező és egy szabadon választott verssel lehet indulni. Kötelező vers: Juhász Gyula: A munka c. verse. Az első helyezéseket díjazzuk. Jelentkezni lehet Mikle István I. éves joghallgatónál f. hó [április – *H. Z. I.*] 15-ig. A verseny időpontját később közöljük. MEFESZ Kulturbizottság." (*Egyetemi Lapok*, 1957. április, 3. o.)

Az egyetemi ifjúság hangulatát, a KISZ gyengeségét és a MEFESZ-szel szembeni várakozásokat jól mutatja a BTK április 10-i kari tanácsülésén lezajlott eset. Az október 26-i szegedi tüntetésen – a tüntetők és a fegyveres erők összecsapását megakadályozandó – a menet élére álló Nyíri Antal (*Perbíró*, 2002. 20–21. o.) bölcsész dékán távollétében az ülést vezető dékánhelyettes, a forradalom napjaiban az Egyetemi Forradalmi Bizottságban résztvevő Halász Előd kijelentette: „Mivel a MEFESZ-nek a KISZ-szel való szerepe [*sic!*] még nem tisztázott, az ifjúság képviselőjét[27] nem tudtuk meghívni." (*SZTE Szaklevéltára 10/N/30. BTK Kari Tanács jegyzőkönyvei 1956-57.*) Első alkalommal vett viszont részt ezen a tanácsülésen az MSZMP képviselője. A bizonytalan helyzetet mutatja, hogy noha közel három hónapja megindult már az oktatás, sokan még nem tértek vissza az egyetemre. A kari tanácsülésen résztvevő Baróti Dezső rektor erről azt mondta: „a március 31-ig visszatért hallgatókat minden további nélkül vissza lehet venni. A márc. 31. után amnesztiával visszatérő hallgatók ügyét esetenként kell megvizsgálni. A karnak javaslati joga van, de a minisztérium jóváhagyása is

[27] 1956 októberéig a DISZ képviselte a hallgatókat az intézményi tanácsokban és más egyetemi fórumokon, majd 1957 márciusáig ezt a szerepet a MEFESZ töltötte be.

szükséges. A disszidált hallgatókat ki kell vezetni a nyilvántartásból." (*SZTE Szaklevéltára 10/N/30. BTK Kari Tanács jegyzőkönyvei 1956-57.*)

Az április 26-ai bölcsészkari tanácsülés egyébként az első, amelyen már jelen van a KISZ képviselője Görög József egyetemi hallgató személyében. (Baróti rektor viszont a jegyzőkönyv szerint már nincs: ezen a napon tartóztatják le, majd október l-jén 2 év 6 hónapos börtönbüntetésre ítélik 1956. októberi szerepe miatt.) (*SZTE Szaklevéltára 10/N/30. BTK Kari Tanács jegyzőkönyvei 1956-57.*) A KISZ növekvő befolyását mutatja egyébként, hogy amikor a Párt képviselője a tanácsülésről hiányzott, helyettesítését „az ifjúságot" (vagyis a KISZ-t) képviselő „Görög elvtárs" láthatta el például a május 15-én. (*SZTE Szaklevéltára 10/N/30. BTK Kari Tanács jegyzőkönyvei 1956-57.*)

Érdekes adalék az egyetemi ifjúság hangulatához a TTK Kari Tanácsának 1957. május 13-ai ülésén elhangzott dékáni „feddés". A kar vezetője, Koch Sándor sérelmezte, hogy az április 4-i ünnepélyen (Magyarország 1945-ös szovjet megszállásának szimbolikus napján, a korabeli hivatalos szóhasználatban a „felszabadulás ünnepén"), melyen Kónya kultuszminiszter is részt vett, a professzori kartól és az „asszisztenciától" eltérően a hallgatóság „nagyon kis számban", alig ötvenszázalékos arányban vett részt. Ő ezen az ülésen jelentette be egyébként, hogy április 15-től a KISZ „szervei" gyakorolják az egyetemen azokat a jogokat, amelyek korábban a DISZ-t illették meg (*MNL Csongrád-Csanád Vármegyei Levéltára XXVI. fond 3. fcs. JATE TTK iratai, 1952-57.*)

A MEFESZ tavaszi helyzetéről a KISZ Szegedi Végrehajtó Bizottsága 1957. május közepén így írt: „A MEFESZ korábbi párt- és kormányellenes vezetőségét a Tudományegyetemről eltávolították, helyükbe, többségébe [*sic!*] kommunista fiatalok kerültek." A jelentés szerint a MEFESZ-tagság hangulata is megváltozott az egyetemi pártszervezés eredményeként, s a szervezetben „megdöbbenést" keltett a KISZ megalakulása, és határozott, világos állásfoglalása". (*Az ifjúsági mozgalom helyzetéről Szegeden*, 4. o.)

Ez annyiban igaz lehet, hogy még az aktív ellenállásra hajlamos hallgatók körében is – tapasztalva a letartóztatásokat és a kommunisták hatalmának megszilárdulását – valóban csökkent a remény arra, hogy bármit is megőrizhetnek a forradalom és a MEFESZ vívmányaiból. S természetesen valamennyien okkal tarthattak a tovább folyó megtorlástól. A hallgatókat sújtó büntetésekről és a mindezek ellenére tovább élő ellenállási formákról a könyv későbbi fejezetében még foglalkozom.

Az *Orvosegyetem* esetében a KISZ-szervezéshez hasonlóan a MEFESZ újjáalakításáról is

eltérnek a korabeli írott források, nem is beszélve a későbbi visszaemlékezésekről. A KISZ városi végrehajtó bizottsága 1957. május 18-i elemzésének megállapítása odáig megy, hogy a KISZ megalakulásának időszakában „az Orvosegyetemen nem működött a MEFESZ". (*Az ifjúsági mozgalom helyzetéről Szegeden*, 4. o.) Ezzel szemben ugyancsak a KISZ Városi Bizottsága 1958. februári tájékoztatója szerint „A létrejött KISZ- szervezetek mellett mindkét egyetemen működött a MEFESZ". (*Tájékoztató a két egyetemi KISZ-szervezetének munkájáról*, 1. o.) Ugyanezt támasztja alá Sipos Géza tanulmánya is, mely – hivatkozva a Délmagyarország 1957. május 22-i számára – az orvosegyetemi MEFESZ-szervezet ebben az időpontban történt megszűnéséről számol be (s nyilvánvaló, hogy ha nem létezett volna MEFESZ, nem tudott volna feloszlani). A Délmagyarország egyébként egészen pontosan nem a megszűnés tényét közli, hanem annak elhatározását: „a Szegedi Orvostudományi Egyetem MEFESZ Intéző Bizottsága elhatározta a MEFESZ feloszlatását. A bizottság tagjai a továbbiakban a KISZ szervezetekben kívánnak dolgozni" (*Sipos*, 1967. 377. o. vö. *Délmagyarország* 1957. május *22.*). Szél Éva, aki az orvosegyetemi KISZ szervezésében játszott szerepet, szintén úgy emlékezett: ebben az intézményben is újjáalakult az egyetemisták „rétegszervezete" (*Szél*, 2003). A rendelkezésünkre álló adatok szerint, ha aktív tevékenységet nem is fejtett ki, formálisan feltehetően az Orvosegyetemen is működött 1957 tavaszán a MEFESZ, ugyanakkor májusban végérvényesen beszüntette működését. A MEFESZ tehát az Orvosegyetemen 1957 tavaszán már nem töltött be jelentős szerepet, de mint láttuk, a KISZ-szervezés is sokkal vontatottabban haladt a társegyetemen tapasztaltnál.

A *Szegedi Pedagógiai Főiskolán* – mint már szóba került – szigorú pártirányítás mellett 1957 márciusában szervezték újjá a MEFESZ-t. Nagy István visszaemlékezése szerint a MEFESZ lényeges tevékenységet a főiskolán nem fejtett ki, a tagság egy része – jórészt önvédelemből – itt is belépett a KISZ-be (*Nagy*, 2002). A főiskolán hivatalosan nem mondták ki a MEFESZ feloszlatását, legalábbis erről nem lelhető fel adat.

IX.5. A MEFESZ mint „utódszervezet" és az „elnevezés" kérdése

A második világháborút követő rövid politikai pluralizmus időszakában számos ifjúsági szervezet is létezett Magyarországon. 1945. augusztusa és 1948. márciusa között működött az egyetemeken és a főiskolákon létező diákszervezetek érdekvédelmi és kulturális csúcsszervezeteként a Magyar Egyetemi és Főiskolai Egyesületek Szövetsége, melyet MEFESZ-ként rövidítettek. A kommunisták fokozódó nyomásának hatására a fordulat évében

vezetősége lemondott, majd 1948 márciusától 1950 júliusáig – immáron Magyar Egyetemisták és Főiskolások Egységes Szervezete néven – a felsőoktatásban tanulók egységes és kizárólagos szervezete lett, amely tovább használta a MEFESZ rövidítést.[28] Ez a szervezet 1950 nyarán csatlakozott a Magyar Ifjúság Népi Szövetsége nevű központi ifjúsági „ernyőszervezethez", amiből azután létrejött az egységes, kommunista pártirányítás alatt álló Dolgozó Ifjúság Szövetsége (DISZ), mint – az úttörőmozgalomtól eltekintve – a pártállami diktatúra egyetlen legális ifjúsági szervezete (1950-1956). S amint láttuk, 1956. október 16-án – a diktatúra támaszául szolgáló DISZ ellenpontjaként – létrejött az alulról szerveződő, autonóm, demokratikus ifjúsági mozgalom, a Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége, amellyel kapcsolatban ugyancsak a MEFESZ rövidítést kezdték el használni. S bár mindegyik, MEFESZ-ként emlegetett szervezet az egyetemisták és főiskolások szervezete volt, az elnevezés hasonlósága ellenére az1956-os MEFESZ nem a negyvenes évek második felében működő szervezetek utódszervezetkén jött létre, ez az alapításkor fel sem merült. Az 1990 előtti szakirodalomban természetesen eleve jellemző, hogy szándékos csúsztatásra, illetve tárgyi tévedésre, de akár a történések totális meghamisítására bukkanunk. Ezek gyakran politikai indíttatású prekoncepciók igazolását, a kommunista rendszer szolgálatát célozták, melyek az ideológiai indíttatású jelzőktől, minősítésektől akár az események utólagos újraírásáig terjedhettek. A véletlenül vagy szándékosan „elkövetett" hibák egy része sajnos az 1990 utáni szakirodalomba is „átmentette magát". Ezek közül a legjellemzőbb és leglátványosabb, mely az 56-os MEFESZ-t a korábbi, MEFESZ néven rövidített szervezet(ek) utódszervezetének tekinti. Ugyancsak problémát okoz sok esetben az 1956-os MEFESZ rövidítés feloldása, a szervezet pontos elnevezésének meghatározása.

De valóban ennyire lényeges az ötvenhatos, világtörténelmi jelentőségű eseménysorozat tárgyalásakor, hogy a kezdeményező szerepet betöltő szervezet új vagy újjáalakított szövetség volt? Valóban számít, hogyan oldjuk fel a forradalomhoz vezető utat kikövező, annak védjegyévé váló MEFESZ rövidítést? A válasz erre egyrészt az, hogy egy kutatónak a feladata, hogy az eseményeket, a történelmi tényeket a valóságnak megfelelően rekonstruálja, és így hagyományozza az utókorra. Másrészt, ha ebben a kérdésben valaki téved, és esetleg a perdöntő bizonyítékok ellenére is kitart téves állítása mellett, saját kutatásai, további megállapításai

28 https://lexikon.katolikus.hu/M/Magyar%20Egyetemi%20%C3%A9s%20F%C5%91iskolai%20Egyes%C3%Bcletek%20Sz%C3%B6vets%C3%A9ge.html, online, letöltés ideje: 2026. 03. 03.

hitelességét teszi kockára.

Az 1956. október 16-án megalakult, a DISZ-től, a Párttól és a kormánytól független ifjúsági szervezetet szinte valamennyi forrás, visszaemlékezés és történeti munka *MEFESZ* (1957 és 1989 között sok esetben *Mefesz*) formában rövidíti. Első alkalommal a MEFESZ elnevezés (bizonyíthatóan) a megyei pártlap Délmagyarország hasábjain tűnik fel 1956. október l8-án. Ugyanakkor a szervezet megalakulásáról elsőként hírt adó, a szervező egyetemisták által írt és sokszorosított szórólap 1956. október 17-i keltezéssel még „a szegedi MEFSZ" formában említi az ifjúsági szervezetet (*Kiss*, 2002. 179. o.). Nem véletlenül. Ha elfogadjuk az általam is felhasznált egyik alapműnek, Kiss Tamás könyvének megállapításait, illetve az ő szóbeli visszaemlékezését (*Kiss,* 2004) egyértelműnek látszik az új szervezet elnevezésének meghatározása. Kiss Tamás joghallgatóként a szövetség „kitalálásánál", a megalakulás előkészítésénél és a névválasztásnál egyaránt ott volt, és az említett folyamatokban kulcsszerepet játszott. Emellett a szervezet (szegedi) vezetője volt, majd a rendszerváltás után a téma kutatója lett. Az ő visszaemlékezése szerint az általuk létrehozott szervezet neve: Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége. Erről könyvében így ír: „A szövetség rövidítése helyesen MEFSZ, az »e« ejtéskönnyítő hangként került szóba." Majd leszögezi: az 56-ban létrejött Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége nem utóda az 1945 és 1950 között működő, hasonló nevű szervezeteknek. Tehát nem utódszervezete a Magyar Egyetemi és Főiskolai Egyesületek Szövetségének, illetve a Magyar Egyetemisták és Főiskolások Egységes Szervezetének sem (*Kiss*, 2002. 161. o.).

Bár már céloztam rá, hangsúlyoznom kell: Kiss Tamásnak a szervezet ötletgazdájaként, alapítójaként és vezetőjeként tökéletesen tisztában lehetett azzal, hogy ők valamely szervezet újjáalakítását határozták-e el vagy egy független (új) szervezet megalakítását.

Erre természetesen lehetne az a válasz, hogy több évtized távlatából bárkit megcsalhat az emlékezete és biztosan nem véletlen az 1950 előtt működő szervezettel való névhasonlóság. Ugyanakkor Kiss Tamás állítása alátámasztására létezik egy perdöntő bizonyíték, egy korabeli dokumentum: az október 17-ei keltezéssel (Kiss Tamás visszaemlékezése szerint október 16-ról 17-ére virradó éjjel szerkesztett és sokszorosított, s más egyetemek hallgatóinak szétküldött) röplap. Ezen – amint már korábban idéztük – a következő szöveg olvasható: „Mi, a Szegedi Tudományegyetem, a Szegedi Orvostudományegyetem, a Szegedi Pedagógiai Főiskola és a Szegedi Zenetanárképző hallgatói 1956. október 16-án *létrehoztuk* saját egyetemi ifjúsági szervezetünket, a *Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetségét*" [Kiemelések tőlem – *H.*

Z. I.]. Ez tehát az első, a szervezet október 16-a esti megalakulását követő, arról beszámoló autentikus, írásos forrás. Autentikus, hiszen az eseményt szervező, azon jelenlévő, azt levezénylő fiataloktól származik, akikről nehezen feltételezhető, hogy pár óra elteltével elfelejtették volna, mit is csináltak a bölcsészkari nagyelőadóban. Egyébként olyan korabeli dokumentummal, forrással (beleértve például a MEFESZ október 20-i nagygyűlésről rendelkezésre álló hangfelvételt) nem rendelkezünk, amely feloldaná a MEFESZ rövidítést (leszámítva az eseményekről késve és részben elnagyoltan, részben pontatlanul tudósító Délmagyarországot): a források közkeletűen csak MEFESZ-nek említik a szervezetet. Mivel ellenkező tény nem áll birtokunkban, el kell fogadnunk a két, rendelkezésünkre álló forrást (Kiss Tamás visszaemlékezését és az 1956. október 17-i keltezésű felhívást), amely eligazít a szervezet elnevezése kérdésében. Az, hogy esetleg az országszerte a szegedi események nyomán megalakuló MEFESZ-szervezetek esetében a rövidítést helyenként rosszul oldották fel, nem jelenti, hogy az volna a helyes. S az, hogy a kortársak egy része a MEFESZ-t az 1950 előtt működött hasonló nevű szervezet(ek) örököseként vagy utódszervezeteként tartotta számon, szintén nem jelenti azt, hogy a szegedi megalakuláskor erről lett volna szó.[29] Érdekesség, hogy a dolgozat megírása során felhasznált, Litván György által szerkesztett, az ötvenhatos forradalommal foglalkozó műben közölt MEFESZ-határozat, mely a forradalom közvetlen előzményének minősíthető október 22-i nagygyűlésen, a Műegyetemen született, öt helyen is említi az új szövetség elnevezését, de mindannyiszor csak a rövidített, „MEFESZ" formában (*Litván*, 1992. 37. o.). A MEFESZ rövidítés közkeletű, magyarázat nélküli használata lényegében a forradalom leverését követően sem módosul, hiszen a gyűlések résztvevői, a cikkek, rendőrségi, ügyészségi vallomások, egyetemi vagy bírósági jegyzőkönyvek olvasói számára tökéletesen világos volt, hogy a MEFESZ kifejezés pontosan melyik szervezetet jelölte: azt, amelynek nagygyűlésein már a forradalom kitörése előtt megfogalmazták a legfontosabb nemzeti, demokratikus követeléseket, s amelynek október 22-i fővárosi nagygyűlése a forradalom közvetlen előzményének tekinthető. Magyarázatra nem volt szükség, hisz mindenki egyszerűen csak „MEFESZ-ként" emlegette a szervezetet, így többnyire nem is

[29] Ugyanakkor el kell ismerni, hogy ilyen jellegű félreértésre a kezdet kezdetétől van példa: az 1956. október 20-i, szegedi MEFESZ-nagygyűlésen felolvasott üdvözlő távirat, melyet a Mezőgazdasági Gépészmérnöki Főiskola második évfolyamának hallgatói küldtek, a következőket tartalmazza: „A MEFESZ *újjászervezésével* egyetértünk, és támogatjuk [kiemelés tőlem – *H. Z.* I.]". A táviratot küldő hallgatók tehát egy korábbi (ugyancsak MEFESZ-ként rövidített) szervezet újjáalakítását vélték látni az új szövetség létrehozásában. Hasonló téves feltételezésből indult ki egyebek mellett a Heves megyei Népújság 1956. október 24-ei cikke is, hiszen „újjáalakuló" MEFESZ-ről ír. (*Népújság*, 1956. október 24., idézi: *Vida* 2007, 98. o.)

törekedtek a rövidítés feloldására. Az utóbbi igénye inkább csak az 1956-57-es eseményekkel a hatvanas évektől kezdve foglalkozó újságcikkek, történeti munkák vagy propagandakiadványok készítői részéről merült fel, mivel akkorra már némiképp elhalványult a MEFESZ emléke (így szükségessé vált a magyarázat, különösen az időközben felnővő generációk számára), másrészt a rövidítés feloldása gyakran jól szolgálta az ún. „rétegszervezetekről" szóló politikai prekoncepciót. Általános vonulata lett ugyanis az 1956-ot követő „hivatalos" magyarországi történetírásának az, amit Eperjesi László is ismertetett 1979-ben megjelent tanulmányában. Ő így ír: „Az ellenforradalom fegyveres leverése után ifjúsági rétegszervezetek jöttek létre, amelyekbe azonban ellenforradalmi csoportok ill. elemek is bekapcsolódtak. (...) Ebben a helyzetben a legfontosabb feladat a rétegszervezetekben – különösen a MEFESZ-ben – megbújt ellenforradalmi, revizionista csoportok elszigetelése, majd kiszorítása, és e szervezetek újjáalakítása volt. Ezt a feladatot csak úgy lehetett eredményesen megoldani, ha az ifjúkommunisták egyidejűleg szívós harcot folytatnak az ellenforradalom eszmei befolyása alá került, egyébként becsületes fiatalok tömegeinek megnyeréséért, és fokozatosan aktivizálják őket. A fenti cél érdekében az ifjúkommunisták kezdetben az *újjáalakított* rétegszervezetekben – a Magyar Forradalmi Ifjú Munkás Szövetségben (MAFISZ), az EPOSZ-ban, az MDNSZ-ben és a megújult MEFESZ-ben – folytattak szívós, sokoldalú tevékenységet. (...) *A rétegszervezetek fölött már 1950-ben eljárt az idő.* A DISZ gyengesége nem az egységében, hanem az ellenforradalom dolgát megkönnyítő politikai hibákban és torzulásokban gyökerezett." [Kiemelések tőlem – *H. Z. I.*] (*Láng*, 1979. 8–9. o.). Az a koncepció, hogy az 1956-ban megalakult „rétegszervezetek" (beleértve a MEFESZ-t is) korábban, 1950 előtt már léteztek, alátámasztották azt az érvelést, hogy az ötvenhatos eseményekben résztvevők a fennálló szocialista rendszer megdöntésével az 1945 és 1948 közötti, esetleg egy még régebbi (a korabeli szóhasználattal élve „burzsoá", illetve „horthysta" vagy „fasiszta") politikai-gazdasági rendszer restaurálását tűzték ki célul.

Lássuk, hogy a jelen kötethez fölhasznált művek és források, illetve egyéb, népszerű történeti vagy ismeretterjesztő munkák, illetve tankönyvek hogyan oldják föl a MEFESZ rövidítést!

A „legnépszerűbb" a Magyar Egyetemi és Főiskolai Egyesületek Szövetsége elnevezés, melyet *Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században* című munkája (387. oldal) említ, és egyébként ugyanezt használja *Salamon Konrád: Történelem a középiskolások számára című tankönyve* (195. o.), *Eperjesi László* tanulmánya a *Hatvan harcos esztendő* című kötetben (8. o.), *Petneki Mihály* Komócsin Zoltánról írott tanulmányában a *Haladó ifjúsági mozgalmak*

Csongrád megyében című kötetben (251. o.) és *Szerencsés Károly* is *Magyarország története a második világháború után* című összefoglaló munkájában (103. o.).

A Magyar Egyetemisták és Főiskolások Egységes Szövetsége elnevezést használja *Geréb Sándor* és *Hajdú Pál Az ellenforradalom utóvédharca* című művében (36. o.) és ritka kivételként a korabeli források közül feloldja a MEFESZ rövidítést (ebben a hibás formában) a *Népszabadság 1957. március 17*-i számában közölt MSZMP-határozat is. Ugyancsak ezt használja a *Délmagyarország 1956. október 18*-i száma, majd ezt idézve *Sipos Géza* is sokszor említett 1967-es, a *Tiszatáj*ban megjelent tanulmányban (289. o.), valamint a *Haladó ifjúsági mozgalmak Csongrád megyében* című kötet a 499. oldalon szereplő magyarázó lábjegyzetében.[30]

Szintén hibásan, ettől alig eltérő módon említi a MEFESZ-t Magyar Egyetemisták és Főiskolások Egyesült Szövetsége néven Apor József a *Délmagyarország 1956. október 19*-i számában megjelent cikkében (ami arra is jó példa, hogy önmagában még a korabeli sajtóhír sem jelent perdöntő bizonyítékot, hiszen a megyei lap két nap alatt kétféle elnevezéssel illeti a szervezetet). Ekként említi *Bálint László* is *A megtorlás Szegeden* című művében a rövidítések jegyzékében (264. o.). Ugyanezt az elnevezést használja a *Szabad Ifjúság* című lapra hivatkozva a *Szabad Európa Rádió október 21*-i tudósítása is, s a szervezet rövidítését – nem tudni, miért, talán félrehallás miatt – MEFHOSZ-ként említik (*Kiss*, 2002. 48–49. o.).

Az előbbiektől látszólag alig különböző, de még inkább hibás módon (a legtöbb esetben helyesen szereplő „szövetség” szót „szervezetre” torzítva) Magyar Egyetemisták és Főiskolások Egységes Szervezetéről beszél a *Litván György* szerkesztésében megjelent történelmi olvasókönyv, *Az 1956-os magyar forradalom* című kötet (34. o.), és ugyanezt az elnevezést használja *Tóth Magdolna* is a KISZ megalakulása 30. évfordulója alkalmából megtartott *„A KISZ zászlóbontása a Szegedi Tudományegyetemen (1957-60)”* című előadása írásos változatában, mely az 1988-ban *Ifjúságkutatás, ifjúságpolitika* címmel „kézirat gyanánt” 100 példányban megjelent munkában lelhető fel az előadáson elhangzott rövidítések

[30] Itt érdemes megemlíteni, hogy 1957-től egy évtizeden keresztül működött az ötvenhatos forradalom szellemében egy szervezet Nyugaton (mindenekelőtt Svájcban, továbbá az NSZK-ban és Észak-Amerikában), amely 1961-ig az SZMESZ (Szabad Magyar Egyetemisták Szövetsége) nevet viselte (angolul: United Federations of Hungarian Students). A szervezet magyar nevét 1961-ben MEFESZ-re változtatták (az angol elnevezés és rövidítés azonban nem változott). Az 56-os MEFESZ-re utaló rövidítés nyilvánvalóan nem véletlen, ugyanakkor ezt a Magyar Egyetemisták és Főiskolások Egyesületeinek Szövetsége elnevezéssel oldották fel. (Ld. Országos Széchényi Könyvtár 1956-os Intézet és Oral History Archívum, MEFESZ/UHFS-iratok, http://www.rev.hu/ords/f?p=600:2:::::P2_PAGE_URI:kiadvanyok/mefesz_iratok)

jegyzékében (43. o.), és az elnevezés mellett évszámokat is szerepeltet: helyesen (1945-50) és helytelenül (1956-57), kifejezve, hogy az 1956-ban létrehozott szervezetet az 1950-ben felszámolt MEFESZ „újjáalakulásának" tekinti (akkor pedig ugye az elnevezésnek is stimmelnie illik).

Sajnálatos módon helytelenül tartalmazza a Kiss Tamás által idézett *56-os Intézet adatbank*ja (378 és 687) is a szervezet nevét, Magyar Egyetemek és Főiskolák Szövetsége névre változtatva azt.

Szerencsére Kiss Tamás, Jancsák Csaba, a Szegedi Tudományegyetem 56-os emlékbizottsága és mások kitartó munkájának eredményeként ma már egyre több tudományos, ismeretterjesztő vagy sajtócikk említi helyesen a szervezet elnevezését.

Pozitív példára azonban a korábbi évekből is volt példa: *Dürr Béla: Történelmi olvasókönyv az általános iskolák számára* (Kossuth Kiadó, Bp. 1993.) című kiadványa, amely helyesen Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége néven említi az ifjúsági szervezetet, igaz, ő is a MEFESZ 1956-os „újjáalakulásáról" ír, holott ezen a névváltozaton 1950 előtt sem működött ifjúsági szervezet.

IX.6. A KISZ megerősödése a felsőoktatásban: lehetőségek és dilemmák

A KISZ megalakulását követő megerősödésével párhuzamosan ment végbe a MEFESZ tudatos sorvasztása, lényegében – ami az új vezetőséget és a tagság egy részét illeti – beolvasztása az egységessé váló kommunista ifjúsági szervezetbe. Az országos politika változása, a megfélemlítés, a letartóztatások mellett a KISZ „ideológiai" fronton és „szabadidős" tevékenysége révén is igyekezett saját helyzetét, legitimitását erősíteni, fokozatos sikerrel. Így áprilisban Komócsin Mihály tartott előadást a Juhász Gyula Diákotthonban Az ellenforradalom kulisszatitkai címmel, melyet április-májusban a KISZ-tagok agitációja követett. Ettől a bizonytalan, kiváró hallgatóknak az új szervezet számára történő megnyerését várták a „kiszesek" (*Kainné Tóth*, 1988. 30–31. o.). Ugyanakkor a KISZ megyei bizottságának 1957 áprilisában készült munkaterve szerint „az ifjúság szervezését illetően nehézséget okoz, hogy az ifjúság egy része még telítve van az ellenforradalom alatt magára szedett káros nézetekkel, amelyeket a belső ellenforradalmi elemek, valamint az imperialista rádiók tovább táplálnak. A szervező munkát fékezi az is, hogy a pártbizottságok, még inkább az állami, gazdasági és társadalmi szervek még nem állnak ki teljes egészében az ifjúság mellett. A lehetőségekhez mérten nem nyújtanak számukra megfelelő segítséget" (*MNL Csongrád-Csanád Vármegyei*

Levéltára XXXIII. fond 3. fcs. 1–18. őe./1957-58. MSZMP Csongrád Megyei Bizottságának Archívuma)

A KISZ taglétszámának kezdeti alacsony voltát azonban csak részben magyarázta a hallgatók többsége részéről tapasztalható bizalmatlanság. Gyakorta – a korabeli szóhasználattal élve – „szektás elzárkózás" volt ugyanis megfigyelhető a KISZ-szervezők körében, azaz kezdetben nem vettek föl akárkit a szervezetbe (*Kainné Tóth*, 1988. 30–31. o.). Jól szemléltetik ezt az egyetemi, kari KISZ-szervezetek üléseinek jegyzőkönyvei is. Az SZTE Állam- és Jogtudományi Karának KISZ-alapszervezeti gyűlésein érdekes adalékot kaphatunk a MEFESZ-szel szemben, valamint a „rétegszervezetbe" korábban belépett hallgatók KISZ-felvételénél később is tapasztalható előítéletekről. Így az egyik jelölt, Tóth László felvételekor a következőket fogalmazták meg: „Februárban belépett a Mefesz-be, utána megalakult a KISZ. Nem látta, hogy mi lehet ennek a célja. (...) Nem a KISZ-t nézte, hanem hogy van egy ifjúsági szervezet, és ez ekkor a Mefesz volt" – hangzott az ismertetés, melyre a megyei KISZ Bizottság részéről jelenlévő Szabó Lajos a tagfelvétel megakadályozása érdekében határozottan reagált: „[Tóth László] novemberben kommunista volt, felismerte a Mefesz jelentőségét, a KISZ-ét miért nem ismerte fel?" Az eredmény: 19 igen, 20 nem és 10 tartózkodás mellett a jelölt felvételét a tagság elutasította. Ilyen kevés információ birtokában, ennyi idő távlatából természetesen nem tudhatjuk, mi állt valójában a tagfelvételi kérelem elutasításának hátterében. De ha elfogadjuk azt, ami a jegyzőkönyvben szerepel, vagyis hogy a MEFESZ-be történő februári belépés ténye az illetékes KISZ-es elvtárs szemében a politikai megbízhatatlanság bizonyítéka volt, az már csak azért is pikáns, mivel – mint láthattuk – magát a MEFESZ-t éppen az ingadozó fiatalok hosszabb távú megnyerése céljából szervezték újjá 1957 elején, méghozzá szigorú pártirányítás mellett. Azok az idők azonban gyorsan elmúltak. S valóban: egy másik tagfelvételnél épp a MEFESZ-szel való szembenállás jelentett előnyt, igaz, a jegyzőkönyvből nem derült ki, melyik időszakban küzdött keményen a korábbi DISZ-vezető a „riválisi" ifjúsági szövetséggel szemben. Bíró János tagfelvételéről szóló döntés előtt ugyanis elhangzott: „DISZ-titkár volt. Kötelességének tartotta, hogy részt vegyen a Mefesz elleni harcban. Az első három gyűlésen aktívan részt vett. A tárgyalásokat ellenezte a Mefeszszel. Márciusban elhatározta, hogy belép a KISZ-be." S a tagság tudta a dolgát: 28 igen, 12 nem és 9 tartózkodás mellett megszavazták Bíró felvételét. A négy-öt órás viták kísérte taggyűléseken előnyben részesültek a tagfelvételnél a „munkás-paraszt származású" fiatalok. A KISZ-szervezetek tagságának felét ekkor fiatal tanársegédek, adjunktusok, mint Székely Sándor, Sonkoly Pál, Sonkoly Pálné és

Horuczi László, illetve olyan hallgatók alkották, akik Szegeden élték át a forradalom eseményeit, majd az azt követő hónapokat is, mint Zsuró József vagy Fekete Zoltán (*Kainné Tóth*, 1988. 30–31. o.). Utóbbi a BTK elsőéves hallgatójaként élte át az időszakot, s több évtized távlatából úgy emlékezett a korabeli eseményekre, hogy „a KISZ-tagok szűrése elsősorban nem a hallgatók, inkább az oktatók részéről merült föl, inkább nekik voltak fönntartásaik a tömeges tagszervezéssel szemben". A hallgatók többségét ugyanis szerinte nem a direkt politikai okok vitték a KISZ-be, még ha egyesek karriervágyból csatlakoztak is. Élénk közösségi élet is formálódni kezdett, amelynek kedvezetek a kis létszámú (ekkoriban mindössze 30 fős) évfolyamok, s az évfolyamgyűlések, a kari, egyetemi összejövetelek, programok (klubdélutánok, tavaszi várostakarítás stb.), melyek nem kötődtek szorosan a KISZ-hez vagy KISZ-tagokhoz. A KISZ-be jelentkezők tagfelvételéről tehát a taggyűléseken a demokrácia látszatát keltve szavazással döntöttek, de a KISZ korabeli vezetői természetesen nem valódi választással, hanem „kijelöléssel" nyerték el megbízatásukat (*Fekete,* 2003).

Az 1957. május 18-ai egyetemi KISZ-taggyűlésen – a bölcsész Görög József és a joghallgató Násztor József személyében – két hallgató már kari KISZ-titkári megbízást is kapott a kommunista ifjúsági szervezőmunkára, amely előrevetítette az intézményi szinten addig egységes irányítású szervezet decentralizációját. Az SZTE-n belül a legaktívabb a jogi kari KISZ-szervezet volt, míg a legnehezebb helyzet a kommunisták számára a TTK-n alakult ki, ahol egy korabeli értékelés szerint „a világnézeti nevelés csaknem teljesen hiányzott". A TTK-hoz hasonlóan komoly nehézségekbe ütközött a kommunista fiatalok szervezőmunkája az orvosi karon. Jelzésértékű, és a szervezési nehézségeket jól illusztrálja, hogy *az Orvostudományi Egyetemen* többek között Szél Évát már végzett orvosként (tehát nem hallgatóként) bízták meg a szervezési feladatokkal. Az általa és társai által (Fleischmann Tamás, Dobranovics Ilona, Erdős Sándor, Antal Dezső) megalakított KISZ-szervezet sokkal gyengébb volt a kezdeti időszakban, mint az SZTE-n. A kommunisták munkáját nehezítette a KISZ-szervezet és az egyetemi pártszervezet között, továbbá a pártszervezeten belül meglévő feszültség, mely személyi ellentétekben is kifejeződésre jutott, mindenekelőtt Szilárd János egyetemi pártbizottsági titkár és a fiatalabb generáció tagjaként fellépő László Ferenc között (*Szél* 2003). Az Orvosegyetemen csak 1958 elejétől beszélhetünk tömeges méretű taglétszám-emelkedésről a KISZ-ben (*Kainné Tóth*, 1988. 33. o.).

IX.7. A felsőoktatási intézmények és hallgatóik helyzete 1957 nyarán, Szegeden

A nyár viszonylagos nyugalomban telt. A hosszú szünetre tekintettel a nem szegedi egyetemisták és főiskolások hazautaztak, s 1957 júniusától augusztusig a KISZ-szervezetek programszervezése érthetően visszaesett, igaz, tartottak VIT-napot júliusban, augusztus 20-án pedig 60 ezer fő részvételével karneváli felvonulást. Több sportrendezvényre is sor került a KISZ szervezésében. A moszkvai VIT[31]-en 14-en vettek részt Szegedről, köztük négy egyetemista (*Tájékoztató a szegedi KISZ-szervezetekről.* 1957. szeptember 17., In: *Hegyi*, 1987. 534-536. o.).

Az informális rendezvények mellett a hivatalos KISZ-iratok továbbra is az ötvenes években megszokott nyelvezetet használják, lépten-nyomon hangsúlyozva a Párt megkérdőjelezhetetlen vezető szerepét. A hangulat érzékeltetésére idézem az 1957. augusztus 9-én a KISZ szegedi vezetőségének a városi tanács számára készült emlékiratát, mely a következőképp fogalmaz: „Az 1956. október-novemberi ellenforradalmi események megmutatták, hogy ifjúságunk problémáival nem elég általánosan, elméletileg foglalkozni csupán. Itt az ideje, hogy gyakorlatilag, tettekkel igyekezzünk a fiatalok nehézségeit megoldani. Ehhez eddig is és a jövőben is segítséget, támogatást adott mind a Párt, mind a kormány, olyan segítséget, amely minden eddigit felülmúl." (A *Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség Városi Szervező Bizottsága Emlékirata Szeged Megyei Jogú Városi Tanács Végrehajtó Bizottságának. Szeged,* 1957. augusztus 9. In: *Hegyi* 1987, 532-534. o.)

Az egyetemek hangulatára jellemző a párt szerepének megerősödése. Erről tanúskodik a BTK Kari Tanácsának június 14-ei ülésén lezajlott vita. Az ülésen a dékán felolvasta Bólya Lajos [a Baróti helyére kinevezett – *H. Z. I.*] rektor levelét, mely tartalmazza: személyi ügyekkel a Rektori Hivatalban K. Tóth Ferencné (épp a Tanácsban az MSZMP képviseletében jelen lévő K. Tóth Ferenc felesége) foglalkozik. Az egyik oktató, Módi Mihály „reaktiválásának" kérdésében Székely Lajos egyetemi docens részéről elhangzott: „minden káderproblémát pártszervezettel és az állami vezetéssel előzetesen feltétlenül tisztázni kell". Jellemző, hogy erre nem más, mint az MSZMP képviselője válaszolt ellentmondást nem tűrve: „a Rektori Hivatal megfelelő szerve és a Pártszervezet [azaz lényegében a K. Tóth-házaspár – *H. Z. I.*] nélkül a

[31] A magyartalanul Világifjúsági Találkozónak (VIT) nevezett ifjúsági világtalálkozók a Szovjetunió köré szerveződő demokratikus békefront-mozgalom részeként, a kommunista ifjúsági szervezeteket tömörítő Demokratikus Ifjúsági Világszövetség (DIVSZ) égisze alatt 1947-től kétévente a világ más-más pontján megrendezett nemzetközi fesztiválok voltak, melyek alkalmával a résztvevő fiatalság „kifejezhette békevágyát", másrészt komoly „ideológiai továbbképzésben" részesülhetett.

személyi ügyek intézése nem történhet meg. (*SZTE Szaklevéltára 10/N/30. BTK Kari Tanács jegyzőkönyvei 1956-57.*)

Árulkodóak a TTK Kari Tanácsának július 12-ei ülésén történtek is. Az ülés nagy részét az oktatókat és a hallgatókat sújtó fegyelmi büntetések ismertetése tette ki a jegyzőkönyv tanúsága szerint. A viszonyokat jól példázza a jegyzőkönyv következő megjegyzése: „A rektori határozat szerint a dékánoknak a stencilgépek kezelésére megbízható személyt kell kijelölnie, és lehúzást csak a Dékán engedélyezhet. Tehát minden lehúzásért a Dékán a felelős". Mindezek fényében cseppet sem meglepő, hogy a „Dékán bejelenti: június hó 13-án dékáni tisztségemről lemondtam és kértem a Minisztert, szíveskedjék indokaimat elfogadni, kérésemnek eleget tenni, nekem a felmentést megadni" (*MNL Csongrád-Csanád Vármegyei Levéltára XXVI. fond 3. fcs. JATE TTK iratai, 1952-57.*)

A nyár „egyetempolitikai" eseménye a Művelődésügyi Minisztérium főhivatali körlevele, amely tartalmazza: „Az egyetemi élet megszilárdítása és az ellenforradalmi elemektől való megtisztítása szükségessé teszi a levelező (esti) tagozatos hallgatók ellenforradalmi időszak alatt tanúsított magatartásának felülvizsgálatát". Így a különböző munkahelyek vezetőinek az 1956. szeptember 1. és 1957. július 31. között állományukba tartozó, közben esti (levelező) tagozaton tanuló dolgozóik „ellenforradalmi időszak" alatt tanúsított magatartásáról az egyetemek, főiskolák vezetőit tájékoztatniuk kellett 1957. szeptember 30-ig (*MMOO 1911711957. sz. szigorúan titkos körlevél, aláíró Szigeti József miniszterhelyettes*. Budapest, 1957. augusztus *27*. In: *Kiss,* 2002. 223. o.).

IX.8. Felsőoktatás és az ifjúsági mozgalom az 1957/58-as tanévben Szegeden

Az 1957 őszi hangulatot jól mutatja, hogy egyetemi autonómiáról nem beszélhetünk, az MSZMP szava mindenhatónak számít – ezt bizonyítják a szeptember 4-ei, október 1-jei és november 27-ei bölcsészkari tanácsülésen lezajlott események. Így a BTK-n nem lehetett tovább dékán a „kompromittálódott" Nyíri Antal (helyét Halász Előd foglalta el), s hiába választják Nyírit és Bálint Sándort nagy többséggel az Egyetemi Tanács (ET) tagjává a Kari Tanács tagjai, az MSZMP új szavazást rendel el és mindkettejük ET-tagságát megakadályozza. Ekkor rendelkeztek „az ellenforradalmár felkelésre vonatkozó előadások" megtartásáról is az egyetemen, s az oktatói kinevezéseknél ismét fontosabbnak bizonyul az ideológiai megbízhatóság, mint a tudományos munka. Jó példa erre, hogy maga Nyíri Antal dékánhelyettes volt kénytelen javasolni az egyik fiatal kommunista oktatónak, Keserű

Bálintnak [az MSZMP helyi intézőbizottsági elnökének – *H. Z. I.*], a Marxizmus-Leninizmus Tanszék tanársegédjének adjunktusi kinevezését a Magyar Irodalomtörténeti Intézetbe. Ahogy az előterjesztő fogalmazott: „eddig még tudományos munkát nem írt, mégis javaslom" (*SZTE Szaklevéltára 10/N/30. BTK Kari Tanács jegyzőkönyvei 1956-57.*).

Bár ekkor még javában folytak a letartóztatások és felelősségre vonások, aktív ellenállásról egy évvel a szabadságharc bukása után már nem beszélhetünk. A hatalom azonban a jelek szerint még ekkor is rettegett attól a bizonyos szikrától. Így azután Szegeden megakadályoztak egy egyetemistáknak szánt színházi előadást, jelesül Illyés Gyula művének, az Ozorai példának a bemutatását, s ugyancsak betiltották a Hazádnak rendületlenül című szavalóestet. (*Blazovich*, 2010)

1957 őszére az úttörőmozgalom mellett a KISZ vált az egyetlen legális ifjúsági szervezetté. A MEFESZ az 1957/58-as tanévben már nem működött, s az egyetlen, a megyében még létező (de Szegeden nem működő) „rétegszervezet", az EPOSZ is beszüntette működését 1957 novemberére (*Hegyi*, 1987. 528. o.). Ennek szellemében került sor a KISZ Csongrád Megyei Aktíváértekezletére 1957 szeptemberében. Ennek határozata megállapítja: „Egyetemi és főiskolai, valamint középiskolai ifjúságunk között is a KISZ az elmúlt időszakban jelentős munkát végzett. Sikerült egy sor elvi kérdést vitákon keresztül tisztázni és a szervezeti életet megszilárdítani. Nőtt a KISZ tekintélye és befolyása a KISZ-en kívüli fiatalok között is*"* (*A Csongrád Megyei Hírlap tudósítása a KISZ aktívaülés határozatáról.* 1957. szeptember 28. In: *Hegyi*, 1987, 538. o.)*"*. Ugyanakkor számos problémával is szembesültek a régi-új rend ifjú harcosai: „Násztor József [SZTE ÁJTK KISZ – *H. Z. I.*] alapszervezeti titkár hiányolja, hogy a taggyűlésen kevesen jelentek meg. Akinek 3 igazolatlan hiányzása van, azt kizárjuk a szervezetből (...) Megemlékezett az ellenforradalom egy éves évfordulójáról. KISZ néhány tagja figyelő őrségen vett részt. Október 23-án a hallgatók még magasabb létszámmal jelentek meg az órákon, provokaktív jelenséggel nem találkoztunk. A hazai reakció még most is résen van. Kaptunk egy felhívást Budapestről, hogy november 4-ét gyászoljuk. Vannak még most is problémák, kérdések, amelyek nem tisztázódtak, ezeket fel kell vetni, arra való a faliújság. Ankétokat fogunk szervezni, ahol a nem KISZ-tagok is megjelenhetnek. Pl. »Nemzeti kommunizmus«, »Kínai belpolitikai helyzet«, »Nacionalizmus és sovinizmus«. Meghívunk vezető elvtársakat előadást tartani. (...) Már igen széles tagsága van alapszervezetünknek. Nem célunk a nagy taglétszám. Öntevékeny, tartalmas szervezeti életet akarunk, hol mindenki végezhet munkát. Fel akarjuk venni a kapcsolatot a KISZ-en kívülálló tagokkal,

középiskolásokkal, úttörőkkel, segíteni akarunk nekik, s elhozzuk őket ankétainkra. (...) Faliújság: év elején nehezen indult, most fellendült" – olvashatjuk az SZTE ÁJTK KISZ 1957. október 31-i alapszervezeti gyűlésének jegyzőkönyvében.

A KISZ megyei bizottságában többször is téma volt a „kritikusnak" tekintett egyetemi helyzet. A testület 1957. november 30-i ülésén a kommunista László Ferenc hozzászólásában részletesen vázolta az egyetemeken szerinte tapasztalható helyzetet. László veszélyt látott a „régi", a „proletárdiktatúrát" megelőző időszakból „itt maradt" oktatók esetlegesen káros befolyásában is, és a kommunista fiatalok határozott fellépését sürgette: „Az oktatógárdának az ifjúsággal kell együtt haladnia. KISZ-munka egyik lényeges része, hogy hogyan haladjunk együtt az oktatógárdával. Nálunk az egyetemen még sokan vannak a régiek közül az oktatógárdában." A radikális gondolatokat megfogalmazó László úgy vélte, növelni kell az új „gárda" politikai és szakmai súlyát, és foglalkozni kell „avval is, hogy a munkás-paraszt jó tanuló fiatalok bekerüljenek a tudományos körökbe. A KISZ-tag gyakornokoknak nagyon kevés szavuk van, mert ők alantasabb beosztásban vannak, mint a rektorok, professzorok, de ezek mellett a gyakornokok mellett álljon ki a KISZ. Szólítsák fel a rektorokat, hogy az ifjúsággal akarnak-e haladni, vagy nem? Ha nem, akkor el kell távolítani őket az egyetemről. A KISZ-en kívüli fiatalok segítségével vállalja, hogy a Minisztériumtól kérjen támogatást a részükre." László Ferenc értékelésével egybevág a november 30-i ülés jegyzőkönyvéhez csatolt beszámoló, melyet Ágoston József KISZ-szervezőtitkár jegyez: „Az egyetemek, főiskolák, középiskolák a KISZ-munka egyik legnehezebb területei még mindig. Az ellenforradalomnak elsősorban a tanulóifjúságot sikerült megzavarnia. Itt a munkás- és parasztfiatalokra kell támaszkodnunk. Elsőrendű feladat az eszmei, politikai harc megvívása, az ellenséges eszmék, nézetek szétverése. Ezt nagy türelemmel kell végezni. Az őszinte nyílt hang a legjobb módszer a meggyőzésükhöz. Támaszkodjunk a kollégiumokra. Ezek legyenek a KISZ-munka alapjai" – szögezi le a beszámoló. (*MNL Csongrád-Csanád Vármegyei Levéltára XXXIII. fond 3. fcs. 1–18. őe./1957-58. MSZMP Csongrád Megyei Bizottságának Archívuma*)

Erre a törekvésre jó példa a KISZ Csongrád Megyei Bizottságának 1958-ra szóló munkaterve 1958 februárjából, amely a KISZ-vezetőkre vonatkozóan tartalmazza: „Vegyünk részt az egyetemi felvételi bizottságokban és különösen segítsük elő, hogy a jól tanuló, pártos felfogású, a munkáshatalomhoz hű, munkás és dolgozó parasztfiatalok bekerüljenek az egyetemekre." S ha már ott vannak, „alakítsuk ki az egyetemi és középiskolai kollégiumok tevékenységét, különösen arra való tekintettel, hogy a kollégiumokban kényes politikai nevelőmunka, helyes

KISZ munka alakuljon ki". (*MNL Csongrád-Csanád Vármegyei Levéltára XXXIII. fond 3. fcs. 1–18. őe./1957-58. MSZMP Csongrád Megyei Bizottságának Archívuma*)

A KISZ Városi Bizottsága 1958. februári – bizalmas, nem nyilvánosság számára készült – tájékoztatója egyébként leszögezi: az egyetemi KISZ-szervezetek az 1956-57-es tanévben kis létszámúak voltak. A dokumentum erre az időszakra vonatkozóan „az ellenforradalom hazugságainak leleplezésében, a Kormány intézkedéseinek népszerűsítésében" jelöli meg a kommunista ifjúsági szervezet szerepét. A KISZ befolyása az új tanévben tovább növekedett. Az egyetemi hallgatók körében tapasztalható hangulatról szólva a jelentés leszögezi: „mintegy 35 százalékra" tehető azok száma, akik „szilárdan állnak a Párt és a Kormány mellett". Ez az arány nyilvánvalóan egy elnagyolt becslés, de jól mutatja, hogy a KISZ-funkcionáriusok – szemben azzal, amit a nyilvánosság előtt kommunikáltak – tisztában voltak vele: a pártállami vezetés nem bírja az egyetemisták többségének bizalmát. A tájékoztató megállapítja, hogy az egyetemi hallgatók nagy többsége politikai szempontból tartózkodó, noha „véleményüket nyíltan már nem merik kifejteni". A tájékoztató készítői hangsúlyozták, hogy az „ingadozók véleményének gyökeres megváltoztatásában" döntő szerepet fog játszani a KISZ-tagság aktivitása, munkája, s még mindig úgy vélték, hogy fontos feladat „az ellenséges elemek leleplezése és eltávolítása". Az elemzés megállapítja: „a rendszer ellenségei" továbbra is megtalálhatók az egyetemen, ők „a háttérben mozognak, közvetve támadnak. Kigúnyolják a 13 év [1945-1958. – *H. Z. I.*] eredményeit. Megtévesztett hallgatótársaikon keresztül végzik bomlasztó munkájukat. A hallgatók többsége ma már elismeri, hogy 1956 októberében Magyarországon ellenforradalom volt, a hallgatók egy része ezt még ma is vitatja. Érezhető igen erősen a nacionalista fertőzés, az ellenséges erők legkedveltebb területe ez. Igen sok ellenséges nézettel lehet találkozni. Pl. miért nem kapjuk vissza Erdélyt? Miért ne lenne jó a semleges Magyarország? Van-e sajtószabadság Magyarországon? Törvényes-e a Kormány? Miért nem írta alá Jugoszlávia a szocialista országok kommunista és munkáspártjainak közös nyilatkozatát? A parasztszármazású hallgatók között még mindig él a Nagy Imre-féle Kert-Magyarország eszméje. Nagyon elterjedtek a Szovjetunióval kapcsolatos politikai viccek stb. Úgyszintén elterjedt jelentős mértékben a templomba járás az ellenforradalom óta" – vázolja tehát a KISZ szegedi végrehajtó bizottságának (KISZ VB) jelentése a károsnak ítélt jelenségeket. A revizionizmus az egyik leggyakrabban hangoztatott vád volt a korszakban a diszkreditálni kívánt személyek ellen. A tájékoztató megfogalmazói nem rejtették véka alá a KISZ-ben tapasztalt hibákat sem: „A tanév kezdete óta az állandó szervezeti növekedés, a

szervezetek decentralizálása, s a KISZ-tagsággal való foglalkozás bizonyos fokú befelé fordulást eredményezett. Elsősorban a KISZ-tagságot kellett felkészíteni feladataik ellátására. A KISZ-vezetőség a főként szervezési és belső munkája miatt nem tudott foglalkozni egy sor fontos lényeges kérdéssel. Nem alakultak még ki célravezető politikai nevelési formák. Vannak a KISZ-tagok között olyanok, akik nem meggyőződésből, csupán érdekből léptek a KISZ-be, s ezek gyengítik a szervezetek sorait, s nehéz leleplezni is őket." (*Tájékoztató a két egyetem KISZ-szervezetének munkájáról*, 1958. 2. o.)

Az aktív ellenállást sok esetben a passzív váltotta fel. Így a jogi kar politikai gazdaságtan[32] órájáról jegyezték fel, hogy sok hallgató inkább regényt olvasott, társasjátékozott, kártyázott.

A hatalom birtokosai ugyanakkor nem csak hangulatjelentésekből, hanem közvetlenül is tapasztalatot szerezhettek az egyetemi-főiskolai hallgatók valódi véleményéről. 1957 decemberében az Orvostudományi Egyetemen előadást tartott Nemes Dezső, az MSZMP KB tagja, akitől a hallgatók még azt is megkérdezték: miért nem vonulnak ki hazánkból a szovjet csapatok? De a december 14-én egyetemistáknak előadást tartó kormánytagot, az egy évvel korábban a salgótarjáni sortüzet megalapozó kijelentéséről („mától kezdve lövünk") is hírhedtté vált Marosán Györgyöt sem kímélték: írásban tettek föl több mint száz provokatív kérdést, például: a kádári kormányzatot csak a szovjet csapatok tartják-e fönn, mi a véleménye Kádár Jánosnak az október 23-ai forradalom mellett hitet tévő 1956. november 1-jei rádióbeszédéről stb. Marosán szokásos stílusában válaszolt: „pukkadjatok meg!". A már 1956. október közepén tűzparancs kiadását szorgalmazó kommunista politikus félfasisztáknak nevezte az egyetemistákat. (*Blazovich*, 2010)

Az egyes felsőoktatási intézményekben természetesen eltérő volt a hallgatók hangulata, a KISZ helyzete, szervezettsége. Az alábbiakban az intézményi sajátosságokat is igyekszem bemutatni. Amint az egyik dokumentum már utalt rá, 1957 őszén került sor az egyetemek KISZ-alapszervezeteinek „decentralizációjára", amely az intézményeken belül több KISZ-szervezet létrehozását jelentette az addigi egységes intézményi KISZ-szervezetek helyett. A decentralizáció okát részben a speciális feladatokban, részben a növekvő taglétszámban jelölték meg. l957 ősze egyébként – a nyári rendelkezések miatt – az újabb felelősségre vonási hullám időszaka, amely a potenciális „elégedetlenkedő" hallgatók eltávolításához vagy megfélemlítéséhez vezetett, s ez még inkább hozzájárult a KISZ helyzetének

[32] A marxizmus-leninizmus „közgazdaságtana".

megszilárdulásához.

A *Tudományegyetem* hallgatóinak száma ekkoriban 830 körüli, ebből 1957 novemberében 150, 1958 januárjában 182 volt a KISZ-tagok száma (az utóbbi a hallgatók 22 %-át jelentette). (*Jelentés a KISZ-szervezetek munkájáról*, 1957. 1. o. és *Tájékoztató a két egyetem KISZ-szervezeteinek munkájáról,* 1958. 1. o.) A legnagyobb létszámú (69 fős), egyben a kezdeti időszakban politikailag legaktívabb a jogi kari KISZ-szervezet volt, melyet két alapszervezetet alkotott. Hatékony volt a bölcsészkari KISZ-szervező munka is, a 68 fős szervezetet is két alapszervezetet alkotta. A számokból is kitűnik, amelyet a KISZ VB-jelentés is kiemel, hogy a legrosszabb a helyzet a KISZ és az MSZMP szempontjából az SZTE-n belül a TTK-n volt tapasztalható. Ahogy a jelentés fogalmaz: „Nehezíti a munkát, hogy visszatértek az egyetemre olyan hallgatók, kik ellenforradalmi cselekményekért hosszabb ideig letartóztatásban voltak. Most sikerült ismét eltávolítani pl. Abrudbányait [Abrudbányai Iván joghallgatót – *H. Z. I.*] öt társával a Tudományegyetemről." A tudományegyetemi KISZ csúcsszerve a kilenctagú egyetemi KISZ Bizottság. A KISZ VB jelentése szerint a KISZ-vezetők 72 százaléka, a KISZ-tagságnak viszont alig több mint az ötöde párttag (tehát az összes hallgató között az MSZMP-tagok aránya ekkor minden bizonnyal az öt százalékot sem érte el). Ennek ellentmond Tóth Magdolna előadása, amely szerint a KISZ-tagság több mint 70 százaléka párttag volt. Ez nyilvánvalóan túlzás, a valóságnak feltehetően a hivatalos (de nem nyilvános) korabeli jelentés felel meg, ennek ugyanis nem lehetett célja a számok kozmetikázása. *(Jelentés a KISZ-szervezetek munkájáról*, 1957. 1. o és *Tájékoztató a két egyetem KISZ-szervezeteinek munkájáról,* 1958. 1. o. vö. *Kainné Tóth*, 1988. 33. o.)

Az *Orvosegyetem* két egyetemi karának az 1957/58-as tanévben mintegy 1300 hallgatója volt. A KISZ-tagok száma 1957 novemberében közel 300, 1958 januárjában 318, amely a hallgatóság 23,5 százalékát jelentette. Az egész egyetemen mindössze 19 tagot számlált az MSZMP (ez a KISZ-vezetőség nyolc, a KISZ-tagság hat, s az összhallgatói létszám alig 1,5 százaléka volt). Az alapszervezeteket évfolyamonként szervezték az egyetemi karokon, így az orvoskaron hat, a gyógyszerészkaron négy alapszervezet létezett. Új alapszervezetként működött az Orvosegyetemről 1957 őszén levált Állami Védőnőképző Intézet („szülésznőképző") KISZ-szervezete, amely 1957 novemberében már 61 tagot számlált. (*Jelentés az egyetemi KISZ-szervezetek munkájáról*, 1958. 1. o.)

A KISZ Városi Bizottsága 1958. februári jelentése súlyosnak ítéli az SZTE TTK-hoz hasonlóan a Gyógyszerészkaron uralkodó állapotokat, és általában sérelmezi, hogy az oktatószemélyzet

egy része sokat árt „a helyes politikai hangulat kialakítása” szempontjából. (*Jelentés a KISZ-szervezetek munkájáról*, 1957. 1-2. o.) A viszonylag lassúbb orvosegyetemi KISZ-szervezés ellentételezését is szolgálhatta, és az „ideológiai nevelés” jövőbeni elmélyítésének lehetséges sikerében is bizakodásra adhatott okot a szegedi ifjúkommunistáknak, hogy az országban elsőként Szegeden, az Orvostudományi Egyetemen jött létre KISZ-kollégium, melyet nem sokkal később Apáthy István egykori orvosról neveztek el. (*Tájékoztató a két egyetem KISZ-szervezeteinek munkájáról,* 1958. 1-2. o.) A sajtó erről így tudósított: „A diákönkormányzat alapján működő kollégiumnak 120 orvos- és gyógyszerészhallgató a tagja, zömében elsőévesek. Igazgatójuk is szigorló orvos hallgató. A kollégiumba csak kitűnő és jeles, és előmenetelükben jó diákokat vesznek fel, akik a KISZ-életben is tevékeny részt vállalnak (...) A kollégiumot tíztagú választott vezetőség irányítja, amely hasznosítja az egykori NÉKOSZ[33] felhasználható jó tapasztalatait is.” (*Szegeden megnyílt az ország első KISZ-kollégiuma, Népszabadság,* 1957. október 13. In: *Hegyi*, 1987, 541-542. o.)

A KISZ-kollégiumban kollégiumi estek keretében rendszeresen foglalkoztak politikai kérdésekkel, de szóba került a tanulmányi előmenetel és a fegyelem megszilárdításának ügye is, emellett kirándulásokat szerveztek a kollégium tagjainak egészségügyi intézményekbe, üzemekbe. A KISZ városi végrehajtó bizottsága fentebb már sokat idézett 1958. februári jelentése problémaként rója föl, hogy noha például a másodévesek tanulmányi eredménye jó, a katalógusvezetés ellenére itt a legrosszabb a marxizmus-leninizmus órák látogatása, a hallgatók mintegy ötven százaléka ugyanis nem jár rendszeresen ezekre az órákra. Ennél „súlyosabb” ideológiai problémával is meg kell küzdenie a pártvezetésnek: bár az SZTE-n is meglévő probléma, különösen az Orvosegyetemre igaz a jelentés szerint, hogy rendszeres templomba járók még a kisszámú KISZ-tagság soraiban is vannak. Az MSZMP városi bizottságának 1958. április 25-ei ülésén tárgyalták a *Jelentés a klérus munkájáról* című dokumentumot. E szerint az orvoskar hallgatóinak akár 40-50-százaléka is rendszeresen járt misére. (*Az MSZMP Megyei Bizottságának iratai,* 1957-58.) Az Orvosegyetemen is szerveznek diákköröket: legnépszerűbb a klinikai, de volt gyermek-, bel- és ideggyógyászati szakkör, továbbá anatómiai, élettani, kórelméleti, mikrobiológiai és gyógyszertani tudományos diákkör is. Bár 1957 elején még épp

[33] Népi Kollégiumok Országos Szövetsége. A „fényes szelek” kommunista és parasztpárti ifjúságpolitikája által 1946-ban életre hívott és országot behálózó kollégiumi mozgalom, amelynek sikere, gyanúsan népfrontízű és „pártszerűtlen” mivolta elegendő indok volt a hatalmát éppen csak megszilárdító és saját soraiban is folyamatosan ellenséget kereső Rákosi-diktatúrának, hogy 1949-ben véglegesen fölszámolja.

az ellenkezője volt igaz, a jelentés megállapítása szerint 1958 januárjára „a KISZ és a pártvezetés kapcsolata az Orvosegyetemen harmonikusabbnak mondható, mint a Tudományegyetemen.” (*Tájékoztató a két egyetem KISZ-szervezetének munkájáról,* 1958. 2-5. o.)

A *Pedagógiai Főiskolán* is beindult a KISZ-szervezőmunka. KISZ Rádió működött az oktatók támogatásával, és több négyzetméteren MI címmel külön szerkesztőbizottság által rendszeresen összeállított KISZ-faliújság is segítette a propagandát. Az 1957-ben tapasztalt viszonylag autonóm működés hamarosan itt is egyre inkább központosítottá és politikailag átitatottá vált (*Nagy,* 2002).

A taglétszám mindenütt tapasztalható gyors felfutása nyomán ismételten felvetődött az élcsapat kontra tömegszervezet kérdése. A „tömegesség” ellen a „vonalasok” (keményvonalas kommunisták, sztálinisták, korábbi DISZ-vezetők egy része stb.) érveltek, hiszen tapasztalták az egyetemisták többségének – a szovjetbarát Kádár-rezsimmel szembeni ellenséges, illetőleg tartózkodó – hangulatát, ami nem felelt meg az ő nézeteiknek, így az ajtók tágra nyitása szerintük az „ideológiai felhígulás” veszélyével járhatott, és nyilvánvalóan az ő meglévő pozícióikat is veszélyeztette. Végül ezek a vélemények kerültek kisebbségbe, de meglétüket jól mutatja, hogy 1958-ban a felsőoktatási KISZ-szervezetekbe jelentkezők mintegy 10 százalékának elutasították a felvételét. A KISZ erejét az érdekképviseleti munka (vagy a fegyelmi bizottságokban való tevékeny szerep) mellett tömegdemonstrációk is szemléltették. Ezek közé tartozott a JUK és MUK időszakában a plakátragasztás (illetve plakáttépés), röpcédulázások, az ünnepségeken, fáklyás felvonulásokon, ifjúsági gyűléseken, találkozókon való tömeges részvétel, az Ady téri egyetemi sporttelep társadalmi munkában történő építése vagy a városi parkosítás, faültetés. Noha a tömegakciók szervezése a városi KISZ-szervezethez kötődött, a részvétel az egyetemi-főiskolai tagság számára is kötelező volt, a távolmaradásért „fekete pont” járt. Már ekkor megindult, de csak ezt követően vált egyre inkább általánossá az aktívabb, szervezettebb formában történő „ideológiai-politikai nevelőmunka” (*Kainné Tóth*, 1988. 33–35. o.).

Nem hallgatható el ugyanakkor, hogy a KISZ tevékenysége nyilvánvalóan egyre inkább szimpatikussá vált a hallgatók egy része számára. A kulturális és sportprogramok szervezése, a mérsékelten, de mégiscsak folytatott érdekképviseleti munka, a KISZ beleszólása a segélyek, vöröskeresztes csomagok elosztásába, az ösztöndíjak odaítélésébe, a diákotthoni felvételekbe, az üdülői beutalásokba, a menza tevékenységébe a kedvezményezettek körében kedvező

visszhangra találhatott. (*Tájékoztató a két egyetem KISZ-szervezetének munkájáról,* 1958. 3-6. o.)

A tanév végére a KISZ helyzete megszilárdult, s ha nem is vált a DISZ-hez hasonló méretű ifjúsági tömegszervezetté, nem is követte el ugyanazokat a hibákat. Lassabb, türelmesebb szervezőmunka, és az idő előrehaladtával kisebb mértékű direkt politizálás jellemezte. Közös vonás volt ugyanakkor, hogy a KISZ az egyetemen sem vált demokratikus, autonóm ifjúsági szervezetté, központi (párt)irányítása megmaradt, s a kommunista diktatúra „politikuskeltetőjének" szerepét is betöltötte – és egészen a nyolcvanas évek végi megszűnéséig az egyetemeken és a főiskolákon is a pártállam egyik legszilárdabb támasza maradt.

X. Megtorlások és felelősségre vonás a szegedi felsőoktatásban

A szegedi egyetemi polgárokkal szemben ötvenhatos tevékenységükkel összefüggésben alkalmazott megtorlásokkal és felelősségre vonásokkal kapcsolatosan elsősorban a következő forrásokat használtam fel.

Farkas Csaba *Az egyetemek a forradalomban* című, levéltári forrásokra (bírósági jegyzőkönyvek és MSZMP-archívum) alapozott tanulmánya, illetve az ennek végén összesített kimutatás (In: *A forradalom és bölcsőhelye. Ötvenhat és Szeged*. Bába Kiadó, Szeged, 2006. 30–55. o.). Ez 192 egyetemi polgár nevét tartalmazza (ebből két fővel szemben szüntették meg az idézett jegyzőkönyv szerint az eljárást), és bár nem minden esetben a jogerős szankciókat tartalmazza, a legtöbb nevet tartalmazó lajstrom volt a megjelenésekor.

Felhasználtam Kiss Tamás idézett művének javított, bővített (második) kiadásának végén található összefoglaló táblázatát (forrásként a következőket jelöli meg: Bálint László *Ki kicsoda 1956-ban Szegeden és Csongrád megyében*. Szegedi Műhely Különszám, Szeged, 1999. 1–118. o. és *Hallgatói fegyelmi vizsgálatok jegyzőkönyvei, októberi események összefoglaló értékelés a Pedagógiai Főiskolán* Szeged, 1957.), amely számos egyetemi-főiskolai hallgatót érintő retorziót (fegyelmi büntetés és/vagy elmarasztaló bírói ítélet) tartalmaz. Ezt kiegészítettem a Bálint László *A megtorlás Szegeden* (Belvedere Meridionale, Szeged, 2004.) című kötetének végén található kimutatással, amely a kádári megtorlás Szegedhez kötődő áldozatait gyűjti csokorba, kiegészítve a munkája 62–67. oldalán felsorolt egyéb büntetésben részesülő hallgatókkal, oktatókkal, egyetemi-főiskolai dolgozókkal. Felhasználtam továbbá Jancsák Csaba *Az 1956-os forradalom indítószikrája. A szegedi MEFESZ* (Belvedere Meridionale, Szeged, 2016.) című munkájának *A szegedi MEFESZ életének utolsó időszaka* (184–193. old.) fejezetében található részletes, 152 hallgató nevét tartalmazó kimutatást, amely forrásként a Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltár MSZMP-archívumának vonatkozó dokumentumait (1957–58) használja fel. A listát kiegészítettem még egy-egy névvel különböző, a témával foglalkozó munkákat felhasználva (Bálint László: *Ki kicsoda a forradalomban és a megtorlásban*. Szeged, 2006.; Bálint László: *„Ellenséges elemek”. Nyilvántartottak, megfigyeltek, célszemélyek, meghurcoltak és elítéltek Csongrád megyében. 1945–1990*. Hódmezővásárhely, 2017.; Kata Mihály: *1956 a szegedi gyógyszerész szakon*, http://www.gyogyszeresztortenet.hu/wp-content/uploads/2013/09/1956-a-szegedi-Gy%C3%B3gyszer%C3%A9sz-Szakon.pdf; *Lázár György – egy verselő diák a*

forradalomban. In: Délmagyarország, 1996. október 22., közli: A forradalom bölcsőhelye. Ötvenhat és Szeged. Szeged, 2006.; Péter László: *Egyetemi palackposták. A Szegedi Tudományegyetem a forradalomban, A forradalom a szegedi orvosegyetemen.* In: A forradalom bölcsőhelye. Ötvenhat és Szeged. Szeged, 2006; Szrenka Éva: *Szeged 1956 története.* Szeged, 2017. 325–362. old.; Vajda Tamás: *Az 1956-os forradalom és szabadságharc eseményei a szegedi felsőoktatási intézményekben.* In: Magyarországi felsőoktatási intézmények az 1956-os forradalomban és szabadságharcban. Bp.; 2007., Vida István szerk.: *Diák- és ifjúsági mozgalmak: 1956-1958. Forradalom – ellenállás – megtorlás. Válogatott dokumentumok*. Budapest, 2007.).

Természetesen az egyes listák között vannak átfedések és ellentmondások is attól függően, milyen dokumentumok, források képezik azok alapját. Az egymásnak ellentmondó adatok esetében – részben saját kutatásaimra támaszkodva – igyekeztem a valódi jogsérelmet, joghátrányt, szankciót, illetve fegyelmi büntetés vagy bírósági ítélet esetén a jogerős döntést feltüntetni a táblázatban.

Végezetül a felsorolt munkákban már megjelent neveket kiegészítettem a saját kutatásaim eredményeivel. Ezek forrásai mindenekelőtt a következők: *Szegedi Tudományegyetem Szaklevéltára 10/N/30. BTK Kari Tanács 1957. szeptember 4-i jegyzőkönyve*, valamint a *Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád-Csanád Vármegyei Levéltára XXVI. fond 3. főcsoport TTK Kari Tanács 1957. július 12-i jegyzőkönyve*. Utóbbiak esetében ugyanis olyan neveket is találtam, amelyek egyik korábbi listán vagy felsorolásban sem szerepeltek.

A listán kizárólag olyan egyetemi és főiskolai polgárok (diákok, oktatók vagy egyéb státuszban lévők) szerepelnek, akiket valamilyen, hivatalos dokumentumban rögzített szankcióval sújtottak vagy akik bizonyítható joghátrányt szenvedtek el a kommunista államhatalom vagy valamely állami szerv részéről 1956. október-novemberi vagy azt követő hónapokban kifejtett tevékenységük miatt. Miközben a lista adatai bizonyíthatóan tényeken alapulnak, megalkotása némileg önkényes, hiszen valahol meg kellett húzni a határt. Bár ítélet vagy fegyelmi határozat nem született az ügyében, a listán szerepel Lázár György orvostanhallgató, mivel 1957. március 15. előtt „preventív” okból őrizetben vették, és két hetet töltött teljes bizonytalanságban a Csillag börtönben (ami egyrészt büntetésként értelmezhető, másrészt annak a különböző hivatalos dossziékban „nyoma” maradt). Nem szerepel ugyanakkor a listán a neves orvosprofesszor, Waltner Károly, a Szegedi Orvostudományi Egyetem Forradalmi Bizottságának elnöke. Tekintélye okán ugyanis elkerülte a fegyelmi büntetést, s a

nyomozóhatóság által javasolt őrizetbe vételére sem került sor, büntetőeljárás sem indult ellene. A megyei napilapban ugyanakkor személyét megalázó, külsejét gúnyoló, lejáratói cikk született róla, többször kihallgatták, hosszú időn át ügynökök révén megfigyelték. Mondhatjuk, hogy „megúszta" a felelősségre vonást – hiszen végül nem kapott hivatalos büntetést – de nyilvánvaló, hogy őt is, sokakhoz hasonlóan, „megérintette" a megtorlás szele.

A táblázatban (I. melléklet) sokan szerepelnek olyanok, akiket külföldre távozásuk miatt sújtottak szankciókkal. Nem tudjuk, milyen büntetést kaptak volna, ha maradnak, de közülük sokan vezető, aktív szerepet játszottak a forradalom idején, így joggal tarthattak a felelősségre vonástól. Bizonyára számosan akadnak olyanok a listán, akiknek – ha nem „disszidálnak" – nem kellett volna konkrét retorziótól tartaniuk. De, ha úgy tetszik, az ötvenes évek hazai tapasztalatai alapján nem véletlenül döntöttek ilyen sokan az egyetemi polgárok közül is, hogy a szabad életet választják, ha 1956 novembere után itthon nem volt lehetséges, hát külföldön. Lázár György vagy Waltner Károly példája mutatja, hogy hivatalos szankció vagy ítélet hiányában sem feltétlenül érezhették volna személyüket érintően sem biztonságban, ha a maradást választják.

A külföldre távozók közül sem szerepel ugyanakkor mindenki a listán: csak azok jelennek meg rajta, akikről találtam elmarasztaló fegyelmi határozatot. Így maradt le róla mások mellett az illegálisan Kanadába távozó belgyógyász professzor, ifj. Hetényi Géza is.

És persze mindazok, akiknek a neve jelenleg nem ismert, például a karhatalmisták által zaklatott vagy hosszabb-rövidebb időre őrizetbe vett egyetemisták. És azok sem szerepelnek rajta – miként Kocsis György vegyészhallgató – akiknek nevét bár ismerjük, de eljárás, büntetés ügyükben nem született (viszont az említett hallgató a karhatalmisták által őt ért inzultust – pár órás előállítás, kihallgatás, kényszerborotválás, megalázás – valószínűleg egész életében nem felejtette el). Hasonló okok miatt maradt ki a táblázatból például Csemán Mária magyar-szlovák szakos főiskolai hallgató is, akit eljárás alá jelen ismereteink szerint nem vontak, azonban az október 24-i békés tüntetés szétverésekor az államvédelmisek eszméletlenre vertek.

A hazai felsőoktatási intézmények oktatóit, hallgatóit, dolgozóit érintő megtorlás mértékét leginkább az határozta meg, hogy az adott intézmények, illetve az egyetemi polgárok mennyire voltak aktívak a forradalmi cselekményekben, illetve az 1956. november 4-ét követő ellenállás során.

Szegeddel ebben a helyzetben nyilvánvalóan példát kellett statuálni, hiszen ekkor még mindenki előtt közismert volt a később a feledés homályába kerülő tény: az ötvenhatos

forradalom szikráját a MEFESZ megalakításával, a forradalmi követelések elsőkénti megfogalmazásával, majd a független, demokratikus diákszervezet országos méretűvé tételével a szegedi egyetemisták pattintották ki. Ez alapján az látható, hogy nagyjából a szegedi egyetemi-főiskolai hallgatók hat-hét százalékát (de például a Szegedi Tudományegyetemen több mint tíz százalékát) érte enyhébb-komolyabb szankció 1956 után.
Intézményenkénti bontásban a következőképp alakul a megtorlások és felelősségre vonások statisztikája azok esetében (261 fő), akiket név szerint is ismerünk.

Jogerős szabadságvesztések

- Szegedi Tudományegyetem: ÁJTK: 7 hallgató, 1 oktató; BTK: 2 oktató, TTK: 2 hallgató és további 1 SZTE-dolgozó; összesen: 13 fő
- Szegedi Orvostudományi Egyetem: 3 orvostanhallgató, 2 gyógyszerészhallgató, összesen: 5 fő
- Pedagógiai Főiskola: 4 hallgató

Összegesen tehát jogerősen börtönbüntetésre ítéltek legalább 22 főt.

Egyéb szankciók

- Szegedi Tudományegyetem: ÁJTK 37 hallgató, 6 oktató; BTK: 27 hallgató, 14 oktató; TTK: 24 hallgató, 11 oktató, egyéb SZTE-dolgozó: 13 (ebből TTK: 4, BTK: 1); összesen: 132 fő
- Szegedi Orvostudományi Egyetem: 43 orvostan- illetve gyógyszerészhallgató és 1 védőnőképzős diák; 23 oktató; 19 egyéb dolgozó; összesen: 85 fő
- Pedagógiai Főiskola: 35 hallgató; 9 oktató, összesen: 43 fő

Összegesen tehát egyéb szankciókkal (is) sújtottak legalább 261 főt.

Összegzés, következtetések

Doktori értekezésem célja a szegedi egyetemi és főiskolai ifjúsági mozgalmak történetének feldolgozása volt az 1956-os forradalom és szabadságharc, valamint az azt követő megtorlás időszakában. A vizsgálat időhatárait egyrészt a forradalmat közvetlenül megelőző 1956-os események, másrészt a kommunista hatalom restaurációjának megszilárdulása, a demokratikusan, alulról szerveződő módon létrejött ifjúsági szervezetek utolsó maradványainak felszámolása, a megtorlások során az egyetemi polgárokkal szemben kiszabott (elsőfokú) büntetések, illetve egyéb szankciók meghozatala és a KISZ helyzetének stabilizálódása, vagyis 1958-as esztendő jelentették.

Rendkívül mozgalmas, izgalmas időszakot jelentenek az 1956. október 23. és november 4. közötti periódus mellett az ezt megelőző hetek és az ezt követő hónapok eseményei, amelyek egy generáció életre szóló, meghatározó alapélményeivé váltak, hiszen az akkori fiatalok – ha csak napokra, hetekre is, de – joggal érezhették úgy, hogy saját kezükbe vették hazájuk sorsának irányítását. S ez az élmény a következő több mint három évtized fiatal értelmiségének nem adatott meg. Páratlan pillanat volt ez a hazai felsőoktatás történetében, hiszen az egyetemi–főiskolai ifjúság, és az őket támogató oktatók világtörténelmi jelentőségű események katalizátoraivá váltak. E folyamat – világtörténelmi és nemzeti történeti jelentősége mellett – komoly hatást gyakorolt a hazai, benne a szegedi felsőoktatási intézmények működésére egyrészt az intézményekre vonatkozó tanulmányi, szociális, politikai követelések megfogalmazásával és érvényre juttatásával, másrészt közvetlen hatást gyakoroltak az intézményirányításra (hallgatói autonómia és érdekképviselet, illetve intézményi autonómia kérdései). A forradalom és szabadságharc bukásával mind személyi feltételekben, mind politikai, tanulmányi, szociális téren és oktatásirányítás tekintetében is új korszak kezdődött, mely szakított ugyan a forradalom előtt és alatt megvalósított változásokkal, ugyanakkor több dimenzióban változást jelentett az 1956 őszét megelőző korszakhoz képest is.

A kutatás abból az alapfeltevésből indult ki, hogy az 1956-os események nem értelmezhetők kizárólag politikai-történeti keretben, hanem szorosan összefonódnak az oktatási rendszer, különösen az egyetemek és főiskolák ötvenes években lezajlott radikális átalakításával, valamint az egyetemi ifjúság tapasztalataival és társadalmi helyzetével.

Az értekezés első fejezetei a kutatás tudományos, történeti és elméleti kereteit mutatták be. Az 1956-tal kapcsolatos történetírás főbb irányainak és az oktatástörténeti kutatásoknak a

bemutatása rávilágított arra, hogy miközben az 1956-os forradalom a magyar történetírás egyik leginkább feltárt témája, az oktatási rendszer és különösen az egyetemi és főiskolai ifjúság szerepe mindmáig részben feldolgozatlan terület maradt, különösen a forradalmat követő évek megtorlásának és konszolidációjának kontextusában.

Az értekezés bemutatta a Rákosi-korszak politikai, társadalmi és oktatáspolitikai folyamatait. Az iskolarendszer államosítása, a felsőoktatás ideologikus átszervezése, a káderpolitika térnyerése és az oktatás szakmai szempontjainak háttérbe szorulása olyan feszültségeket hozott létre, amelyek közvetlenül hozzájárultak az egyetemi ifjúság elégedetlenségének kialakulásához. A dolgozat egyik megállapítása, hogy az 1956-os hallgatói mozgalmak és az általuk megfogalmazott követelések nem egyszerűen spontán reakciók voltak az 1956-os politikai eseményekre, hanem mélyen gyökereztek a korszak társadalmi és felsőoktatási feszültségeiben.

A kutatás fő részét a szegedi egyetemi és főiskolai ifjúsági mozgalmak történetének részletes, kronologikus feldolgozása adta. A disszertáció bemutatta az ötvenes évek elejének hallgatói szervezeteit, majd részletesen elemezte a Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége (MEFESZ) megalakulásának előzményeit, körülményeit és programját. A forradalom folyamán a szegedi egyetemi és főiskolai ifjúság döntő szerepet játszott az eseményekben. Az értekezés egyik újdonsága, hogy a vizsgálat időhatárát nem a forradalom leverésénél jelölte ki, hanem részletesen elemezte az azt követő időszakot is. A forradalom utáni időszakot elemző fejezetek bemutatták az MSZMP ifjúságpolitikájának kialakulását, a KISZ létrehozását, valamint a szegedi felsőoktatási intézményekben zajló folyamatokat 1956 novembere és 1958 nyara között. A doktori dolgozat fontos eredményének tartom a megtorlások áldozatait tartalmazó listának a korábbi kutatásoknál teljesebb és pontosabb megalkotását is.

A kutatási kérdésekre az alábbi összefoglaló válaszok adhatók.

1. Milyen strukturális és oktatáspolitikai folyamatok tették a szegedi egyetemi–főiskolai ifjúságot az 1956-os forradalom egyik kezdeményező szereplőjévé?

A kutatás eredményei szerint a szegedi hallgatók fellépése nem egyetlen okra vezethető vissza, hanem többrétegű folyamatok eredménye. Az egyik ilyen a felsőoktatás átalakítása volt. A szovjet mintára végbement átszervezés jelentős változásokat okozott a szegedi felsőoktatásban is. Megtörtént az egységes egyetem feldarabolása, a Szegedi Orvostudományi Egyetem

létrehozása. A pártirányítás kiépítése gyakorlatilag megszüntette az egyetemi autonómiát, a vezetők szabad választását a Párt által jóváhagyott kinevezések váltották fel, az érdemi döntések pedig a Tanulmányi Osztályokhoz és a pártszervezetekhez kerültek. A változások a korabeli vélekedés szerint rontották a képzés színvonalát. Ezek a tapasztalatok közvetlenül visszaköszönnek a szegedi követelésekben. A MEFESZ október 20-i programja az általános politikai, oktatási és szociális követelések mellett az egyetemi autonómia megteremtésének igényét is tartalmazta. Ez megjelent a később megfogalmazott országos követelésekben is.

Az 1956-ban fellépő hallgatói mozgalom előzményeit részben a két világháború közötti, illetve háború utáni diákegyesületek továbbélő emlékezete, részben a Rákosi-korszakkal szembeni komoly ellenérzések jelentették. A Sztálin halála és Nagy Imre hatalomra kerülése (1953) utáni enyhülés némileg nagyobb teret engedett a mozgalmi tevékenyégeknek. A közvetlen előzmények közé sorolható a politika és a közélet forrongása 1956 nyarán és őszén, valamint ezzel párhuzamosan a kommunista ifjúsági szervezet (DISZ) folyamatos hitelvesztése.

2. Hogyan jött létre Szegeden a MEFESZ, és miben különbözött a korábbi kommunista ifjúsági szervezetektől?

A dolgozat részletesen bemutatta, hogy a szeged MEFESZ létrejötte néhány nap alatt, de tudatos szervezőmunka eredményeként történt. A korábbi kommunista ifjúsági szervezetektől, elsősorban a DISZ-től a MEFESZ három szempontból különbözött. Először is, míg a DISZ felülről szervezve, központi döntéssel jött létre, a MEFESZ alulról szerveződött, és a pártállami ifjúsági szervezeti monopóliumot törte meg. Másodszor: legitimációját nem a Párttól vagy az államtól, hanem a hallgatói közösségtől nyerte, és munkájában következetesen törekedett a demokratikus elvek alkalmazására. Harmadszor: önértelmezése szerint független volt a DISZ-től, a Párttól és a kormánytól.

A dolgozat arra is rámutatott, hogy a MEFESZ létrejötte nem a negyvenes évek hasonló nevű szervezeteinek újjáalakulását jelentette, a diákszervezetet az egyetemi–főiskolai hallgatók teljesen más kontextusban és céllal hozták létre.

3. Milyen szerepet játszott a szegedi egyetemi ifjúság az 1956-os forradalom helyi és országos eseményeiben?

A forradalom előtt a szegedi egyetemi és főiskolai hallgatók végig kezdeményező szerepet

játszottak a helyi (és országos) események alakításában. A forradalom idején is többüket ott találjuk az események élvonalában. A hallgatók képviselői részt vettek a Szeged Városi Munkástanács Ideiglenes Intéző Bizottságának, majd a Forradalmi Nemzeti Bizottságnak a munkájában. Az egyetemi nemzetőrség zászlóalja pedig rendfenntartó feladatokat látott el a városban. Szegeden a DISZ megszűnése után a MEFESZ az egyetlen számottevő ifjúsági szervezetté vált, amely a középiskolákban és az üzemekben is szervezkedett.

A MEFESZ országos hatása a diákkövetelések becsatornázásában és terjesztésében nagyon jól megfigyelhető. A MEFESZ küldöttei az ország felsőoktatási intézményeiben személyesen ismertették meg a hallgatókkal a szegedi követeléseket. A Szabad Európa Rádió is beszámolt az eseményekről. Az október 22-ei budapesti műegyetemi gyűlés, amely kimondta a MEFESZ-hez történő csatlakozást, a szegedi pontokkal egybecsengő követeléseket fogadott el, és itt vetődött fel az október 23-ai, végül forradalomba torkolló tüntetés ötlete is. A szegedi követelések jelentős része a forradalom napjaiban valósággá vált. Mindez árnyalja az 1956-os események kizárólagos Budapest-központú értelmezését. A szegedi hallgatók tették meg az első lépést a forradalomhoz vezető úton, ők pattintották ki a szikrát, majd a budapesti hallgatók gyújtották meg a forradalom lángját. A forradalom és szabadságharc során ugyanakkor – bár egyes helyi történésekben szerepük ekkor is jelentős – a vezető szerep már nem az egyetemi-főiskolai hallgatóké, nem a MEFESZ-é. A halálozási statisztikák is azt mutatják: a fegyveres harcokban elsősorban a fizikai dolgozók és a fiatal munkások vettek részt (az egyetemisták pedig inkább a korai követelések megfogalmazásával és szervező munkájukkal játszottak meghatározó szerepet a forradalmi eseménysorozat elején).

4. Milyen eszközökkel és milyen folyamat során számolta fel a Kádár-rendszer a szegedi forradalmi ifjúsági mozgalmakat 1956 és 1958 között?

A felszámolás nem egyetlen lépésben, hanem elhúzódó, több szakaszból álló folyamatban ment végbe, amelynek logikája a megtorlás, a szervezeti átvétel és a kiválasztott csoportok megnyerésének párhuzamos alkalmazása volt. Az új „munkás-paraszt” kormány bizalmatlan volt a MEFESZ-szel szemben, de a szervezetet nem számolta fel azonnal. Azt a célt tűzték ki, hogy a MEFESZ-t depolitizálják és pártirányítás alatt álló szervezetté alakítsák. A MEFESZ országos vezetésében az új hatalomhoz lojális kommunista hallgatók – a pártszervezetek tudatos munkájával és támogatásával –, háttérben a folyamatos letartóztatásokkal, fokozatosan átvették az irányítást. A Szegedi Tudományegyetemen 1957 márciusában elsők között bontott

zászlót a KISZ, melyet követően a Pedagógiai Főiskolán és az Orvostudományi Egyetemen is létrejött egy-egy KISZ-szervezet.
Az 1957/58-as tanévre a MEFESZ megszűnt, és a KISZ a magyar felsőoktatásban működő egyetlen legális ifjúsági szervezet lett. A MEFESZ megszűnése és a KISZ megalakulása az ifjúsági szervezeti élet átalakulásával is járt. A KISZ kulturális és sportprogramokat szervezett és befolyása volt az egyetemi és főiskolai élet számos területére, így az diákotthoni helyek elosztására vagy éppen az ösztöndíjak megállapítására. A KISZ a DISZ-nél kifinomultabb, áttételesebb módszerekkel működött, de nem vitte tovább a MEFESZ autonóm és demokratikus gyakorlatát.
Az új hatalom azonban nem csupán adminisztratív eszközökkel törekedett a MEFESZ felszámolására, hanem ezzel párhuzamosan a nyomásgyakorlás formális és informális eszközeit is alkalmazta. A karhatalom rendszeresen zaklatta a hallgatókat, házkutatásokat tartott, a MEFESZ-vezetőket és az ellenállókat letartóztatták, egyetemi vezetőket – Perbíró Józsefet és Baróti Dezsőt – pedig koncepciós eljárásban ítéltek el. A megtorlás elől sokan külföldre távoztak.

Számos oktató és hallgató ellen folyt fegyelmi eljárás. Közülük 22 főt jogerősen szabadságvesztésre ítéltek, további legalább 12 személy pedig hosszabb-rövidebb időre börtönbe került jogerős ítélet nélkül. A megtorlás következtében többen az egyetem elhagyására kényszerültek. A megtorlás kiterjedtségét jól mutatja, hogy legalább 261, névvel azonosítható egyetemi polgárt sújtottak valamilyen szankcióval. A dolgozat egyik tudományos eredménye az ő listájuk összeállítása és közzététele.

Úgy vélem, a disszertáció hozzájárul a magyar történet- és neveléstörténet-íráshoz azzal, hogy egy eddig részben feltáratlan területet dolgozott fel új források segítségével. Eredményei remélhetőleg hozzájárulhatnak a szegedi felsőoktatás történetének jobb megértéséhez és árnyalhatják az 1956-os forradalomról és a korai Kádár-korszakról a történetírásban és a neveléstörténet-írásban kialakult képet.

A kutatás, miközben számos kérdést megválaszolt, szegedi fókusza miatt jónéhány témát nem érintett. Ezek jelenthetik a kutatás folytatásának lehetőségét. A teljesség igénye nélkül kiemelek néhány felvethető további kutatási kérdést.
Felmerülhet, hogy mennyiben tekinthető a szegedi egyetemi ifjúsági mozgalmak fejlődése

tipikusnak vagy éppen kivételesnek más vidéki felsőoktatási központokhoz képest. Az értekezés a szegedi felsőoktatásra fókuszál, ezért jelenleg nem tér ki más egyetemek helyzetére. Szintén felvethető, hogy vajon a megtorlás gyakorlata azonos forgatókönyv szerint zajlott-e, vagy a különböző felsőoktatási intézményekben eltéréseket mutatott-e. Ezeknek a kérdéseknek a megválaszolásához azonban még számos alapkutatás hiányzik. Szintén izgalmas lenne annak feltárása, hogy a szegedi forradalmi ifjúsági mozgalmak vezetőinek és résztvevőinek társadalmi háttere hogyan befolyásolta forradalmi szerepvállalásukat. Ez azért is felvethető, mert ahogyan láttuk, a Rákosi-rendszer határozottan törekedett a mobilitás új csatornáinak kiépítésére és az új rendszerhű értelmiség kinevelésére. Elsőre paradoxonnak tűnhet, hogy azon egyetem ifjúság lázadt fel a rendszer ellen, amely a továbbtanulási esélyeit – legalábbis statisztikai értelemben – éppen magának a rendszernek köszönhette. Az értekezés a nyílt ellenállás felszámolásáig és a KISZ monopolhelyzetbe kerüléséig vizsgálta a szegedi felsőoktatási mozgalmak helyzetét. Ezzel együtt érdekes lenne látni, hogy fennmaradtak-e az ellenállás kevésbé nyílt, rejtett gyakorlatai a szegedi felsőoktatásban. És végül további lehetőségként merül fel annak kutatása, hogyan alakult a szegedi egyetemi ifjúság 1956-os szerepének és mozgalmainak megítélése a Kádár-korszakban és a rendszerváltás után.

Irodalom, források

Archív források

Az *ifjúsági mozgalom helyzetéről Szegeden* = Az ifjúsági mozgalom helyzetéről Szegeden. KISZ Városi Bizottsága, Szeged, 1957. május 18. (Magánkézben őrzött eredeti dokumentum)

Jelentés a KISZ-szervezetek munkájáról = Jelentés a KISZ-szervezetek munkájáról. KISZ Városi Bizottsága, Szeged, 1957. november 19. (Magánkézben őrzött eredeti dokumentum)

Hadtörténelmi Levéltár. Szegedi karhatalom. 1956-os gyűjtemény. 11. őe. 163–172. fólió = Hadtörténelmi Levéltár. Szegedi karhatalom. 1956-os gyűjtemény. 11. őrzési egység. 163–172. fólió

MNL Csongrád-Csanád Vármegyei Levéltára XXXIII. fond 3. fcs. 1–18. őe./1957-58. MSZMP Csongrád Megyei Bizottságának Archívuma = Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád-Csanád Vármegyei Levéltára XXXIII. fond 3. főcsoport 1–18. őrzési egység/1957-58. Magyar Szocialista Munkáspárt Csongrád Megyei Bizottságának Archívuma.

MNL Csongrád-Csanád Vármegyei Levéltára XXVI. fond 3. fcs. JATE TTK iratai, 1952-57. = Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád-Csanád Vármegyei Levéltára XXVI. fond 3. főcsoport József Attila Tudományegyetem Matematikai és Természettudományi Kar Dékáni Hivatal iratai, kari ülési jegyzőkönyvek 1952-1957.

SZTE Szaklevéltára 10/N/30. BTK Kari Tanács jegyzőkönyvei 1956-57. = Szegedi Tudományegyetem Szaklevéltára 10/N/30. Bölcsészettudományi Kar Kari Tanács jegyzőkönyvei 1956-57.

Tájékoztató a két egyetem KISZ-szervezetének munkájáról = Tájékoztató a két egyetem KISZ-szervezetének munkájáról. KISZ Városi Bizottsága, Szeged, 1958. február 11. (Magánkézben őrzött eredeti dokumentum)

Oral history források

Andrássy, 2003 = Andrássy Lajos DISZ- és KISZ-vezető szóbeli visszaemlékezése, 2003. április

Fekete, 2003 = Fekete Zoltán egykori bölcsészhallgató, KISZ-tag szóbeli visszaemlékezése 2003. augusztus

Kiss, 2004 = Kiss Tamás egykori joghallgató, MEFESZ-vezető szóbeli visszaemlékezése, 2004. október

Nagy, 2002 = Nagy István egykori főiskolai hallgató szóbeli visszaemlékezése, 2002. szeptember

Pusztai, 2002 = Pusztai Éva egykori vegyészhallgató, MEFESZ-tag szóbeli visszaemlékezése, 2002. május

Székely, 2003 = Székely Sándor egykori egyetemi DISZ-funkcionárius szóbeli visszaemlékezése, 2003. május

Szél, 2003 = Szél Éva egykori orvosegyetemi hallgató, KISZ-tag szóbeli visszaemlékezése 2003. augusztus

Sajtó

Délmagyarország (Szeged Népe, Szegedi Néplap) 1956-58

Egyetemi Lapok, 1957. április

Felsőoktatási Szemle, 1957/1-2. szám

Hétfői Hírlap, 1956

A Jövő Mérnöke, 1957-58

Magyar Ifjúság, 1957

Magyar Nemzet, 1956

Népszabadság, 1956-57

Szabad Ifjúság, 1956

Szabad Nép, 1956

Szakirodalom

Albertné Zombori Katalin (2014): *Forradalom és megtorlás a Bács-Kiskun megyében lezajlott tanár- és diákperek tükrében (1956-58)*. Pázmány Péter Katolikus Egyetem, doi: 10.15774/PPKE.BTK.2014.006

Assmann Jan (1999): *A kulturális emlékezet: írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*. Atlantisz, Budapest.

Bálint László (1999): *Ki kicsoda 1956-ban Szegeden és Csongrád megyében*. Szegedi Műhely Különszám, Szeged.

Bálint László (2000): *1956: a forradalom Szegeden*. Magyar Politikai Foglyok Szövetsége, Szeged.

Bálint László (2004a): *Kováts József (1926-1958)*. Belvedere Meridionale, Szeged.

Bálint László (2004b): *A megtorlás Szegeden*. Belvedere Meridionale, Szeged.

Bálint László (2017): „Ellenséges elemek". Nyilvántartottak, megfigyeltek, célszemélyek, meghurcoltak és elítéltek Csongrád megyében. 1945–1990. Tornyai János Múzeum és Közművelődési Központ – Emlékpont, Hódmezővásárhely.

Balog Beáta és Szabolcs Éva (2019): Narratíva és pedagógiatörténet: egy lehetséges kutatási szemléletmód. *Pedagógiatörténeti Szemle*, **5**. 1–2. sz. 57–65. doi: 10.22309/PTSZEMLE.2019.1.4

Bartha Eszter (2013): *Kelet-európai alternatívák a 20. és a 21. században. Történeti és szociológiai tanulmányok*. Volos, Mogyoród.

Bencsik Péter (2008, szerk.): *„Mi, szegediek megtettük az első lépést...": konferencia a MEFESZ megalakulásának 50. évfordulóján : Szeged, 2006. október 17-18.* Universitas Szeged, Szeged.

Blazovich László (2010, szerk.): Szeged története 5. 1945-1990. Csongrád Megyei Levéltár, Szeged.

Bódy Zsombor (2025): *Technokraták a pártállamban. A szakértelem és a hatalom dinamikája a szocializmusban*. Jaffa Kiadó, Budapest.

Borhi László (2015): *Nagyhatalmi érdekek hálójában: az Egyesült Államok és Magyarország kapcsolata a második világháborútól a rendszerváltásig*. Osiris Kiadó. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest.

Bottoni Stefano (2015): *A várva várt Nyugat: Kelet-Európa története 1944-től napjainkig*. MTA BTK Történettudományi Intézet, Budapest.

Chankseliani Maia (2022): *What happened to the Soviet university?* Oxford University Press, Oxford, United Kingdom ; New York, NY.

Czigány Magda (2009, szerk.): *„Just like other students". Reception of the 1956 Hungarian refugee students in Britain*. Cambridge Scholars, Newcastle upon Tyne.

Csaba Békés, Byrne Malcolm és János, Rainer M. (2022, szerk.): *The 1956 Hungarian Revolution: A History in Documents*. Central European University Press, Budapest New York. doi: 10.1515/9789633863862

Connelly John (2000): *Captive university: the Sovietization of East German, Czech, and Polish higher education, 1945-1956*. The University of North Carolina Press, Chapel Hill (N.C.).

Darvai Tibor (2017): *Oktatáspolitika és a Tanító című folyóirat a hatvanas években Magyarországon*. PhD-értekezés. Pécsi Tudományegyetem (PTE), PTE „Oktatás és Társadalom" Neveléstudományi Doktori Iskola, Pécs.

Darvai Tibor (2022): Oktatáspolitika a korai Kádár-korszakban, a Tanító című folyóirat elemzése alapján. Gondolat Kiadó, Budapest.

Darvai Tibor (2024a): A magyar neveléstudomány 1945 és 1965 között Kelemen László visszaemlékezése alapján. *Iskolakultúra*, **34**. 2–3. sz. 104–116. doi: 10.14232/iskkult.2024.2-3.104

Darvai Tibor (2024b): A magyar neveléstudomány 1945 és 1965 között két neveléstudós visszaemlékezése alapján. In: Győri János és Bajzáth Angéla (szerk.): *Új kutatások a neveléstudományokban 2023*. MTA Pedagógiai Tudományos Bizottság, Budapest. 32–43.

Darvai Tibor (2025): Narratívák a magyar neveléstudomány második világháborút követő két évtizedéből – Ágoston György visszaemlékezése alapján. In: Kusper Judit, Szőke-Milinte Enikő és Szűts-Novák Rita (szerk.): *Pedagógiai összhangzattan. Tanulmányok a 70 éves Pukánszky Béla tiszteletére*. Líceum Kiadó, Eger. 47–60. doi: 10.46403/Pedagogiaiosszhangzattan.2025.47

Donáth Péter (2008, szerk.): *Oktatáspolitika és tanítóképzés Magyarországon 1945-*

1960. Trezor Kiadó, Budapest.

Donáth Péter (2010): Az 1957/1958. tanév megpróbáltatásaiból: Juhász Béla Kecskeméten. Ötven éve történt. *Neveléstörténet*, **2008**. 3–4. sz. 35–79.

Ellenforradalmi erők a magyar októberi eseményekben (1957). A Magyar Népköztársaság Tájékoztatási Hivatala, Budapest.

Eperjesi László (1979): Ma már történelem. A KISZ megalakulása. In: Láng Péter (szerk.): *Hatvan harcos esztendő: a magyar forradalmi ifjúsági mozgalom dokumentumaiból. III.* Ságvári Endre Könyvszerkesztőség, Budapest. 7–18.

Farkas Csaba (1994): „Védjük meg Szeged becsületét!". A forradalom és megtorlás levéltári dokumentumából. Délmagyarország, 1994. október 22.

Farkas Csaba (2002): Szegedi egyetemisták a forradalomban. In: Sipos József, Sipos Levente, Némethné Dikán Nóra, Szabó Róbert és Vida István (szerk.): *Nagy Imre és kora: tanulmányok és források*. Nagy Imre Alapítvány, Budapest. 9–40.

Fazekas Csaba (2006): Orosz könyveket égető miskolci egyetemisták 1955-ben. *ARCHIVNET*, **6**. 6. sz.

Fehérvári Anikó (2015): Társadalmi mobilitás és az iskola. In: Varga Aranka (szerk.): *A nevelésszociológia alapjai*. Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Neveléstudományi Intézet, Romológia és Nevelésszociológia Tanszék, Wlislocki Henrik Szakkollégium, Pécs. 183–209.

Ferge Zsuzsa (1972): A társadalmi struktúra és az iskolarendszer közötti néhány összefüggés. *SZOCIOLÓGIA*, **1**. 1. sz. 10–35.

Filep Tibor (2006): *Forradalom a debreceni egyetemeken, 1956*. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen.

Froumin Isak és Kouzminov Yaroslav (2018): Common Legacy: Evolution of the Institutional Landscape of Soviet Higher Education. In: Huisman Jeroen, Smolentseva Anna és Froumin Isak (szerk.): *25 Years of Transformations of Higher Education Systems in Post-Soviet Countries*. Springer International Publishing, Cham. 45–72. doi: 10.1007/978-3-319-52980-6_2

Gácser József és Pukánszky Béla (1992): *Tettamanti Béla élete és pedagógiai munkássága*. Juhász Gyula Tanárképző Főiskola (JGYTF), Szeged.

Garai Imre (2016): A magyar felsőoktatás strukturális átalakítási és államosítási kísérletei az 1949-1953 közötti időszakban. In: Németh András, Garai Imre és Szabó Zoltán András (szerk.): *Neveléstudomány és pedagógiai kommunikáció a szocializmus időszakában*. Gondolat Kiadó, Budapest. 119–160.

Garai Imre (2022): A szakértői autoritás korlátozására tett kísérletek a középiskolai tanárképzés területén az első világháborút követően. *Iskolakultúra*, **32**. 10. sz. 62–76. doi: 10.14232/iskkult.2022.10.62

Géczi János (2005): Az 1956-os balatonfüredi pedagógus-konferencia elő- és utóélete a pedagógiai sajtóban. *MAGYAR PEDAGÓGIA*, **105**. 3. sz. 241–261.

Geréb Sándor és Hajdú Pál (1986): *Az ellenforradalom utóvédharca. 1956. november-1957. március*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest.

Gergely Ferenc (2006): Tanárok és tanítványok az 1956-os forradalom és szabadságharc idején. *Archívnet*, **6**. 6. sz.

Gergely Ferenc (2016a): Vállvetve a szabadságért – Tanárok és tanítványok az 1956-os forradalom és szabadságharc idején. *Új Pedagógiai Szemle*, **66**. 9–12. sz. 24–44.

Gergely Ferenc (2016b): Egy iskolai fegyelmi ügy – anno 1957. *Taní-tani Online*, **n**. n. sz. https://www.tani-tani.info/egy_iskolai_fegyelmi_ugy Letöltés ideje: 2026. 03. 15.

Glatz Ferenc (2002): Akadémia és tudománypolitika a volt szocialista országokban 1922-1999. *Magyar Tudomány*, **47. (108.)**. 4. sz. 494–506.

Golnhofer Erzsébet (2004): *Hazai pedagógiai nézetek, 1945-1949*. Iskolakultúra, Pécs.

Gyáni Gábor (2003): *Posztmodern kánon*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.

Gyarmati György (2021): *A Rákosi-korszak. Rendszerváltó fordulatok évtizede Magyarországon, 1945-1956*. Rubicon Intézet, Budapest.

Gyurkó László (1982): *Arcképvázlat történelmi háttérrel. Szubjektív portré Kádár Jánosról*. Magvető Könyvkiadó, Budapest.

Haág Zalán István (2007): *Ifjúsági mozgalmak a szegedi felsőoktatási intézményekben 1957-1960.* In: Döbör, András; Kiss, Gábor Ferenc; Zakar, Péter (szerk.) Az 1956-os magyar szabadságharc és utóélete (1956-1990). Belvedere Meridionale, Szeged, 56-70.

Haág Zalán István (2017): „Magam előtt látom a rémült arcokat…": 1956. október 26., Szeged. *Belvedere Meridionale*, **29**. 1. sz. 127-130. doi: 10.14232/belv.2017.1.12

Haág Zalán István (2020): *Ifjúsági mozgalmak a szegedi felsőoktatásban az 1956-os forradalom előtt, alatt, után.* Tornyai János Múzeum és Közművelődési Központ – Emlékpont, Hódmezővásárhely.

Haág Zalán István (2025): Társadalmi mobilitás és felsőoktatás az 1950-es években. Opus et Educatio: Munka és Nevelés, **12.** 4. sz. 470-477. doi: 10.3311/ope.42424

Halász Gábor (2001): *Az oktatási rendszer*. Műszaki Kiadó, Budapest.

Hegedűs B. András és Rainer M. János (1992, szerk.): *Pedagógusvita*. Múzsák – 1956-os Intézet, Budapest.

Hegyi András (1987, szerk.): *Haladó ifjúsági mozgalmak Csongrád megyében. Válogatott dokumentumok (1874-1986)*. KISZ Csongrád Megyei Bizottság Politikai Képzési Központja, Szeged.

Hidas P. I. (1998): The Hungarian Refugee Student Movement of 1956-57 and Canada. *Canadian Ethnic Studies Journal*, **30**. 1. sz. 19+.

Horváth Zsolt (2014): *Az 1956-os forradalom és a restauráció a Műegyetemen*. Doktori disszertáció, ELTE BTK.

https://www.archivnet.hu/politika/tanarok_es_tanitvanyok_az_1956os_forradalom_es_szabadsagharc_idejen.html Letöltés ideje: 2026. 03. 15.

Jancsák Csaba (2011, szerk.): *A szegedi szikra: 1956, MEFESZ, Szeged*. Belvedere Meridionale, Szeged.

Jancsák Csaba (2016, szerk.): *A Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége (1956). Életútinterjúk tükrében*. Belvedere Meridionale, Szeged.

Jancsák Csaba (2023): Három MEFESZ a 20. századi magyar történelemben. In: Deák Ágnes, Juhász Krisztina és Marton Gellért Ernő (szerk.): *Fontes et Libri*. Szegedi Tudományegyetem, Szeged, Hungary. 113–124. doi: 10.14232/btk.2023.sje.10

Kainné Tóth Magdolna (1988): A KISZ zászlóbontása a Szegedi Tudományegyetemen (1957-1960). In: Bakacsiné, Gulyás Mária, Hegyi András és Micheller Magdolna (szerk.): *Ifjúsági mozgalom – ifjúságpolitika. A TIT Csongrád Megyei Szervezetének Történész Szakosztálya és a SZAB Neveléstörténeti Munkabizottsága által a KISZ megalakulásának 30. évfordulója tiszteletére szervezett tudományos ülés anyaga. (Kézirat gyanánt)*. Magyar Úttörők Szövetsége Csongrád Megyei Elnöksége, Szeged. 27–43.

Kalmár Melinda (1998): *Ennivaló és hozomány. A kora kádárizmus ideológiája*. Magvető Könyvkiadó, Budapest.

Kalmár Melinda (2014): *Történelmi galaxisok vonzásában. Magyarország és a szovjetrendszer ; 1945 – 1990*. Osiris Kiadó, Budapest.

Kalmár Melinda (2022): Nyitott kérdések, plurális válaszok. In: Rainer M. János (szerk.): *A szovjet típusú rendszer időszakának vitatott kérdései*. Kronosz Kiadó, Pécs. 331–344.

Kardos József (2003): Fordulat a magyar iskolák életében. A Rákosi-időszak oktatáspolitikája. *Iskolakultúra*, **13**. 6–7. sz. 73–80.

Kardos József (2004): A „szocialista egyetem” és az autonómia 1949-1969. In: Gergely Jenő, Strausz Péter és Zachar Péter Krisztián (szerk.): *Autonómiák Magyarországon 1848-1998*. ELTE Bölcsészettudományi Kar, Budapest. 207–219.

Kardos József (2007): *Iskola a politika sodrásában*. Gondolat Kiadó, Budapest.

Kardos József (2012): Két politikai fordulat – két oktatási párthatározat. (Oktatáspolitika 1950-1954). In: Baráth Magdolna és Molnár Antal (szerk.): *A történettudomány szolgálatában: Tanulmányok a 70 éves Gecsényi Lajos tiszteletére.* Magyar Országos Levéltár, Budapest. 735–741.

Kardos József és Kornidesz Mihály (1990, szerk.): Dokumentumok a magyar oktatáspolitika történetéből, 1945-1953. Tankönyvkiadó, Budapest.

Kelemen Elemér (2013): A 19-20. századi oktatáspolitikai változások tükröződése a magyarországi oktatási törvényekben. *Neveléstörténet*, **10**. 3–4. sz. 20–32.

Kerepeszki Róbert (2012): „Informátorunk is a Turul Szövetségnek volt tagja...” Egykori Turul-tagok a politikai rendőrség látóterében 1945 után. Betekintő, évf. n., sz. n.

Kerepeszki Róbert (2013): „Az egyetem nem a tudomány, hanem a reakció és a jobboldali gondolat fellegvára”. Jobboldalinak minősített egyetemi szervezkedések 1945-1956 között. In: Ungváry Krisztián (szerk.): *Búvópatakok: A jobboldal és az állambiztonság, 1945-1989*. 1956-os Intézet Alapítvány, Budapest. 293–319.

Kéri Katalin (1997): *Mi a neveléstörténet? A diszciplína múltja, jelene és jövője*. JPTE Tanárképző Intézet, Pécs.

Kéri Katalin (2001): *Bevezetés a neveléstörténeti kutatások módszertanába*. Műszaki Könyvkiadó, Budapest.

Kéri Katalin (2008): *Hölgyek napernyővel: nők a dualizmus kori Magyarországon, 1867 – 1914*. Pro Pannónia, Pécs.

Kéri Katalin (2018): *Leánynevelés és női művelődés az újkori Magyarországon: nemzetközi kitekintéssel és nőtörténeti alapozással*. Kronosz Kiadó, Pécs.

Kiss László (2014): Diplomával a rendszerváltás előtt. *Felsőoktatási Műhely*, **2014/IV**. 13–42.

Kiss Róbert Károly és Vajda Tamás (2012): *Egyetemi ifjúsági egyesületek Szegeden 1919-1944 között*. Universitas Szeged Kiadó, Szeged.

Kiss Tamás (2002, szerk.): *Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége. 1956 – Szeged*. Belvedere Meridionale, Szeged.

Knausz Imre (1985): *A szocialista közoktatás-politika kialakításának első kísérletei Magyarországon a felszabadulás után.* Doktori értekezés, Budapest. https://mek.oszk.hu/13600/13616/ Letöltés ideje: 2026. 03. 15.

Knausz Imre (1988a): Szakszerűség és politikum az Országos Neveléstudományi Intézetben. *Pedagógiai Szemle*, **38**. 11. sz. 1042–1047.

Knausz Imre (1988b): A közoktatás pártfelülvizsgálata 1950 tavaszán. *Párttörténeti Közlemények*, **1987**. 1. sz. 151–172.

Knausz Imre (1989): „Új szakasz" az oktatáspolitikában 1953-54. *Magyar Pedagógia*, **103**. 3–4. sz. 268–284.

Knausz Imre (1994): *A közoktatás Magyarországon, 1945-1956*. Kandidátusi értekezés. mek.oszk.hu/10000/10080/10080.pdf Letöltés ideje: 2026. 03. 15.

Kozári Monika (2015): A tudományos minősítés rendszere Magyarországon az 1940-es évek végétől 1960-ig, az új minősítési rendszer stabilizálódásáig. *Múltunk*, **60**. 2. sz. 148–198.

Kozma Tamás (1994): *Bevezetés a nevelésszociológiába.* Tankönyvkiadó, Budapest.

Kőrösi Zsuzsanna (2022): Származásuk miatt megbélyegzett diákok továbbtanulása az 1950-es és az 1960-as években. *Veritas Évkönyv*, **8**. 370-383.

Kramer Mark (2018): Sztálin, a szovjet politika és a kommunista blokk létrehozása Kelet-Európában (1941-1949). In: Mitrovits Miklós (szerk.): *Sztálin árnyékában: a szovjet modell exportja Kelet-Közép-Európába (1944-1948)*. Bemutatva Sztálin árnyékában (Conference) Országház Könyvkiadó, Budapest. 33–73.

Ladányi Andor (1996): Két évforduló. *Educatio*, **5**. 3. sz. 375–389.

Ladányi Andor (1999): *A magyar felsőoktatás a 20. században*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Láng Péter (1979, szerk.): *Hatvan harcos esztendő: a magyar forradalmi ifjúsági mozgalom dokumentumaiból. I-III.* Ságvári Endre Könyvszerkesztőség, Budapest.

Litván György (1992, szerk.): *Az 1956-os magyar forradalom: Reform, felkelés, szabadságharc, megtorlás, történelmi olvasókönyv*. Tankönyvkiadó, Budapest.

Majtényi György (2004): A szakérettségi intézményéről és a szakérettségizettekről. *Iskolakultúra*, **9**. 72–82.

Majtényi György (2005): *A tudomány lajtorjája. „Társadalmi mobilitás” és „új értelmiség” Magyarországon 1945 után*. Gondolat Kiadó, Budapest.

Méray Tibor (1989): *Nagy Imre élete és halála*. Bibliotéka, Budapest.

Mészáros István, Németh András és Pukánszky Béla (2000): *Bevezetés a pedagógia és az iskoláztatás történetébe*. Osiris Kiadó, Budapest.

Miklós Péter (2016): *A szabadság reményében. Egyéni és közösségi cselekvésformák 1956-ban.* Bálint Sándor Szellemi Örökségéért, Szeged.

Miklós Péter (2017): *„Részt vettem a szabadságharc megmozdulásaiban” Putnik Tivadar (1929–1998).* Újszentiván Község Önkormányzata, Újszentiván.

Mikonya György (2017): *Az európai egyetemek története (1700-1945)*. ELTE TÓK, Budapest.

Müller Rolf, Takács Tibor és Tulipán Éva (2017, szerk.): *1956: Erőszak és emlékezet*. Jaffa Kiadó, Budapest.

Nagy István (2005): *„...a fiatal szívek forradalma” A szegedi pedagógiai főiskolások 1956-ban.* Bába Kiadó, Szeged.

Nagy Péter Tibor (1992): *A magyar oktatás második államosítása*. Educatio Kft., Budapest.

Nagy Péter Tibor (1997): *Neveléstörténeti előadások. Előadások a nevelés társadalomtörténetéből*. Oktatáskutató Intézet, Budapest.

Nahalka István (1997): Konstruktív pedagógia – egy új paradigma a láthatáron (I.). *Iskolakultúra*, **7**. 2. sz. 21.

Nóbik Attila (2009a): Tettamanti Béla szegedi munkássága. In: Olasz Sándor és Zelena András (szerk.): *„Mert annyit érek én, amennyit ér a szó”*. SZTE BTK, Szeged. 189–198.

Nóbik Attila (2009b): Béla Tettamanti und die Anfänge der sozialistischen Erziehungswissenschaft an der Universität Szeged. In: Hopfner Johanna, Németh András és Szabolcs Éva (szerk.): *Kindheit-Schule-Erziehungswissenschaft in Mitteleuropa 1948-2008*. Peter Lang, New York, New York. 175–184.

Nóbik Attila (2010): *Klasszikusok és kánonképzés a magyar neveléstörténeti tankönyvekben (1867–1956)*. PhD-értekezés. Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Neveléstudományi Doktori Iskola Neveléstörténet Doktori Program, Szeged.

Nóbik Attila (2021): Identitásképzés és történeti emlékezet dualizmus kori tanítóképzős neveléstörténeti tankönyveinkben. *MÓDSZERTANI KÖZLEMÉNYEK*, **61**. 3. sz. 80–94.

Nóbik Attila és Pukánszky Béla (2009): A tudományos nómenklatúra kialakulása a szegedi egyetemen Tettamanti Béla és Ágoston György példáján. In: Németh András és Biró Zsuzsanna Hanna (szerk.): *A magyar neveléstudomány a XX. század második felében*. Gondolat Kiadó, Budapest. 73–97.

Nora Pierre (1999): Emlékezet és történelem között: A helyek problematikája. *Aetas*, **14**. 3. sz.

Ólmosi Zoltán (2008): Egy nagysikerű gólyabál utóélete. *ARCHIVNET*, **8**. 5. sz.

Osváth Zsolt és Zsidi Vilmos (2007): *Magyarországi világi felsőoktatási intézmények az 1956-os forradalomban és szabadságharcban*. Magyar Felsőoktatási Levéltári Szövetség, Budapest.

Örkény Antal (1989): A társadalmi mobilitás történelmi perspektívái. *Valóság*, **32**. 4. sz. 20–34.

Pál Zoltán (2017): Az 1956-ot követő megtorlás a mezőgazdasági akadémiákon. *Belvedere Meridionale*, **29**. 1. sz. 55–62. doi: 10.14232/belv.2017.1.4

Pénzes Dávid (2013): A tudományos fokozatszerzés átalakulása 1948–1953 között Magyarországon. In: Baska Gabriella, Hegedűs Judit és Nóbik Attila (szerk.): *A neveléstörténet változó arcai*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest. 69–80.

Pénzes Dávid (2021): *A neveléstudományi elit átalakulása a Rákosi-korszakban*. PhD-értekezés. Eszterházy Károly Katolikus Egyetem Történelemtudományi Doktori Iskola, Eger.

Pénzes Dávid (2022): A neveléstudomány betagozódása az 1948 utáni új politikai és tudományos nómenklatúrába. In: Márton Sára Katalin és Vincze Tamás András (szerk.): *Hatvanéves a nyíregyházi tanárképzés*. IMI Print Kft., Nyíregyháza. 25–40.

Pénzes Dávid (2022): A neveléstudomány betagozódása az 1948 utáni új politikai és tudományos nómenklatúrába. In: S. K. Márton és T. A. Vincze (Szerk.): *Hatvanéves a nyíregyházi tanárképzés*. IMI Print Kft., Nyíregyháza. 25–40.

Perbíró József (2002): *Ötvenhat Szegeden – emlékeimben*. Belvedere, Szeged.

Péter László (2006): A forradalom a szegedi orvosegyetemen. *Tiszatáj*, **60**. 11. sz. 26–68.

Péteri György (2005): The Communist Idea of the University: An Essay Inspired by the Hungarian Experience. In: Connelly John és Grüttner Michael (szerk.): *Universities under dictatorship*. Pennsylvania State University Press, University Park, PA. 139–166.

Petneki Mihály (1982): Komócsin Zoltán, a magyar kommunista ifjúsági mozgalom kiemelkedő harcosa. In: Hegyi András. (szerk.): *Haladó ifjúsági mozgalmak Csongrád megyében: fejezetek hat évtized történetéből*. KISZ Csongrád Megyei Bizottság Politikai Képzési Központ, Szeged. 251–252.

Pléh Csaba (1999): A konstrukcionizmus és a pszichológia. *Iskolakultúra*, **9**. 6–7. sz. 3–14.

Polyák Petra (2016a): „Osztályidegenek” az egyetemen. *KORALL: TÁRSADALOMTÖRTÉNETI FOLYÓIRAT*, **17**. 64. sz. 5–25.

Polyák Petra (2016b): A „szegedi 9-ek”, avagy fegyelmi eljárás megrendelésre. In: Slachta Krisztina, Bánkuti Gábor és Vonyó József (szerk.): *Sed intelligere*. Kronosz Kiadó, Pécs. 341–354.

Polyák Petra (2017a): „Nagy tüzet kiált a tűzoltó”: Az 1956-os forradalommal összefüggő hallgatói fegyelmi eljárások a pécsi jogi karon és a pedagógiai főiskolán. *Per Aspera ad Astra*, **3**. 2. sz. 7–37. doi: 10.15170/PAAA.2016.03.02.01

Polyák Petra (2017b): Társadalmi bíróságok a felsőoktatásban az ötvenes évek elején. In: Kovács Janka, Kiss-Kökényessy Zsófia és Lászlófi Viola (szerk.): *A normán innen és túl: Tanulmányok a Történeti Kollégium konferenciájának előadásaiból*. ELTE BTK

Történeti Kollégium, Budapest. 79–94.

Polyák Petra (2018): Egyetem és fegyelem. Szempontok a hallgatók 1956 előtti magatartásának megítéléséhez. *KORALL: TÁRSADALOMTÖRTÉNETI FOLYÓIRAT*, **19**. 71. sz. 175–196.

Polyák Petra (2019a): Kiismerhetetlen hallgatók. Ellenségkeresés a felsőoktatási intézményekben az 1950-es évek elején. *Gerundium: egyetemtörténeti közlemények*, **10**. 3–4. sz. 112–133.

Polyák Petra (2019b): A hallgatók és a hatalom. Fegyelmi eljárások és rendszerkritika a magyar felsőoktatási intézményekben 1956 előtt. *Múltunk*, **64**. 4. sz. 54–91.

Polyák Petra (2019c): A tanulmányi fegyelem a felsőoktatásban az ötvenes évek elején. *Pedagógiatörténeti Szemle*, **5**. 1–2. sz. 1–27. doi: 10.22309/PTSZEMLE.2019.1.1

Polyák Petra (2022a): „Szocialista törvényesség" a Rákosi-korszak felsőoktatási fegyelmi eljárásaiban. *PONTES – A PTE BTK TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK ÉVKÖNYVE*, **5**. 204–233. doi: 10.15170/PONTES.2022.05.01.09

Polyák Petra (2022b): *Hallgatók a diktatúrában. Fegyelmi eljárások a Rákosi-korszak felsőoktatási intézményeiben (1948–1956)*. Korall Társadalomtörténeti Egyesület, Budapest.

Pukánszky Béla (2004): Schulpolitische Debatten während der Revolution in Ungarn 1956. In: Häder S. és Wiegmann U. (szerk.): *Am Rande des Bankrotts*. Schneider Verlag Hohengehren, Hohengehren. 93–105.

Pukánszky Béla (2006): *A nőnevelés évezredei: fejezetek a lányok nevelésének történetéből*. Gondolat, Budapest.

Pukánszky Béla (2007): Das Pädagogische Komitee an der Ungarischen Akademie der Wissenschaften in den Jahren 1950-1956. In: Häder S. és Wiegmann U. (szerk.): *Die Akademie der Pädagogischen Wissenschaften im Spannungsfeld von Wissenschaft und Politik*. Peter Lang, New York, New York. 91–105.

Rácz János (2021): A magyar közoktatás dilemmái az 1956-os forradalom után. *Polymatheia*, **18**. 3–4. sz. 185–202. doi: 10.51455/Polymatheia.2021.3-4.09

Rainer M. János (2011): *Bevezetés a kádárizmusba*. 1956-os Intézet, Budapest.

Rainer M. János (2023): *Újratervezés. Szocializmus Magyarországon a 20. században*. Osiris Kiadó, Budapest.

Rainer M. János (2023): A szovjet típusú rendszer korszaka Magyarországon – vitatott kérdések, 2022. In: Guszmann Gergely (szerk.): *Korokon, tereken túl*. Eszterházy Károly Katolikus Egyetem Líceum Kiadó, Eger. 177–190.

Romsics Ignác (2006): 1956 helye a modern magyar történelemben. In: Pál, Lajos; Romsics, Ignác (szerk.) *1956 okai, jelentősége és következményei.* Magyar Történelmi Társulat, Budapest. 9-20.

Romsics Ignác (2005): *Magyarország története a XX. században*. Osiris, Budapest.

Romsics Ignác (2023): *Magyarország története a XX. században*. Helikon, Budapest.

Sáska Géza (2012): Az egyenlőtlenség megszűntetési kísérlete a XX. század közepén a magyarországi felsőoktatásban. In: Orsós Anna és Trendl Fanni (szerk.): *Útjelzők*. Pécsi

Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Pécs. 239–246.

Sáska Géza (2016): A szocialista neveléstudomány rekrutációja 1952-1962 között. In: Tóth Péter és Holik Ildikó Katalin (szerk.): *Új kutatások a neveléstudományokban 2015*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest. 255–262.

Sáska Géza (2018): Igény az igazság monopóliumára I-II. A politikai és a világnézeti marxizmus–leninizmus a sztálini kor pedagógia tudományában. *Pedagógiatörténeti Szemle*, **4**. 1–2. sz. 1–52. doi: 10.22309/PTSZEMLE.2018.1.1

Sáska Géza (2019): A társadalmi rétegződés és a képzési rend hierarchiája a magyarországi felsőoktatásban 1952-ben. In: Baska Gabriella, Hegedűs Judit és Szabó Zoltán András (szerk.): *Visszhangzó századok*. L'Harmattan Kiadó, Budapest. 160–167.

Sáska Géza (2020): A kelet-európai neveléstudomány szovjet szocialista útjáról. In: Garai Imre, Kempf Katalin és Vincze Beatrix (szerk.): *Mestermunka*. L'Harmattan Kiadó, Budapest. 143–159.

Sáska Géza (2021): Az egyenlőség és az elkülönülés oktatáspolitikájának két korszaka Magyarországon. *Educatio*®, **30**. 3. sz. 479–495. doi: 10.1556/2063.30.2021.3.8

Sheridan Vera (2016): Support and surveillance: 1956 Hungarian refugee students in transit to the Joyce Kilmer Reception Centre and to higher education scholarships in the USA. *History of Education*, **45**. 6. sz. 775–793. doi: 10.1080/0046760X.2016.1185542

Sipos Géza (1967): A KISZ zászlóbontása Szegeden. *Tiszatáj*, **21**. 4. sz. 286–293, 372–380.

Somogyvári Lajos (2015): Származási kategóriák és lemorzsolódás a középiskolában (1953–1962). *Neveléstudomány: oktatás – kutatás – innováció*, **3**. 3. sz. 56–68.

Somogyvári Lajos (2017): „Eddig nem volt diktatúra, most lesz proletárdiktatúra!". Rendteremtés a pedagógus-társadalomban 1956 után. In: Mrázik Julianna (szerk.): *A tanulás új útjai*. Magyar Nevelés- és Oktatáskutatók Egyesülete (HERA), Budapest. 620–633.

Somogyvári Lajos (2020): „Mint jó apa bosszankodunk...": A karhatalom nevelői szerepfelfogása 1956. november 4-e után. In: Garai Imre, Kempf Katalin és Vincze Beatrix (szerk.): *Mestermunka*. L'Harmattan Kiadó, Budapest. 174–184.

Somogyvári Lajos (2022): A karhatalom vidéken: iskolák, egyetemek és diákszállók az 1956–1957-es tanévben. In: Tóth József Péter (szerk.): *Jövőformáló humán tudományok*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 114–121.

Sonnevend Julia (2013): Counterrevolutionary icons. The representation of the 1956 „counterrevolution" in the Hungarian communist press. *Journal stud Journalism Studies*, **14**. 3. sz. 336–354. doi: 10.1080/1461670X.2012.701913

Ştiucă Narcisa (2011): Módszerek és eljárások az orális történelem vizsgálatában. *Korunk*, **22**. 3. sz. 28–33.

Sz. n. (1956): A magyar pedagógia a kibontakozás útján. A Magyar Tudományos Akadémia Pedagógiai Főbizottságának 1956. június 30-i vitaülése. *Pedagógiai Szemle*, **6**. 4. sz. 289–316.

Sz. n. (1957): *Ellenforradalmi erők a magyar októberi eseményekben* I. Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa Tájékoztatási Hivatala, Budapest.

Szabari Veronika (2002): A társadalmi struktúra és mobilitás kutatása Magyarországon az 1960-as években. *Századvég*, **7**. 23. sz. 65–81.

Szabari Veronika (2024): Irányított mobilitás. In: Csepeli György és Grajczjár István (szerk.): *TÖRETLENÜL*. ELTE Társadalomtudományi Kar, Budapest. 147–160.

Szabolcs Éva (2006a): Az 1956-os balatonfüredi pedagóguskonferencia. In: *Pedagógia és politika a XX. század második felében Magyarországon*. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest. 165–177.

Szabolcs Éva (2006b): „Pedagógiánk… valóban népünk nevelőihez fog szólni". *Educatio*, **15**. 3. sz. 609–622.

Szabolcs Éva (2016): Narratíva és pedagógiatörténet. In: Garai Imre, Vincze Beatrix és Szabó Zoltán András (szerk.): *Hiteles pedagógia*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest. 79–84.

Szabolcs Éva és Golnhofer Erzsébet (2015): Szempontok egy elfelejtett diskurzus értelmezéséhez: a Petőfi Kör pedagógusvitája. In: Baska Gabriella és Hegedűs Judit (szerk.): *Égi iskolák, földi műhelyek*. ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Kar (ELTE PPK), Budapest. 359–370. doi: 10.18459/nasz.2015.31

Szépfalusi István (1998): A legújabb felismerések az 1956/57-es magyar menekülthullámról. *Limes*, **11**. 1. sz. 113–121.

Szerencsés Károly (1991): *Magyarország története a II. világháború után (1945-1975)*. IKVA Kiadó, Budapest.

Szrenka Éva (2017): *Szeged 1956 története*. Pelikán Egyesület, Szeged.

Szűts-Novák Rita (2021): A nőnevelés és feminizmus dilemmája Gyertyánffy István pedagógiájában. In: Medovarszki István (szerk.): *Tantárgy-pedagógiai kaleidoszkóp: 2021. Pedagógiai, neveléstudományi és szakmódszertani tanulmányok*. Magánkiadás, Békéscsaba. 15–29.

Szűts-Novák Rita (2023a): A nőnevelés szervezése Imre Sándor munkáiban (1924–1929). In: Medovarszki István (szerk.): *Tantárgy-pedagógiai kaleidoszkóp: 2022. Pedagógiai és szakmódszertani tanulmányok az iskola világából*. Líceum Kiadó, Eger. 73–81.

Szűts-Novák Rita (2023b): A nemi egyenlőtlenségek áthidalásának kísérlete. A reformpedagógia jelentős magyar női alakjai: Nemesné Müller Márta és Családi Iskolájának körei. *CIVIL SZEMLE*, **Különszám**. 163–174.

Ungváry Rudolf (2016): *Utána néma csönd: a miskolci egyetem 1956-os diákparlamentjének története*. Országos Széchényi Könyvtár, a Petőfi Irodalmi Múzeum és a Szépírók Társasága, Budapest.

Vajda Tamás (2007a): Az 1956-os forradalom és szabadságharc eseményei a szegedi felsőoktatási intézményekben. In: Osváth Zsolt és Zsidi Vilmos (szerk.): *Magyarországi világi felsőoktatási intézmények az 1956-os forradalomban és szabadságharcban*. Magyar Felsőoktatási Levéltári Szövetség, Budapest. 359–390.

Vajda Tamás (2007b): Forradalmi diákmozgalmak Szegeden : eseménytörténet napról-napra. *LEVÉLTÁRI SZEMLE*, **57**. 1. sz. 69–77.

Vajda Tamás és Kiss Róbert Károly (2006): Bibliográfia az 1956-os szegedi

eseményekről. In: Tandi Lajos (szerk.): *A forradalom bölcsőhelye*. Bába Kiadó, Szeged. 472–492.

Vass Henrik és Ságvári Ágnes (1979, szerk.) *A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1956-1962.* Kossuth Könyvkiadó, Budapest.

Vértesi Lázár (2004): Oral history: A szemtanúként elbeszélt történelem lehetőségei. *Aetas*, **19**. 1. sz. 158–172.

Vida István (2007, szerk.): *Diák- és ifjúsági mozgalmak: 1956-1958. Forradalom – ellenállás – megtorlás. Válogatott dokumentumok*. Gondolat, Budapest.

Vida Mihály (2006): *Három hét boldogság*. Belvedere Meridionale, Szeged.

White Hayden (1997): *A történelem terhe*. Osiris, Budapest.

Mellékletek

1. melléklet: A megtorlást elszenvedett egyetemi polgárok jegyzéke

Név	Egyetemi státusz	Szankció
Ábrahám Endre	Orvosegyetem, aspiráns	elbocsátás (külföldre távozott)
Ábrahám László	orvosegyetemi hallgató	1 év 2 hó börtön, majd jogerősen: felmentés
Abrudbányai Iván	SZTE, ÁJTK-hallgató	elsőfokon 5 év, jogerősen: 2 év 6 hó börtön
Aldobolyi-Nagy Miklós	tanszékvezető főiskolai tanár	leváltás, ill. az oktatás megtiltása az ország valamennyi felsőoktatási intézményében
Alpár János	Orvosegyetem, tanársegéd	elbocsátás (külföldre távozott)[34]
Amesini Emil	főiskolai hallgató	kizárás az ország összes egyeteméről és főiskolájáról
Arányi Sándor	Orvosegyetem, klinikai beteghordó	preventív őrizetbe vétel (1957)
Aszalós János	SZTE, TTK-hallgató	2 év börtön
Asztalos Sándor	Orvosegyetem, technikus	elbocsátás
Ács Vilmos	főiskolai hallgató	kizárás az ország összes egyeteméről és főiskolájáról
Baitz Tamás	orvosegyetemi hallgató	kizárás az ország összes egyeteméről és főiskolájáról
Bakai Gyula	SZTE, TTK-hallgató	szigorú megrovás, végső figyelmeztetés
Bakondi Béla	orvosegyetemi hallgató	kizárás az ország összes egyeteméről és főiskolájáról
Bálint Gábor	orvosegyetemi hallgató	megintés
Bálint István	SZTE BTK, tanársegéd	elbocsátás
Bálint Sándor	SZTE BTK, egyetemi tanár	egyetemi tanácsi tagságát megakadályozzák
Bánkuti Imre	SZTE BTK, adjunktus	elbocsátás; könyvtárba/középiskolába helyezés
Bánkuti Imréné	SZTE BTK, tanársegéd	írásbeli megrovás
Barabás István	SZTE, ÁJTK-hallgató	elsőfokon 4 év, jogerősen: 3 év börtön
Bárdossy (Bárdosi) István	SZTE ÁJTK, tanársegéd	írásbeli megrovás (a forradalom idején fizikailag bántalmazták)
Barna András	SZTE, ÁJTK-hallgató	2 félév eltiltás
Barna Dezsőné	SZTE, adminisztrátor	elbocsátás (külföldre távozott)
Barna Ferenc	Orvosegyetem, műszerész	írásbeli megrovás
Baróti Dezső	SZTE rektora; BTK, egyetemi tanár	elsőfokon 2 év 6 hó, jogerősen: 1 év felfüggesztett börtön (ténylegesen: 1957-58-ban börtönben volt); elbocsátás
Bartha Lajos	SZTE TTK, adjunktus	írásbeli megrovás
Bátori István	SZTE, BTK-hallgató	kizárás az ország összes egyeteméről és főiskolájáról
Bela János	főiskolai hallgató	kizárás az ország összes egyeteméről és főiskolájáról
Benkő Sándor	Orvosegyetem, docens	közbiztonság őrizet
Benő Gyula	Orvosegyetem, szakmunkás	elbocsátás (külföldre távozott)

[34] Az „elbocsátás”, a „munkaviszony megszüntetése”, illetve az „azonnali hatályú elbocsátás”, valamint a „munkaviszony azonnali hatályú megszüntetése” fegyelmi határozatok között e táblázatban nem tettem különbséget, és egységesen „elbocsátásként” jelölöm, mivel a határozatok különböző időpontokban születtek, és egyénenként változott az is, hogy munkaadóként milyen jellemzést adtak eltávolított munkavállalójukról, segítették-e valamilyen módon későbbi elhelyezkedésüket.

Bentzik Mihály	Orvosegyetem, adjunktus	őrizetbe véve, alacsonyabb beosztásba helyezve, majd klinikai állásából felfüggesztve 50 %-os illetménnyel (1957.07.01.)
Berger György	SZTE, ÁJTK-hallgató	kizárás az ország összes egyeteméről és főiskolájáról
Berkes Jenő	főiskolai adjunktus	írásbeli megrovás, középiskolába helyezés
Bíró Judit	SZTE, BTK-hallgató	kizárás az ország összes egyeteméről és főiskolájáról
Blazsó Ágnes	orvosegyetemi hallgató	a hallgatói nyilvántartásból törölve (külföldre távozott)
Blint Gábor	orvosegyetemi hallgató	dékáni megrovás/intés
Bóday Pál	SZTE Egyetemi Könyvtár osztályvezetője	alacsonyabb munkakörbe helyezés
Bódis István	orvosegyetemi hallgató	a hallgatói nyilvántartásból törölve (külföldre távozott)
Bodnár Béla	SZTE Rektori Hivatal, főelőadó	alacsonyabb munkakörbe helyezés
Bónis György	SZTE ÁJTK, tanszékvez. egy. tanár	elbocsátás
Borka József	főiskolai hallgató	kizárás
Böjthe Endre	SZTE, TTK-hallgató	megintés
Braun Vera	orvosegyetemi hallgató	a hallgatói nyilvántartásból törölve (külföldre távozott)
Czapf Irma	főiskolai hallgató	kizárás az ország összes egyeteméről és főiskolájáról
Czigány Lóránt	SZTE, BTK-hallgató	kizárás az ország összes egyeteméről és főiskolájáról
Császár Lajos	orvosegyetemi hallgató	megintés
Cselényi János	SZTE, ÁJTK-hallgató	kizárás az ország összes egyeteméről és főiskolájáról
Cserhalmi Mihály	Orvosegyetem, szakmunkás	elbocsátás
Csete Iván	orvosegyetemi hallgató	a hallgatói nyilvántartásból törölve (külföldre távozott)
Csetri Csaba	Orvosegyetem, központi gyakornok	elbocsátás (külföldre távozott)
Csonti Ferenc	SZTE, TTK-hallgató	közbiztonsági őrizetbe véve; 2 félévre kitiltva
Deák Tibor	SZTE, TTK-hallgató	szigorú megrovás
Domokos László	SZTE, TTK-hallgató	szigorú megrovás, végső figyelmeztetés
Draskóczy Pál	Orvosegyetem, tanársegéd	elbocsátás (külföldre távozott)
Egyed László	SZTE, ÁJTK-hallgató	szigorú megrovás
Endreffy Lóránt	SZTE Rektori Hivatal, főelőadó	írásbeli megrovás
Enyedi Ferenc	SZTE, BTK-hallgató	szigorú megrovás, ösztöndíjmegvonás
Eperjessy Kálmán	főiskolai tanár	kényszernyugdíjazás (1958)
Farkas Imre	SZTE, BTK-hallgató	kizárás az ország összes egyeteméről és főiskolájáról
Farkas László	SZTE, BTK-hallgató	szigorú megrovás, 50%-os ösztöndíjcsökkentés
Fekete Etelka	SZTE, BTK-hallgató	2 félévre kitiltva
Fekete Rudolf	SZTE, ÁJTK-hallgató	szigorú megrovás
Feldmann Judit	Orvosegyetem, ápolónő	elbocsátás (külföldre távozott)
Felkai Imre	orvosegyetemi hallgató	kizárás az ország összes egyeteméről és főiskolájáról
Fekete Franciska	Orvosegyetem, ápolónő	elbocsátás (külföldre távozott)

Fenyvesi Imréné	SZTE Rektori Hiv.-előadó	írásbeli megrovás
Ferenczfy (Ferenczi) Zoltán	főiskolai hallgató	kizárás az ország összes egyeteméről és főiskolájáról
Ferenczi Lajos	SZTE, TTK-kutató	írásbeli megrovás
Filyó András	orvosegyetemi hallgató	a hallgatói nyilvántartásból törölve (külföldre távozott)
Fodor Gábor	SZTE ÁJTK, tansz.vezető egy. tanár	elbocsátás
Földi Vilmos	SZTE, BTK-hallgató	szigorú megrovás
Földvári Kálmánné	főiskolai hallgató	kizárás
Fiedl Sándor	SZTE, ÁJTK-hallgató	kizárás az ország összes egyeteméről és főiskolájáról
Forbáth Miklós	Orvosegyetem, tanársegéd	elbocsátás (külföldre távozott)
Futó Kovács Irén	SZTE, TTK-hallgató	kizárás az ország összes egyeteméről és főiskolájáról
Fülöp Egon	orvosegyetemi hallgató	a hallgatói nyilvántartásból törölve (külföldre távozott)
Gaál (Gáll) Gergely	SZTE, SZTE, BTK-hallgató	2 félévre kitiltva
Gábor György	SZTE, ÁJTK-hallgató	kizárás az ország összes egyeteméről és főiskolájáról
Gombár Jenő	SZTE, TTK-hallgató	kizárás az ország összes egyeteméről és főiskolájáról
Gönczöl Dezső	főiskolai hallgató	első fokon 8 év, jogerősen: 5 év 6 hó börtön, kizárás a Pedagógiai Főiskoláról
Görög Sándor	SZTE TTK, tanársegéd	írásbeli megrovás
Greguss István	SZTE, BTK-hallgató	kizárás az ország összes egyeteméről és főiskolájáról
Grosz Károly	Orvosegyetem, üvegtechnikus	elbocsátás (külföldre távozott)
Grynaeus Tamás	orvosegyetemi hallgató	közbiztonsági őrizetben, majd első fokon 3 év 2 hónap, jogerősen: 2 év börtön
Gulyás József	orvosegyetemi hallgató	kizárás az ország összes egyeteméről és főiskolájáról
Győrfy Béla	orvosegyetemi hallgató	a hallgatói nyilvántartásból törölve (külföldre távozott)
Halász György	orvosegyetemi hallgató	pár hétig letartóztatva
Halmágyi Dénes	Orvosegyetem, adjunktus	elbocsátás (külföldre távozott)
Hámori Erzsébet	védőnőképzős diák	elbocsátás az intézetből
Hámori Károly	orvosegyetemi hallgató	a hallgatói nyilvántartásból törölve (külföldre távozott)
Hauszmann Ilona	főiskolai hallgató	kizárás az ország összes egyeteméről és főiskolájáról
Hegedűs Sándor	orvosegyetemi hallgató	kizárás az ország összes egyeteméről és főiskolájáról
Henye Nándor	Orvosegyetem, tanársegéd	őrizetbe véve, alacsony beosztásba helyezve, majd eltávolítva az egyetemről (az egészségügy területén „szaktudásának megfelelően elhelyezkedhessék”)
Hetyei Gábor	SZTE, TTK-hallgató	szigorú megrovás
Horváth György	SZTE, TTK-hallgató	szigorú megrovás, végső figyelmeztetése
Horváth István	orvosegyetemi hallgató	szigorú megrovás, utolsó figyelmeztetésképpen
Horváth Dezső	SZTE, BTK-hallgató	szigorú megrovás

H. Scossa Karola	Orvosegyetem, tanársegéd	elbocsátás (külföldre távozott)
Igaz Jusztina	SZTE, BTK-hallgató	szigorú megrovás
Írházi Sándor	főiskolai hallgató	kizárás
Iván Imréné	SZTE TTK, adminisztrátor	alacsonyabb beosztásba helyezés
Jákó János	orvosegyetemi hallgató	2 félév eltiltás
Janzer Judit	orvosegyetemi hallgató	megintés
Jenei Károly	főiskolai hallgató	5 hó börtön és szigorú megrovás, végső figyelmeztetés
Jónás József	SZTE, TTK-hallgató	írásbeli megrovás
Juhász Éva	Orvosegyetem, tanársegéd	elbocsátás (külföldre távozott)
Just Mária	SZTE, könyvtáros	elbocsátás (külföldre távozott)
Kádár Attila	orvosegyetemi hallgató	a hallgatói nyilvántartásból törölve (külföldre távozott)
Kádár Dezső	orvosegyetemi (gyógyszerész)hallgató	távollétében 7 év börtön (külföldre távozott)
Kakuszi Mária	SZTE, ÁJTK-hallgató	írásbeli megrovás
Kardos Géza	Orvosegyetem, adjunktus	őrizetbe véve, majd egyetemről eltávolítva
Kardos Marietta	orvosegyetemi hallgató	a hallgatói nyilvántartásból törölve (külföldre távozott)
Károlyi János	főiskolai hallgató	kizárás az ország összes egyeteméről és főiskolájáról
Kelemen Endre	Orvosegyetem, adjunktus	őrizetbe vétel, majd tanítástól eltiltva, végül egyetemről eltávolítva
Kenyeres Katalin	orvosegyetemi hallgató	a hallgatói nyilvántartásból törölve (külföldre távozott)
Kerényi Tamás	orvosegyetemi hallgató	a hallgatói nyilvántartásból törölve (külföldre távozott)
Kertész Imre	főiskolai hallgató	kizárás az ország összes egyeteméről és főiskolájáról
Király József	Orvosegyetem, gyakornok	elbocsátás (külföldre távozott)
Kiss Árpád	SZTE TTK, tanársegéd	szóbeli feddés
Kiss Ferenc	főiskolai hallgató	kizárás az ország összes egyeteméről és főiskolájáról
Kiss György	SZTE, ÁJTK-hallgató	szigorú megrovás
Kiss Lászlóné	főiskolai hallgató	kizárás az ország összes egyeteméről és főiskolájáról
Kiss Tamás	SZTE, ÁJTK-hallgató	első fokon 8 év, jogerősen 5 év börtön, kizárás
Kohlmann György	SZTE TTK, tanársegéd	elbocsátás (külföldre távozott)
Korányi Ádám	SZTE TTK, tanársegéd	elbocsátás (külföldre távozott)
Koós Zoltán	SZTE, ÁJTK-hallgató	szigorú megrovás
Kordé Imre	SZTE BTK, oktató	középiskolába helyezés
Korényi András	orvosegyetemi hallgató	megintés
Korinek Magda	főiskolai hallgató	kizárás az ország összes egyeteméről és főiskolájáról
Kovács Albert	főiskolai hallgató	1 év 4 hó börtön, kizárás
Kovács Béla	Orvosegyetem, docens	elbocsátás (külföldre távozott)
Kovács Béla	SZTE TTK, kari titkár	alacsonyabb beosztásba helyezés
Kovács István	orvosegyetemi hallgató	1 év 6 hó börtön; jogerősen: felmentve
Kovács Lajos	SZTE, TTK-hallgató	szigorú megrovás, végső figyelmeztetés
Kovás Éva	főiskolai hallgató	kizárás az ország összes egyeteméről és

		főiskolájáról
Kőszegi Béla	Orvosegyetem, gyakornok	elbocsátás (külföldre távozott)
Kristóf Árpád	Orvosegyetem, előadó	szóbeli feddés
Krénusz József	orvosegyetemi hallgató	a hallgatói nyilvántartásból törölve (külföldre távozott)
Kulcsár Zsuzsanna	SZTE BTK, mb. tanszékvezető docens	posztjáról leváltás, írásbeli megrovás
Kurcsa Klára	SZTE, ÁJTK-hallgató	1 év 6 hó, majd jogerősen 10 hó börtön
Kurucz Tibor	főiskolai hallgató	kizárás az ország összes egyetemről és főiskolájáról
Ladányi Tamás	SZTE, ÁJTK-hallgató	kizárás az ország összes egyetemről és főiskolájáról
Lakatos Ferenc	főiskolai hallgató	kizárás az ország összes egyetemről és főiskolájáról
Lakatos István	SZTE TTK, tanársegéd	elbocsátás (külföldre távozott)
Láng Imre	Orvosegyetem, egyetemi tanár	egy évre docenssé „visszaminősítve”
Lázár György	orvosegyetemi hallgató	2 hét preventív őrizetben (1957)
Lazur Barna	SZTE katonai tanszék előadója, főhadnagy	7 év, majd jogerősen: 9 év börtön, teljes vagyonelkobzás, elbocsátás
Leipnik Péter	orvosegyetemi hallgató	a hallgatói nyilvántartásból törölve (külföldre távozott)
Lejtényi András	SZTE, ÁJTK-hallgató	kizárás az ország összes egyetemről és főiskolájáról
Lengyel György	SZTE, ÁJTK-hallgató	kizárás az ország összes egyetemről és főiskolájáról
Lengyel Judit	Orvosegyetem, fogtechnikus	elbocsátás (külföldre távozott)
Lovász László	SZTE, ÁJTK-hallgató	kizárás az ország összes egyetemről és főiskolájáról
Magyar Rózsa	főiskolai hallgató	kizárás az ország összes egyetemről és főiskolájáról
Magyar Vince	SZTE, BTK-hallgató	kizárás az ország összes egyetemről és főiskolájáról
Majtinszky Ágnes	főiskolai hallgató	kizárás az ország összes egyetemről és főiskolájáról
Martonosi Antal	Orvosegyetem, tanársegéd	elbocsátás (külföldre távozott)
Mátrai Rudolf	főiskolai hallgató	kizárás az ország összes egyetemről és főiskolájáról
Medgyesi Endre	Orvosegyetem, gazdasági igazgató	elbocsátás
Megadja Sándor	orvosegyetemi hallgató	megintés
Melegh László	SZTE, ÁJTK-hallgató	kizárás az ország összes egyetemről és főiskolájáról
Menyhárt István	SZTE, ÁJTK-hallgató	kizárás az ország összes egyetemről és főiskolájáról
Mihály Endre	főiskolai tanársegéd	felmentés, de „létszámcsökkentés miatt” általános iskolába helyezés
Minárovics Rózsa	SZTE TTK, laboráns	elbocsátás (külföldre távozott)
Moldoványi Tibor	SZTE, BTK-hallgató	kizárás az ország összes egyetemről és főiskolájáról
Molnár István	SZTE Egyetemi Könyvtár, osztályvez.	alacsonyabb munkakörbe helyezés
Mónus Áron	SZTE, TTK-hallgató	kizárás az ország összes egyetemről és főiskolájáról
Muhi Kálmán	SZTE BTK dolgozója	elbocsátás
Nacsády József	SZTE, BTK-adjunktus	írásbeli megrovás
Nagy Eszter	SZTE, ÁJTK-hallgató	2 félév kizárás

Nagy Imre	orvosegyetemi (gyógyszerész)hallgató	10 év börtön
Nagy Rozália	SZTE, TTK-hallgató	kizárás az ország összes egyeteméről és főiskolájáról
Nagy Zoltán	főiskolai hallgató	3 év börtön és szigorú megrovás, végső figyelmeztetés
Németh András	Orvosegyetem, tanársegéd	őrizetbe véve, majd „szóbeli feddés" azzal, hogy záros határidőn belül az egyetemen kívül helyezkedjék el (végül nem kellett távoznia)
Neumann Károly	orvosegyetemi hallgató	egy ideig letartóztatva (1957)
Neumann Péter	Orvosegyetem, gyakornok	elbocsátás (külföldre távozott)
Nyíri Antal	SZTE BTK dékánja	posztjáról eltávolítás, nem lehet az Egyetemi Tanács tagja (1957)
Oláh István	SZTE, BTK-hallgató	kizárás az ország összes egyeteméről és főiskolájáról
Orbán György	orvosegyetemi hallgató	a hallgatói nyilvántartásból törölve (külföldre távozott)
Páj Gábor	SZTE, BTK-hallgató	intés
Pálfy Gyula	főiskolai tanársegéd	szóbeli figyelmeztetés, általános iskolába helyezés
Pánczer Imréné	Orvosegyetem, szülésznő	elbocsátás (külföldre távozott)
Pándi János	főiskolai hallgató	kizárás
Pauncz Rezső	SZTE TTK, docens	elbocsátás (külföldre távozott)
Perbíró József	SZTE ÁJTK dékánhelyettese	első fokon 15 év, jogerősen: életfogytiglani börtön; elbocsátás
Péter László	SZTE BTK, tudományos munkatárs	közbiztonsági őrizetben; elsőfokon 8 hó börtön, jogerősen felmentve; elbocsátás
Pintér Imre	Orvosegyetem, gyakornok	elbocsátás (külföldre távozott)
Pólay Elemér	SZTE ÁJTK, tanszékvezető egy. tanár	írásbeli megrovás
Pósa Péter	SZTE BTK, docens	középiskolába helyezés
Prinz Gyula	SZTE TTK, tanszékvezető egy. tanár	kényszermyugdíjazás
Prónai Péter	főiskolai hallgató	kizárás az ország összes egyeteméről és főiskolájáról
Pusztai Éva	SZTE, TTK-hallgató	első fokon 6 hónap, jogerősen 1 év 6 hó börtön; kizárás az ország összes egyeteméről és főiskolájáról
Putnik Tivadar	SZTE, BTK-hallgató	kizárás az ország összes egyeteméről és főiskolájáról
Radnóti Endre	SZTE, ÁJTK-hallgató	kizárás az ország összes egyeteméről és főiskolájáról
Raffai István	Orvosegyetem, mechanikus	elbocsátás (külföldre távozott)
Ratkó József	SZTE, BTK-hallgató	megrovás
Reiter Eszter	SZTE, ÁJTK-hallgató	kizárás az ország összes egyeteméről és főiskolájáról
Reimann Klára	SZTE, BTK-hallgató	2 félévre kitiltva
Resli Pál	orvosegyetemi hallgató	2 félév eltiltás
Réthy Gabriella	Orvosegyetem, fogtechnikus	elbocsátás (külföldre távozott)
Rosszmann Magdolna	SZTE, BTK-hallgató	kizárás az ország összes egyeteméről és főiskolájáról
Saári (Saáry) Zoltán	orvosegyetemi hallgató	10 hó börtön, jogerősen felfüggesztve; 2 félév kizárás
Salacz Magda	SZTE, BTK-hallgató	kizárás az ország összes egyeteméről és főiskolájáról

Sarkadi (Sarkady) Sándor	SZTE, BTK-hallgató	2 félév kizárás
Sarkady Gábor	SZTE, BTK-hallgató	„fegyelmi folyamatban” (1957. szept.)
Sásdi Claudio	SZTE, ÁJTK-hallgató	kizárás az ország összes egyetemről és főiskolájáról
Schreiner Piroska	SZTE, TTK-hallgató	kizárás az ország összes egyetemről és főiskolájáról
Sersli István	orvostanhallgató	egy ideig letartóztatva; külföldre távozott
Szabó Miklós	SZTE, ÁJTK-hallgató	1 év börtön, jogerősen felfüggesztve
Szabó Pál	SZTE, TTK-hallgató	kizárás az ország összes egyetemről és főiskolájáról
Szádeczki Kardos Samu	SZTE BTK, oktató	egyetemi tanári kinevezés elhalasztása
Szalai Gyula	SZTE, TTK-hallgató	kizárás az ország összes egyetemről és főiskolájáról
Szandtner György	Orvosegyetem, adjunktus	eltávolítás az egyetemről
Székely László	SZTE, TTK-hallgató	preventív őrizetbe véve (1957); kizárás az ország összes egyetemről
Szekeres László	SZTE BTK, tanársegéd	írásbeli megrovás
Szekeresné Ormos Mária	SZTE BTK, oktató	elbocsátás, középiskolába helyezés
Schreiner Piroska	SZTE, TTK-hallgató	kizárás az ország összes egyetemről és főiskolájáról
Schröder Erzsébet	SZTE, TTK-hallgató	kizárás az ország összes egyetemről és főiskolájáról
Schweitzer Mária	orvosegyetemi hallgató	a hallgatói nyilvántartásból törölve (külföldre távozott)
Soós László	SZTE, ÁJTK-hallgató	elsőfokon 7 év, jogerősen: 5 év börtön
Szánó Lőrinc	főiskolai adjunktus	szóbeli figyelmeztetés, középiskolába helyezés
Szappanos Judit	orvosegyetemi hallgató	a hallgatói nyilvántartásból törölve (külföldre távozott)
Székely László	SZTE, TTK-hallgató	kizárás az ország összes egyetemről és főiskolájáról
Szende Béla	SZTE, BTK-hallgató	szigorú megrovás, ösztöndíjcsökkentés
Szigethy Márta	főiskolai hallgató	kizárás az ország összes egyetemről és főiskolájáról
Szigeti György	SZTE, ÁJTK-hallgató	szigorú megrovás
Sziklai Csaba	SZTE, ÁJTK-hallgató	kizárás az ország összes egyetemről és főiskolájáról
Sziklai (Sziklay) Pál	főiskolai hallgató	kizárás az ország összes egyetemről és főiskolájáról
Szőke Sándor	főiskolai hallgató	szigorú megrovás, utolsó figyelmeztetés
Sztánics Tóbiás	SZTE, ÁJTK-hallgató	kizárás az ország összes egyetemről és főiskolájáról
Takács Ferenc	főiskolai hallgató	kizárás az ország összes egyetemről és főiskolájáról
Temesváry Teodóra	Orvosegyetem, gépíró	elbocsátás (külföldre távozott)
Ternei László	főiskolai hallgató	felfüggesztés
Thuránszky Károly	Orvosegyetem, tanársegéd	írásbeli megrovás, az oktatástól „magatartásától feltételezett időre” történő eltiltás
T. Nagy Levente	SZTE, TTK-hallgató	kizárás az ország összes egyetemről és főiskolájáról
Tokaji Géza	SZTE ÁJTK, tanársegéd	írásbeli megrovás

Tóth Adorján	SZTE, ÁJTK-hallgató	kizárás az ország összes egyetemről és főiskolájáról
Tóth Imre	SZTE, ÁJTK-hallgató	elsőfokon 10 év, jogerősen: 6 év 6 hó börtön
Tóth József	SZTE TTK, adjunktus	írásbeli megrovás
Turner Judit	főiskolai hallgató	kizárás az ország összes egyetemről és főiskolájáról
Újvári Pál	főiskolai hallgató	kizárás az ország összes egyetemről és főiskolájáról
Urbán József	SZTE, ÁJTK-hallgató	kizárás az ország összes egyetemről
Vadász László	SZTE TTK, tanársegéd	írásbeli megrovás
Vajtai István	főiskolai tanár	kényszernyugdíjazás
Varga János	SZTE, TTK-hallgató	kizárás az ország összes egyetemről és főiskolájáról
Varga László	SZTE, ÁJTK-hallgató	2 félév eltiltás
Varga Márta	SZTE, BTK-hallgató	kizárás az ország összes egyetemről és főiskolájáról
Varga (Vargha) Tibor	Orvosegyetem, tanársegéd	őrizetbe véve, szóbeli feddés, majd eltávolítás a egyetemről
Vári György	orvosegyetemi hallgató	a hallgatói nyilvántartásból törölve (külföldre távozott)
Várszegi János	főiskolai hallgató	kizárás
Végh Joachim	főiskolai tanár	közbiztonsági őrizet; középiskolába helyezés
Vető Miklós	SZTE, ÁJTK-hallgató	kizárás az ország összes egyetemről és főiskolájáról
Vezényi Pál	SZTE, BTK-hallgató	kizárás az ország összes egyetemről és főiskolájáról
Vinkler László	Pedagógiai Főiskola, tanszékvezető főiskolai tanár	tanszékvezetői beosztásából felmentve, állásától megfosztva
Virágh Kamilla	Orvosegyetem, központi gyakornok	elbocsátás (külföldre távozott)
Vlaszati László	orvosegyetemi hallgató	a hallgatói nyilvántartásból törölve (külföldre távozott)
Volosinovszki Zoltán	SZTE, ÁJTK-hallgató	kizárás az ország összes egyetemről és főiskolájáról
Wéber Apollónia	Orvosegyetem, tanársegéd	elbocsátás (külföldre távozott)
Wischán Zoltán	SZTE TTK, tanársegéd	elbocsátás (külföldre távozott)
Zvara Ferenc	SZTE, ÁJTK-hallgató	„bizonyítékok hiánya miatt függőben” (1957.08.10.)
Zsikla József	SZTE, ÁJTK-hallgató	kizárás az ország összes egyetemről és főiskolájáról
Zsótér Tamás	Orvosegyetem, adjunktus	elbocsátás (külföldre távozott)
Zsuppán Ferenc	SZTE, BTK-hallgató	kizárás az ország összes egyetemről és főiskolájáról

2. melléklet: Sajtócikkek az ifjúsági szervezetek tevékenységéről (1956-58)

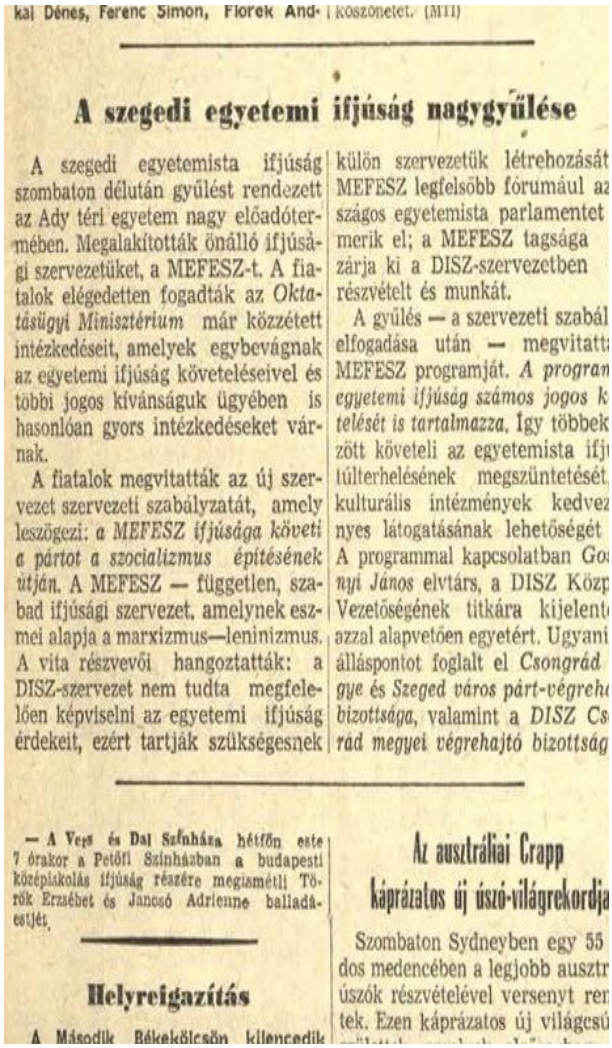

kai Dénes, Ferenc Simon, Florek And- | köszönetet. (MTI)

A szegedi egyetemi ifjúság nagygyűlése

A szegedi egyetemista ifjúság szombaton délután gyűlést rendezett az Ady téri egyetem nagy előadótermében. Megalakították önálló ifjúsági szervezetüket, a MEFESZ-t. A fiatalok elégedetten fogadták az *Oktatásügyi Minisztérium* már közzétett intézkedéseit, amelyek egybevágnak az egyetemi ifjúság követeléseivel és többi jogos kívánságuk ügyében is hasonlóan gyors intézkedéseket várnak.

A fiatalok megvitatták az új szervezet szervezeti szabályzatát, amely leszögezi: *a MEFESZ ifjúsága követi a pártot a szocializmus építésének útján.* A MEFESZ — független, szabad ifjúsági szervezet, amelynek eszmei alapja a marxizmus—leninizmus. A vita részvevői hangoztatták: a DISZ-szervezet nem tudta megfelelően képviselni az egyetemi ifjúság érdekeit, ezért tartják szükségesnek külön szervezetük létrehozását MEFESZ legfelsőbb fórumául az országos egyetemista parlamentet merik el; a MEFESZ tagsága zárja ki a DISZ-szervezetben részvételt és munkát.

A gyűlés — a szervezeti szabál elfogadása után — megvitatt MEFESZ programját. *A progran egyetemi ifjúság számos jogos k telését is tartalmazza.* Így többek zött követeli az egyetemista ifj túlterhelésének megszüntetését kulturális intézmények kedvez nyes látogatásának lehetőségét A programmal kapcsolatban *Go nyi János* elvtárs, a DISZ Közp Vezetőségének titkára kijelent azzal alapvetően egyetért. Ugyani álláspontot foglalt el *Csongrád gye és Szeged város párt-végreh bizottsága*, valamint a *DISZ Cs rád megyei végrehajtó bizottság*

— A Vers és Dal Színháza hétfőn este 7 órakor a Petőfi Színházban a budapesti középiskolás ifjúság részére megismétli Török Erzsébet és Jancsó Adrienne balladaestjét.

Helyreigazítás

A Második Békekölcsön kilencedik

Az ausztráliai Crapp káprázatos új úszó-világrekordja

Szombaton Sydneyben egy 55 dos medencében a legjobb ausztr úszók részvételével versenyt ren tek. Ezen káprázatos új világcsú

kibővítették a helyiséget, de

Parragi György

A szegedi egyetemista ifjúság nagygyűlése

A szegedi egyetemista ifjúság szombaton délután gyűlést rendezett az Ady téri egyetem nagy előadótermében. *Megalakították önálló ifjúsági szervezetüket, a MEFESZ-t.* Az alakuló gyűlés az elmúlt napok szenvedélytől fűtött tanácskozásaihoz képest nyugodtabb légkörben folyt le. A fiatalok *elégedetten fogadták az Oktatásügyi Minisztériumnak már közzétett intézkedéseit, amelyek egybevágnak az egyetemi ifjúság követeléseivel és többi jogos kívánságuk ügyében is hasonlóan gyors intézkedéseket várnak.*

A fiatalok megvitatták az új szervezet szervezeti szabályait. A szervezeti szabályzat leszögezi: *A MEFESZ ifjúsága követi a pártot a szocializmus építésének útján.* A MEFESZ független, szabad ifjúsági szervezet, amelynek *eszmei alapja a marxizmus—leninizmus.* A vita részvevői hangoztatták: A DISZ-szervezet nem tudta megfelelően képviselni az egyetemi ifjúság saját érdekeit, ezért tartják szükségesnek külön szervezet létrehozását. *A MEFESZ legfelső fórumául az országos egyetemista parlamentet ismerik el. A MEFESZ tagsága nem zárja ki a DISZ-szervezetben való részvételt és munkát.*

A gyűlés — a szervezeti szabályzat elfogadása után — megvitatta a MEFESZ programját. A program az egyetemi ifjúság számos jogos követelését is tartalmazza. Így többek között követeli az egyetemista ifjúság túlterhelésének megszüntetését, a kulturális intézmények kedvezményes látogatásának lehetőségét stb. A programmal kapcsolatban *Gosztonyi* János, a DISZ Központi Vezetőségének titkára, kijelentette tudósítónknak: *azzal alapvetően egyetért.* Ugyanilyen álláspontot foglalt el Csongrád megye és Szeged város párt-végrehajtó bizottsága, valamint a DISZ Csongrád megyei végrehajtó bizottsága is. *(MTI)*

— **Elkészültek a tervek a balatonpart fásítására** — jelentették be a TTIT Veszprém megyei szervezetének szombat délelőtti ankétján. A többórás vita anyagát füzetalakban kiadják.

27-ÉN NYÍLIK
a VT márkás
RÁDIÓK
KIÁLLÍTÁSA
a DIVATCSARNOK-ban
Nyitva: hétköznap 9—19 óráig
vasárnap: 10—13 óráig

Ha megfelelően „keretezve” is, de országos napilapok (*jobbra a Szabad Nép, balra a Magyar Nemzet*) is beszámoltak 1956. október 21-én az előző napi szegedi MEFESZ-nagygyűlésről

Szabad Nép, 1956. október 21. 6. o. és Magyar Nemzet, 1956. október 21. 5. o.

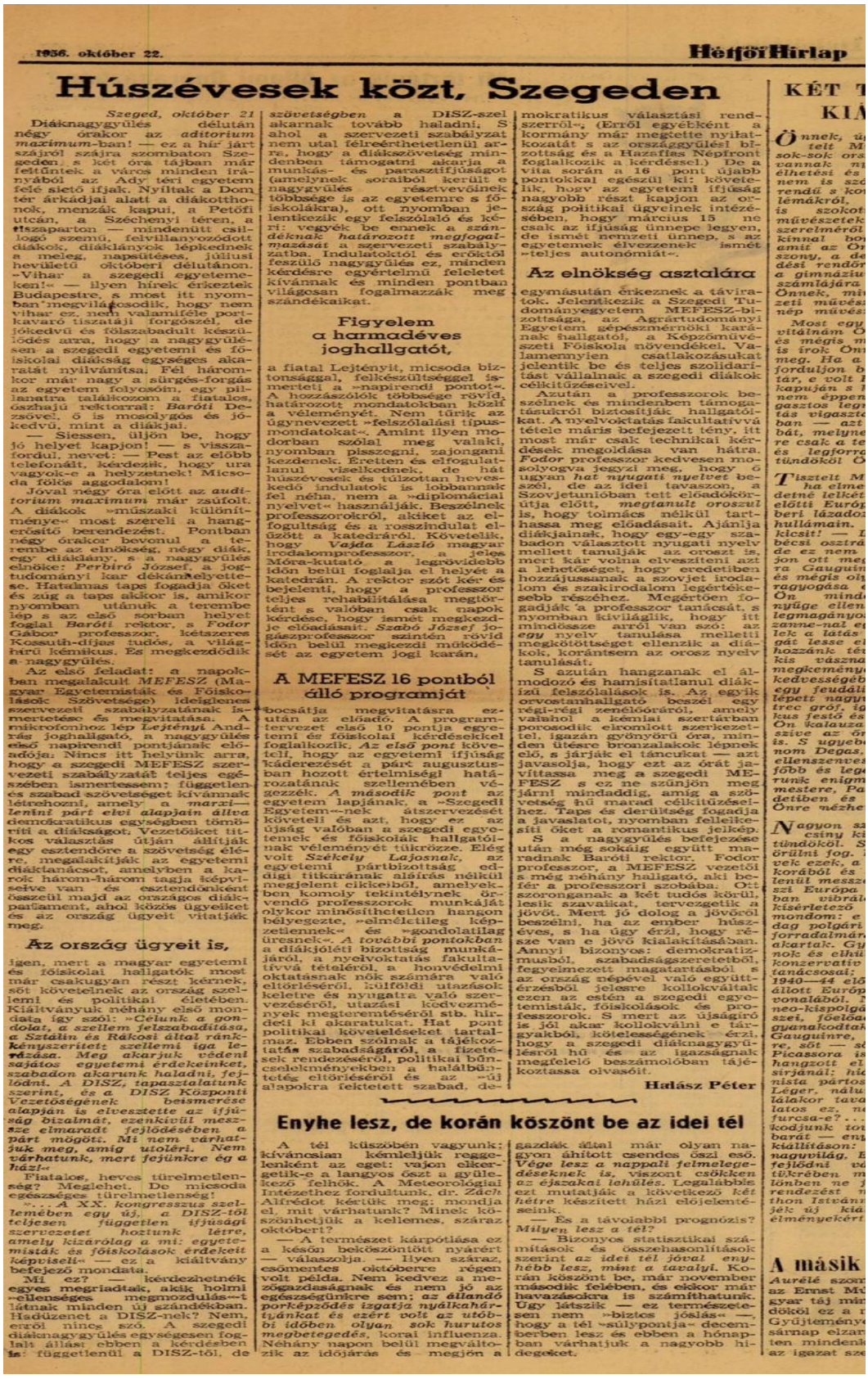

1956. október 22. Hétfői Hírlap

Húszévesek közt, Szegeden

Szeged, október 21

Diáknagygyűlés délután négy órakor az *auditorium maximum*-ban! — ez a hír járt szájról szájra szombaton Szegeden, s két óra tájban már fellobbantak a város minden irányából az Ady téri egyetem felé siető ifjak. Nyitlak a Dom tér árkádjai alatt a diákotthonok, menzák kapui, a Petőfi utcán, a Széchenyi téren, a tiszaparton — mindenütt csilogó szemű, felvillanyozódott diákok, diáklányok lépkednek a meleg, napsütéses, júliusi hevületű októberi délutánon. »Vihar a szegedi egyetemeken!« — ilyen hírek érkeztek Budapestre, s most itt nyomban megvilágosodik, hogy nem vihar ez, nem valamiféle portkavaró tiszataji forgószél, de jókedvű és főlszabadult készülődés arra, hogy a nagygyűlésen a szegedi egyetemi és főiskolai diákság egységes akaratát nyilvánítsa. Fél háromkor már nagy a sürgés-forgás az egyetem folyosóin, egy pillantásra találkozom a fiatalos, őszhajú rektorral: *Baróti* Dezsővel, ő is mosolygós és jókedvű, mint a diákjai.

— Siessen, üljön be, hogy jó helyet kapjon! — s visszafordul, nevet: — Pest az előbb telefonált, kérdezik, hogy ura vagyok-e a helyzetnek! Micsoda főlös aggodalom!

Jóval négy óra előtt az *auditorium maximum* már zsúfolt. A diákok »műszaki különítménye« most szereli a hangerősítő berendezést. Pontban négy órakor bevonul a terembe az elnökség, négy diák, egy diáklány, s a nagygyűlés elnöke: *Perbíró József*, a jogtudományi kar dékánhelyettese. Hatalmas taps fogadja őket és zúg a taps akkor is, amikor nyomban utánuk a terembe lép s az első sorban helyet foglal *Baróti* rektor, s *Fodor Gábor* professzor, kétszeres Kossuth-díjas tudós, a világhírű kémikus. És megkezdődik a nagygyűlés.

Az első feladat: a napokban megalakult *MEFESZ* (Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége) ideiglenes szervezeti szabályzatának ismertetése és megvitatása. A mikrofonhoz lép *Lejtényi* András joghallgató, a nagygyűlés első napirendi pontjának előadója: Nincs itt helyünk arra, hogy a szegedi MEFESZ szervezeti szabályzatát teljes egészében ismertessem; független és szabad szövetséget kívánnak létrehozni, amely a *marxi—leníni párt elvi alapjain álva* demokratikus egységben tömöríti a diákságot. Vezetőiket titkos választás útján állítják egy esztendőre a szövetség élére, megalakítják az egyetemi diáktanácsot, amelyben a karok három-három tagja képviselve van és esztendőnként összeül majd az országos diákparlament, ahol közös ügyeiket és az ország ügyeit vitatják meg.

Az ország ügyeit is,

igen, mert a magyar egyetemi és főiskolai hallgatók most már csakugyan részt kérnek, sőt követelnek az ország szellemi és politikai életében. Kiáltványuk néhány első mondata így szól: »*Célunk a gondolat, a szellem felszabadítása a Sztálin és Rákosi által ránkkényszerített szellemi iga lerázása. Meg akarjuk védeni sajátos egyetemi érdekeinket, szabadon akarunk haladni a korral. A DISZ, tapasztalatunk szerint, és a DISZ Központi Vezetőségének beismerése alapján is elvesztette az ifjúság bizalmát, ezenkívül messze elmaradt fejlődésében a párt mögött. Mi nem várhatjuk meg, amíg utóléri. Nem várhatunk, mert fejünkre ég a házi.*«

Fiatalos, heves türelmetlenség? Meglehet. De micsoda egészséges türelmetlenség!

»... *A XX. kongresszus szellemében egy új, a DISZ-től teljesen független ifjúsági szervezetet hoztunk létre, amely kizárólag a mi: egyetemisták és főiskolások érdekeit képviseli*« — ez a kiáltvány befejező mondata.

Mi ez? — kérdezhetnénk egyes megriadtak, akik holmi »ellenséges megmozdulás«-t látnak minden új szándékban. Hadüzenet a DISZ-nek? Nem, erről nincs szó. A szegedi diáknagygyűlés egységesen foglalt állást ebben a kérdésben is: függetlenül a DISZ-től, de *szövetségben* a DISZ-szel akarnak tovább haladni. S ahol a szervezeti szabályzat nem utal félreérthetetlenül arra, hogy a diákszövetség mindenben támogatni akarja a munkás- és parasztifjúságot (amelynek soraiból került a nagygyűlés résztvevőinek többsége is az egyetemre s főiskolákra), ott nyomban jelentkezik egy felszólaló és kéri: vegyék be ennek a szándéknak *határozott megfogalmazását* a szervezeti szabályzatba. Indulatoktól és erőktől feszülő nagygyűlés ez, minden kérdésre egyértelmű feleletet kívánnak és minden pontban világosan fogalmazzák meg szándékaikat.

Figyelem a harmadéves joghallgatót,

a fiatal Lejtényit, micsoda biztonsággal, felkészültséggel ismerteti a »napirendi pontot«. A hozzászólók többsége rövid, határozott mondatokban közli a véleményét. Nem türik az úgynevezett »felszólalási tipusmondatokat«. Amint ilyen mondorban szólal meg valaki, nyomban pisszegni, zajongani kezdenek. Éretten és elfogulatlanul viselkednek, de hát húszévesek és túlzottan heveskedő indulatok is lobbannak fel néha, nem a »diplomáciai nyelvet« használják. Beszélnek professzorokról, akiket az elfogultság és a rosszindulat elégzött a katedráról. Követelik, hogy *Vajda László* magyar irodalomprofesszor, a jeles Móra-kutató a legrövidebb időn belül foglalja el helyét a katedrán. A rektor szót kér és bejelenti, hogy a professzor teljes rehabilitálása megtörtént s valóban csak napok kérdése, hogy ismét megkezdje előadásait. *Szabó József* jogászprofesszor szintén rövid időn belül megkezdi működését az egyetem jogi karán.

A MEFESZ 16 pontból álló programját

bocsátja megvitatásra ezután az előadó. A programtervezet első 10 pontja egyetemi és főiskolai kérdésekkel foglalkozik. *Az első pont* követeli, hogy az egyetemi ifjúság tagjainak sorsát, pártállásukban hozott értelmiségi határozatának szellemében vegyék. *A második pont* az egyetem lapjának, a »Szegedi Egyetem«-nek átszervezését követeli és azt, hogy ez az újság valóban a szegedi egyetemek és főiskolák hallgatóinak véleményét tükrözze. Elég volt *Székely Lajosnak*, az egyetemi pártbizottság eddigi titkárának alsírás nélkül megjelent cikkeiből, amelyekben komoly tekintélynek örvendő professzorok munkáját olykor minősíthetetlen hangon bélyegezte, »elméletileg képzetlennek« és »gondolatilag üresnek«. *A további pontokban* a diákjóléti bizottság munkájáról, a nyelvoktatás fakultatívvá tételéről, a honvédelmi oktatásnak nők számára való eltöréséről, külföldi utazások keletre és nyugatra való szervezéséről, utazási kedvezmények megteremtéséről stb. hirdeti ki akaratukat. Hat pont politikai követeléseket tartalmaz. Ebben szólnak a tájékoztatás szabadságáról, a fizetések rendezéséről, politikai bűncselekményekben a halálbüntetés eltöréséről és az »új alapokra fektetett szabad, demokratikus választási rendszerről«. (Erről egyébként a kormány már megtette nyilatkozatát s az országgyűlés bizottság és a Hazafias Népfront foglalkozik a kérdéssel.) De a vita során a 16 pont újabb pontokkal egészül ki: követelik, hogy az egyetemi ifjúság nagyobb részt kapjon az ország politikai ügyeinek intézésében, hogy március 15 ne csak az ifjúság ünnepe legyen, de *szabad nemzeti ünnep*, s az egyetemek élvezzenek ismét »teljes autonómiát«.

Az elnökség asztalára

egymásután érkeznek a táviratok. Jelentkezik a Szegedi Tudományegyetem MEFESZ-bizottsága, az Agrártudományi Egyetem gépészmérnöki karának hallgatói, a Képzőművészeti Főiskola növendékei. Valamennyien csatlakozásukat jelentik be és teljes szolidaritást vállalnak a szegedi diákok célkitűzéseivel.

Azután a professzorok beszélnek és mindenben támogatásukról biztosítják hallgatóikat. A nyelvoktatás fakultatívvá tétele máris befejezett tény, itt most már csak technikai kérdések megoldása van hátra. *Fodor* professzor kedvesen mosolyogva jegyzi meg, hogy *ő ugyan hat nyugati nyelvet* beszél, de az idei tavaszon, a Szovjetunióban tett előadókörútja előtt, *megtanult oroszul* is, hogy tolmács nélkül tarthassa meg előadásait. Ajánlja diákjainak, hogy egy-egy szabadon választott nyugati nyelv mellett tanulják az oroszt is, mert kár volna elvesziteni azt a lehetőséget, hogy eredetiben hozzájussanak a szovjet irodalom és szakirodalom legértékesebb részéhez. Megértően fogadják a professzor tanácsát, s nyomban kiviláglik, hogy itt mindössze arról van szó: az *egy* nyelv tanulása melletti megkötöttséget ellenzik a diákok, korántsem az orosz nyelv tanulását.

S azután hangzanak el álmodozó és hamisítatlanul diákízű felszólalások is. Az egyik orvostanhallgató beszél egy régi-régi zenélőóráról, amely valahol a kéniai szertárban porosodik elromlott szerkezettel, igazán gyönyörű óra, minden ütésre bronzalakok lépnek elő, s járják el táncukat az az óra, amelyet azt javasolja, vásárolja meg a szegedi MEFESZ s ez ne szűnjön meg járni mindaddig, amíg a szövetség hű marad célkitűzéseihez. Taps és derültség fogadja a javaslatot, nyomban felleikeséti őket a romantikus jelkép.

S a nagygyűlés befejezése után még sokáig együtt maradnak Baróti rektor, Fodor professzor, a MEFESZ vezetői s még néhány hallgató, aki befér a professzori szobába. Ott szóronganak a két tudós körül, lesik szavaikat, tervezgetik a jövőt. Mert jó dolog a jövőről beszélni, ha az ember húszéves, s ha úgy érzi, hogy része van e jövő kialakításában. Annyi bizonyos: demokratizmusból, szabadságszeretetből, fegyelmezett magatartásból s az ország népével való együttérzésből jelesre kollokváltak ezen az estén a szegedi egyetemisták, főiskolások és professzorok. S mert az újságíró is jól akar kollokválni e tárgyakból, kötelességének érzi, hogy a szegedi diáknagygyűlésről hű és az igazságnak megfelelő beszámolóban tájékoztassa olvasóit.

Halász Péter

Enyhe lesz, de korán köszönt be az idei tél

A tél küszöbén vagyunk; kívánosian kémleljük reggelenként az eget: vajon élkerget-ik-e a langyos őszt a gyülekező felhők. A Meteorológiai Intézethez fordultunk, dr. *Zách* Alfrédot kértük meg: mondja el, mit várhatunk? Mínek köszönhetjük a kellemes, száraz októbert?

— A természet kárpótlása ez a késön beköszöntött nyárért — válaszolja. — Ilyen száraz, csömmentes októberre régen volt példa. Nem kedvez a mezőgazdaságnak és nem jó az egészségünkre sem; *az állandó porképződés izgatja nyálkahártyánkat és ezért volt az utóbbi időben olyan sok hurutos megbetegedés*, korai influenza. Néhány napon belül megváltozik az időjárás — megjön a gazdák által már olyan nagyon áhított csendes, őszi eső. *Vége lesz a nappali felmelegedéseknek is*, viszont csökken *az éjszakai lehűlés*. Legalábbis ezt mutatják a következő *két hétre* készített házi előjelentéseink.

— És a távolabbi prognózis? *Milyen lesz a tél?*

— Bizonyos statisztikai számítások és összehasonlítások szerint *az idei tél jóval enyhébb lesz, mint a tavalyi*. Korán köszönt be, már novemberben *második felében, és ekkor már havazásokra is számíthatunk*. Úgy látszik ez természetesen nem »bizios jóslás«, — hogy a tél »súlypontja« decemberben lesz és ebben a hónapban várhatjuk a nagyobb hidegeket.

Részletes tudósítás a MEFESZ második szegedi nagygyűlésről a Hétfői Hírlapban

Hétfői Hírlap, 1956. október 22. 3. o.

JELENTÉSEINK AZ EGYETEMEKRŐL

Fontos határozatok az egyetemi ifjúságról

A DISZ és a MEFESZ vezetőinek megbeszélései

Hétfőn 9 órakor az egyetemek és főiskolák DISZ-szervezeteinek képviselői, a szegedi MEFESZ és az egri MEFESZ vezetői összeültek megvitatni a felsőoktatási intézmények DISZ-szervezeteinek problémáit. Egységesen helyesnek tartották, hogy szombatra összehívják az egyetemi és főiskolai *országos diákparlamentet.* Két bizottságot hoztak létre, mely előkészíti a parlament elé terjesztendő javaslatokat. Az egyik bizottság az új egyetemi és főiskolai rétegszervezet programját dolgozza ki, amely politikai, társadalmi, egyetemi és ifjúsági kérelmeket, követeléseket tartalmaz. A második bizottság a megalakuló rétegszervezet szervezeti szabályzatát dolgozza ki.

A bizottság felhívással fordul a munkás, paraszt és középiskolás ifjúsághoz: alakítsák meg saját rétegszervezetüket. Követelik, hogy a rétegszervezetek megalakulása után üljön össze a soronkövetkező DISZ kongresszus, amely válassza meg az új központi vezetőséget. A bizottság elhatározta, hogy az újonnan megválasztott központi vezetőséget és az egységes ifjúsági kongresszust elsőnek legfelsőbb szervének.

Az ifjúsági vezetők leszögezték azt is, hogy a megalakuló új rétegszervezet a marxizmus—leninizmus alapján álló MDP pártvezetést követi, a párt programját minden eszközzel segíti, teljes erővel részt vesz a szocializmus sajátos, nemzeti jellegű felépítésében. A bizottság az egyetemeket értesítette, hogy milyen arányban válasszák meg küldötteiket a 27-én összeülő egyetemi és főiskolai diákparlamentre. Egységesen elfogadták, hogy a küldötteket minden egyetemen és főiskolán a hallgatók teljes részvételével egyetemi parlamenti üléseken válasszák meg.

Az Építőipari és Közlekedési Egyetem gyűlése

Csatlakozunk a szegedi egyetemisták javaslatához és megalapítottuk az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem MEFESZ-szervezetét. A szervezethez a Műegyetem, a Kertészeti Főiskola jelenlevő hallgatói is csatlakoztak. Az új MEFESZ-szervezet feladata lesz a súlyos politikai kérdésekben a diákság állásfoglalását határozattá nyilvánítani és az egyetemi ifjúság jelenleg megoldatlan problémáit (honvédelmi oktatás, menza, diákotthon, vasúti kedvezmény, szabad vizsga, külföldi út egyénileg is) lehetővé tétele.

A MEFESZ-szervezetet az egyetemi ifjúság gyűlésen 4—5 ezer fő jelenlétében, egyhangúan megalakította.

Az egyetem ifjúsága a következő pontokban foglalta össze politikai követeléseit: 1. az MDP Központi Vezetősége azonnali összehívása, melyen az időközben alulról megválasztott új pártvezetőségek által az új Központi Vezetőség megalakítása. 2. A kormány alakuljon át Nagy Imre elvtárs vezetésével. 3. Gazdaságilag és politikailag teljesen egyenrangú alapon és egymás belügyeibe való be nem avatkozás elvén álló magyar—szovjet és magyar—jugoszláv barátság megalakítása. 4. Általános, egyenlő, *titkos* választásokat a Népfrontban tömörült pártok részvételével, új nemzetgyűlési képviselők választásával. 5. A magyar gazdasági élet átszervezését, szakemberek bevonásával és ennek keretében a magyar uránérc leggazdaságosabb felhasználását. Hozzák nyilvánosságra a külkereskedelmi szerződéseket és vizsgálják felül a tervgazdaságon alapuló magyar gazdasági életet. 6. Az ipari munkaság normáinak rendezését és a munkásautonómia bevezetését az üzemekben. 7. A beszolgáltatási rendszer felülvizsgálását és az egyénileg dolgozó parasztság támogatását is. 8. Az összes politikai és gazdasági perek felülvizsgálását, a politikai foglyok számára amnesztiát, az ártatlanul elítéltek, illetve a hátrányos helyzetbe került ek rehabilitálását. Legyen nyilvános Farkas Mihály tárgyalása. 9. A régi címer helyett a Kossuth címer visszaállítását, március 15-ét és október 6-ot nyilvánítsák nemzeti ünneppé és munkaszüneti nappá. 10. Teljes véleményt és sajtószabadság megvalósítását (rádiómál is) és ennek keretében külön napilapot az új MEFESZ-szervezet nek, a régi káderanyag nyilvánosságra hozatalát és megsemmisítését.

Az egyetemi ifjúság egyhangú lelkesedéssel nyilvánította ki szolidaritását a varsói munkásokkal és fiatalsággal, a lengyel nemzeti függetlenségi mozgalommal.

A harmadéves orvosok a MEFESZ-t választották

A Budapesti Orvostudományi Egyetem orvos és fogorvos karának harmadik évfolyama október 22-én délután rendkívüli közgyűlést tartott, melyen megvitatták a szegedi egyetemisták által létrehozott MEFESZ-hez való csatlakozás kérdését. A gyűlés egyhangúlag elfogadta a csatlakozást és annak kihangsúlyozásával, hogy az önálló egyetemi szövetség nem kíván szembehelyezkedni a munkás- és parasztfiatalokkal, hanem azokkal együtt kíván harcolni a közös célokért, a szocialista építőmunka sikeréért. A taggyűlés 21 tagú ideiglenes szervező bizottságot választott, amely a következő általános elvi célkitűzést határozta el:

Mi, az Orvostudományi Egyetem orvos és fogorvos karának harmadéves tanulói elhatározzuk, hogy csatlakozunk a szegedi egyetemisták határozatához, amelyen új egyetemi ifjúsági szervezetet (MEFESZ) hoztak létre. Ezt a döntésünket az tette szükségessé, hogy a DISZ nem képviselte megfelelően egyetemi ifjúságunk célkitűzéseit (kivéve a doktori cím visszaszerzését).

Szervezetünk ezután fog működni a DISZ KV-vel minden olyan kérdésben, amely az egyetemi ifjúság ügyét szolgálja. Törekedni fogunk az egész ifjúságot érdeklő kérdések megoldására, a diáksággal való szoros kapcsolat kialakítására.

Ezenkívül rendkívüli gyűlést tartottak tegnap este a Budapesti Orvostudományi Egyetem lánydiákszállójának lakói is.

A gyűlés, melyen az egyetem vezetői is részt vettek, kimondta, hogy minden erővel támogatja a műegyetemisták, a közgazdászok és a többi egyetemi hallgatók követeléseit. Követelték, hogy a legsürgősebben teremtsenek rendet a diákszállóban, melyben embertelen állapotok vannak. Követelték, hogy azonnal váltsák le a diákszálló jelenlegi vezetőségét, adjanak az orvostanhallgatóknak megfelelő kollégiumi épületet. Elhatározták, hogy ha követeléseiket nem teljesítik, tüntetni fognak.

A budapesti Orvosegyetem diszistáinak felhívása

Egyetemünk ifjúsága támogatni kívánja mind a többi egyetem hallgatóinak követeléseit, mind az egész magyar ifjúság jogos törekvéseinek megvalósítását.

Véleményünk szerint sürgős és jogos követeléseink megvalósításának két alapfeltétele van:

1. Meg kell őrizni az ifjúság egységét és tömegbázisát, mert csak az *egységes ifjúsági szövetség* tud következetesen és erőteljesen harcolni hazánk minden fiataljának érdekeiért.

2. Szükségesnek tartjuk az összes DISZ vezetőszervek újjáválasztását a legalsóbbaktól a Központi Vezetőségig, valamint a DISZ soronkövetkező kongresszusának összehívását.

A Budapesti Orvostudományi Egyetem általános orvoskarának DISZ-küldöttértekezlete a következő célokat tűzi maga elé:

1. Követeljük haladó nemzeti hagyományaink tetlekben való megvalósítását, március 15-e, október 6-a nemzeti ünneppé való nyilvánítását, a Kossuth-címer visszaállítását.

2. Követeljük a nemzetközi szabad hírközlést, tudomány- és véleményszerét.

3. Követeljük a parlamenti demokratizmus teljes érvényrejuttatását, valamint új, demokratikus választási rendszer kidolgozását és megvalósítását.

4. Mentesítsék a nőhallgatókat a honvédelmi oktatás és katonai szolgálat alól, valamint a férfihallgatók oktatásának és kiképzésének felülvizsgálását.

5. A csoportos vizsgarend helyett egyéni vizsgajelentkezést.

6. Megfelelő színvonalú magyar tankönyvek és jegyzetek kellő időben és mennyiségben, kedvezményes részletfizetés elleneben vásárolhatók legyenek.

7. Követeljük az ösztöndíjrendszer felülvizsgálását, ezen belül a félárva, árva és családfenntartó hallgatók ösztöndíjának 500,— Ft-os első határban való megállapítását.

8. Követeljük a Tudományos Diákegyesületben dolgozó demonstrátorok díjazásának 100—900 Ft közötti megállapítását.

9. Diákotthoninkba lehetetlen elhelyezési körülményeinek sürgős megjavítása érdekében kérjük a volt Kossuth Tüzériskolai Akadémia főépület jobbszárnyának egyetemünk részére való mielőbbi átadását. Kérjük továbbá a volt Kossuth Akadémia sport- és kulturális létesítményeinek egyetemünk számára való kitutalását.

10. Kérjük az Orvos Eü. Szakszervezet Szentkirályi utcai szálloházának egyetemünk részére kultúrotthon céljaira való átadását.

Teljes szolidaritásunkat fejezzük ki a lengyelországi demokratikus kibontakozással. Maximálisan részt kívánunk venni a hazánkban is egyre nagyobb méreteket öltő egészséges, demokratikus fejlődés megvalósításában, a marxizmus—leninizmus szilárd talaján állva.

A Budapesti Orvostudományi Egyetem Általános Orvoskarának DISZ Küldöttértekezlete

Jelentés Miskolcról és Debrecenből

Nagygyűlést tartottak a Miskolci Nehézipari Műszaki Egyetem hallgatói és a debreceni Orvostudományi Egyetem hallgatói is tegnap délután. A vita mindkét egyetemen a késő esti óráig tartott. Lapzártáig a következő értesítéseket kaptuk a gyűlésekről:

A hallgatók mindkét városban követelik az egyetemi reformok minél gyorsabb végrehajtását, személyi változásokat követelnek az állami és pártapparátusban, kérik március 15-e nemzeti ünneppé nyilvánítását, valamint az alaptalanul elítélt műszaki emberek rehabilitációjának meggyorsítását.

A nagygyűléseken az egyetemisták pontokba foglalták követeléseiket és elhatározták, hogy javaslataikat eljuttatják minden illetékes szervnek és a sajtónak is.

Sopronban is megalakult a MEFESZ

A soproni egyetem hallgatósága a vasárnap délutáni órákban elhatározta, hogy teljes mértékben csatlakozik a műszaki egyetemisták követeléseihez. Vasárnap este a három kar: bányász, erdész, földmérő hallgatói külön-külön előkészítő gyűléseket tartottak, ahol pontokba foglalva rögzítették követeléseiket. A hétfő délelőtt rendkívüli forró hangulatban telt el. Már fél háromkor özönlött a hallgatóság a SOTEX-kultúrházba, ahol 3-kor ideiglenes intéző bizottság vezetésével megkezdődött a nagygyűlés. Az oktatók nagy számban jelentek meg. A Hámmasz majd a Talpra magyar után sor került a követelések ismertetésére és megvitatására. Ezek nagy vonalakban három csoportra oszthatók: 1. Általános követelések. 2. Általános egyetemi követelések. 3. Soproni vonatkozású követelések. A pontok megvitatása körül élénk vita alakult ki. A legfontosabb vitapont a DISZ-ből való kiválás és a MEFESZ megalakítása volt. Határozat született, amely szerint a soproni MEFESZ ideiglenes vezetésével a nagygyűlés az előkészítő bizottságot bízta meg Lapzártakor a vita még tart.

A Közgazdasági Egyetem gyűlése

Hétfőn délután 3 órakor kezdődött a Közgazdasági Egyetem hallgatóinak diákgyűlése, amelyen több mint ezerkétszázan vettek részt. A megnyitó szavak után ismertették a nagygyűlés felhívás-tervezetét, amely 22 pontban foglalta összes az egyetemisták követeléseit. A követelésekben szerepel többek között, hogy vezető közgazdászaink az eddigi mély hallgatás helyett *alkotó módon vegyenek részt gazdasági kérdéseink megoldásában.* Folytassunk önálló bel- és külpolitikát. Kérjük a tervezet, nyilvánítsák munkaszüneti napnak március 15-ét. A felhívás ezenkívül több pontban csatlakozik a Műszaki Egyetem ismeretes felhívásához. A diákgyűlés követelte továbbá Nagy Imre elvtárs visszahelyezését a legfelsőbb vezetésbe, a követeli, hogy Farkas Mihály és társainak tárgyalása legyen nyilvános.

A követeléseket — mint erre a felhívás rámutat — *támogatja az egyetem pártbizottsága.* Ugyanerről a támogatásról biztosította az egyetem ifjúságát *Fogarasi Béla* elvtárs, az egyetem rektora is, aki a gyűlés egyik felszólalója volt.

A hozzászólások nyomán a tervezet több követeléssel bővült. Ilyen például, hogy vizsgáljék felül a begyűjtés és adózás eddigi rendjét, valamint, hogy Magyarországon töröljék el a halálbüntetést.

A diákgyűlés határozatba foglalta, hogy a DISZ kötelékéből kiválva, *megalakítja az egyetem MEFESZ-szervezetét.*

A MEFESZ-szervezet megalakításával kapcsolatban a Vörös Csillag Traktorgyár ifjúmunkása felszólalt és elmondotta: üdvözli a MEFESZ megalakítását és egyben reméli, hogy ez *nem jelent szakadást a munkás és értelmiségi ifjúság között.*

A felhívás-tervezet tartalmazza azt is, hogy amennyiben követeléseiket nem teljesítik, az egyetemi hallgatók diáksztrájkkal fejezik ki elégedetlenségüket. A harcnak ezt a módját több felszólaló *elítélte,* a gyűlés részvevői nagy többségükben *arra az álláspontra helyezkedtek, hogy csak a legvégső esetben nyúlnak ehhez a fegyverhez.*

A Petőfi Kör határozata

A Petőfi Kör vezetősége 1956. október 22-én tartott vezetőségi ülésén, figyelembevéve hazánk jelenlegi helyzetét, felhasználva az elmúlt viták elhangzott véleményeket és javaslatokat, a következőket határozta:

1. Javasoljuk, hogy a lehető legrövidebb időn belül hívják össze a hazánkban előállt helyzetre való tekintettel pártunk Központi Vezetőségének ülését. Az ülés előkészítésének munkájába vonják be Nagy Imre elvtársat.

2. Szükségesnek tartjuk, hogy a párt és a kormány tárja fel nyíltan az ország gazdasági helyzetét, vizsgálja felül második ötéves tervünk irányelveit és dolgozzon ki hazai sajátságainknak megfelelő konkrét építő programot.

3. A Központi Vezetőség és a kormány biztosítsa minden eszközzel a szocialista demokratizmus kibontakozását Magyarországon a népfront vagy hasonló szervének kialakításával, a munkáshatalmi jogos politikai követeléseinek teljesítésével, az üzemi önigazgatás és munkás-demokrácia létrehozásával.

4. A párt és az állami vezetés továbbfejlesztésének megteremtése érdekében javasoljuk, hogy Nagy Imre elvtárs és a szocialista demokratizmusért, a leninizmusért ezer évért harcoló más elvtársak mielőbb helyezzenek vezetői részére kultúrotthon céljaira való átadását.

Teljes szolidaritásunkat fejezzük ki a lengyelországi demokratikus kibontakozással. Maximálisan részt kívánunk venni a hazánkban is egyre nagyobb méreteket öltő egészséges, demokratikus fejlődés megvalósításában, a marxizmus—leninizmus szilárd talaján állva.

5. Javasoljuk Rákosi Mátyás kizárását a párt Központi Vezetőségéből s visszahívását az országgyűlésből és az Elnöki Tanácsból. A Központi Vezetőség az ország nyugalmának megteremtése érdekében lépjen fel a meglévő szektorizmus és rákosista restauráció kísérletekkel szemben.

6. Javasoljuk Farkas Mihály ügyének a szocialista törvényességnek megfelelő nyílt tárgyalását.

7. Javasoljuk, hogy az elmúlt időszak helytelennek, károsnak bizonyult határozatait elsősorban az 1955 márciusi határozatot, az 1955 decemberi irodalmi határozatot és az 1956. június 30-i, Petőfi Körre vonatkozó határozatot a Központi Vezetőség vizsgálja felül, érvénytelenítse és vonja le belőlük a személyi konzekvenciákat.

8. Tárjuk a széles közvélemény elé az ügyünket legtöbb kérdésünket is, különösképpen gazdasági szerződéseink mérlegét, s az ország uránium készletének hasznosítására vonatkozó terveket.

9. A szovjet—magyar barátság további erősítése érdekében tegyük még bensőségesebbé kapcsolatainkat a szovjet párttal, állammal és néppel, a teljes egyenjogúság lenini elve alapján.

10. Kérjük a DISZ Központi Vezetőségét, hogy október 23-i ülésén foglaljon állást e határozat pontjait illetően és hozzon határozatot a magyar ifjúsági mozgalom demokratizálása érdekében.

A Petőfi Kör Vezetősége

Az agráregyetemisták vitája

Forró hangulatú gyűlés volt tegnap este Gödöllőn, az Agrártudományi Egyetemen. Úgy indult, hogy megalakul az egyetem ifjúságának vitafóruma. Az ülés további során azonban az egyetem ifjúsága mind nagyobb lelkesedéssel fejezte ki rokonszenvét az egyetemista ifjúság új szervezete, a Szegeden megalakult MEFESZ iránt. A tanácskozás közben megjelent a gyűlésen a szegedi MEFESZ megbízottja is, akit a hallgatóság lelkes óvációval köszöntött. Lapzártakor az Agrártegyetem fiataljainak nagygyűlése még nem határozott, hogy megmarad-e a DISZ-ben, vagy csatlakozik az egyetemisták új szervezetéhez. A nagygyűlés hangulatából azonban arra lehet következtetni, hogy agráregyetemisták is megalakítják a MEFESZ szervezetüket.

Az egriek 12 pontja

Vasárnap délelőtt az Egri Pedagógiai Főiskolán megalakult a Kossuth Kör, az egri főiskolások vitafóruma. Ezen az alakuló gyűlésen határozta el a kör tagsága, hogy a főiskolás hallgatók követeléseit 12 pontba foglalja és csatlakozik a MEFESZ-mozgalomhoz. Vasárnap este 6 órára a Kossuth Kör ifjúsági nagygyűlést hirdetett, melyen az ifjúság teljes létszámmal megjelent. A gyűlésen a Kossuth Kör vezetősége felolvasta 12 pontját, amelyet az egész ifjúság öt órai forró hangulatú vita után magáévá tett.

A 12 pont megvitatása közben a hallgatók elhatározták, hogy *csatlakoznak* a MEFESZ-mozgalomhoz. Hétfőn délután a főiskola igazgatója, dr. Németi Lajos ismertette az ifjúság előtt állásfoglalását, egyben tolmácsolta a főiskolai tanácsülés véleményét is. A 12 pontban foglalt követelésekkel nagyjában és egészében egyetért a főiskola tanári kara. Ismertette Németi elvtárs azonkat a reformtereket is, amelyek november 1-én már életbe lépnek. Ugyanezen a gyűlésen a MEFESZ előkészítő bizottság ügyvivői közül választa a szegedi pedagógiai főiskolások levelét, amelyet a hallgatók viharos lelkesedéssel fogadtak. A főiskolai DISZ-vezetőség lemondott, s ezzel a szervezet *meg is szűnt.*

Tizenkét pontjukban a főiskolások követelik az egyetemi reformok végrehajtását, kedvezményes hazai és külföldi utazások szervezését, a titkos káderlap-rendszer felszámolását, a menzáknak a főiskola kezébe adását, valamint azt, hogy március 15. nemzeti ünnep, október 6. — nagy vértanúink emléknapja —, nemzeti gyásznap legyen.

★

Lapzártakor még mindig érkeznek egyetemeinkről a hírek, a küldöttségek az egyetemi ifjúság követeléseivel. A fiatalok határozatainak, követeléseinek túlnyomó részével egyetértünk, azokat támogatjuk. De a határozat egyes pontjai (a magyar gazdaság élet struktúrális kérdései, a külkereskedelem problémái stb.) csupán vitaalapul szolgálhatnak. E kérdéseket, amelyeket a kommunista sajtószabadság elvei alapján közlünk, pártunk Központi Vezetősége, országgyűlésünk minden bizonnyal egész népünkkel együtt megvitatja majd.

Befejezte munkáját a kollégiumi mozgalom előkészítő bizottsága

A kollégiumi mozgalom előkészítő bizottsága az alábbi közleményt küldte szerkesztőségünkhöz:

A néhány héttel ezelőtt választott kollégiumi mozgalmak előkészítő bizottsága befejezte munkáját. Előkészítette:

1. A Hazafias Népfront Országos Kollégiumi Pártfogó Testülete megalakítását.

2. Pályázatot hirdetett a Hazafias Népfront Országos Tanácsa által.

3. Javaslatot készített az új kollégiumi mozgalom nevelési tanácsa számára. A javaslatban szereplő: a) nevelési alapelvek vázolása; b) szervezési kérdések felvetése; c) a mozgalom kifejlesztésének üteme.

4. Javaslatot tett az előkészítő bizottság a kollégiumi szervező bizottság hivatali dolgozóira.

5. Javaslatot tett az országos kollégista találkozónak november 24-én a Parlamentben történő megrendezésére.

Ezzel az új kollégiumi mozgalom indulási feltételei kialakultak.

IDŐJÁRAS. Várható időjárás: párás, reggel sokfelé ködös, enyhe idő.

Várható legmagasabb nappali hőmérséklet 18—21 fok között.

„Jelentéseink az egyetemekről” a Szabad Ifjúság 1956. október 23-ai számában

Szabad Ifjúság, 1956. október 23. 598. o.

MAGYAR IFJUSÁG

Jegyzet

A forgalmista úr!

Most már tudom, ki a legnagyobb úr a faluban: a forgalmista. Elképzelem Toldit, amint egykézzel megkapná a vonat hátulját s visszatartaná. Hiába prüszkölne az öreg mozdony masiniszt ája. De még Toldi is kismiska a darányi forgalmistához.

A minap, pontosabban hétfőn, sok ember korán felkelt a környéken a pécsi vásárra iparkodván. Az állomás jegypénztáránál hosszú sorban álltak az utazni vágyók, egyikük-másikuk már vagy két fertály órája. Csak öt perc és itt a vonat — morog egy ember, de csak halkan, nehogy ezzel is zavarja a forgalmista urat. Mert tudja az, mikor kell kezdenie a jegykiadást. Négy perc van hátra, s már kopog is a bélyegző. Mindenkinek lesz jegye.

A vonat befut. Még vagy húsz ember áll a pénztárnál, nyugodtan, mert nem maradnak le, hiszen nagy úr a forgalmista.

Tíz perc késés. Indulunk Szentlőrinc felé. Arcom még tüzel a heves vitától. Nézem a gyorsvonati pótjegyet... s akkor veszem észre, hogy 20 forinttal többet fizettetett velem. Kellett nekem vitatkozni a forgalmistával, amikor Darányban ő a leghatalmasabb? Még a vonatot is visszatartotta tíz percig, hogy ezt bebizonyítsa.

Éppen ezen a napon kereste fel egyik újságíró kollégám Németh Józsefet, a MÁV vezérigazgatóját. Az igazgató nyilatkozott arról is, hogy „szigorúan megköveteljük... a személyvonatok menetrendjének betartását és szeretnénk, ha rövidesen az emberek ismét a vonathoz igazíthatnák az órájukat..."

Lám, milyen szépeket mond a vezérigazgató.

Hej, de nagy kár, hogy nagyobb úr nála is a falu forgalmistája.

Cs. L.

IDEGENFORGALMI HIVATAL

Levél a MEFESZ tanácskozó testületéhez

Egyetemi hallgatók, főiskolások! Drága barátaink! Tudjuk, hogy nem feledtettétek el október izzó és sajnálatosan véres napjait, amikor mi, ifjúmunkások, fiatal műszakiak és tisztviselők veletek, egyetemi és főiskolai hallgatókkal együtt vonultunk ki az utcára, hogy magasra emeljük szocialista eszméink tisztaló lobogóját. Ma sem tagadjuk meg ezeket az eszméket, mert ezzel megtagadnánk önmagunkat és elvesztenénk minden jogunkat arra, hogy hazánk és népünk életének további alakításában szavunkat hallathassuk. Mi, ifjúmunkások, fiatal értelmiségiek és dolgozó parasztfiatalok azért indítottunk harcot az egész magyar nép színe előtt, mert erre kényszerített bennünket az a politikai gyakorlat, amely évek óta gátolta népünk nagy eredményeinek gazdagítását a szocialista haza építésében, mert politikai, társadalmi, gazdasági tevékenységében elidegenedett a szocializmus eszméitől, a mi eszméinktől.

Gyorsan, nagyon gyorsan rohantak az események az októberi napokban. Bizonyosan ti is emlékeztek arra, amikor már nemcsak mi voltunk az utcákon, nemcsak a mi kezünkben volt a fegyver, hanem olyan elemek kezében is, akiket nem a haza és a nép szeretete fűtött, hanem vagy egyéni önző érdek, vagy a kétségtelenül évek óta módszeresen előkészített ellenforradalom kirobbantásának és végleges győzelmének lehetősége. Emlékezzetek rá: akkor ag-

ján — amelyről nemcsak személyesen, de néhány órával később már a „Szabad Európa" hanglábol is értesülhettünk — olyan politikai értékelést fogadtatok el, amely lényegét tekintve, tagadja a súlyos, ellenforradalmi jelenségeket, az akkori erőviszonyokat, amelyek szándékainktól függetlenül, sajnos, folénk kerekedtek. Ezért nem érthetünk egyet azzal, hogy ti az októberi eseményeket egyértelműen, tisztán, forradalmi jellegűnek ítélitek meg. De nem azonosíthatjuk magunkat vitatervezetek azon megállapításával sem, amely szerint október 23-a harci célja az akkori politikai és gazdasági rendszer, mint rendszer megdöntése lett volna. Egészében egyetértünk azzal, hogy a Rákosi—Gerő-féle önkényen nyugvó gazdasági és politikai gyakorlat mélyen sújtotta, önérzetében sértette és megkárosította dolgozó népünket, s harcolunk e hibák visszatérése ellen. De nem harcoltunk és nem fogunk a jövőben sem harcolni a rendszer ellen, egy olyan rendszer ellen, amelyben az ipari termelőeszközök, társadalmi tulajdonba kerültek, ahol a föld a dolgozó parasztok jogos tulajdona. Életetekből csak egyetlen példát említünk: a Horthy-rendszer 350 munkás és paraszt származású, főiskolai és egyetemi hallgatójával szemben, ma 20 ezer munkás és paraszt származású fiatal tanulhat a legfelsőbb oktatási intézményekben. Ezért a személyi kultusz és káros következményei ellen harcolnak

legszélesebb demokrácia alapján lehetséges". Homályosnak tartjuk ezt a megfogalmazást, nem látjuk, hol van véleményetek szerint ennek a legszélesebb demokráciának a határa. Nekünk az a véleményünk, hogy a szocializmus építésében valóban a legszélesebb demokráciát kell biztosítani a dolgozóknak, a haladó szocialista erőknek, de ez semmiképpen sem jelenthet demokráciát a szocializmus ellenségei számára. E demokrácia diktatúra mindazok ellen, akik szembefordulnak és harcot folytatnak a szocializmus építésével.

Azóta bizonyára Ti is látjátok, hogy kik tapsoltak a legjobban határozatotoknak. Meggyőződésünk szerint Ti egyáltalán nem örültetek annak, hogy a „Szabad Európa" Rádió jóval értesült körei már rövid idővel ülésetek után örömmel proklamálhatta, mintha a Ti nézeteitek és az ő véleményük lényegében azonos lenne, az októberi események és a jelenlegi politikai helyzet megítélésében. Tapasztalataink szerint e nézetek következményeként egyes egyetemeken és főiskolákon sztrájkot, tüntetést igyekeznek szervezni.

Ezzel elsősorban Titeket akarnak megkárosítani, mert ez a teljes tanév elvesztését jelenthetné, aminek egész népünk is kárát vallaná. Mi azt szeretnénk, ha minél előbb sikeresen elvégeznétek tanulmányaitokat és közöttünk, a gyárakban, a földeken, az iskolákban tovább dolgoznánk együtt szeretett magyar népünk javára.

Drága Barátaink!

Elitéljük szándékunk, hogy továbbra is őrködjünk a magyar ifjúság egységén — amelyben erőnk rejlik —, hogy eredményesen harcolhassunk mindenféle restaurációs kísérlet ellen, jelentkezzék az akár a szektás önkény, akár az ellenforradalom részéről. Meggyőződésünk, hogy óvnunk és védenünk kell azt az egységünkben rejlő erőt, amellyel felléphetünk a múlt súlyos és káros hibáinak felszámolása érdekében, mert csak ez biztosíthat bennünket, hogy a múlt többé vissza ne térjen.

A munkás-, paraszt és tanuló ifjúság megbonthatatlan testvéri együvétartozása, szoros együttműködése egyszersmind feltétele októberi jogos követeléseink maradéktalan megvalósításának. A szocializmus sikeres építése, hazánk függetlenségének megvédése az egész magyar ifjúságot egységbe szólítja. Ezért kérünk benneteket, kövessetek el mindent, hogy elháruljanak az akadályok a közelmúlt történelmében kialakult együttműködésünk útjából, hogy a jövőben is kéz a kézben együtt harcolhassunk szeretett magyar hazánkért, a független, virágzó szocialista Magyarországért.

Jövőbeni testvéri együttműködésünk reményében, baráti üdvözlettel:

A MAGYAR FORRADALMI IFJÚMUNKÁS SZÖVETSÉG ORSZÁGOS IDEIGLENES INTÉZŐ BIZOTTSÁGA

AZ EGYSÉGES PARASZTIFJÚSÁG ORSZÁGOS SZÖVETSÉGÉNEK IDEIGLENES SZERVEZŐ BIZOTTSÁGA

A MAGYAR DIÁKOK NEMZETI SZÖVETSÉGE IDEIGLENES ELNÖKSÉGE

Budapest, 1957. január 11.

Rétegszervezetek vezetőinek nyilvános üzenete a MEFESZ-tanácskozás résztvevői felé 1957 januárjában a Magyar Ifjúság hasábjain, hogy ezúttal a „helyes" irányt válasszák…

Magyar Ifjúság, 1957. január-június (1. évfolyam, 1-26. szám), 10. o.

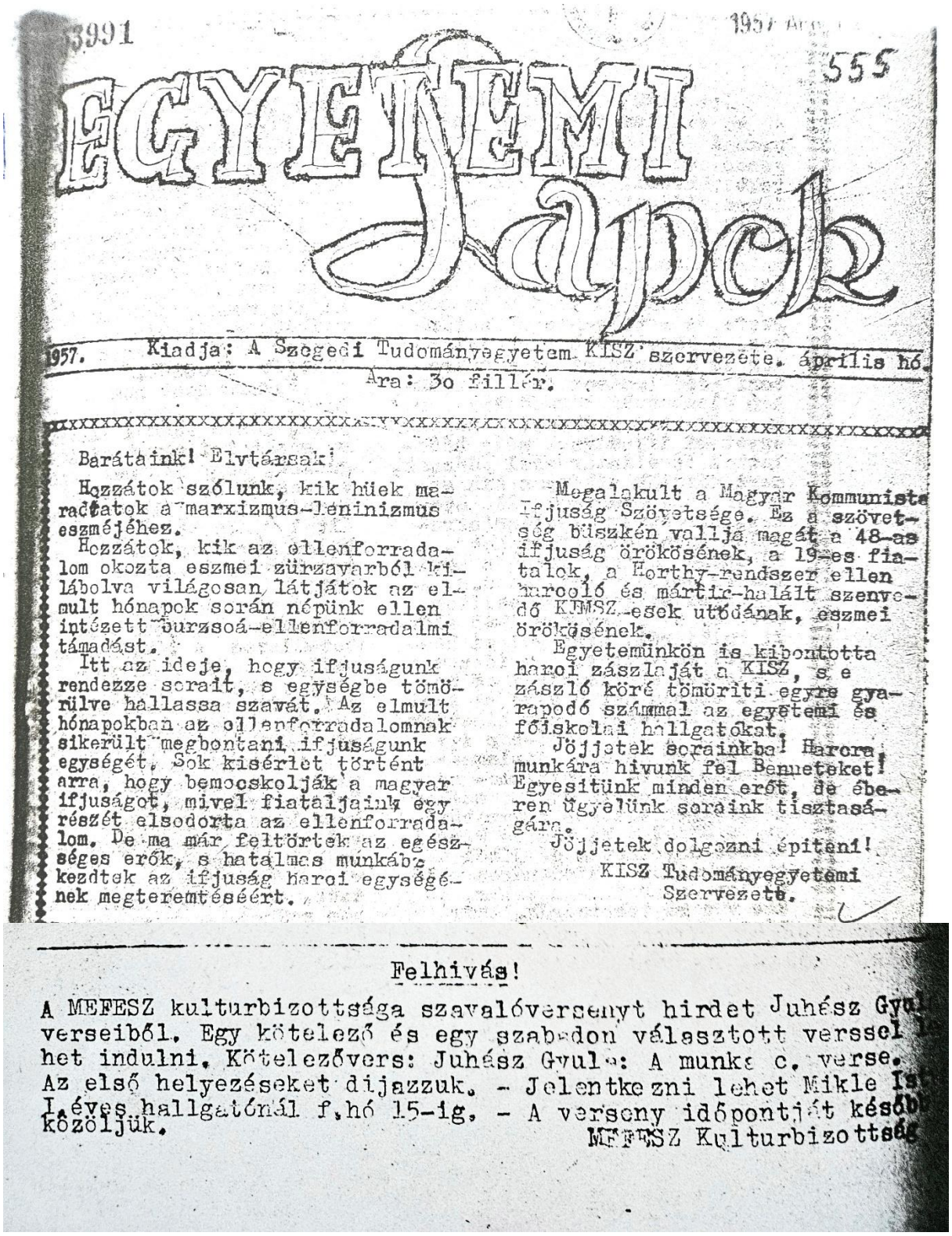

3991 1957 Ap... 555

EGYETEMI Lapok

1957. Kiadja: A Szegedi Tudományegyetem KISZ szervezete. április hó.
Ára: 3o fillér.

Barátaink! Elvtársak!

Hozzátok szólunk, kik hüek maradtatok a marxizmus-leninizmus eszméjéhez.

Hozzátok, kik az ellenforradalom okozta eszmei zürzavarból kilábolva világosan látjátok az elmult hónapok során népünk ellen intézett burzsoá-ellenforradalmi támadást.

Itt az ideje, hogy ifjuságunk rendezze sorait, s egységbe tömörülve hallassa szavát. Az elmult hónapokban az ellenforradalomnak sikerült megbontani ifjuságunk egységét. Sok kisérlet történt arra, hogy bemocskolják a magyar ifjuságot, mivel fiataljaink egy részét elsodorta az ellenforradalom. De ma már feltörtek az egészséges erők, s hatalmas munkába kezdtek az ifjuság harci egységének megteremtéséért.

Megalakult a Magyar Kommunista Ifjuság Szövetsége. Ez a szövetség büszkén vallja magát a 48-as ifjuság örökösének, a 19-es fiatalok, a Horthy-rendszer ellen harcoló és mártir-halált szenvedő KIMSZ-esek utódának, eszmei örökösének.

Egyetemünkön is kibontotta harci zászlaját a KISZ, s e zászló köré tömöriti egyre gyarapodó számmal az egyetemi és főiskolai hallgatókat.

Jöjjetek sorainkba! Harcra, munkára hivunk fel Benneteket! Egyesitünk minden erőt, de éberen ügyelünk soraink tisztaságára.

Jöjjetek dolgozni épiteni!

KISZ Tudományegyetemi Szervezete.

Felhivás!

A MEFESZ kulturbizottsága szavalóversenyt hirdet Juhász Gyula verseiből. Egy kötelező és egy szabadon választott verssel lehet indulni. Kötelezővers: Juhász Gyula: A munka c. verse. Az első helyezéseket dijazzuk. - Jelentkezni lehet Mikle Istvan I.éves hallgatónál f.hó 15-ig. - A verseny időpontját később közöljük.

MEFESZ Kulturbizottság

Az egyetemi KISZ-szervezet által kiadott Egyetemi Lapok 1957. áprilisi számában közli a KISZ politikai és a MEFESZ kulturális jellegű felhívását is

Egyetemi Lapok, 1957. április, 1. és 5. o.

Az ellenforradalom napjai a műszaki egyetemeken

Az október 23. előtti napok

Nagygyűlés az aulában

Ilyen előzmények után került sor október 22-én délután 3 órakor az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem nagygyűlésére az aulában. A Budapesti Műszaki Egyetem hallgatói tömegesen jelentek meg a társegyetem gyűlésén és jóformán minden budapesti egyetem és főiskola diáksága képviseltette magát, persze megjelentek a szegediek is. Rajtuk kívül is sok volt az idegen: képviseltette magát az Írószövetség, sőt teljesen idegen provokátorok is voltak.

A gyűlést az ellenforradalmi provokáció jellemezte. Szervezett ellenforradalmi csoportok helyezkedtek el, amelyek a „Halljuk Szegedet" kórussal kezdték a hangulatkeltést és minden becsületes felszólalóba éktelen hangzavarral igyekeztek belefojtani a szót. E csoportok munkája következtében a felszólalások óráról órára egyre erőteljesebben tolódtak jobbra. A kora délutáni órákban még sok helyes ellenvélemény és közbekiáltás zavarta a nacionalista, demagóg uszításokat, de az esti órákban az utóbbiak egyre gátlástalanabbá és háborítatlanabbá váltak — azokat viszont, akik rendre és nyugalomra akarták inteni a diákságot, hatalmas füttykoncerttel akadályozták meg a beszédben.

Már a legelső felszólalók egyike a MEFESZ megalakítása mellett agitált, az „új szegedi gondolat" jegyében. Ezt a fasiszta provokációt, a Horthy-fasizmus születésére való emlékeztetést, akkor még többen visszautasították, de sokan meg is tapsolták. A gyűlés elsöpörte a határozati javaslatoknak a DISZ fennmaradására vonatkozó pontjait és nagy üdvrivalgások közepette a MEFESZ létrehozása mellett foglalt állást.

Az egyik felszólaló azt állította, hogy az Írószövetség másnapra tüntetést hirdet meg és felszólította a jelenlevőket az azon való részvételre. Az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem pártbizottságának egyik tagja telefonon ellenőrizte ezt a bejelentést és utána közölte a gyűléssel, hogy az Írószövetség megcáfolta a hírt: nem adott ki ilyen felhívást! Erre az egyik hallgató durván megtámadta és hazugsággal vádolta ezt a funkcionáriust. A továbbiakban hozzászólt a kérdéshez **Kuczka Péter** az Írószövetség képviselője, aki megerősítette ugyan azt, hogy tüntetési felhívást ők nem adtak ki, de az Írószövetség általa felolvasott közleményének utolsó mondatát, mely szerint „felvonulást, tüntetést nem szervezünk, s ilyet nem is helyeselünk" — elhallgatta. Ehelyett azzal zárta szavait, hogy ha a diákság tüntetni akar, az az ő dolga!

A legnagyobb hatást **Szilágyi József** hozzászólása váltotta ki. Szilágyi Nagy Imre bizalmas embere volt, kezdettől fogva aktív résztvevője az ellenforradalmi szervezkedésnek. Nagy Imre, Szilágyi és társaik titkos összejöveteleiken és megbeszéléseiken már korábban előkészítették az ellenforradalom elvi és gyakorlati végrehajtását. A Legfelsőbb Bíróság Népbírósági Tanácsa ezért 1958. június 15-én halálra ítélte őket. Ellenforradalmi tervük egyik láncszeme volt Szilágyi Műszaki Egyetemi szereplése.

Szilágyi hozzászólásában demagóg hangnemben diesérte a nyugati rádióadók állítólagos tárgyilagosságát, legvadabbul szidalmazta a magyar kormány tagjait, útszéli módon rágalmazta a Szovjetuniót és a tüntetés mellett izgatott.

A Nagy Imre—Losonczy-féle csoport vezetői ekkor még igyekeztek a háttérben maradni. Este 23 órakor felkérték Nagy Imrét, hogy jöjjön ki a még mindig tartó nagygyűlésre és igyekezzék lecsillapítani a hangulatot, próbálja visszatartani a diákságot attól, hogy az ellenforradalom karjaiba vesse magát. Nagy Imre azonban nem volt erre hajlandó. Losonczy Géza a hajnali órákban kijött ugyan az egyetemre, de csak a pártbizottsági tagokkal tanácsokozott és főleg azt hangsúlyozta, hogy ha már nem lehet a tüntetést megakadályozni, nagyon vigyázzanak a tüntetés „csendes" jellegére. Másnap: október 23-án délelőtt újra megjelent az egyetemen Szilágyi József és Nagy Imre nevében tárgyalt a tüntetés szervezőivel. Az egyetem kommunistái ellenőrzésképpen távbeszélőn felhívták Nagy Imrét, akinek a felesége megerősítette, hogy Szilágyi József az ő környezetükhöz tartozik. Mikor Nagy Imre miniszterelnök lett, valóban Szilágyi József lett a személyi titkára és összeköttője a rendőrség áruló vezetőivel, elsősorban Kopácsi Sándorral.

Az október 22-i nagygyűlésen az események helyi irányítójává Marián István alezredes küzdötte fel magát. Többször is felszólalt, először nyugalomra intette az ifjúságot, majd amikor látta, hogy ez nem népszerű dolog, politikai szélkakas és számító karrierista módjára fordított egyet köpönyegén: kijelentette, hogy ha az ifjúság mégis kivonul, ő áll a „néma menet" élére, hogy megvédje a diákságot az „idegen rendbontóktól". Erre nagy éljenzésel meg is választották a tüntetés szervezőjévé. Elfogadták azt a javaslatát, hogy másnap délelőtt küldöttséget menesztenek a gyárakba és maguk mellé állítják a munkásokat.

Milyen határozatok születtek ezen a késő éjszakába nyúló nagygyűlésen? A határozat 14 pontot tartalmazott — kizárólag országos politikai és gazdasági követeléseket! A nagygyűlést előkészítő bizottság határozati javaslatából a diákság összes szociális és tanulmányi követelését (amelyekkel 3 nappal korábban az egész diákmozgalom elindult) kihagyták, illetve azok kiharcolását a MEFESZ-re bízták, a korábbi politikai követeléseket pedig alaposan túllicitálták. Sajnos, az egyetemi ifjúság mindezt nem vette észre és hagyta, hogy három nap alatt a diákszállók zsúfoltságának megszüntetésétől és a menza forintnormájának felemelésétől elsodorják a nacionalizmusig, a szovjetellenességig és — lényegében — a burzsoá restaurációnak, saját jövője tönkretételének követeléséig.

•

(Következő számunkban megkezdjük az október 23-i események c. fejezet közlését.)

A Jövő Mérnöke című lap 1958-as propaganda-cikksorozata a MEFESZ megalakítását már-már a „Horthy-fasizmussal" hozza összefüggésbe

Jövő Mérnöke, 1958, 5. évfolyam, 1-13. szám, 18. o.